

BABÍ

1.- Baba (“haba”). *Inddarrak negun ix eunero jaten genduzen bañe, babak sarri ez; tarteka bakarrik* (Babarrunak neguan ia egunero jaten genituen, baina, babak sarri ez; noizbehinka bakarrik). *Babak neuri ezkaztazen asko gustaten bañe, atatebenin jan enbir* (Babak niri ez zitzaizkidan asko gustatzen, ordea, ateratzen zituztenean, jan egin behar).

2.- Baba (“ampolla”). *Erramutan ibilliga ta babik urtezta* (Arraunean jardun dugu eta baba atera zait). *Beste batei eskun babik urtetik barreuri emoteozkun bañe, norberai urteteik ezgaskun gustaten* (Beste norbaiti eskuan baba ateratzeak barregura ematen zigun, ordea, norberari ateratzerik ez zitzaigun gustatzen).

Aitzurrean ez genuen egiten, baina, aizkoran eta arraunean bai. Orduan irteten zitzaizkigun babak.

BÁBIA

Hitz hau erabili ez, baina makina bat aldiz entzun behar izaten genuen eskolan. Txikitan, tutik ulertu gabe eskolan gaztelaniaz ikasten hasi ginen. Euskal erreferentziak kalean, etxean eta euskarazko abesti zaharretan aurkituko genituen. Gaztelaniakoak berriz, tebeoetan, zinean, eskolako liburuetan eta maisuen ahotan. Garai hartako nork ez zuen jaso maisuaren errietarik, nork ez zuen noizbait entzun, “*Jesús Mari, estás en Babia*”, edo abizenez deituta, “*Zárraga y Lasarte estáis en Babia*”. Mezua berehala ulertzen genuen, alegia, distraita ez egoteko. Baina, esaera hori nondik norakoa zen? Arrastorik ere ez. Duela gutxi irakurri nion Anjel Lertxundiri *Berria* egunkarian (*Hitz beste*) duen txokoa: “Leongo iparraldean ibili berri naiz oporretan, Babiako lur lehor gogorretan, eta gogoa *babian* nuela. Gaztelako erregeak, arazoei ihes egin nahi zietenean, Leongo Babiara joaten omen ziren ehizatza”.

BADIOLA

Baxurako txalupa bat izan zen *Badiola* zeritzana, berdea. Juan Antxustegirena zen. Hauek garai batean beste txalupa bat ere izan zuten: *Antxustegi*, orain Bilboko itsas museoan dagoena, *Guggenheim* museotik hurbil. Beraz, une labur batean bi izan zituzten. Juan bera izan zen patroia. Jabearen familiakoei *Antxustegikuk* deitzen zitzairen. *Badiolako maiñeruk aurtengo uran partilli txikixe eztabe eñ* (*Badiola* txalupako arrantzaleek aurtengo udan diru ederrak irabazi dituzte).

Bestalde, esan behar *Badiola* deitura Ondarroan hedatuenetakoa dela.

BAEZPAAKOTU

Badaezpadako bihurtu, maltzurtu (“volverse indeseable”). *Len alako formal ebillen da on, aspaldixan, baezpaakotute ikusteot* (Lehen guztiz txintxo zebilen, eta orain, azken aldian, erabat maltzurtuta ikusten dut).

BAEZPAAKU

Badaezpadakoa, maltzurra (“indeseable”). *Ori baezpaako andi bata* (Maltzur galanta da hori). *Baezpaakuranak segixan artzen dau fama txarra* (Badaezpadakoa denak berehala hartzen du fama txarra).

BAEZPAAN-BE

Badaezpada ere (“por si acaso”). *Attak aiñdduztana baezpaan-be etteanu, bestelaik jo engo naut* (Aitak agindutakoa badaezpada ere bete egin behar dut, bestela jipoia emango baitit).

Batzuetan ala ipintzen zaio aurretik: *alabaezpaan-be*. Zentzua apur bat indartu baizik ez zaio egiten. *Alabaezpaan-be lentxua jungoa, geuri ateik itxibaik* (Badaezpada ere apur bat lehenago joango gara, ez diezaguten atea itxi).

BAFORA

1.- Baxurako edo arrasteko txalupa (“barco de bajura o de arrastre”). *Bafor bat sarture antxobiaz* (Txalupa batek antxoa ekarri du). *Ontxe sarture bafor pareji* (Oraintxe sartu da itsasontzi parean).

“Gure attak-eta lelengo eukezen txalopandixak, eztaitt bat-ero, bi-ero. Eta gero tio Josek ikusibanin, kapitana zan-da, ze aurreapide euan makiñakiñ, arek esatzen anaxarrebai, bera-pe baeukan parti-te, ba ori enbibela, txalopa barrixe ikatzeku, bafora. Eta olatteik eiben bafora ikazdune: Ondarroa Primero. Lelengoko bafora (galdara makiñi) ei zan, da orretteattik ipiñi ei dotzen ori ixenoi. Lelengoko bafora Ondarrun. Nik eneban ori baforoi ezautu. Nik urrengokuk ezautu nittun: Gloria (Gloria Txikixe), Junbaisteneku eta Labako. Eztaitt “Ondarroa Primero”tik besteik eontzan tartin. Neu orretteikiñ irurokiñ akordatena; orrei-pe ikazdunak. Gloria Txikixe zarra euan da erretira eintzan. Junbaisteneku ondua eintzan errekan, da gero, asko kosta bizala atati te konpontzi, eta laga eiben, eta geldittu zan Labako, azkana. Labako gerran eruzkuen, da jai. Kendu eizkuen. Gero Bilboko errekan ibiltteben. Labako, lelengo geure attan ixenin euan, bañe nire anaxi soldautzatik librateko, ipiñiben ixiko Emeterin ixenin, Pedro Egiguren da Felipe Egigurenen aman ixenin, koñati zan da, tio Josen andri. Ordurako tio Jose illde euan; iruroi urteaz iltzan. Labakuoi tia Emeterin ixenin euan, eta areik abertzale andixak zilez, kenduzkuen, da kittu, akabo. Andik aurrea baforik eztou euki. Gure atte ortxe baforin ibilli zan, bañe gero baforipaik, zartu zanin, Txomiñ Labako lobiban, da Txomiñ Labakonin ibilli zan zarra zala-be. Ezeuan diroik-eta, biximoru gatxe eualez... Geu krixara-ta ibilli giñan. Danabir”. (Egiguren Argoitia Maria)

(Gure aitak-eta lehenik zituzten “txalupandiak”, ez dakit bat ala bi zituzten. Eta gero osaba Josek ikusi zuenean, kapitaina baitzen, ze aurrerapen zegoen makinekin, hark esan zien neba-arrebei, berak ere partea zuen-eta, ba horixe egin behar zutela, alegia, txalupa berria ikazduna, baporea. Eta horrela, ikazdun baporea egin zuten: *Ondarroa Primero*. Lehenengo baporea (galdara-makina) omen zen, eta horregatik jarri omen zioten izen hori. Lehendabiziko baporea Ondarroan. Nik ez nuen bapore hori ezagutu. Nik hurrengoak ezagutu nituen: *Gloria (Gloria Txikixe)*, *Junbaisteneku* eta *Labako*. Ez dakit *Ondarroa Primero*-tik besterik egon ote zen bitartean. Ni hiru horiekin gogoratzen naiz; horiek ere ikazdunak. *Gloria Txikixe* zaharra zegoen eta erretiratu egin zuten. *Junbaisteneku* hondoratu egin zen errekan, eta ateratzea eta konpontzea diru asko kostatuko zela eta utzi egin zuten; eta geratu zen *Labako*, azkena. *Lakabo* gerra garaian eraman ziguten, eta kito. Kendu egin ziguten. Ondoren Bilboko errekan erabiltzen zuten. *Labako* lehenik gure aitaren izenean zegoen, ordea, nire neba soldaduzkatik libratu zedin, ipini zuten izeba Emeteriren izenean, Pedro Egiguren eta Felipe Egigurenen amaren izenean, koinata baitzen, osaba Joserren emaztea. Ordurako osaba Jose hilda zegoen; hirurogei urte zituela hil zen. *Labako* txalupa izeba Emeteriren izenean zegoen, eta haiek abertzale sutuak zirelako kendu ziguten, eta kito. Aurrerantzean baporerik ez dugu eduki. Gure aita txalupa horretan ibili zen, baina gero baporerik ez zuenez, zahartu zenean, Txomiñ *Labako* iloba zuen eta Txomiñ *Labakonean* ibili zen zaharra zelarik. Dirurik ez zegoen eta bizimodua zaila jarri zenez... Gu neskame-eta ibili ginen. Dena behar).

Guretzat, baporeduna izan nahiz motoreduna izan, baxurakoa ala arrastekoa, dena zen *bafora*. Ordea, gure aurrekoek, ongi bereizten zituzten txalupa motak, horien bilakaera ikusi eta bizi izan zutelako: *bokazabalak*, *txalopandixak*, *motor txikixak*, *baforak*, *motorrak*. Haiek, *bafora* edo *ikazdune*, ikatzarekin sua egin eta baporearen eraginez funtzionatzen zutenei baizik ez zieten esaten.

“Baforak, ikazdunak, akordatena zelan eotezin Mollan alkarren ondun. An ezkiñan astezan (Baporeak, ikazdunak, gogoratzen naiz nola egoten ziren Nasa Kalearen aurrean, elkarren ondoan. Han ertzean hasten zen): Bikoñatuak, Artibai, Kalare Deuna, Antiguako Ama, Sagrado Corazón, Mater Dolorosa, Nuestra Señora del Carmen, Virgen de la Antigua,

Badiolatar Jon, Miren Kepa, Latxanbre, Etxaburu, Antzosolo, Jontxu, Mirentxu, Ongi Etorri, Deun Andoni, Isabelita, Klarita, Markue, Markuerkiaga, Solabarrieta, Usalatxi, Labako, Junbaisteneku, Gure Aingeru, Koruko Ama, San Lorentzo, Flor de Mayo, Sagrada Familia, Jose Mari Tokaio. Zubi Barriko ezkiñan: Solabarrieta, Labako. Orreizin ortxe alderdixan; Aralarko Mikel Deuna. Gure Aingeru esan dot? (Basterretxea Irusta Nekane).

Baporeari buruzko abestia, geuk kantatu ez, baina behin baino sarriagotan entzun izan genien aurrekoei:

Emen dator bafora iru palokua

Juan da bisitatzera karabiñerua

Ai, ai, ai . . .

2.- *Baforak*. Herriko txalupa guztiak edo gehienak (“flota”). *Eueldi txarra emondabe ta baforak etxeaatoz* (Eguraldi txarra, ekaitza, iragarri dute, eta txalupak portura datoz).

3.- *Bafora botati*. Itsasontzi egin berria uretaratzea (“botadura”). *Gaur arratsaldeko bostetan bafora botatira* (Gaur arratsaldeko bostetan itsasontziaren uretaratzea izango da).

Gure etxearen pare-parean, erreka bestalde ontziola genuen, eta, lantzean itsasontzi bat egiten zuten. Noski, txaluparen zurezko egitura (trosta) baizik ez zuten osatzen. Bukatzen zutenean, popan adar handi bat ezarri, eta itsas goraren unea aprobeztatuz uretaratzen zuten. Gertakizun ikusgarria.

4.- *Bafora berenkatzi*. Txalupa bedeinkatzea (“bendición del barco”). *Barran bafora berenkatzi eon da ta galletak emozkuez; arda gozu-be bai* (Portuan txalupa berria bedeinkatzea izan da, eta galletak eman dizkigute; ardo gozoa ere bai).

Garai hartan beste gauza berri guztiak bezala, txalupak ere bedeinkatu egiten ziren; eta guk horrelako zerbaiten usaina hartzen genuenean hurbildu egiten ginen badaezpada ere. Gehienetan tokatzen zitzaigun zerbait. Ni, gainera, akolitoa nintzenez, behin baino gehiagotan joan izan nintzen apaizarekin txalupa bedeinkatzera. *Don Jesuseaz bafora berenkatzea jutenittanin, aurretiaz nekixen ziur galleta surtiduk jango nittuzela* (Don Jesus apaizarekin txaluparen bat bedeinkatzera joaten nintzenean, alde aurretik nekien ziur galleta bereziak jango nituela).

Ondarroan eta beste zenbait lekutan txalupa berriak bedeinkatu (*bafora berenkatu*) egiten ziren, Mundakan berriz **bataiatu** (*bautixe*). Eneko Barrutiak (131) dakar honen testigantza. “Bautiza; bautixe: enbarkazioa bataiatu. *Etorte san abadie barrure, da, eitxe ban enbarkasiñu bautixe, beren e, esopuas edo aregas*.”

BAFORAN PARTÍ

1.- Irabaziei zegokienez, txalupari, hots, txaluparen jabeari, tokatzen zitzaiona (“la parte de la ganancia correspondiente al/a la dueño/a del barco”). Irabazi osoaren erdia izaten zen. *Bajuran olatteik ixatezan: erdixe bafor jauintzako ta beste erdixe txalopako patroï eta maiñeruntzako* (Baxuran horrelaxe izaten zen: irabazi guztien erdia txalupa-jabearentzat eta beste erdia patroï eta arrantzaleentzat).

2.- Txaluparen jabeari ematen zitzaion arrain parte (la ración de pescado que le corresponde al/a la armador/a”). Arrantzale bakoitzari etxera eramateko ematen zitzaion bezala, txalupari ere, hots, txalupa jabeari, bere arrain parte ematen zitzaion etxerako. *Maiñero bakotxak besiu bana artzemaban, jauiai-be besiue emoteakon, baforan parti* (Arrantzale bakoitzak bisigu bana hartzen bazuen, jabeari ere bisigua ematen zitzaion, txaluparen parte).

3.- *Bafór párti emón*. Txalupa batean edo txalupen enpresan, ehuneko honenbestekoa norbaiti eman, hura ere txalupa jabe bihurtuz. *Bafor parti erozeñei eztotzen emoten* (Txalupa jabeek edonor ez zuten hartzen bazkide).

Hau noiz gertatu izan da? Besteak beste, armadoreak patroï on bat izan eta honek alde egin ez dezan enpresaren parte eman dionean, patroïa enpresarekin erabat lotuta geratzen delarik. Patroïai bafor parti emotze euneko amarra ta on berak naibarau-be ezingorau eskapa ortik (Patroïari enpresaren parte, ehuneko hamarra eman diote, eta orain berak nahi izan arren ezingo da hortik joan).

BAFÓR JÁUI

Itsasontzi-jabea, armadorea (“armador/a”). *Orreik bafor jauitiz. Orreik seme-alaba bakotxai etxe bana emotze* (Horiek armadoreak dira. Horiek, seme-alaba bakoitzari etxe bana eman diote).

Geroago, hitz honen ordeaz *armadori* erabili izan da baina, garai batean *bafor jaui*. Gizarte guztietan, adierazle batzuen arabera, mailaketak egiteko joera izaten da. Gure herrian ere berdin. Ondarroan, garai hartan, lehen mailaketa, horren arabera egiten zen: *bafor jaui ixan ala ez ixan* (itsasontzi-jabea izan ala ez). Noski, armadore guztiak ez ziren maila berekoak, eta arrantzale soilen artean ere baziren desberdintasunak. Baina, aurreneko koska horixe zen.

BAGÍ

Baga, haizerik gabeko olatu zabala (“ola profunda”). Frantsesez or dugu “vague”. Ongi eraturik urrutitik datorren olatu zabala. Horregatik olatu mota honi maizenik ezartzen zaion adjektiboa *zabala* izan ohi da: *baga zabala. Gaurko mouko olatuai Ondarrun bagi esateotzau* (Gaur dabilen bezalako olatuari Ondarroan *bagi* deitzen diogu).

BAGILLI

Ekaina (“junio”). *Bagilli allatezanin atunetako prepaamentuk etten asten giñan* (Ekaina iristen zenean, hegaleztarako prestaketa lanak egiten hasten ginen).

BAGÓI

1.-Ohol zabal-zabal batzuen gainean lerroan antxoa lata handiak, garai batean hamar kilokoak, eta azken aldian hamaseikoak; gainean ohola eta beste lerro bat. Antxoa latek eta taulek osatzen zuten (duten) multzoari deitzen zitzaion (zaio) *bagoi*.

***“Antxobi fabrikan sartzen danin lelengo ettengako gatza emon, salmueriaz-da tiñan gorde, buru kendu, txikixauak eta andixauak klasifikata enpaka: latatan sartu. Latak bete, gañin tapi eta bagoiñ ipiñi. Tapi egurrezku ixatezan listoi biaz, da listoiñ tartin egurrezko taku jutezan. Osta-be tablak eta latak euren tapa eta takukiñ. Olatteik bost ero sei piso. Azpirengo lata illari-be tabla gañin. Bagoiñ zabaleri ixatezan tabla bi iru latatz, eta luzeri tablik emotebana. Tablak-eta ondo kaltzata lata illarak nibelin juteko, ondo nibelata ipiñi ezik bagoi jausi zeinkin-de. Bagoiai bost ero sei pisoko alturi, bizan alturi, emondakun, atzanengoko tablan gañin arrixak, arri muntu, pixuaz latetako antxobi ondo prentsateko; bañe arrixak erozelaik ez, bagoiñ zabalera guztin pixu ondo ekilibrata baño. Arrixak Saturrandik ekartezin. Aste batzuk pasatakun, latetan sei ero zazpi illarako utsunak geatzezin. Gero rellenu: latetako utsunak bete. Osta-be operaziñoi bardiñe, bagoiñ ipiñi. Ongun antxobik ezaban berutz asko etten. Atzanin akabaeri esateakona: illara bateaz ero biaz konpleta. Bañe, denpora bat pasatakun bagoi kanbixa ettezan (etten da): bagoiko latak mobiu, goikuk bera, beikuk gora, ta olan”.* (Etxaburu Solabarrieta Maite).**

(Antxoa fabrikan sartzen denean lehenik egiten zaio gatza eman, gatzunaz-eta upeletan gorde, burua kendu, txikiagoak eta handiagoak sailkatuta enpakatu: latetan sartu. Latak bete, gainean estalkia, eta bagoian ipini. Tapa zurezkoa izaten zen, oholtxo bi paraleloan zituela, eta oholtxoen tartean takoa. Berririo ohol zabalak eta latak euren estalki eta takoe kin. Horrela bost edo sei solairu. Beheko lehen lata ilara ere, zolan barik ohol gainean. Bagoiaren zabalera, hiru lata gainean zuten bi oholek osatzen zuten, eta luzera, oholarena. Oholei altxagarriak ongi ezarrita lerroak sestran egon zitezen, bestela erortzeko arriskua izaten baitzuten. Bagoiari bost edo sei solairuko garaiera, behar zuen garaiera, emandakoan, gorengo oholen gainean harriak, harri pila, kargarekin latetako antxoa ongi zapal zedin; baina, harriak edonola ez, bagoiaren zabalera guztian zehar pisua ongi orekatuta baizik. Harriak *Saturrarandik* ekartzen ziren. Aste batzuk igaro ondoren, latetan sei edo zazpi lerroko hutsuneak geratzen ziren. Gero rellenu (betelana): latetako hutsuneak bete. Berririo lehengo lan bera, bagoian ipini. Oraingoan antxoak ez zuen beherantz nabarmen egiten. Azkenean *akabaeri* deitzen zaiona: lerro bat edo birekin

osatu. Ordea, denbora jakin bat igarotzean bagoia aldatu egiten zen (da): bagoiko latak mugitu, goikoak behera, behekoak gora, eta horrela).

2.- *Bagói kargati*. Bagoia osatzen duten azken lerroko oholen gainean harriak jartzea. Lan horri deitzen zitzaion *bagoi kargati*. *Gaur arratsalde guztin ibilliga bagoi kargaten* (Gaur arratsalde osoan jardun dugu *bagoi kargaten*, hots, bagoiari gainean harriak jartzen).

BAI

1.- Bai (“sí”). *Bai esan dau arek bañe, eztaitt axe etorrikoran* (Bai esan du hark baina, ez dakit etorriko den).

Berba honek lagungarri legez sarri, *emakumi* nahiz *gixona* eramaten du: *bai emakumi, bai gixona*.

2.- Kausazko edo ondoriozko perpausak adierazteko aditzaren ondoren ezartzen dugu “bai”. Gure forma honen ordaina, euskara batuan “(e)NEZ (GERO)” erlazio atzizkia daukagu (“ya que”). *Bera faltara, bañe, permisú emozku bai, te así engoaz bazkaltzen* (Bera falta da, baina, baimena eman digunez gero hasi egingo gara bazkaltzen). *Amen biar askora. Añ jente gitxiaz ixé ezinddou eñ bai, te errie emongotzau* (Hemen lan handia dago. Hain jende gutxirekin ezer gutxi egin dezakegunez gero, bertan bera utziko dugu). *Koliñeti umik eztabe nai ixan bai, te geuk jangou* (Umeek tarta nahi izan ez dutenez gero, guk jango dugu).

3.- *Bai bañé*. Bai baina (“sin embargo”). Adostasuna ematen du aditzera, baina, badagoela arazotxoren bat. Aita eta bere semeak izandako elkarrizketa labur eta esanguratsuan, horixe gertatu zen. Semeak ezkontzea erabakita omen zuen, baina, aitari nola esan? Azkenean ausartu zen:

- *Atte! Ezkondu enbitt* (Aita, ezkondu egin behar dut)
- *Ezkondu, ordun* (Ba, ezkondu)
- *Bai bañe...* (Bai, baina...)
- *Ez ezkondu!* (Ez ezkondu!)

4.- *Bái-be*. Noski ba (“claro”). Baditugu honen kideak, batzuk jatorrak, eta beste zenbait, berri eta aldrebes samarrak: *jakiñe-ba, ixan-be, seguru-be, bai-ba, klaro-ba*. Besteekin parekatuz, azken hori litzateke, berriena, aldrebesena (nire ustez), eta aldi berean azken boladetan hedadurarik handiena hartu duena. *Orrek lelengo enbiban diru irabazi, eta gero gastutan sartu* (Horrek lehenik egin behar zuen dirua irabazi, eta gero gastuetan sartu). Solaskideak, entzun duen horri adostasuna emateko esango luke, “*bai be*” (noski ba).

5.- *Bai jáune*. Bai jauna (“sí señor”). *Gaur neuk paakot afafe. Bai jaune!* (Gaur nik ordainduko dut afafe. Bai jauna!). Esan edo egin nahi dugunari, zalantza guztiak uxaturik, irmotasuna eta sendotasuna ezarri nahiz, lokuzio hau erabiltzen dute bai gizonek eta bai emakumeek. “*Bai andri*”, “*bai neski*” edo antzekorik ez duzu entzungo zentzu honetan. *Etorri enbikorau arek gaur ona kontuerrezoi emotea. Bai Jaune!* (Hark etorri egin beharko du gaur hona azalpenak ematera. Bai jauna!). “*Bai emakumi*”, edo “*bai txiñe*” moduko lokuzioak entzuten dira emakumeen artean, gizonezkoen artean “*bai gixona*” erabiltzen den bezala, ordea, beste testuinguru batean.

6.- *Bai zeá!*. Bai zera! (“qué va!”). Honen beste bi kide: *Bai zea-be* eta *batte zea-be*. *Bixar eueidi txarra engorabela? Bai zea!* (Bihar eguraldi txarra egingo duela? Bai zera!). *Zeuk bakarrik engozule ori biar guztioi? Bai zea-be!* (Lan hori guztia zuk bakarrik egingo duzula? Baita zera ere!).

BÁIETZ

1.- Baietz (“que sí”). *Lelengotik esan dau baietz. Eztau ukatu*. (Lehenengotik esan du baietz. Ez du ukatu).

2.- *Baietza*. Baietza (“respuesta afirmativa”, “el sí”). *Aspaldi eskatute geunkan permisú te gaur allaazku baietza* (Aspaldi eskatuta genuen baimena, eta gaur iritsi zaigu baietza).

3.- *Baietza emón*. Baiezkoa eman, baietza eman (“dar el sí”, “asentir”). *Pedrok Begoñai mandatu eitzan, bañe, neskik ondiok eztotza baietzik emon* (Pedrok Begoñari ezkongaitarako mandatura egin zion, baina, neskak oraindik ez dio baiezkorik eman).

Antzina ezkontzeko mandatu formala egiten zuenak, *baietza* ala *kalabazi*, hots, ezetza, jaso zezakeen.

4.- *Baietzin eón*. Baietzean egon, zerbaiti buruz ziurtasuna izan (“creer que sí”). *An ondioik biar askora, bañe, amattukorabela diño. Bera baietzin da* (Han oraindik lan asko geratzen da, baina, berak amaituko duela dio. Bera baietzean dago).

BAIK

Gabe, barik (“sin”). *Dirobaik geatu nittan da launai eskatu netzan* (Dirurik gabe geratu nintzen eta lagunari eskatu nion). *Illun eonarren billurripaik sartu giñan kueba barrure* (Ilun egon arren, beldurrik gabe sartu ginen koba zulora).

Esaldi aurkari edo adbertsatiboak osatzeko juntagailutzat balio digu. *Sokiaz-baik pitiaz lotukou, eta goorraua geatukora* (Sokaz barik pitaz lotuko dugu, eta gogorrango geratuko da).

BAIXAKU

1.- Ostirala (“viernes”). *Gaur baixaku bara, bixar sapatu* (Gaur ostirala baldin bada, bihar larunbata).

Osteguna nahiago izaten genuen aukeran, arratsaldean jai izaten baikenuen eskolara joan gabe. Ostirala, berriz, itxuraz egun arrunta izaten zen, hilaren lehen ostirala iristen zen arte.

2.- *Baixako Santo eúne*. Ostiral Santua (“Viernes Santo”). *Sermoi luze eta billurgarrixak, estaziñoik, prozesiñoi, palazeruk, apostoluk, santuk, gaurdazobillak, erriko abare guztik, andrak bal-batz jantzitte, “Damu det Jauna” kantaten, egun serixu te tristi ixatezan* (Sermoi luze eta beldurgarriak, gurutze-bidea, prozesioa, erromatarrak, apostoluak, santuak, guardia zibilak, herriko apaiz guztiak, emakumeak beltz-beltz jantzita, *Damu det Jauna* kantatuz, egun serio eta tristea izaten zen).

Jesukristo hil zuten eguna. Garai hartan, egun beltz eta iluna. Elizan ere santuak estalita izaten ziren. Eta *Kalekutzin* (eliza ondoko kalean) erroskillak salgai. Barrerik ere ezin zen egin! Hala ere guk egiten genuen, baina, aldamenetik zaharren batek esango zigun, “*Txo-txo gaur Baixako Santo eunera gero!*” (Mutiko, argi ibili gero, gaur Ostiral Santu eguna da eta).

3.- *Illán leलगoko baixaku*. Hilaren lehen ostirala (“primer viernes del mes”). *Illan leलगoko baixakun konfesa ta komulga enbizan derrigor* (Hilaren lehenengo ostiralean, aitortzera eta jaunartzera joan behar zen nahitaez). Andreak egiten zuten, eta umeok ere bai, amak bultzatuta. Gizonek ez ziren asko arrimatzen: itsasoan zeudenak ezin zutelako “nahita ere”; eta lehorrean zeudenak? Hilaren lehen ostegun arratsaldean kalera irtetea amak honela gogorarazten zigun: “*Bixar illan leलगoko baixakure gero!*” (Ez ahaztu bihar hilaren lehen ostirala dela). Iluntzean etxeratzean enbidoa: “*Konfesazaz?*” (Aitortu zara?). Erantzuna baiezkoa bazen, ondo. Ezezkoa bazen, berriz, “*Aide xegixan ontxe, ondioik elixi zabalita-ta*” (Zoaz berehala, oraindik eliza zabalik dago eta). Belarriak makurtu eta joan egin behar.

Egun hori gogorarazteko, aski zen “*Illan leलगoku*” esatea, ostirala aipatu ere egin gabe: “*Bixar illan leलगokure*”.

Egun horretan (hilean behin) apaiza, akolitoa lagun, etxez etxe joaten zen gaixoei komunioa eramatera. Aurretik akolitoa txilina joaz, eta apaiza roketaz (gerria baino beheragoko blusa antzeko jantzi zuria) jantzita eskuan kopoia (“forma” sagaratuak zituela). Apaiza igarotzean, kalean zebiltzan guztiak belauikatzen ziren, gutxi batzuk izan ezik.

BÁIXE

Bahea (“cedazo”). Bahea, berez, baserri giroko tresna zenez guk ez genuen inon ikusten. Hala ere, aitari entzuten genion esaera zahar batean agertzen zitzaigun: “*Krixara barrixak ure baixín-be bai; krixara zarrak, ostea, edarran-bez*” (Neskame berriak bahean ere ekartzen du ura; zaharrak, berriz, pegarrean ere ez).

Angulak harrapatzeko tresna ere, antzekoa izaten da; salabardoaren antzekoa, baina, maila estuko sarea izaten du. Angula harrapatzeko horrela izan behar: ura pasa dadila baina angularik ez.

BÁJA

Jaitsi (“bajar”). *Entradan zaiñ eoteko; ontxe bajakonazela* (Atarian zain egoteko; berehala jaitisiko naizela).

Gure herriko emakumeek, hilekoa etortzen zitzaientean ere aditz hau erabiliko zuten: *Illekuk bajaaztaz* (Hilekoa etorri zait). Orduan, ordea, horrelakorik gure aurrean ez zuten kasualitatez ere aipatzen.

BAJERI

Oheko beheko izara (“sabana bajera”). *Goiko Torrea juna mutillan oirako bajeri erostea* (Goiko Torre dendara joan naiz mutilen oherako beheko izara erostera).

Berba hau guk sekula ez genuen esango, baina, orain gogoratzen ez naizen arren, entzun egingo genuen, orduko andreek horrela esaten baitzuten.

BÁJU

Eskas (“con rendimiento escaso”, “con escasa ganancia”). *Antxobatan politto irabaziben, bañe atunetan baju ibilliri* (Antxoatan ondo irabazi zuten; aldiz, hegaluzetan eskas ibili dira).

BAJURI

Baxura, baxurako arrantza (“bajura”, “pesca de bajura”). *Aspaldixan bajurik berutz eiñddau* (Azken aldian baxurako arrantzak beherantz egin du). *Tomas len arrastin ibilli zan, bañe, on bajuran dabill* (Tomas garai batean arrastean ibili zen, baina, orain baxuran dabil). *Ori txalopioi ezta arrasteru; ori bajurakure* (Txalupa hori ez da arrastekoa, baxurakoa baizik).

Elhuyar-en *Euskal Hiztegi Modernoak* (Elhuyar. Elkar-lanean. 2000) honela dakar “baxurako arrantza”ren definizioa: “Itsasertzetik hurbil burutzen den arrantza”. Ibon Sarasolak (*Euskal Hiztegia*, Elkar) berriz honela: “Itsas bazterreko arrantza, arrantza txikia”. Ez dira definizio osoak, ez bata eta ez bestea. Izan ere, hegaluzea adibidez, oso urruti ere harrapatzen baita. Baxurako txalupek (arrastekoekin parekatuz egitura guztiz desberdina dute) sare, kanaberaz eta ezpeletekin (ikus, *ezpeta*) azalean dabilen arraina harrapatzen dute (antxoa, sardina, txitxarroa, berdela, *bobi*, *lantzoi*, hegaluzea, hegalaburra, *txermola*) eta tretzen bitartez, hots, kordarekin, (garai batean behintzat) bisigua, papardoa, txitxarro handia (*tretza-txitxarru*), legatza, marrazoa, aingira handia, alegia, hondoko arraina.

BAKAZIÑOIK

Oporrak (“vacaciones”). *Bakaziñoittako ezgazku eun asko falta* (Oporretarako ez zaigu egun asko falta).

Berba bera (*bakaziñoik*) apenas ezagutzen genuen. Noiz edo noiz, agian entzuna izango genuen. Baina, oporrak zer ziren arrastorik ez. Guk, urte osoan zehar bi modutako egunak bereizten genituen: eskola zegoen eguna eta eskolarik ez zegoena. Lazkaora joan ginenean ohartu ginen eta bizi, oporrak (*bakaziñoik*) zer ziren: Gabonetan, Aste Santuan eta udan etxera itzultzea. Horiek bai zirela oporrak! Lazkaoko fraideetan baziren hiru mutil Endoiakoak: Felix, Jose Antonio eta Joxixio. Horiek, *barkaziok* berba erabiltzen zuten. Hasieran, berba hori entzunda, zerbait barkatu behar zigutela uste genuen. Ordea, laster ohartu ginen zertaz ari ziren; eta geu ere berehala erabiltzen hasi. Hala ere, guk beti, *bakaziñoik*.

BAKÍ

1.- Bakea (“paz”). *Erozeñeaz, bañe, batez-be senirin artin baki obara asarri baño* (Edonorekin, baina, batez ere senideen artean, bakea hobe da haserre baina).

2.- *Baké-bakín*. Bake-bakean, lasaitasunik handienez, baretasunik gozozenean (“tranquilamente”, “sosegadamente”). *Antxe bixiriz areik, ama ta bixak, bake-bakin* (Hantxe bizi dira haiek, ama eta biak, bake-bakean).

3.- *Baké sántu*. Bake santua. *Bake santun euan. Zeu etorriza, ta kittu* (Bake santuan zegoen. Zu etorri zara, eta kito).

Bakea, Jainkoak emaniko graziatzat hartzen zenez, bakeari *santu* adjektiboa ezartzeko ohitura handia egon izan da.

4.- *Bakí emón*. Bakea eman. *Umik arratsalde guztin lo eiñddau. A zelako baki émoztan* (Umeak arratsalde osoan lo egin du. A zelako bakea eman didan!).

5.- *Bakí ipiñí*. Bakea ipini, haserrea baretu. *Endrerun de asarre ei dabiz. Banu ia baki ipínteoten* (Liskarrean eta haserre omen dabilta. Banoa ea bakea ipintzen dudan).

6.- *Bákik eiñ*. Bakeak egin. (“hacer las paces”). Norbera, haserre dagoenarekin adiskidetu. *Anaxiaz asarratutena, ta ill aurretik bakik eiñbittuaz* (Anaiarekin haserre nago, eta hil aurretik bakeak egin behar ditut).

7.- *Bakín*. Bakean (“en paz”). Maiteen dituen aditzak *egon* eta *la(g)a*. *Txakurrai xaxaka zabiz? Bakin dan txakurrai, laaizu bakin* (Txakurra xaxatzen ari zara? Bakean dagoen txakurra, utz ezazu bakean).

BÁKI

Arrastean bakarka aritzen den txalupa (“embarcación de arrastre”). Azentua lehen silaban.

Atzetik sarea zabal eramateko, ate handi batzuez baliatzen dira. *Lelengo arrastero parejak euazen bakarrik, eta gero agertu zin bakak* (Arrastean lehenik binaka aritzen ziren txalupak, eta gero agertu ziren bakarrik aritzen zirenak).

BALANDRERU

Bailandran lanean aritzen zen itsasgizona (“marino que trabajaba en una balandra”). *Ondarrun gexenak maiñelazin, bañe balandreru-pe baeuazen* (Ondarroan gehienak arrantzaleak ziren, baina, balandreruak ere baziren).

Jakina, guk ez genuen bailandrarik ezagutu beraz, *balandrerrurik* ere ez, baina, bai gure gurasoek eta haien belaunaldikoek.

“Gure atte zan Juan Jose Arrizabalaga Badiola, Errosan (Anjel Arron andri) anaxi. Atte, neuk beatzi urte neukazela ilgatan. Itxuraz gixon fuerte-fuerti zan bañe, bixotzeku eukan. Balandran ibilttezan, balandreru zan. Soter-da oneik, Kalekutzin bixizinak, Argoitia, aetten balandran. Areneko ama lengusiña karnala eban, Felipa. Antxe txalopan ibilttezan. Da neuk beatzi urte neukazela iltzan. Da alan geatu giña, len esatzutena, anaxi ondioik gazti, neu te ama. Gero anaxi-be gazteik ilgazkun de kittu”. (Arrizabalaga Aranburu Miren).

(Juan Jose Arrizabalaga Badiola zen gure aita, Errosaren (Anjel “Arro”ren emaztea) anaia. Aita, nik bederatzi urte nituela hil zitzaidan. Itxuraz gizon sendo eta indartsua zen, baina, bihotzekoa zuen. Bailandran aritzen zen; *balandreru* zen. Soter-eta hauek, *Kale Gurutzean* bizi zirenak, Argoitia, horien bailandran. Haien ama, Felipa, gure aitak lehengusina zuen. Txalupa hartan aritzen zen. Eta nik bederatzi urte nituela hil zen. Horrela, lehen esan dizudan bezala, anaia, oraindik gaztea, ni eta ama geratu ginen. Gero anai ere gazterik hil zitzaigun, eta kito).

BALANDRI

Bailandra (“balandra”). “*Balandru*” ere ikusi izan dut idatzita, baina, nik jasota ditudan grabaketetan informatzaileek (laurogei urtetik gorako gizon eta emakume) singularrean “*balandri*” eta pluralean “*balandrak*” esaten dute beti. *Balandra biatoz, bata ikatzaz da besti gatzaz* (Bailandra bi datoz, bata ikatzaz eta bestea gatzaz).

Hauek, herrian behar zen jenero guztia ekartzen zuten kanpotik. Garraio lanetan aritzen ziren beste txalupa batzuk, bailandrak baino handiagoak: *kosteruk*. Garai hartan baporeentzat ikatza

behar zen erruz, eta kontserba lantegietarako, berriz, gatza ugari. Hori guztia itsasoz ekartzen zuten *balandretan*.

BALANTZI

- 1.- Balantza (“balanceo”). *Mozkortute euan da balantza andixak etten zittun* (Mozkortuta zegoen eta balantza handiak egiten zituen).
- 2.- *Balantza báten*. Eten gabe balantzaka (“balanceando sin cesar”). *Zuzen etorteko alegiñe etteban bañe, balantza baten etorren* (Zuzen etortzeko ahalegina egiten zuen arren, eten gabe balantzaka zetorren).
- 3.- *Balantzaka*. Balantzaka (“dando tumbos”). *Balantzaka ixun kalintzir* (Balantzaka zihoan kalean barrena).
- 4.- *Balantzeuan*. Balantzak eragiten duen alde batera eta besterako mugimendu horretan (“balanceando”). *Ziburun balantzeuan gustoa ibilli giñan* (Zabuaren balantzan gustura ibili ginen). Eta mugimendua bera: *balantzeue* (balantzaren mugimendua).

BALAUSTRADI

Baranda (“barandilla”). *Arratsalde guzti ortxe balaustradan pasarabe barriketan* (Arratsalde osoa hortxe barandan eman dute berriketan).

Gaztelaniaz “balaustre” eta “balaustrada”, biak ditugu. “Balaustre o balaústre: cada una de las columnas que con los barandales forman las barandillas”. “Balustrada: serie u orden de balaustres colocados entre los barandales”. Garai hartan sarri entzuten genuen hitz hau, eta *balaustre* ere bai. Izan ere gure eskaileretako egiturak, eta beste leku askotakoak, horrelakoak ziren; dena zurezkoa.

BALDARRA

- 1.- Borra (“porra”). Mailu handi eta astuna. *Matralluk-eta ariñak ixatezin, bañe, baldarra ez; baldarra astune* (Mailuak-eta, arinak izaten ziren baina, borra ez; borra astuna).
- Tresna hau guk ez genuen inoiz erabiltzen, guretzako baino astunagoa zelako; eta ikusi ere noizbehinka, obraren batean. Baina, entzun egiten genuen horrekin egiten zituzten konparaketak. *Errendiute alla zan, da baldarraz jota letteik geatu zan beangañik. Gexa zirkiñik ezeban eiñ* (Neka-neka eginda heldu zen, eta borraz jota bezala geratu zen lurrean. Gehiago ez zen mugitu ere egin).
- 2.- Baldarra, dorpea (“torpe”, “patoso/a”). Ibilera nagia eta dorpea duena. *Lengeun baten Pedro ikusi neban kalin. Baldarra bettanduaztan* (Aurreko batean Pedro ikusi nuen kalean. Baldarra dagoela iruditu zitzaidan).
- Eta baldartasuna hartu duen pertsonagatik *baldartute* (baldartuta) dagoela esaten dugu. *Enkarna dana baldartute ikusi neban* (Enkarna, guztiz baldartuta ikusi nuen).

BALDATA

Leher eginda (“baldado/a”). *Atsalde guztin ondar karriuan, atzanin baldata geatu giñan* (Arratsalde osoan hondarra garraiatzen, azkenean leher eginda geratu ginen). *Nik ikusi nebanin baldata euan* (Nik ikusi nuenean leher eginda zegoen).

BÁLDI

- 1.- Baldea (“balde”, “cubo”). *Ure kendurabe. Artu baldi te aide ureta* (Ura kendu dute. Hartu baldea eta zoaz uretara).
- Garai hartako baldeak, orain etxeetan izaten ditugun neurrikoak ziren, baina zinkezkoak. Arrainak, ikatza, ura (iturritik etxera) eta abar garraiatzeko balio zuten. Hitz honetatik eratorria, *baldakari* (balde bete). Inoiz, etxeren baten azpian okerkeriaren bat egiten ari ginela bota izan zigun andreren batek balkoitik behera *baldakara ure* (balde bete ur).

2.- *Baldíue*. Baldez una behin eta berriro bota eta bota aritzea (“baldeo”). *Bodega juna ta orduntxe biarrak amattute euazen. Antxe ebillen baldiue!* (Sotora joan naiz eta une hartan lanak bukatuta zituzten. Han zebilen balde soinua!).

BALDÍA

Zerbaiten zorua baldez indarrez botatako urez garbitu (“baldear”). *Biarrak amattutakun beangañi ondo baldia* (Lanak bukatutakoan, zorua ondo garbitu baldearekin ura boteaz).

Ur ugariz garbitzeko moduko lekuren bat zikintzen zenean, hura *baldia* egin behar izaten zen.

BALDINTZA

Berba hau, horrela esanda (*baldintza*) guk ez dugu inoiz erabili izan, baina, aditz trinkoaren baldintzazko hamaika forma jator entzun izan dugu gure aurrekoen ahotan!: *baneo, baleo, bazeoz, baletor, baletoz, baleki, baneki eta abar*. Hauek, lehen baino askoz gutxiago erabiltzen dira. *Ze pasaran baleki segixan etorriko littake* (Zer gertatu den baleki, berehala etorriko litzateke). *Neu antxe baneu, gustoa lagunduko neutzake* (Neu hantxe banengo, gustura lagunduko nioke).

Gaur egun, hauen ordeztu forma konposatuak erabiltzeko joera nabaritzen da: *baleki* ordeztu *jakingo baleu, baletor* ordeztu *etorriko balitt* eta abar. Hauek zuzen erabiltzen dira, baina, aukeran maizegi, forma trinkoen kaltetan.

“Gure osaba Jose ezkondu zan baserritar bateaz. Amendixeik Gozika birin euan aren baserrixe. Osaba Josen seme-alabak: Barbare, Joseba, Kepa, Josu eta Karnele. Jakingo eztopa Kepan andrin ixena... Bañe on akorda ez... Berak baleki ilgo nittuke... Begoña”. (Arrizabalaga Badiola Edurne).

(Gure osaba Jose ezkondu zen baserritar batekin. Hemendik Gorozikara bidean zegoen haien baserria. Osaba Josen seme-alabak: Barbara, Joseba, Kepa, Josu eta Karnele. Nola ez dut ba jakingo Keparen emaztearen izena. Baina, orain ez naiz gogoratzen. Berak baleki bere izena ez zaidala etortzen hilko ninduke... Begoña).

Erremediorik ez duen zerbaiten inguruan norbait baldintzazko esaldiak (*axe batela erosi ixan baneu, amentxe egon balitt...*) botatzen hastean, honako honekin isilarazten da: “*Balitz eta bazan, bixak alkarren kasan / Bazan eta balitz alkarren ondoren dabiliz*”.

BALDRASA

Baldresa (“descuidado/a en la forma de andar y de vestir”). Besteen aurrean agertzeko moduari dagokio. *Ori gixonoi baño baldrasauarik!* (Hori da hori gizon baldresa).

BALDRASKEXI

Baldreskeria (“gamberrada”). *Eun guztin baldraskexi besteik eztozue etten* (Egun osoan, baldreskeria baino ez duzue egiten). Eta baldreskeriak eten gabe egiten diharduenari, *baldraskexan* (baldreskerietan) ari dela ohartarazten zaio: *Beti zabiz baldraskexan* (Beti ari zara baldreskerian).

BALDRASTU

Baldrestu (“volverse descuidado/a en el vestir y en la forma de andar”). Lehen fin eta dotore agertzen zena, baldres bihurtu. *Andres, aspaldixan, dana baldrastuteabill* (Andres, aspaldi honetan, guztiz baldrestuta dabil).

BÁLE

Balio duela. Jolasa edo jokoa hasia zela adierazten genuen hitz honen bitartez. Baina, ozenki esan behar zen partaide guztiak jakinaren gainean egon zitezen. Honen kontrakoa, berriz, hots, zerbait gertatu zelako jolasa gerarazi edo eten nahi zenean “*eztabale*” (ez du balio) esaten genuen. *Beatu eizu; eztabale* (Begiratu egin duzu. Ez du balio).

Sarri, hitz hau entzuten genuenean, umeen arteko errepika eransten genion: *Bale. Balerio bale!*

BALEKU IXÁN

Balekoa izan, onargarria izan (“ser acceptable”). *Lengu ez bañe, ori, bai; ori balekure* (Lehengoa ez baina, hori bai; hori balekoa da).

BALENAXU

Ondarroako hondartzan zegoen *Balneario* taberna. *Balenaxurenu ure eskatzea* (*Balneario* tabernara noa ura eskatzera).

Neguan ez baina, udan, berba hau hitzetik hortzera generabilen. Udako egun guztietan (eguraldiaren arabera) goiz osoa hondartzan ematen genuenez, sarri sartzen ginen taberna hartara baso bete ur eskatzera. Jabeak kanpokoak ziren, eta udan, Ondarroako zuhaiztian egoten zen txurrotegia (*txurreixi*) ere beraiena zen.

Gerora guk ere ikasi genuen *balenaxu* (bainu-etxea) berbaren esanahia eta non zeuden (Zestoan eta Urberuagan) ere bai.

Eun baten, Jon anaxi, Andres Arrizabalaga (gure laune), aren anaxi Julian (gu baño zarraua) da neu, Balenaxo ingurure arrima ta kanpun eukitten zittuezen zerbeza kajetatik botilla batzuk “artu” genduzen. Kafeko Atzea jun, zerbezak garbittu, eta botilla utsak kajetan lagatea jun giñan zea baño trankilla. Kontuxu balenaxuko gixona, zarra, konturatu zan guk ze maniobra eiñ gendun. Botillak lagaten gabizela dzapart neuri te Julianei. Agarrazkun bixoi beso banatatik eta aiuntamenture abante. Bañe, plaiko zubittik pasa bigiñan, da andik ezeuan paabaik pasateik. Lapurrak ezeben paako bentzat! Berai tokateakon paati. Diru atateko eskumi ero ezkerra libra enbiban, eta ni orretten zaiñ neuan. Neure aldeko esku sartuban patrikaran. Errie emoztanin, salto baten pasa nittuzen plaiko zubiko eskillara guztik. Ortik aurreakoik ena akordaten. Auazille etorriko zan etxea ta amak astillotsa atakozkun. Bañe, ena ondo akordaten gero ze pasa zan.

(Egun batean, Jon gure anaia, Andres Arrizabalaga (gure laguna), honen anaia Julian (hau, gu baino zaharragoa) eta ni, hondartzako taberna ingurura arrimatu eta kanpoan izaten zituzten garagardo kaxetatik botila batzuk “hartu” genituen. Gure auzora, *Kafeko Atzera* joan, garagardoak edan, eta txintxo-txintxo eta lasai botila hutsak kaxetan uztera itzuli ginen. Jabea, nonbait, gure lapurretaz konturatu eta bi harrapatu gintuen: Julian eta ni. Heldu zigun bioi beso banatatik eta udaletxera. Baina, lehenik hondartzako zubia igaro behar; eta han ez zegoen ordaindu gabe pasatzerik. Lapurrek ezin ordainduko zuten! Gurea ordaintzea ere berari tokatzen zitzaion. Dirua ateratzeko esku bata edo bestea libratu behar zuen, eta ni horren zain nengoen. Nire aldeko eskua sartu zuen poltsikoan. Askatu bezain pronto, salto batean pasa nituen hondartzako zubiko eskailera guztiak! Hortik aurrerakorik ez naiz gogoratzen. Seguru asko aguazila etorriko zen etxera, eta amak egurra emango zigun. Baina, ez naiz ongi gogoratzen ondoren gertatu zenaz).

BÁLI

1.- Bala (“bala”, “proyector”). *Indixu baliaz eritturabe* (Indioa balaz zauritu dute).

Geroago, hurbil samar ere ikusi izan genituen, baina, garai hartan, balak, tiroak, pistolak eta fusilak filmetan baino ez genituen ikusten eta entzuten.

2.- Balea (“ballena”). *Andonin preuntin etorrire mutil andi fuerte bat. Bali lakoxi* (Andonitaz galdezka etorri da mutil handi indartsu bat. Balea bezalakoa).

Ugaztun zetazeo hauek filmetan baizik ez genituen ikusten. Baialean kontuak-eta, entzunak genituen. Hala ere balea aipatu behar genuenean, ez genuen sekula *bali* berba erabiltzen, *balleni* baizik. Ordea, gizon indartsu, sendo eta gogorra, baialean parekatzean, “*bali lakoxe gixona*” (balea bezalako gizona) esaten genuen, guk eta zaharragoek ere bai. *Bali lakoxe mutille* edo *bali lakoxe gixona* noiznahi entzun zitekeen. *Bali lakoxe andri* edo *bali lakoxe neski*, orain agian

esango genuke; orduan inoiz ere ez. Dena den, gure aurrekoek balea aditzera emateko *bramune* berbaz baliatzen ziren. Ikus, *bramune*.

BALIENTI

Ausarta (“atrevido/a”, “valiente”). *Zezenan aurrea inok urtetekotan, banekixen zeñek urtengoban. Balientiena berara ta berak urtenbir.* (Zezenaren aurrera inor irtetekotan banekien nor irtengo zen. Berak irten behar, bera baita ausartena). *Txikittan kobardi zan ori, bañe, on beroire balientiena* (Txikitan koldarra zen hori baina, orain bera da ausartena).

BÁLITT

Balitz. *Ontxe etorriko balitt bixok jungoiñake alkarreaz* (Oraintxe etorriko balitz biok joango ginateke elkarrekin).

Baldintzazko aditzez osaturiko esaerak sona handikoak dira euskaldunen artean. Horietako gehienek, inoiz bete ezin diren ametsak eta desioak ekartzen dituzte gogora.

Aulestiko emakume bati (Benina Lasuen Urkidi) jasotako ipuin batean, balizko egoera batek ekarri zuen negarra agertzen zaigu.

“Etxe baten aitte ta iru alaba bizi zirin. Goix baten, lapiku sutan itxi eta solora jun zirin soloko bierrak eittera. Alako baten aittek alaba zarrenari esautzon: “Zoiez etxera eta ikusizu ia lapiku zetan dan”. Alabiori juntzan etxera eta lapiku an euen edertotxu sutan, gal-gal. Bañe, asi zan pentsetan: “Emen beien kumi balego, eta kuman umi, eta or goixen txarrantxi balego eta txarrantxi jausiko balitt eta umi joko baleu, umi ilgo litzateke”. Orixe pentsau eta negar baten asi zan...”

Ez zegoen, ez txarrantxarik, ez sehaskarik ez umerik, eta ez ezer.

BALIXO IXÁN

Balio izan (“valer”). *Zemat balixo* (zenbat balio) edo *zetako balixo* (zertarako balio). Horiek ziren aditz honetaz baliatuz egiten ziren galderak. *Onek kañaberionek zemat balixorau?* (Kanabera honek zenbat balio du?). *Amen dazen oneik soka zarrok zetako balixorabe?* (Hemen dauden soka zahar hauek zertarako balio dute?).

Jolasean edo jokoren batean genbiltzanean ere erabiltzen genuen. *Orrek eztau balixo. Beatu eizu* (Horrek ez du balio. Begiratu egin duzu).

BALIXOKU

Baliotsua, baliozkoa (“valioso/a”, “válido/a”). Zerbait eman, bota edo erre aurretik egin behar zen nahitaezko galdera: *Au balixokure?* (Hau baliozkoa al da?). Edo honen sinonimoa: *Onek balixorau?* (Honek balio al du?).

BALIXU

Balioa (“valor”). Izen honi ia inoiz ez zaio ezartzen *txikixe* (txikia) adjektiboa; beti, *andixe* (handia). *Orreik balixo andiko gauzatiz de orreikiñ kontuz* (Horiek balio handiko gauzak dira eta horiekin argi). *Orrek eztauke balixo andirik* (Horrek ez du balio handirik). Eta inoiz *txikixe* ezartzen bazaio ere, ezezka erabiliko da handia adierazteko. *Orrek beorrek balixo txikixe eztauke!* (Horrek asko balio du). Pertsonen dagokienez ere erabiltzen da: *Balixo andiko pertsoni* (Asko balio duen pertsona).

BALIZI

Baliza (“baliza”). Itsasoan, ur azalean, zerbait seinatzeko ipintzen den marka. Batzuetan, itsasoan botata dauden aparailuak non dauden jakiteko ipintzen dira; estropadan, traineruek buelta non hartu behar duten seinatzeko. *Or balizataz da apaxon batzuk eongori botata* (Hor balizak daude, beraz, aparailuren batzuk egongo dira botata). *Gaur korrenta andixera, ta estroparako ipiñittako balizak mobiu eiñddiz* (Gaur korronte handia dabil, eta estropadarako ipinitako balizak mugitu egin dira).

“Tresmallak eta ondikutiz. Tresmallak gabaz bota eta goxin altsa birdizenin, jakituko nun dazen, balizak ipintteottuez; itxosun, seinalik. Oneik kordan dabizenak, marraxotan-da dabizenak, balizi birdabe”. (Basterretxea Irusta Jon).

(Hiru mailako sareak hondokoak izaten dira. Horregatik, hiru mailako sareak gauez utzi eta hurrengo goizean jaso behar direnean, non dauden jakiteko balizak ipintzen dituzte; itsasoan, seinaleak. Kordarekin arrantzan dabiltzanek, marraxotan dabiltzanek ere, baliza behar izaten dute).

BALKOI

1.- Balkoia (“balcón”). *Orreik nik eztaitt jatordu nox etten daben. Eun guztindaz orreik balkoiñ* (Nik ez dakit horiek jatordua noiz egiten duten. Horiek egun osoan egoten dira balkoian).

2.- *Balkoiko orratzak*. Arropak eskegitzeko matxardak (“pinzas”). *Trastik isei bittuaz da ekatzuz balkoiko orratz batzuk* (Arropak eskegi behar ditut, eta ekar iezazkidazu matxarda batzuk). *Arrezkio balkoiko orratzak klase askotakuk eittuez, bañe, ontxe-be lengo morukuk, egurrezkuk, senduenak* (Harrezkero matxardak mota askotakoak egin dituzte, baina, orain ere lehen bezalakoak, zurezkoak, sendoenak). *Balkoiko orratza jausiazta kalea. Jun de ekarri* (Matxarda erori zait kalera. Zoaz eta ekarri).

Hauek ere pluralean, matxarda bakarrez ezin baita gauza handirik zintzilikatu. Beste orratz mota ugari zeuden (*sari konpontzeko orratza, buruko orratza, kaltzetorratza, jostorratza...*), baina, hauek *balkoikuk* (balkoikoak) ziren. Balkoian behar izaten ziren arropa zintzilikatzeko, eta “beti” hantxe egoten ziren prest.

“Santa Akulu, Pandeitoneko Jesuseaz (Basterretxea; Jose Mari Frantsesan-da atte) ezkondu zan da asieran Mirentxure juntzin bixitte. Miretxukuk abertzalizin, bañe Akulunekuk ez. Aberri eun baten, Mirentxuko balkoiñ ipiñiben betiko moure ikurriñe. Euerdixan Santa etxearule, andran batek, kalin topa ta balkoie beire esatzen: “Zu, araxe ikurriñeran etxea junbir on”. Santa alla zan etxea ta zuzenin balkoie. Artu fabrikako amantaltzat ibiltteban zaku te balkoiko orratzak, eta ikurriñan aurrin iseiban zaku. Olan kaletik ikurriñik ikusibez. Bañe, atzetik, Mirentxukun ama, Jospa, jun de, ixebez!; zakuai balkoiko orratzak kendu bakarrik. Zaku, errie molla; ta ikurriñe bista-bistan ostabe. Santa Akulu andra andixe ta goorra zan, bañe, an etxin ezaban berak aintzen”. (Arrizabalaga Basterretxea Imanole).

(Santa “Akulu”, “Pandeitto” familiako Jesusekin ezkondu zen, eta ezkonberritan *Mirentxu*” familiara joan ziren bizitzera. “*Mirentxu*” familiakoak abertzaleak ziren, ordea, “Akulu” familiakoak ez. Aberri egun batean, “*Mirentxu*”koek ipini zuten ikurrina balkoian beti bezala. Egurdian Santa etxera zihoala, emakume batek honela esan zion balkoia seinalatuz: “Zu, hara, ikurrina dagoen etxera, joan behar orain”. Santa heldu zen etxera eta zuzenean balkoira. Hartu zuen fabrikarako amantaltzat erabiltzen zuen zakua eta matxardak, eta ikurrinaren aurrean eskegi zuen zakua. Horrela, kaletik ikurrina ezin ikusi. Ordea, ondoren “*Mirentxu*”koen ama, Josefa, joan balkoira, eta batere haserretu gabe, zakuari matxardak kendu. Zakua kalera eta ikurrina bista-bistan berriro. Santa “Akulu” ikaragarritzko emakume puska zen, eta gogorra, ordea, etxe hartan ez zuen berak agintzen).

BALÓI

Larruzko baloia (“balón de cuero”). Izan ere gomazkoari *putze* deitzen genion. *Zeozeiñ narruzko baloiaz ikusitte inguruko guztik inbirixiaz beatzeben* (Norbait larruzko baloiarekin ikusita inguruko guztiek inbidiaz begiratzen zuten).

Ondarroako futbol taldeak (*Aurrera*) etxean partida zuenean ikusten genuen baloia hurbiletik. Atsedendian baloi bat uzten zuten zelaian eta mutikoak haren atzetik aritzen ginen. Hainbesteren artean baloi hura ukitzea ez zen erraza izaten. Gainontzean, larruzko baloirik ametsetan ere ez. *Manterola* txokolate markaren kromoak osatuta lortu genuen, hala ere, larruzko baloia.

A narruzko baloi, fabrika antxobiai buru kentzea juten giñanin-be arratsaldin erun etten gendun. Arratsaldin, lauretatik lauterdixeta, meixendi jateko tartin baloiaz ibiltten giñan fabrika inguruan. Gu buru kentzen geuazen bittartin, an eotezan gatzetan narruzko baloi. Aren baloin narru goorra ixantzan; gatz-pe eztotzan gexarik eiñ.

(Larruzko baloi hura, fabrikara antxoari burua kentzera joaten ginenean arratsaldean eramaten genuen. Arratsaldean lauretatik lau eta erdietara bitartean, askaria jateko tartean, baloiaz aritzen ginen fabrika inguruan. Gu lanean, antxoari burua kentzen aritzen ginen bitartean, larruzko baloia gatzetan egoten zen. Baloi haren larrua gogorra izan zen; gatzak ere ez zuen hondatu).

BALORA

Adorea, ausardia (“audacia”, “atrevimiento”). *Aren tarteak bakarrik juntza? Aurixea balora!* (Haien artera bakarrik joan al zara? Hori da ausardia!). *Balora euki birde goxeko ordutan bakarrik kalea urteteko* (Adorea izan behar da goizeko ordu txikietan kalera bakarrik irteteko).

Agertzen den ausardiari, meritu handia eman nahiz, honela ere esaten da: *Balora lakoxiakazu* (Zuk daukazu ausardiak ez du parerik!).

BALTSAMOBEBE

“Bálsamo bebé” zeritzan pomada, ume txikiei ipurdi aldea gozatzeko ematen zitzaiena zen. *Umik ipurdixe erretaauke ta ekatzu Baltsamobebe* (Umeak ipurdia erreta du, eta ekar diezadazu “Bálsamo bebé”).

Egun, horretarako, pomada mota eta marka ugari daude merkatuan. Garai hartan marka hori baizik ez genuen ezagutzen. Etxean beti ume txikiren bat zegoenez, botika hori ere eskura izan behar. Ez zen inoiz falta izaten. Ordea, behar zenean, amak betiko galdera: *Nun da Baltsamobebe?* Denon artean laster aurkitzen genuen.

BÁLTZA

1.- Beltza (“negro/a”). *Atte itxoso baltzin dabillen bittartin, zeueik diru gasta ta gasta!* (Aita itsaso beltzean dabilen bitartean zuek dirua erruz gastatzen!).

Kolore honetakoa zer izan daiteke? *Uli, beixak, negu, iparra eta galgoi*, (haizeak), *denpori, keie, egoeri, etorkizune, itxosu, oroxak, ure, arda, atzokolak, pintxuri, arixe, erropak, katu eta abar* (ilea, begiak, negua, ipar-ekialdeko eta hego-mendebaldeko haizeak, eguraldia, kea, egoera, etorkizuna, itsasoa, hodeiak, ura, ardoa, azazkalak, margoa, haria, lutozko arropak, katua eta abar).

Zerbait, berez beltzak diren gauzeekin konparatzen hastean, honako hauetaz baliatzen gara: *ikatza, galipota, abarin sotani, ondretako traji, kañuko arratoiñ aue* (hizketako moduari dagokionez). *Ikatza baño baltzaua* (Ikatza baino beltzagoa). *Galipota baño baltzaua* (galipota baino beltzagoa). *Abarin sotani baño baltzaua* (Apaizaren sotana baino beltzagoa). *Aurixera aueri! Aue, kañuko arratoipañ baltzaua* (Hori da hori hitz egiteko modua! Ahoa, estolderietako arratoiak baino beltzagoa). *Ondretako traji baño baltzaua* (Hileta-elizkizunetako trajea baino beltzagoa). Horrelako konparaketetan, arrazista kutsua duenik ere badugu: *Baltza (negru) morun biarra eiñ* (Beltzek bezala lan egin).

“Legramu baño baltzaua” ere sarri entzuten genuen. *Belaunak legramu baino baltzauak ekarrirituz* (Belaunak beltz-beltzak ekarri ditu). Baina nork jakin *legramu* hori zer den?

Garai hartan pertsona beltzik ez genuen ikusten, filmetan izan ezik. Orain berriz (2009. urtea), arrasteen lan egiten duten gizonezko beltz asko bizi dira Ondarroan; emakume eta ume batzuk ere bai.

Izenlagun honek (*baltza*) *beixe* (begia) berbari laguntzean, singularrean eta pluralean ez du gauza bera ematen aditzera. *Orrek mutilorrek beixak baltzataukez* (Mutil horrek, begi beltzak ditu). Begien berezko koloreaz ari gara. Ordea, singularrean, *beixe baltza* (begia ubelduta) esaten bada, argi dago kolperen baten ondorioa dela. *Emotzanaz, beixe baltza lagatza* (Eman dion kolpeaz begia beltza utzi dio).

Ondarroan, garai hartan baxurako txalupa asko egon arren, bata bestearengandik erraz bereizten ziren. Lehenik, kroskoaren kolorea nabarmentzen zen; baina, bi edo hiru txalupa kolore berekoak zeudenean (baziren egon), tximinian edo beste nonbait hantxe izaten zuten seinaleren bat bereizgarritzat. Gogoratzen naiz txalupa bat beltz-beltz margotuta izaten zutela: *Tobaneku*. Horregatik garai hartako jendeak, hori erreferentziatzat hartuta, erre eta belztu den zerbaitengatik, *Tobaneku*, esango du. *Kroketa batzuk atattuez, bañe tobanekuk euazen* (Kroketa batzuk atera dituzte baina, beltz-beltzak zeuden, erreta).

“Ba, ni baltzaz aspertute neuan, da motor txikixe einebanin berdi eineban, berde argixe gañea. Atun erri erriei ettezanin be,”tobaneku” esatetzen. Bañe ni baltzaz kantsata neuan. Zeattik? Baltza zikiñeralako. Baltza zikiñera; erropi-be bai te txalopi-be bai. Zemabidar, erreñ bete arraiñ atrapa ezta, etorri etxea...; batek esangoban kargata etorri guñala. Lau ezkama eukikozittun de laurak bistan. Baltza, garbixeranin, dotorire; barai nik ori. Bañe zikiñddube ariñ-e! Gure txalopak baltzak ixantzín, bañe, eukitteben tximinixetan baltza ta gorrixé. Faja gorrixaz tximini baltza. Kaskun ostea, obramuertan erraxa gorri bi. Areik aurrekuk, numeruk-eta zurixak eukiko zittuen. Atzanengokuk numeruk eta letrak gorrixak; baltzín gorrixé”. (Markuerkiaga Aranbarri Domeka).

(Ba, ni, kolore beltzarekin aspertuta nengoen, eta motordun txalupa txikia egin nuenean, berdea egin nuen, berde argia gainera. Hegaluze erre erreagia egiten zenean ere, *tobaneku* deitzen zioten. Baina, ni beltzarekin nekatuta nengoen. Zergatik? Beltza zikina delako. Beltza zikina da; bai arropa eta bai txalupa ere. Zenbat aldiz, salabardo bete arrain harrapatu, etorri etxera...; batek esango zuen txalupa bete arrain ekarri genuela. Lau ezkata izango zituen eta laurak bistan. Beltza garbia dagoenean dotorea da; badakit nik hori. Baina, zikindu ere azkar gero! Gure txalupak beltzak izan ziren, baina, izaten zuten tximinietan beltza eta gorria. Tximinia beltza marra gorriarekin. Kroskoan berriz, karelaren kanpoko aldean bi marra gorri. Aurreko haiek zenbakiak-eta zuriak izango zituzten. Gure azken txalupak, zenbakiak eta letrak gorriak; beltzean gorria).

2.- Ardo beltza (“vino tinto”). *Goxín zurixe eraten gendun de illuntzín baltza* (Goizean ardo zuria edaten genuen eta iluntzean beltza).

3.- “*Báltza*” *desixena*. “*Baltza*” goitizena. Baziren goitizen hau zutenak. Niretzat ezagunenak: *Adrien Baltza* eta *Carmen Baltza*. *Adrien Baltzan semi, Pedro, geure beian bixi zan; eta Pedron andri Seberi-be ezautu gendun* (Adrien “*Baltza*”ren semea, Pedro, gure behean bizi zen; eta honen emaztea, Seberi, ere ezagutu genuen). *Carmen Baltzaneko dendi Iperkalín euan* (Carmen “*Baltza*”ren denda Ipar Kalean zegoen).

Carmen “*Baltza*”ren familiakoei *Baltzanekuk* deitzen zieten. Aita, Bitor Burgoa Akarregi zen, eta ama, Carmen Burgoa Bengoetxea. Denak ikatza baino beltzagoak. Familia horretako seme bat, Luis Mari, gogoratzen naiz *Saturraranen* apaizgai ere egon zela. Ordea, gero *aita zuri* (“Padre Blanco”) egin zen. Kontraesan bitxia edonola ere: *Baltzaneku, aita zuri*. Ikus, *baule*.

BÁLTZAK

Gorriak, beltzak, latzak, gogorrak (“canutas”). *Arrantzalik itxoso baltzín baltzak pasaten zittuezen* (Arrantzaleek itsaso beltzean gorriak ikusten zituzten).

Egoera gogorrak eta latzak bizi izandakoan esaten zen, *baltzak*. Beraz, *baltzak* egiten ziren pasa eta kontatu. Zenbait lekutan, horrelako egoerei beste kolore bat jartzen zaie: gorriak.

BALTZERU

Zurruteroa (“chiquitero”). Basoerdi beltzak bata bestearen ondoren eten gabe edaten dituenak. *Baltzatik* (ardo beltza) datorkio izena: *baltzeru*. *Orreik baltzero demasatiz* (Horiek txikiteo latzak jotzen dituzte).

BALTZITTU

1.- Belztu (“ennegrecer”). *Eun guztin makiñan ibilli giñan biarrin, de baltzittute jun giñan etxea* (Egun osoan makinan aritu ginen lanean, eta belztuta joan ginen etxera). *Gure mutille nik eztaitt ikatz tartin ero nun ibilliran. Baltzittute etorrirre* (Gure mutila ez dakit ikatz artean edo non ibili den. Belztuta etorri da).

2.- *Otzák baltzittu*. Hotzez “hil” (“morir de frío”). *Arrantza urten dou te otzak baltzittute etorriga* (Arrantzara irten eta hotzez “hilda” etorri gara).

3.- Jipoia eman (“apalear”). *Laun bixak auskan asizin, de batak besti baltzittu eiban* (Borrokan hasi ziren bi lagunak eta batak besteari jipoi latza eman zion). Eta jipoia neurritz kanpoko denean: *bal-baltz eiñ. Koñatuk demasak partiutzaz; bal-batz eiñdde laarau* (Koinatuak ikaragarritzko jipoia eman dio).

Begian kolpea eman eta ubeldura sortu denean, *beixe baltzittute* (begia belztuta) esaten da.

4.- Mozkortu, erdi mozkortu (“emborrachar”). *Naidanbeste txikito eranda baltzittute etozen etxerutz* (Basoerdi mordoa edanda, erdi mozkortuta zetozen etxerantz). *Txikiteuan goxa asiri. Gaur be orreik baltzittu engori* (Basoerdiak edaten goiz hasi dira. Gaur ere horiek mozkortu egingo dira).

BALTZITTUNI

Ubeldura (“moradura”, “cardenal”). *Besun golpe txiki bat arturot eta baltzittuni geatuazta* (Besoan kolpe txiki bat hartu dut eta ubeldura egin zait). *Arratsaldin semi mendire junde launakiñ, dde baltzittunaz beteta etorriazta* (Semea arratsaldean lagunekin joan da mendira, eta ubelduraz josita etorri zait).

BALTZIUE

1.- Dantza lotua (“baile agarrado”). *Sasoi baten baltziue galasota-be eon eizan* (Garai batean dantza lotua debekatuta ere egon omen zen).

2.- *Baltziuan eiñ*. Dantza lotuan egin (“bailar al agarrado”). *Ordun bentzat, baltziuan plazan ettezan, mundo guztin bistan* (Garai hartan, behinik behin, dantza lotua plazan egiten zen, denon bistan).

Hitzaren jatorria *vals* musika mugimendu jakinean datza. Garai hartan pasodoble eta beste mugimenduak ere egiten ziren, baina, hitz honen bitartez (*baltziuan*) adierazten zen dantza lotua. Gaztetan *baltziuan* nesken artean egin arren (bi neska), ez zen arazorik sortzen. Neskak mutilarekin egiten zuenean sor zitekeen arazoa. Adin-mugak ere gutxi gorabehera ezarrita zeuden neska-mutilen artean dantzan hasteko (14-15 urte?), baina, batzuk, ausartagoak izan eta apur bat lehenago hasten baziren, eta amak jakin, *etxin itxosu beteko errixeti* (etxean ikaragarriak entzun behar).

Igandero, iluntzetan, herriko musika-plazan musika-bandak, Izeta zuzendari zela, hiru piezako hiru saio jotzen zituen, eta hura zen lekua eta garaia *baltziuan* egiteko. Argi dezente egoten zen, eta lekukoak (testiguak) berriz, izkina guztietan amari *tretzi pasateko* (mezua pasatzeko) prest: “*Zuen neski lengeun baten mutil bateaz baltziuan ikusi neban*” (Zuen neska aurreko batean mutil batekin dantza lotuan ikusi nuen). Amak etxean honela botako zion alabari: “*Andra batek esazta mutil bateaz baltziuan eiñ zendule*” (Emakume batek esan dit mutil batekin dantzan egin zenuela). Baziren, orduan, beste zereginik ez zuten “neskazaharrak”. Horretan “mutilzaharrik” aritzen ote zen? Batek jakin.

Soltean eginiko dantzak ez zuen inoiz arazorik sortzen izerdi-patsetan egun osoan aritu arren. Lotua zen arriskutsua: heldzea, ukitzea, zirrarak, emozioak eta abar. Bi neska hasten ziren dantzan elkarrekin; bi mutil hurbildu eta eskaera luzatzen zieten: *mesedez!* Bi aukera zeuden: onartu edo kalabaza eman. Neska bikotearengana, eskatzera joan aurretik, mutilen artean hitz eginda izaten ziren, nork eskatu, nork norekin dantza egin eta abar, estrategia osoa. Hala ere, gauzak ez ziren beti aldeztu aurretik pentsatuta bezala ateratzen. *Begoñaz neuk nai neban baltziuan eiñ, bañe, orduntxe buelti arturabe!* (Nik nahi nuen dantzan egin Begoñarekin, baina, justu, momentu hartan, buelta hartu dute).

BALTZUNAK

Beltzuneak, tarte beltzak, orban ilunak (“espacios negros”). *Eueldi polittera, bañe, mendebaletik baltzunak ikustendiz* (Eguraldi polita egiten du, baina, mendeбайдetik tarte beltzak ageri dira). *Au goniau barri-barrixera, bañe, amentxe barrenin baltzuna txikixataukez* (Gona hau berri-berria dago, baina, hementxe barrenean orban ilunak dauzka).

BANAKA

Banaka (“uno a uno / una a una”). Honekin batera, baditugu beste era hauek ere; batzuk indartuak: *banan-banan, banan-banan, banaka-banaka*. Batzuk zein besteak erabiltzen ditugu. *Danontzakora leku-te, banaka sartu* (Denontzat dago lekua eta banaka sartu). *Atun guztik batea ez artu, banan-banan baño* (Hegaluze guztiak batera ez hartu, banaka baizik).

BANAKI

Banaka bat edo beste (“escaso”, “único/a”). Singularrean nahiz pluralean: *banakak*. *Itxosa urten dou te txitxarro banaki arturou* (Itsasora irten gara eta txitxarro bat edo beste baino ez dugu harrapatu). *Txibi banakak artuttuaz* (Hiruzpalau txibi harrapatu ditut). *Sardiñi atrapa gendun naidanbeste, bañe tartin txitxarru-be etorri zan, da gero baakixu, sardiña tartetik txitxarro banaki apartaten* (Sardina ugari harrapatu genuen, baina, tartean txitxarroa ere etorri zen, eta jakina, gero sardina tartetik txitxarro banakak apartatzen).

BANARI

Lantzo multzoa, botakar sarda (“banco de aguaceros”). Ikus, *lantzoi-banari*.

Lantzo sarda adierazteko baizik ez da erabiltzen *banari* hitza: *lantzoi banari*. Izan ere arrain multzoari izen desberdina ematen zitzaion (zaio) multzoa osatzen zuen arrain motaren arabera: *sardi, blankuri, gorrixe...*

BÁNBAK

Etxeko zapatilak (“zapatillas Bamba”). *Banba barrixak erosiztez* (Etxeko zapatila berriak erosi dizkidate). *Neskak arro-arro ibilltezin txintxirrikan-be banbákiñ* (Neskak harro-harro aritzen ziren txingoka ere etxeko zapatilekin).

Bamba, marka jakin bat zen; garai hartan bakarra. Nahiz eta ondoren beste marka batzuk agertu, etxeko zapatila guztiak geratu ziren izen horrekin. Neskek, neguan ateri zenean, kalerako ere jantzten zituzten. Guk, mutilok, etxean ez, eta kalean gutxiago. *Guk mutillok banbak ikusi etten genduzen, bañe jantzi bein-bez. Bueno, mutillen batzuk etxin jantziko zittun iual, guk ez bentzat* (Guk mutilok etxeko zapatilak ikusi egiten genituen, ordea, jantzi, inoiz ere ez. Agian mutilen batzuek etxean jantziko zituzten; guk behinik behin, ez).

BANDADI

Txori-altra, hegazti-saldoa (“bandada”). *Txoi bandada asko pasari gaur Akilla paretik* (Txori-altra ugari igaro dira gaur Akilla mendi paretik). *Itxosun, erriko bandan gatzela, bandadi ekarrirou atzetik; usuzile bettanduaizta* (Itsasoan porturantz gatzela hegazti-saldoa ekarri dugu atzetik; usoak zirela iruditu zait).

BÁNDAN URTÉN

Kalera irten norabide jakinik gabe (“salir a la calle sin rumbo fijo”). *Gure gaztik bandan urten dabe ta eztakiau nox etorrikorizen* (Gure gazteak kalera irten dira eta ez dakigu noiz itzuliko diren).

Hiztegiak *banda* berbaz azalpen hau ematen digu: “Itsasontziei dagokienez, norabidea”. Hona guretzat lokuzio honek duen zentzua: norabide jakinik gabe kalera irtetea, baina, ez berehala itzultzeko, kearena egiteko baizik, joan eta “itzuli ez”. *Andrik bandan urten dau. Abuskalo nox agertukoran* (Emaztea kalera irten da. Ez nora doan, ez noiz itzuliko den!). Horrela etxetik sarri irteteko joera duen emakumeari gizonezkoek *banderi* deitzen diote. *Ori andrioi bandera*

demasara (Emakume hori beti dabil kalean). Gizon *banderarik* ez zegoen, itsasoan nahiz kalean, beti baitzeuden etxetik kanpo.

Arrantzaleek *bandan* berba beste bati lotuta erabiltzen dute: *atako bandan*, *erriko bandan*, *gorako bandan*, *berako bandan*. Ikus, *atako bandí* (BANDI,2) eta *erriko bandí* (BANDI, 4).

Toribio Etxeberriak honela dio: “Banderia: Se dice en Eibar de la mujer liviana”.

BANDERA BIZKAITTARRA

Ikurrina (“bandera nacionalista”, “ikurriña”). Gurasoei eta haien belaunaldikoei entzuten genien beren aurrekoek “*ikurriñe*” barik “*bandera bizkaitarra*” esaten zutela ikurrina aditzera emateko. Ordea gurasoen ahotan guk beti *ikurriñe* entzun izan dugu, eta horrela esaten irakatsi ziguten.

“Gure atte reketi zan. Guk geunkan txalopi Gran Poder, txalopa gorrix, otalau kabaloko motorraz. Arek eukazen kasku gorrix obramuerta zurixaz, kaela-be gorrix; puenti eukan berdi, guardakola grise, eta tximinix zurix. Etorri zan ordeni, Gipuzkun txalopak gorri pintta bizile, eta Bizkaxan berde. Gure txalopi gorrix zalez, ba berde pintta eraizkuen. Emon geuntzan guk pinttura berdi, te pintturi sopra zan. Preunta gentzan attai: “Atte pintturi sopraazku, te oneaz ze engou-ba?”. “Emon guardakolai”, esazkun attack. Guardakola, len grise zana, geatuakon berdi. Au egixera-e! Txalopiai geatuakon bandera bizkaitarra. Kaodemar zan Juan, bermiotarra, gure attan-da kuadrillaku; launazin. Eun baten etorriakon kaodemar, da lepun jota esatzan-ze: “Zipriano, bandera bizkaitarra dabizu, te ori kendu enbikozu”. Da gure attack: “Ni zerna, gipuzkuarra a la bizkaitarra?”. “Zu, bizkaitarra”, kaodemarrek. “Ordun ondora –esatzan-. Kejanti ekartemoztazu kendukot. Bañe, kejanti ezpoztazu ekarten eztot kenduko”. Kaodemarrek eztotzan esan zeñek sartuban keji, eta alatteik ibilli zan gure txalopi apurtu arte. Bañe gure attack ondo ekixen areana zeñ juntzan”. (Osa Urkizu Jesus).

(Gu aita erreketea zen. Guk genuen *Gran Poder* izeneko txalupa gorria, hogeita lau zaldiko motorduna. Hark zeuzkan kroskoa gorria obramuerta zuriaz, karela ere gorria; zubia zuen berdea, makinaren estalkia grisa, eta tximinia zuria. Agindua etorri zen, Gipuzkoan txalupak gorriz margotu behar zirela, eta Bizkaian berdez. Gure txalupa gorria zenez berde margoarazi ziguten. Eman genion margo berdea eta pintura sobratu zen. Aitari galdetu genion: “Pintura sobratu zaigu, eta honekin zer egingo dugu?”. “Makinaren estalkiari eman”, erantzun zigun aitak. Makina estalkia, lehen grisa zena berdea geratu zitzaion. Hau egia da gero! Txalupari geratu zitzaion bandera bizkaitarra (ikurrinaren koloreak). Portuko agintari militarra, Juan, bermeotarra, gure aitaren koadrilakoa zen; lagunak ziren. Egun batean Juan etorri zitzaion, eta bizkarrean eskua jarritz honela esan zion: “Zipriano, bandera bizkaitarra darabilzu, eta hori kendu egin beharko duzu. Gure aitak galdetu zion: “Ni zer naiz, gipuzkoarra ala bizkaitarra?”. “Zu, bizkaitarra”, Juanek. “Beraz, ongi dago -esan zion aitak-. Salatzailea ekartzen badidazu kenduko dut. Ordea, salatzailea ekartzen ez badidazu kolore horiekin ibiliko naiz”. Portuko agintariak ez zion esan salaketa nor jarri zuen, eta horrela ibili zen gure txalupa erretiratu zuten arte. Baina, gure aitak ondo zekien agintariarengana joan zena nor izan zen).

BANDERA ESPAÑOLA

Espainiako bandera (“bandera española”). *Gaur balkoi batzutan bandera espagnolak ikusittuaz. Gaur ze zelebraten dabe-ba?* (Gaur zenbait balkoitan Espainiako banderak ikusi ditut. Gaur zer ospatzen dute ba?).

Ondo ezagutzen genuen, baina, bagenekien hura ez zela gure sinboloa. Beste herritar batzuek beren banderatzat huraxe zutela ere bagenekien. Non ikusten genuen bandera espainola?: eskolan, udaletxean, egun seinalatueta (uztailaren 18an, urriaren 4an...) frankisten etxeetako balkoietan, herriko jaietan kaleetan ere bai eskegita. Abertzaleen artean bi eratara deitzen zitzaion: *piper potu* eta *makallau iseite* (piper potea eta bakailaoa eskegita).

“Ordun etorri zan epoka bat, bandera espainola ipiñi bizan derrigor balkoiñ; de guk txiki-txiki bat ipintten gendun. Enda baten-batek aetten banderin keji sartu, txikixe zala-ta. Arrialperra esateotzen auazille etorriazkun esatea, keji sartubela geure kontra: “Lena zeuena balkoi beteku ipintten zenduela. Bañe ez estutu. Txikixe ixan, andixe ixan, banderire, ta trankill eon”. Amen inguro guztin fasista asko geunkazen guk-eta... Batzuk inpreñukuzin, gaiztuk, eta arnasaik artzen-be eztozkuen lagaten”. (Arrizabalaga Aranburu Miren).

(Orduan, garai batean bandera espainola nahitaez ipini behar zen balkoian; eta guk txiki-txiki bat ipintzen genuen. Norbaitek, bandera txikia ipintzen genuela-eta, salaketa sartu. “Arrialperra” esaten zioten aguazila etorri zitzaigun esatera, salaketa ipini zutela gure kontra: “Garai batean ikurrina balkoi betekoa ipintzen zenutela. Baina, ez estutu. Txikia nahiz handia izan, bandera da, eta lasai egon”. Gure inguruan faxista ugari genuen eta... Batzuk oso gaiztoak ziren, infernuko demonioak, eta arnasarik hartzen ere ez ziguten uzten).

BANDERI

1.- Arrantzale-kofradian ipintzen zen bandera, arrantzaleei itsasoratzea debekatuz (“bandera que se colocaba en el balcón de la cofradía de pescadores en señal de prohibición para salir a la mar”). *Banderi ipiñtteenin bajurako txalopa guztik etxin* (Bandera jartzen zutenean, baxurako txaluparik ez zen itsasora irteten). *Banderira! Ezta itxosateik* (Bandera ipini dute. Ez dago itsasora irteterik).

Bandera jartzen bazen, inor (baxurako txalupak) ezin zen itsasora irten. Nasa Kaletik (*Mollatik*) Zubi Zaharrera igotzeko dauden eskaileren gaineko aldean, kofradiako balkoitik zintzilikatzen zuten bandera.

“Kofraxak ipiñitte eotezin iru patroï, kofraxak ixentaten zittun; eta aetteik erabakitteben kofraxako goraberi. Iual batte ixatezan dudako eueldixe euanin... ba orretteik esateben: “banderi ipiñikou”. Ori erabakittebenin, danok etxin. Normalin eueldi txarrattik ixatezan, bañe bai prezixuatti-pe. Prezixu iual merki, te ezin saldute arrañik. Porto guzti arrañez beteta, ta ezin saldu. Ba, ordun akordu artu, te “zu, ezka jungo itxosa”. Aetteik irurak esateben, artzeben erabakixe. Areik esatebenin, itxosatei-pez”. (Basterretxea Irusta Jon).

(Kofradiak ipinita egoten ziren hiru patroï, kofradiak izendatzen zituen; eta haiek izaten ziren kofradiako gorabehera erabakitzen zutenak. Batzuetan, zalantzako eguraldia zegoenean... hiru horiek esaten zuten: “bandera ipiniko dugu”. Erabaki hori hartzen zutenean, denok geratzen ginen etxean itsasora irten gabe. Gehienetan eguraldi txarra zelako izaten zen baina, inoiz arrainaren prezioagatik ere bai; batzuetan, oso prezio baxua egiten zuelako arraina ezin saldu izaten baitzen. Orduan itsasora ez irtetea erabakitzen zuten. Hiru haiek hartzen zuten erabakia. Erabaki hori hartzen zutenean, ez zen itsasoratzerik izaten).

2.- Bandera (“bandera”). Kukainaren muturrean ipintzen zutenari ere *banderi* deitzen genion soilik, edo *kukañako banderi*. *Kukañi eonda ta Kirruk arturau banderi* (Kukaina izan da eta “*Kirru*”k, Jon Urrestik, hartu du bandera).

Festetan kukainaren muturrean jartzen zena, bandera gorri txikia izaten zen.

3.- *Bandera eune*. Bandera eguna (“día de bandera”). Itsasoratzea debekatzen zuen bandera ipinita zegoelako, itsasora irten ezin zen eguna. *Gorputz Eune eta beste olakoxe eun batzu-pe ixatezin bandera eunak. Ta banderi ipinttebenin ba ezin jun itxosa* (Gorpuzti-eguna eta antzeko egun batzuk ere izaten ziren bandera egunak. Eta bandera ipintzen zutenean, ba ezin itsasora irten).

4.- *Banderak*. Estropadetan irabazitako banderak (“banderas conseguidas en competiciones de regatas”). *Ondarrutarrak estropadetan banderi irabaztebenin, kofraxa erun de antxe gordeteben* (Ondarrutarrek estropadetan bandera irabazten zutenean, kofradiara eraman eta hantxe gordetzen zuten).

Kofradian baziren (badira) Ondarroako arraun taldeak estropadetan irabazitako banderak. Hori bagenekien, baina, gu baino askoz lehenagoko kontuak zirenez, bandera haiek guri ez ziguten zirrara berezirik eragiten.

BANDERERUK

Itsasora irtetea debekatzen zuen bandera ipintzea erabakitzen zuten arrantzaleak (“grupo de pescadores elegidos por la Cofradía, que decidían poner o no la bandera que prohibía salir a la mar”). *Geure osaba bat-be bandereru ixan eizan* (Gure osaba bat ere *bandereru* izan omen zen). *Bandereruk iru ero lau gixon ixatezin; gexenetan patroik* (*Bandereruk* hiru edo lau gizon izaten ziren; gehienetan patroiak).

Antzina, bisigutara irten ala ez erabakitzen zutenei *señeruk* (ikus, *señeru*) deitzen zitzairen; banderaren erabakia hartzen zutenei, berriz, *bandereruk*.

BANDERINĖ

Kornerreko banderatxoa (“banderín de corner”). Futboleko kontuak ziren, baina, guretzat orduan garrantzizkoak. *Baloi kanpoa ixulakun de, kornerreko banderiñe jota barrun geature* (Baloia kanpora zihoala ematen zuen, baina, kornerreko banderatxoa jo eta barruan geratu da).

BANDI

1.- Banda, norabidea (“rumbo”). Elhuyarrek (*Euskal Hiztegi Modernoa*) badakar berba hau. “Banda: Itsasontziei dagokienez, norabidea. *Etxeko bandan hartu genituen bost mila kilo antxoa*”. Hiztegi horrek adibidean “*etxeko bandan*” jarri digun arren, Ondarroako arrantzaleek behinik behin, itsasoan daudela inoiz ez dute erabiltzen lokuzio hori, “*erriko bandan*” baizik. Beste hiztegiek ere itsasoarekin lotzen dute berba hau. Ibon Sarasolak dio, bizkaierazko hitza (bizk.) dela, gutxi erabilia (G. er.).

Ondarroako arrantzaleen artean berriz, berba hau itsasoko testuinguruan sarri erabili izan da (eta erabiltzen da), eta bai lehorrean ere bere adierari hedadura zabalduz. *Sanaander kabran ibilli giñan iru-lau eunin, bañe atunik ez gendun jo, ta gorako bandi artu gendun* (Santander parean ibili ginen hiruzpalau egunetan, baina hegalez ez genuen aurkitu eta ekialderantz jo genuen).

Garai batean, igandean bazkalostean, etxetik irteteko prest zegoen semeari, amak edo aitak honela galdetuko zion: *Noako bandirozu-be?* (Nora zoaz? Norako asmoa duzu?). Semeak agian honela erantzungo zion: *Kresala launakiñ kafi artzea, ta gero zina* (*Kresala* tabernara lagunekin kafea hartzera, eta ondoren zinemara). Zentzu honetan, itsasoko testuingurutik at, gaur egun ez da erraza berba hau entzutea. Salbuespenak salbuespen, gure belaunaldikook, mila aldiz entzun dugun arren, ez dugu jakin erabiltzen.

2.- *Atako bandí*. Portutik abiatu eta itsaso zabalerako bidea. *Amentxe portun aurrin erria gendun sari bañe, ez gendun ixte atrapa. Sari ala ta atako bandi artuendun* (Hementxe portu aurrean bota genuen sarea baina, ez genuen ezer harrapatu. Sarea jaso eta itsaso zabalerako bidea hartu genuen).

3.- *Atako bándan*. Itsaso zabalerantz, kanpo alderantz. *Atako bandán gixuzela topaendun atun sardi* (Portutik irten eta kanpo aldera gindoazela aurkitu genuen hegalez sarda).

Arrantzaleen ahotan, *at* berba soilik inoiz ez da entzuten, ordea, *banda* (norabidea) hitzari lotuta, lehen maiz, eta orain ere bai. *Atako bandan* (kanpo alderantz) joatea, herritik irten eta itsasoan kanpo alderantz doazela adierazten du. Eta hortik, metafora gisara, arrantzale bat etxetik irten eta kale aldera, koadrilarengana (gehienetan basoerdi batzuk jotzera) doanean, *atako bandan* (kale aldera, etxetik kanporantz) doala esango dizu. *Areik eztaoz ondioik etxea. Neuk ikusittuaz ontxe, ta atako bandan ixuzen* (Haiek ez datoz oraindik etxera. Izan ere, oraintxe ikusi ditut, eta etxerantz barik kontrako norabidean zihoazen).

Atako bandan: “*at*”-ako (kanpoko) *bandan*, hots, kanpoko norabidean, kanporantz.

4.- *Erriko bandí*. Itsasoan dagoenarentzat etxerako, bere herriko porturako, bidea. *Naidanbeste eunin aruz de onutz ibilli tte arrañik jo ez gendunin, erriko bandi artu gendun* (Egun askotan harantz eta honantz ibili ondoren arrainik aurkitu ez genuenean, etxerantz jo genuen).

5.- *Erriko bándan*. Etixerantz, herrirantz (“rumbo hacia el puerto”). *Antxobi naiku atrapa gendunin erriko bandan asi giñan* (Antxoa nahikoa harrapatu genuenean porturantz jo genuen). *Erriko bandan getozela topa gendun atune* (Herrirantz gentozela aurkitu genuen hegaluzea).

Txalupek portutik abiatzen dira, arrantza lekura (kalara) iritsi (han arrantzan egiteko) eta ondoren etxera. Portutik abiatzen direnean, *atako bandan* doaz (herritik edo portutik at, kanporantz). Porturantz datozenean, berriz, *erriko bandan*, hots, herrirantz edo porturantz.

6.- *Etxeko bandí*. Klean dabilenarentzat, etxerako bidea. *Etxeko bandi artukou-ala?* (Abiatuko al gara etxe aldera?). Honek ez du itsasoko erreferentziarik. Ikus, *erriko bandi* (BANDI, 4).

7.- *Etxeko bandan*. Arrantzaleek, basoerdi batzuk jo eta kaletik etxerako bidea hartzen dutenean erabiltzen dute lokuzio hau. *Etxeko bandan asikoaz-ala?* (Hartuko al dugu etxerako bidea?).

8.- *Bandí*. Musika banda (“banda de música”, “banda municipal”). *Bandik domekero joteban plazan musiki, eta jaxetan pasakalli erri guztintzir* (Musika bandak igandero jotzen zuen musika plazan, eta jaietan kalejira herriko kaleetan zehar). *Zeozte akontezimentu euanin bandik urteteban* (Gertaera bereziren bat ematen zenean bandak musika jotzen zuen kalez kale).

Musikeruk (musikariek) eta *Izetak* (zuzendariak) osatzen zuten musika banda. Urteko igande guztietan gaueko bederatzieta jotzen zuten herriko plazan hiru piezaz osaturiko hiru saio. Aparteko gertakizunen bat (herriko futbol taldearen lorpen sonaturen bat) ematen zenean, kalejira. Horretaz aparte festetan kalejirak eta saio bereziren bat. Kalejira burutzen zutenean, ibilbidea (*bandin rekorridu*) honako hau izaten zen:

Kalekutzeko plazuelatik urten da Kalekutzin berutz Kalandixantzir. Ixe kalandi guzti pasa, ta Artalekuko Eskilleretatik Zubi Barrixan pareta baja ta Saniñazio Kalintzir eskoleta arte. An buelti artu te Erribera Kalintzir, Mollatik aurrea, Kanttopetik alameratik Beko Kalea. Beko Kalin Veganeko etxiai buelti emon da errirutz barrako aldatzin gora, mojetako aurretik berutz eta gero plaza, musikalekure. Musikalekun pare bat pieza jo ta etxera.

(Eliza aurreko plazatxotik irten, eta Kale Gurutzean behera Kale Handian barrena. Kale Handian ia bukaeraraino joan eta *Artalekuko* eskaileretatik Zubi Berriaren parera jaitsi eta San Inazio klean zehar eskoletaraino. Han buelta hartu eta Erribera klean barrena, Nasa Kalea pasa eta *Kanttope* auzotik zuhaiztura. Beheko Klean zehar, *Vega* hotela zegoen etxeari jira eman eta aldapan gora, mojetako aurretik behera plazara, kioskora. Han pare bat pieza jo eta etxera).

Klean zehar, uniforme eta guzti, hiruko ilaran joaten ziren. Musikariek, ordea, nahiz eta piezak aldeztu aurretik ongi ikasita izan, partitura bistan edukitzea nahi izaten zuten. Horretarako, musikari gehienek aurrean mutiko bat eramaten zuten atzeko aldean pintza (*balkoiko orratza*) batez partitura zintzilik zeramala.

“Jose Sauk ipiñtzeoztan kartapaxu balkoiko orratzaz dindilizke kokoteko partin alkondaran da abante kalintzir. Sauk a instrumento andixe (tuba) joteban. A bera tubo andixe eruti-be naiku etteban Sauk. Bera txikixe, ta instrumentu andixe! Kantsa ettezan-ba. Eta arnasi artzeko jotia laateotzanin, neuri esateoztan: “Ia Fraixko”. Nik ikasitte neukazen ba aren piezak, eta berak jo bibana auaz neuk etteneban. Arnasi artute bixkat deskantzatezanin, dale berak ostabe. Olatteik bixon artin ondo eruten gendun pasakalli”. (Etxaburu Urbieta Fraixko Mari).

(Jose “Sau”k ipintzen zidan partitura pintza batekin lepoko parean alkandoratik zintzilik eta han joaten ginen klean zehar. “Sau”k, tresna handi hura (tuba) jotzen zuen. Tresna handi hura eramaten ere nahikoa lan izaten zuen. Bera txikia eta tresna ikaragarria! Nekatu egiten zen. Eta arnasa hartzeko jotzeari uzten zionean niri esaten zidan: “Ia Fraixko!”. Nik ikasita nituen haren piezak, eta berak jo behar zuena, ahoaz nik egiten nuen. Arnasa lasai hartu eta apur bat deskantsatzen zenean, berriro berak segitzen zuen jotzen. Horrela, bion artean ongi eramaten genuen kalejira).

BANDIDU

1.- Bandidua (“bandido”). *Bandiduk zinin ikusten genduzen. Atzanin beti ill ettezin* (Bandiduak filmetan ikusten genituen. Azkenean beti hil egiten ziren). *Bandiru* ere entzun zitekeen.

Aurpegiak ikusita bakarrik antzematen zen nortzuk ziren bandiduak. Horiek beti gaizki, “tokatzen zen moduan”, bukatzen zuten.

Filmetan agertzen ziren bandiduak denak izaten ziren gizonezkoak. Emakume bandiduren bat agertu izan balitz, guk *bandidi* esango genion, baina, ez zen egon. Horregatik berba hori (*bandidi*) ez zen agertzen gure hiztegian.

2.- Bihurria, okerra, demonioa (“bandido”, “golfo”). *Orren seme zarrena bandido demasa ixantzan* (Horien seme zaharrena oker bihurri demonioa izan zen).

BANEUAN-BA

Banengoen ba! (“ya me parecía a mi!”) Norberak alde zurretik zuen ustea edo susmoa egi bihurtzen zenean esaten genuen. Honen kidea: *baneteuan ba! Eun arru atrapazue ezta? Pedrok esazta utsik etorri zazelata... Baneuan ba!* (Ehun arroba harrapatu dituzue, ezta? Pedrok esan dit hutsik etorri zaretela. Banengoen ba!).

BANKILLU

Aulkia, bizkarralderik gabeko jarlekua (“banqueta”). *Bankillo gañetik jausibaik gero!* (Kontuz, aulki gainetik erori gabe). *Zetan zabiz, bankillo gañea altsata?* (Zertan zabiltza, aulki gainera igota?). *Goiko andriai pasaako ederra! Kristalak garbitzen dabillega, bankilo gañetik jausi tte besu ausi* (Goiko andreari gertatu zaio ederra! Kristalak garbitzen ari zela, aulki gainetik erori eta besoa hautsi).

Garai hartan etxeetako sukaldeetan horrelakoak izaten genituen. Etxean, goi samarrean zegoen zerbaiti heltzeko ere *bankillo* gainera igotzen ginen. Inoiz, herriko plazan *titiriteruk* zeudenean, eserita ikusi nahi zuenak, etxetik *bankillu* eraman behar.

BÁNKU

1.- Eserleku luzea (“banco corrido”). *Plaza-berdurako bankuk baserritarrez beteta euazen* (Berdura-plazako eserlekuak baserritarrez beterik zeuden). *Atte, San Antonion kapillako bankun eonda* (Aita, San Antonioren kaperako eserlekuan egon da).

Banketxeaz (*banku*) aparte herrian zeuden bankuak: *alamerako bankuk; plaza-berdurako bankuk, elixako bankuk*. Bazegoen bat, berezia: *Gelasioneko banku* (ikus, *Gelasioneko banku*). Noski elizako eserlekuen artean, *aurreko bankuk, atzeko bankuk, alkatibanku* eta abar zeuden.

2.- Banketxea (“banco”). *Bankúrenu dirota* (Banketxera noa diru bila). *Gaur bankuk itxitteraz* (Gaur banketxeak itxita daude).

3.- Eskolako mahaia. (“pupitre”). *Listuenak leलगoko bankun eta tontuenak atzanengoko bankun* (Azkarrenak lehen aulkian eta tontoenak azken aulkian). Orduko pedagogia horrelakoa zen, disimulurik gabea. Eta zer? Batzuk traumarik gabe geratuko ziren, eta beste batzuk traumarekin; orain bezala.

BÁÑO

Baino. Ezezkako esaldietan agertuko zaigu maiz. *Etorri baño ezeukan* (Etorri egin behar zuen). *Txuleti baño eztou jan* (Ez dugu edozer jan, txuleta baizik!). Zentzu honetan berba honen erabilera galdu samartua dagoela esango nuke.

Konparaketetarako erabiltzea guztiz arrunta zaigu: *zu baño andixaua* (zu baino handiagoa).

BAÑÚ

1.- Bainua (“baño”). *Gaur baño ederra arturot* (Gaur bainu ederra hartu dut).

Guretzat bi modu besterik ez zeuden bainua hartzeko: hondartzan eta errekan. Etxean inoiz ere ez, ez baitzen bainu-ontzirik ez dutxarik. Horregatik berba hau udakoa zen.

Gaur egun etxean ere har daiteke bainu ederrik. Orduan, gurean ez eta beste etxe gehienetan ere ez. Akaso Don Luis sendagilearen txaletean bai, Bilboko gotzaina (*Morcillo obispu*) herrira etortzen zenean txalet hartan egoten baitzen.

Dena den, berba hau (*bañu*) pertsona nagusiek maizago erabiltzen zuten. Guk honen ordeztu *igai eiñ* (igeri egin).

2.- *Bañuko erropi*. Bainu-jantzia (“traje de baño”). *Bañuko erropa bustiaz ez eon; aldatu* (Bainu-jantzi bustiaz ez egon; aldatu).

Mutilentzat galtza motzak (*kaltza txikixak*), eta neskentzat osokoa, *bañuko erropi*; bikinirik ez.

BÁ-PEZ

1.- Batere ez (“nada”, “ni uno/a”). *Zemat atrapazue? Ba-pezt?* (Zenbat harrapatu duzue? Batere ez?).

Jokoren batean tantoak zenbatzeko ere asko erabiltzen dugu. *Bat eta ba-pezt irabazirou* (Bat eta huts irabazi dugu). *Bi tte ba-pezt galdurou* (Bi eta huts galdu dugu).

2.- *Ba-péza*. Huskeria (“nimiedad”). *Bapezt adberbioa izen bihurtuta. Kontu, ba-peza ixan da* (Kontua huskeria izan da.).

3.- *Bá-pezt béste*. Alfer-alferrik (“en balde”, “inútilmente”). *Gox guztin ibilliga biarrin. Atzanin, ba-pezt beste* (Goiz osoan jardun dugu lanean. Azkenean, alfer-alferrik).

4.- *Bá-pezt béstin geatu*. Ahalegina alfer-alferrik izanik, lehen bezala geratu. *Plaittik karriatako ondar guzti uxolak erun dau. Ba-pezt béstin geatuga* (Hondartzatik ekarritako hondar guztia uholdeak eraman du. Lehen bestean geratu gara).

5.- *Ba-pézin*. Hutsean (“en cero”). Tantorik ez duela egin adierazteko, *geatu* edo *laga* aditzekin. *Ba-peztin geature* (Hutsean geratu da). *Ba-peztin lagarot* (Hutsean utzi dut / Ez dit tanto bat ere egin).

6.- *Ba-pézna*. Husna (“empate a cero”). *Ontxe-ontxe asire partidu te ba-peztaruz ondioik* (Oraintsu hasi da partida eta oraindik husna doaz).

BA-PEZTU

Desegin, desagertu, deuseztatu (“deshacerse”, “desaparecer”). Zerbait egotetik ezerezero pasa. *Eztozu ikusi amentxe euan zati txiki bat? Ba-peztu eiñdde* (Ez al duzu ikusi hementxe zegoen zati txikia? Deuseztatu egin da).

BARAIKU

Ondarroan “*Baraiku*” goitizena zeramana, nik Felipe Etxaburu Artetxe ezagutu nuen: Felipe “*Baraiku*”. Haren ama, Frantziska Artetxe Laskuriain (“*Fraixke Baraiku*”), *Baraiku* baserrikoa. Ordea, *Baraiku* izenez ezagutzen zirenak bi baserri zeuden, Berriatuko lurretan biak: *Baraiku Goiku* eta *Baraiku Beiku*. *Fraixke, Baraiku Beiku* baserriko alaba zen. Felipe Etxaburu Zelaiaekin ezkondu eta lau seme-alaba izan zituzten: Juana, Agustina, Frantziska eta Felipe.

Juana, Ignacio Mentxakarekin ezkondu eta hiru seme-alaba izan zituzten: Maria Dolores, Ignacio eta Maria Angeles.

Agustina, Ignacio Barrenetxearekin ezkondu zen; ez zuten seme-alabarik izan.

Felipe “*Baraiku*”, Consuelo Solabarrietarekin ezkondu eta hiru seme-alaba izan zituzten: Txaro, Maite eta Txomiñ.

Baina, “*Faixke Baraiku*” alargundu eta Aranbarriekin ezkondu zen. Bigarren ezkontza honetatik Antonio jaio zen: Antonio Aranbarri Artetxe. Antonio ez zen ezkondu.

BARANDI

Baranda (“baranda”). *Gure entradako eskillaetan ezeuan barandaik, bañe, arriskillarak pasata gero bai. Arek barandik ze kolore eukan zeñek igarri?* (Gure atariko mailadian ez zegoen barandarik, baina, harmailak igaro ondoren bai. Baranda hark ze kolore zuen nork antzeman?).

BARATZA

Baratza, geldoa, lasaia (“pausado/a”, “tranquilo/a”). *Aurixera pertsoni baratza* (Hori da pertsona lasaia). *Albun naxarot pertsona baratza, nerbiosu baño* (Aldamenean, pertsona urduria baino nahiago dut lasaia).

BARÁU

1.- Baraua (“ayuno”). Janaririk edo edaririk ez hartzea, edo gutxi hartzea. “*Barau*” berbi sarri *entzuten gendun* (Barau berba maiz entzuten genuen).

2.- *Baráu eiñ*. Barau egin (“ayunar”). *Guk baraurik ez gendun sekule etten* (Guk baraua ez genuen inoiz egiten). *Nai gendun beste tortilla ez jati-be naiku barau etti ixatezan* (Nahi hadina tortilla ez jatea ere nahikoa barau egitea izaten zen).

3.- *Baráu éúne*. Legez edo aginduz barau egiteko eguna (“día de ayuno”). *Gaur barau eunera* (Gaur barau eguna da).

Eliza Ama Katolikoak, urteko ostiral guztietan barau egiteko agintzen zien kristauei. Beraz, ostiralak ziren barau egunak. Baina, Erromako elizak, zertxobait ordaintzen zutenei *Bulda* ematen zien. Ikus *buldi* (BULDI, 1) eta *bulda papera* (BULDI, 2) .

4.- *Baroik*. Baraurik, ezertxo ere jan gabe (“en ayunas”). *Ondioik baroina, ta ekatzu galleta bat* (Oraindik baraurik nago eta emadazu gaileta bat).

Garai hartan, biharamunean jaunartu nahi bazen, gaueko hamabietatik aurrera baraua gorde behar izaten zen. Jaunartu aurretik ezin zen ezertxo ere jan. *Gurejaune artzea junbiza ta ez jan gero ixel!*. (Jaunartzera joan behar duzu eta ez gero ezertxo ere jan!).

BARBADOA

Nazkagarria. Izeba Edurnek (Edurne *Kresalaku*), esan zidan behin honetaz ari ginela: *Orrek berbiorrek ze naidaben esan? Enparagarrixero, olakoxe zeoze* (Berba horrek zer esan nahi duen? Nazkagarria edo, horrelako zerbait).

1952. urtearen inguruan amerikar batek *Kresala* tabernan grabaturiko abestien artean, gure izeba Mirenek (*Kresalako* Miren, sukaldaria) kantatutako sehaska abestia dago. Kanta horretan azaltzen zaigu berba (*barbadoa*) hau: “*Umetxoa egizu lo, lo... Albuan daukadan barbadoa baño, maiteago zaitudala zu. Nere maitia ru ta ru, gaur zuaz da biar erdu...*”

BARBALA

Hegaluze edo hegalabur sardak, antxoa jaten barik ur azalean martxan doanean sortzen duen ur-mugimendu nabarmena. *Barbala apartetik ikustezan* (*Barbala* urrutitik ikusten zen). Baina, ur mugimendu hori sortzen duen arrain (hegalaburra, hegaluzea) multzoa bera ere berba horren bitartez ematen da aditzera. Beraz, berba hau (*barbala*) maizenik hegaluzeari eta hegalaburrari lotuta aurkituko dugu: *atun-barbala* eta *zimarroi-barbala*

Arrainak berak, ur azalean eragiten duen efektu horren bitartez salatzen du bere presentzia.

“*Barbala esateako atun muntu uretan gañin martxan dunin, berak ataten daben ur moimentu, koxki, uran koxki; koxki ikusten da. Apartetik ikusten da: “Andu barbala”. Zimarroik andixauak atateottuz*”. (Basterretxea Irusta Jon).

(*Barbala* esaten zaio, hegaluze multzoak, ur azalean martxan doanean sortzen duen ur mugimenduari, ur-koskari; koska ikusten da. Urrutitik ikustean esaten zen: “Han doa *barbala*”. Hegalaburrak koska handiagoak ateratzen ditu).

“*Atunai-te, zimarroi-te, barbala. Batara sardi. Sarda ederra ixaleike arraiñ askoaz. Barbalaranin, toneladak eta toneladatz azpitan; oseake, arraiñ masa andixak. Olako arraiñ masa goorak ur azalin koxki ataten dau*”. (Bedialauneta Laka Jose Mari).

(Hegaluzearen eta hegalaburraren multzo ikaragarriei, *barbala* deitzen zaie. Bata da sarda. Sarda ederra izan daiteke arrain askoz osatua. *Barbala* denean, azpian tonak eta tonak daude, arrain multzo handiak. Horrelako arrain multzoak olatu txikiaren antzeko koska ateratzen du ur azalean).

“Barbala, ikusibaik arraÑe, berak formaten daben ondi. Konfundiu leike ur ezkiñiaz, korrentaz. Koxki ikusten da ur gañin, eta urreatutakun obetua errepaten da. Ondo oserbata “andu blankiando” dza-dza-dza, atune. Ikusi ettezu brillu”. (Bedialauneta Laka Luis Mari).

(Barbala: arrainik ez duzu ikusten, baina, bai hark eragiten duen uhina. Batzuetan, korrontearen ertza ikusita pentsa daiteke *barbala* dela. Koska ikusten da ur azalean, eta hurbilduz gero hobeto antzematen diozu zer den. Ondo begiratuta, hegaluzea han joaten da martxan sabel aldean erakutsiz. Ikusi egiten duzu distira).

BARBAÑE

Barbarina ("salmonete"). Arrantzaleen artean estimazio handiko arraina. Gorrixka da, eta oliotan frijituz gero, olio gorri uzten du. Oso arrain preziatua eta gozoa. *Koñatuk barbañ batzuk ekarrikuz afattako* (Koinatuak barbarin batzuk ekarri dizkigu afaritarako).

“Barbañe kostan, arri egalin, ondartzan atrapatezan tresmallakiñ. Basaku esateotzena gorrixaua ixaten da, eta arri egaleku baltzaua. Eueldi txarrak-eta eiñdde gero, urrengun jutezinin orduntxe atrapateben geittua ori baltzauoi, arrittik eskapataku. Jateko gozu. Gero arrasteruk asizin barbañe atrapaten”. (Basterretxea Irusta Jon).

(Barbarina kostan, harri hegalean, hondartzan harrapatzen zen hiru mailako sareekin. Lokatzetakoa esaten diotena gorriagoa izaten da, eta harri hegalekoa beltzagoa. Eguraldi txarren ondoren, barbarinetara joaten zirenean, orduan harrapatzen zuten gehiago beltzago hori, harritik alde egindakoa. Jateko gozoa. Geroago arrasteko txalupak hasi ziren barbarina harrapatzen).

Gure aitaren (Antonio “Saasta”) errezeta barbarinak prestatzeko. Kontuan izan bera arrantzalea zela:

“Barbañ andixak laban erreta. Lelengo atrapa. Tamaño andixapari, bakottantzako bana. Garbittu ondo tripak kendute, eta gatz aidi emon. Labi berotute euki. Bandeja baten ipiñi. Orixun bixkat gañea bota, ogi arrallau, perrejille, eta limoi zati batzuk gañin ipiñi. Sartu laban eta amabost minutun eiñdde”. (Arrizabalaga Badiola Antonio).

(Barbarin handiak labean erreta. Lehendabizi harrapatu. Tamaina handikoak badira, bakoitzarentzat bana. Garbitu ondo tripak kenduta, eta gatz apur bat egin. Labea berotuta izan. Erretilu batean ipini. Olio apur bat bota, ogi birrindua, perrexila, eta limoi zati batzuk gainean ipini. Sartu labean eta hamabost minututan eginda dago).

Barbañe arriku eta basaku; koloribe bardiñe eztabe eukitten. Arrikuk lepu baltzaua eukitten dau. Berak arraÑak, arrixin dabillenin eta basan dabillenin, eztau kolore bardiñe eukitten, baltzaua ero zurixaua ikusten da. Gure anaxik Martzelok barbañai igarri nun atrapatakuran: “au barbañau eztaiz zemat millatan atrapatakure”, ero, “au Burdeoskure”. Burdeosku rosa-rosi. Arrikuk, saltzeko presentzixa obi eukitten dau, kolore brillante-brillanti. Basakuia, makalauai, ostea, tripik ariña urteteotza. (Berridi Badiola Jesus Mari).

(Barbarina, harrikoa edo basakoa; kolorea ere desberdina izaten dute. Harrikoak bizkarra beltzagoa izaten du, ilunagoa. Arrain berak, harkaitzean dabilenean edo basan dabilenean ez du kolore berdina izaten, beltzagoa edo zuriagoa ikusten da. Gure anaia Martzelok antzeman egiten dio barbarinari non harrapatutakoa den: “barbarin hau honenbeste milatan harrapatutakoa da” edo “hau Bordelekoa da”. Bordelekoa oso arrosa kolorekoa. Harkaitzekoak saltzeko itxura hobe izaten du, oso distiratsua. Basakoari, ahulagoari, osteratzen zaio).

BARBEIXI

Bizartegia (“barbería”). Hurbiletik lau ezagutzen genituen: *Txurrukaneku kofrai zarran parin, bestekaldin; Apalluneku Mollan; Justoneku, elixatik berutz Iperkali baño len. Eta Tanbolintteruneku, Kanttopetik alamera bittartin* (Txurrukarena, kofradia zaharraren parean, beste aldean; “Apallu”rena Nasa Kanean; Justorena, elizatik beherantz, Ipar Kalea baino lehen. Eta Tanbolintteruneku, Kanttope auzotik zuhaitzia bitartean).

Guri ilea baizik ez ziguten mozten; gizonei ilea eta bizarra.

BARBERU

Bizargina eta ile moztaila ("barbero"). *Barberuk gure denporan, uli eta bizarra ebaitteben. Bañe, lenaua, aiña-pe ataten zittuen* (Bizarginek gure garaian, ilea eta bizarra mozten zuten. Ordea, lehenago, haginak ere ateratzen zituzten).

Ondoen ezagutzen nituenak bi: Justo eta *Txurruka*. Profesionalak, benetan: ilea mozten, bizarra mozten eta egunkariek zekartzaten albisteak interpretatzen nahiz iruzkinak (komentarioak) egiten. Bizargin trebeak eta komunikatzaile apartak. Guraizeen zarataren erritmora patxada osoz berbetan zekitenak. *Orreik bixok ezautzen nittuzen neu jutenitalako bixeta. Bixeta batea ez; txandaka* (Bi horiek ezagutzen nituen, bietara joaten nintzelako. Bietara batera ez; txandaka).

Merkeago zela eta batzuetan amak "*Kikirri*" ekartzen zuen guri ilea moztera. "*Kikirri*" berez ez zen ile moztaila, baina, noizetik noizera guri mozten zigun ilea. *Kikirrik uli arranka etteban; eta komunikatzalli eziñ ixan, gisajuk ezeban ondo entzuten-da; eta entendiutebanai erantzuteko berba fuerte* ("*Kikirri*"k ilea moztu gabe, errotik ateratzen zuen. Bestalde berriz, komunikatzailea ezin izan, ez baitzuen ondo entzuten; eta ulertzen zuenari erantzuteko, berba ozenki egiten zuen).

BÁRE

1.- Geldi, lasai ("sosegadamente"). Gure artean hitz hau, lehenik itsasoaren egoerari lotu izan zaio. *Itxosu barera* (Itsasoa bare dago). Eta indartu nahi dugunean, *Itxosu bare-barera*. Metafora gisara, pertsonaren animuak edo egoera jakin bat deskribatzeko baliatzen gara berba honetaz. *Gauzak zelan daz? Kalma ta bare?* (Gauzak nola daude? Oso lasai?).

Gure aitak, itsasoaren barealdirik bareena adierazteko honela esaten zigun: "*Atxa gañin dan kalatxoixak pata bata uretan eta besti sikotan daukenin baño baria ezileike eon itxosu*" (Harkaitzaren inklinazioa kontuan izanik, harkaitz gainean dagoen kaioak hanka bata uretan eta bestea lehorrean daukanean baino bareago ezin daiteke egon itsasoa).

2.- *Barealdixe*. Barealdia ("bonanza", "rato de calma en la mar"). *Ontxera barealdixe. Ontxe sartu geinke portun* (Oraintxe dago barealdia. Oraintxe sar gaitezke portuan).

Itsasorik zakarrena dagoenean ere, olatu bota-aldi gogorrenen ondoren, tarteka-marteka barealdiak izaten dira, batzuk laburrak eta beste batzuk luzeagoak. Testuinguru horretan kokatzen dugu bete-betean berba hau. Ikus, *botaldixe*.

BARENGI

Antzinako txalupen beheko aldea, hots, panelen azpiko aldea. Gilatik ateratzen diren saihtsen arteko tartea. Txalupara sartzen zen ura eta sareak botatzen zuena hortxe azpian geratzen zen. Gaztelaniaz, aldiz, berba honek ("varenga") ez du tartea esan nahi, tarte hori posible egiten duten piezetako bakoitza baizik. "Varenga: pieza curva que se coloca atravesada sobre la quilla para formar la cuaderna".

***"Txalopa bokazabalak eukitten zittuezen armazoik; gillatik alderdi bixeta urteten daben egurrak. Armazoin tarti, axe ixaten da barengi. Ure barrure etortezanin antxe geatzezan paelan azpixon"*. (Basterretxea Irusta Jon).**

(Aterperik gabeko antzinako txalupek zuakerrak izaten zituzten, gilatik bi aldetara irteten diren pieza kurbatuak. Zuaker horien tartea, huraxe zen *barengi*). *Mausti* berba ere erabiltzen zuten. Ikus, *mausti*.

BARÍ

Geldia, lasaia ("sosegado/a"). Batez ere itsasoari dagokionez. *Au itxosuau barire* (Itsaso hau barea da).

Garai hartako neskatoek, soka-saltoan zebiltzanean abesten zuten: *Olatu bare-barea, itxosu*.

BARIAU

Mota bateko arraina izan barik, arrain mota desberdinak, nahasteko arraina (“pescado variado”). Soilik erabiltzen da eta “*arrain*” berbarekin lagunduta ere bai: *arrañ bariau* nahiz *bariau*. *Gure attak-eta ongo marin laroi kaja leatz ekarrittuez, eta beste guzti bariau. Daneta, berreun kaja* (Gure aitak-eta, azken itsasoratzean laurogei kaxa legatz ekarri dituzte, eta beste guztia nahasteko arraina. Guztira berrehun kaxa).

Baxurako txalupen helburua, oro har, arrain mota bat harrapatzea izaten da. Txitxarrota, berdeletan, antxoatan, hegaluzetan eta abarretan aritzen dira. Horrek ez du esan nahi, hegaluzetan ari direnean “*aginzorrotzik*” edo “*txermolik*” harrapatzen ez dutenik. Edo antxoatan ari direnean, nahastean sardina ere etortzen zaie sarean; baina, horregatik ez zaio “*bariau*” deitzen.

“*Arrain bariau*” arrasteko txalupek ekartzen dute: perloia, txitxarroa, txibia, pantxoa, barbarina, urraburua, bisigua, oilarra, lupia, mihi-arraina, eta abar, dena nahastean.

BARKILLERU

Barkillo saltzailea (“vendedor/a de barquillos”). *Gutzako barkilleru, barkilluk saltzen zittune zan. Eñbe, iual, berak engo zittuzen, bañe guk orretan ez gendun ikusten* (Guretzat barkilleru, barkilloak saltzen zituen zen. Egin ere, seguru asko, berak egingo zituen, baina, guk horretan ez genuen ikusten).

Barkillo saltzailea emakumea izan balitz *barkilleri*. Ordea, *barkillerarik* guk ez genuen ezagutu, baina, gure aurrekoek bai: *Erramona Barkilleri*. Erramona eta bere familia kanpotik etorritakoak omen ziren.

Rufina *Etxetxikikuren* senarra, Santi Martinez zen barkillogilea eta saltzailea, eta bere anaia ere bai. Horiek, egin eta saldu egiten zituzten. Igandeetan egoten zen zuhaiztiaren aurrean (*alamera aurrin*). Ontzi gorri handi batean gordetzen zituen barkilloak. Ikus, *Nobe*.

Gure txikitako esaera norbaitek izena galdetzen zigunean: *Ixena? Ipurdigizena / Afilleru? Juan barkilleru*.

BARKILLU

Barkilloa (“barquillo”). *Barkillu sarri ezkendun jaten, bañe, tarteka bai* (Barkilloa sarri ez genuen jaten, baina, noizbehinka bai).

Bi motatakoak ezagutzen genituen: *Barkilleruk* saltzen zuena eta “mezatarako” apaizek erabiltzen zutena. Bata igandeetan baizik ez genuen ikusten, eta ez genion bat ere errespeturik: erosi, jan eta kito. Bestea, mezatakoa, egunero ikusten nuen (ni akolitoa nintzelako), eta noizbehinka jan ere bai. Sagaratu gabeko “formari” horrela deitzen genion (*barkillu*), baina “errespetu osoz”, badaezpada ere.

BÁRKU

Txalupa, itsasontzia (“barco”). *Barko bat urreature barra, bañe, buelti artu te kanporutz junde* (Txalupa bat hurbildu da portuko sarrerara, baina, buelta hartu eta kanporantz joan da). *Gerrako barku ondure botarabe* (Gerra ontzia hondoratu egin dute).

Gure aurrekoek berba hau soilik ez zuten inoiz erabiltzen; hitz elkarketan bai: *gerrako barku* (gerra ontzia). Itsasontzia adierazteko *txalopi* (txalupa) berba generikoaz baliatzen ziren. Guk, gehien *bafora*; baina, *barku* ere sarri.

BARRÁ-BÁRRA

Barra-barra, ugari (“mucho/a”, “en abundancia”). *Sasoi baten, leatza, besiue ta zapu barra-barra ebizen. Diru-be bai* (Garai batean, legatza, bisigua eta itsas zapoa barra-barra zebiltzan. Dirua ere bai).

BARRABASA

1.- Pertsona gaizto eta bihurria (“barrabás”). *Barrabas demasara ori mutilloi* (Mutiko hori gaizto bihurria da).

Ebanjelioetan agertzen den gaizkilea zen Barrabas. Jesusi bezala heriotza zigorra eman zioten, eta Pilatosek herriari galdetu zion ea nor libratuko zuen, Jesus ala Barrabas. Azken hau libre utzi zuen.

Umetan abesten genuen kanta baten bukaera gogoratzen dut: “...inpreñuko *Barrabas*”. Hortik ateratzen genuen, Barrabas infernuan egongo zela.

2.- *Barrabaskexi*. Barrabaskeria, okerkeria, bihurrikeria (“barrabasada”). *Beti zabize zueik barrabaskexetan* (Beti ari zarete zuek barrabaskerietan).

BARRÁ MUSTURRE

Portuko sarrerako barraren muturra (“el extremo de la entrada al puerto”). *Barra musturrin arrantzan gabizela olatuk atrapa ta busti eiñgattu* (Barra muturretik arrantzan ari ginela, olatua etorri eta busti egin gaitu).

Gure aurrekoek beti *musturre* (muturra) hitza erabiltzen zuten. Guk aldiz, honen ordezt *punti* (*barra punti*) sarriago. *Barra puntatik saltoka ibilliga* (Barra muturretik uretara saltoka jardun dugu).

BARRANDERU

Kale-garbitzailea (“barrendero”). Aurrekoek *kalegarbitzalli* maizago esaten zuten. *Gexen ikusten gendun barranderu, Jose Gorra* (Gehien ikusten genuen kale-garbitzailea, Jose “Gorra”).

Astoa eta gurdiaekin, uniforme eta guzti, herrian zehar kaleak garbitzen eta zamarrak biltzen aritzen ziren *barranderuk*. Hitz hau gure artean entzuten zen, baina, honen ordezt, *zamarrreru* maizago.

BARRANKU

Amildegia (“barranco”). Zirrara, beldurra eta errespetu handiena sortzen ziguna: Lekeitio bidean, *Artako bihurgunea pasa bezain pronto itsas aldera zegoena* (dagoena). Hura zen hurbil genuen amildegi handi samarra. *Artako barrankun bera jausiezkio akabo* (Artako amildegian behera eroriz gero, akabo).

BARREALGARI

Barre-algara (“carrajada”). *Karmele gure lengusiñik eukan barrealgari gozu* (Karmele gure lehengusinak oso barre-algara gozoa zuen).

Barre denok modu berean ez dugu egiten. Zenbaitek barre-algara sakona, osasun onaren adierazlea egiten dute; gainera, ingurukoak barrez ipintzeko abilezia dute. Barre-algara gozoa dutela esan ohi da: *barrealgari gozu*.

BARREGARRITTASUNE

Barregarrikeria, barregarria (“ridiculez”). *Gaur arratsaldin plazan eiñddaben antzerkixe barregarrittasune ixan da* (Gaur arratsaldean plazan egin duten antzerkia barregarrikeria izan da).

Horrelakoek lotsa eragiten dute eta ez barrea.

BARREGARRIXE

Barregarria (“gracioso/a”). *Umi pallaso jantzitze barregarrix euan* (Umea pailazo jantzita barregarria zegoen).

BARRENA

Barrena (“borde”, “extremo inferior referido a prendas de vestir”). *Onetxei gonionei barrena artubitzat* (Gona honi barrena hartu behar diot). *Tomasek praka barrenak dotorik ezeukazen* (Tomasek ez zituen fraka barrenak txukunak).

Gure inguruko herrietan, baserri giroan, berba honek hedadura zabalagoa du: *solo barrena* (soroaren beheko aldea), *ortxe barrenin* (hortxe beheko aldean). Guk arropari dagokionez baizik ez genuen entzuten. Horregatik hitz honek askoz leku handiagoa zuen emakumezkoen lexikoan, arropa kontua eta “txukuntasunarena” beraien alorrek zirelako.

BARRÉTX

Ostera, berriz (“sin embargo”). *Zuk beti lora gorrixak erostozuz; nik barretx, zurixak* (Zuk beti lore gorriak erosten dituzu, nik, berriz, zuriak).

Gure artean ez da gehiegi entzuten, baina, noizetik noizera bai. Honen kide, *ostera*, maizago erabiltzen dugu.

BARREURI

Barregura (“ganas de reír”). *Orrek esateottuzen inñuzentekexak niri eztozte barreiraik tantai-pe emoten* (Horrek esaten dituen inozokeriek niri ez didate batere barregarik ematen).

Barreuri sarri etortengazkun, bañe beti eziñ ixatezan barreik eiñ; eronun de erozeñen aurrin-bez. Elixan ezin zan barreik eiñ, eskolan-bez, Aste Santun-bez. Kojuia eiñ barre! Matalazurreku emongotzun txikixe! Berak ero besten batek. Alan da guzti-be naiku barre etten gendun. Malatazurrekuk artu-be bai orreattik. Orretteattik, barreuri etorriarren, sarri askotan barriai eutsi enbir.

(Barregura maiz etortzen zitzaigun, baina, beti ezin izaten zen barre egin; edonon eta edonoren aurrean ere ez. Elizan ezin zen barrerik egin, eskolan ere ez, Aste Santuan ere ez. Herrenen bati barre egiten bazenion, berak edo besteren batek zaplazteko galanta emango zizun. Hala ere nahikoa barre egiten genuen. Hori zela medio zaplaztekoak hartu ere bai. Horregatik, barregura izan arren sarri barreari eutsi egin behar izaten genion).

BARRÍ

1.- Barrea (“risa”). *Umin barrik poza emoten dau* (Umeen barreak poza ematen du). *Ganorabaiko barri orrettetauke!* (Horrek du ganorarik gabeko barrea!).

Umeek, nerabeek eta gazteek barrea merke izaten dute. Pertsona helduei gehiago kostatzen zaie barre egitea. Hori toki orotan da horrela. *Oneik gaztiok barri saltzeko laiñ dauke* (Gazte hauek barrea saltzeko adina dute). Pertsona serioek, susmagarritzat jotzen dute beste batzuek aise barre egitea; eta askotan beraientatik ari zarela pentsa dezakete, eta isekatzat hartu. Horregatik, berez umoretsuak ez zirenen ahotan maiz entzuten genuen honako hau: *Txo-txo, barri burlire gero!* (Barrea burla da, gero!). Hori zioenak ez zuen barre egiteko gogo handirik izaten. Baina, hori entzuteak guri barregura handiagoa ematen zigun, eta estutasun galantak pasarazi ere bai.

Garai hartan beti geunden prest edonorengatik barre egiteko. Noski, aitzakia txikia behar. Norbaiten lepotik barre egitea beti eta nonahi izan ohi da “delitu”. Hori dela eta etsaia franko irabazten genuen. Horrelakoetan, helduen aholkua hantxe hurbil izaten genuen: *Barrik nearra ekarten dau gero!* (Ez ahaztu barreak negarra ekartzen duela). Barre lasai egiten ere ez ziguten uzten.

Amona zahar bati entzun nion: *Munduko leku guztittan puzkarrak barri eratten dau* (Munduko leku guztietan puzkarrak barrea eragiten du).

2.- Dartsena, dikea, portua (“dársena”, “dique”, “puerto”). *Attak barra bixaldu nau arrañeta* (Aitak portura bidali nau arrainetara). *Gaur olatu euan andixe, ta barrako sarrereri txarra* (Gaur olatu handia zebilen eta portuko sarrera txarra zegoen). *Olatuk barri gañetik pasateban* (Olatuak portu sarrerako dikea gainetik pasatzen zuen).

Barra berbaren azalpena honela dakarte hiztegiak: “Itsasoan, ibai baten bokalearen aurrean-edo, gertatzen den hondar-pilatzea”. Guk ez diogu adiera hori ezartzen, hasieran aipaturiko beste horiek baizik: portuko sarrera, portua bera eta sarrerako dikeak ere bai.

3.- *Barrako sarreri*. Portuko sarrera (“entrada del puerto”). *Olatura andixe, ta barran ezta sarreraik* (Olatu handia dago eta portuan ez dago sarrerarik). *Mari beian da ta ezta sarreraik* (Itsas beheara dago eta portuan ezin da sartu).

Arrantzaleentzat etxeko atea bezala izan da. Izan ere portuko sarrera batzuetan itxita egoten zen eta beste batzuetan irekita: marearen eta eguraldiaren arabera. Marea behean nahiz olatu handia zegoenean, portuko sarrera itxita egoten zen, bai irteteko eta bai sartzeko.

4.- *Bárre eiñ*. Barre egin (“reírse”). *On baakiau barre etti osasunantzat onarana* (Orain badakigu barre egitea osasunarentzat ona dela). Batzuetan *barrez itto* (barrez ito) egiten gara, eta beste batzuetan *barrez txixe* (barrez pixa) egiten dugu. Barre gustura eta asko egitea baizik ez dute adierazten. *Atzo barré naiku eiñ gendun Fraixkoaz*. *Beran txikittako kontuk kontaten asi zan, da itto eiñ giñan barrez* (Atzo nahikoa barre egin genuen Fraixkorekin. Bere txikitako kontuak kontatzen hasi zen eta barrez ito egin ginen).

Inori ez zaio atsegin izaten beste batek norbere kontura barre egin dezan. Horrelakoetan berehala has daiteke eraso familiako zutabe nagusia (ama) aipatuz. *Barré amai eiñ!* (Barre amari egin!). Horrelako erasoek haserrerako bidea aise eman dezakete.

5.- *Bárre eráíñ*. Barre eginarazi, barre eragin (“hacer reír”). *Lukasek naidanbeste barre eraizkun* (Lukasek barre pila eginarazi zigun).

Gipuzkeraz aditzari loturiko “-arazi” erabiltzen da (eginarazi, esanarazi eta abar), eta bizkaieraz “-eragin”. Motiboa denean barre egitea ez da zaila. Barre eginaraztea zailagoa da, horretarako motiborik ez baita inoiz egoten. Trebezia hori gutxi dute, eta benetan eskertzen da.

Horretarako abilezia izan eta horretan saiatzen denari *barre eraiñtzalli* deitzen diogu. *Geure laune Fraixko Mari zan barré eraiñtzalli benetaku* (Gure lagun Fraixko Mari Etxaburu zen barre eragile trebea).

6.- *Barretan*. Barre handiak egin, barrez lehertu. *Atzo Berrittun zertzuk pasazin kontazkuzen Antoniok*. *Barretan!* (Atzo Berriatuan gertatutakoak kontatu zizkigun Antoniok. Lehertu egin ginen barrez).

Hitz hau soilik entzuten dugunean, elipsia dugula ez ahaztu. *Barretan eiñ gendun, barretan eiñddou* edo horrelako zerbait adierazi nahi da; aditzaren pertsona eta denbora testuinguruaren arabera.

7.- *Bárrez*. Barrez (“riendo”). *Gaztik betiraz barrez* (Gazteak beti ari dira barrez).

8.- *Bárrez-bárrez*. Irribarretsu (“sonriente”, “con la sonrisa puesta”). *Kalin erdixantzir barrez-barrez etorren* (Kalearen erdi-erditik irribarretsu zetorren).

9.- *Barriai emón*. Tokatzen ez denean edo motiborik gabe barre egitea, barrez hastea (“echarse a reír”). *Ze pasa zan jakiñdde, danok geuazen serixo*. *Danok ixilik geuazela, Mikelek barriai emotzan* (Zer gertatu zen jakinda, denok geunden serio. Denok isil-isilik geundela Mikel barrez hasi zen).

10.- *Barréik éiñbaik!*. Barrez lehertu! Lokuzioa ironiaz esaten da erabat kontrakoa aditzera emanaz. *Ontzungun koñatu amañarreban kontuk kontaten asiazkun*. *Barrik éiñbaik!* (Duela gutxi koinatua amaginarrebaren kontuak kontatzen hasi zitzaigun. Lehertu egin ginen barrez).

BARRIEN BÁRRI

Berriro, hasieratik, hutsetik (“de nuevo”, “de cero”). *Biar erdixe baño gexa geunkan eiñdde, bañe, txarto gebizela, ta barrien barri asi birrixan gendun* (Lan erdia baino gehiago genuen eginda, baina, gaizki ari ginela-eta, berriro hutsetik hasi behar izan genuen).

BARRIKETI

1.- Berriketa, esamesa, alferrikako hizketa (“habladuría”). *Barriketi baño besteik eztabizue*. *Ixildduko zaze ezta!* (Berriketa baizik ez darabilzue. Isilduko zarete behingoz!). *Barriketi naiku eiñddabe orreik* (Berriketa nahikoa egin dute horiek).

2.- Berriketa (“tontería”, “cosa de poca importancia”). Zentzu honetan ezezko esaldietan erabiltzen da. *Amazortzi milloi paga birrixan dabe*. *Ori ezta barriketi gero!* (Hemezortzi milioi ordaindu behar izan dute. Hori ez da berriketa, gero!).

3.- *Barriketan*. Berriketan (“murmurando”, “hablando”). *Barriketan eon, eiñ eta ibilli* egiten da. *Orreik mutillok eun guztin dabiz barriketan* (Mutil horiek egun osoan dabiltza berriketan). *Orreik arratsalde guztin ortxeraz barriketan* (Horiek arratsalde osoan hortxe daude berriketan).

Zaila da berriketa asko egitea inor ahotan hartu gabe. Horregatik berriketa ez da inoiz izan ongi ikusia.

BARRIKETOSU

Berritsua (“hablador”). Neska, berriz, *barriketosi*. Hitz-jario handikoa, baina, genienetan ganorarik gabeko berbak esateko. *Goxin eskea etorriran fralli, barriketoso demasa zan* (Goizean eskean etorri den fraidea oso berritsua zen).

BARRILLEIXI

Upeltegia (“tonelería”). *Guk barrillak ezautu genduzen, bañe barrilleroik eta barrilleixaik Ondarrun ez gendun ezautu. Bañe, gure aurreku-pai ezautu zittuezen* (Guk upelak ezagutu genituen, ordea upelgilerik eta upeltegirik Ondarroan ez genuen ezagutu. Baina, gure aurrekoek bai ezagutu zituzten).

“Barrilleixi euan Iperkalin, amentxe. Pelukeixi baraba zarratute on... Gelasioneko Resun alabik eukiban pelukeixi umi euki arte. Enda or eukiben Elunekuk barrilleixi: Gregorio, Salvador.... Jose Elu lateru. Da ontzungun esanetzune Miel niaz biarra ettebana, Miel Elu zan a. Aren arrebiai-tte, Txoixanekuk esateotzen. Juana Txoixe zan aren arrebi; ortxe aurrin bixi zan. Besti zan Bartolo. Bartolo ezautu zendun uran kargun-de ibilttezana? Axe zan semeik gaztena. Orreik barrilleroik-eta bixizin Attapirereko ezkiñan, antxe. Arreba bat-be baeuken orreik neska zarra: Rita. Eta amentxe etten zittuen barrillak. Barrillak etteko, olai moldi emoten ibilttezin ortxe, aulako astu mouko batzutan jarritte; eta txirixak zakutan saldu etten zittuen. Aetteikiñ biztutezan ederto sue. Txirixak, egurrak, eta gero arrikatza”.
(Arrizabalaga Aranburu Miren).

(Upeltegia zegoen Ipar Kanean, hementxe. Ile-apaindegia itxita dagoen leku horretan. *Gelasio* tabernako Resuren alabak eduki zuen ile-apaindegia haurra izan arte. Eta hor upeltegia eduki zuten Elu familiakoek: Gregorio, Salvador... Jose Elu lateroa. Eta oraintsu esan nizun Migel, nirekin lan egiten zuena, hura Migel Elu zen. Haren arrebari-eta *Txoixanekuk* esaten zieten. Juana “*Txoixe*” zen haren arreba: hortxe aurrean bizi zen. Bestea zen Bartolo. Bartolo ezagutu zenuen, uraren kargua izaten zuena? Huraxe zen semerik gazteena. Horiek upelgileak, hantxe Aita Piedadekoaren elizatzkoaren ondoan bizi ziren. Arreba bat ere bazuten, neska zaharra: Rita. Eta hementxe egiten zituzten upelak. Upelak egiteko olari forma ematen aritzen ziren hortxe, astoaren antzeko tramankulu batzuetan eserita; txiribilak berriz, zakuetan saltzen zituzten. Haiekin pizten zen ederki sua. Txiribilak, egurrak eta ondoren harrikatza).

BARRILLERU

Upelgilea (“tonelero”). Ogibide hori zuenari, kontserba fabrikari mila lan mota egitea tokatuko zitzaion baina, besteak beste, upelak egitea. *Gure aman-da attitte, aman atte, Kamiñaneko fabrikako barrilleru ixantza* (Gure amaren aitona, amaren aldetik “*Kamiña*” familiakoen kontserba fabrikako upelgilea izan zen).

Ogibide bera izaten jarraitu arren, upelak egiteari utzi ziotenean, izena ere aldatu egin zitzaion: *lateru*.

BARRILLI

Upela (“cuba”, “tonel”, “barril”). Baserri giroan upela, sagardoa gordetzeko erabiltzen zuten batez ere. Guk dendetan ardoa, olioak, koñakak eta horrelako jeneroa gordetzeko erabiltzen zela ikusten genuen: *ardau barrilli, orixo barrilli, koñak barrilli eta abar. Orixo Potoneko dendan arda, barrillatan eotenzan* (“*Orixo Poto*”ren dendan ardoa upeletan egoten zen).

Kontserba lantegietan ere zenbait jenero gordetzeko erabilera handia ematen zieten upelei. Txalupetan, berriz, *masixe* (apasta) gordetzeko izaten zen upela: *masi barrilli*. *Sardiñiai botateko masixe masi-barrillan gordetezan* (Sardinari botatzeko apasta, upelean gordetzen zen).

Oso lodia zegoen pertsonari ez genion barkatzen. Berehala parekatzen genuen upelarekin: *Ori, masi barralli lakoxira* (Hori apasta-upela bezalakoa dago).

BARRITXU

Berritsua (“hablador/ra”). Maizenik umeei egozten zaie. *Orreik umiok zelako barritxutiz!* (Ume horiek oso berritsuak dira).

BARRIXE

1.- Berria (“nuevo/a”). *Gure ingurun gauza barri askoik ezkendun ikusten* (Gure inguruan gauza berri asko ez genuen ikusten). *Erropa barrixa-pe anaxe ero arreba zarrenak estreñaten zittuzen*. *Laugarren ero bosgarren jaxotakuk barririk estreña... pentsa-bez* (Arropa berriak ere anaia edo arreba zaharrenak estreinatzen zituen. Laugarren edo bosgarren jaiotakoak, berririk estreinatu... ezta pentsatu ere).

Noizbehinka abarketak estreinatzen genituen. Horiek bakoitzarentzat erosten zizkiguten. Arropa (jertsea, jaka, nahiz frakak) beste norbaiti txikiegiak egindakoak jantzi eta pozik kalera.

Zapatei azpi barrixak (azpi berriak) bai egin, baina, zapata berririk, nekez.

Traje barrixe, ezkontza zenean baizik ez zen entzuten. Batzuek komunioa egiteko ere bai; beste batzuek lehengusuarena izandakoarekin “konforme”. Kasu honetan amak ematen zuen oneritzia: *Edertoakazu*. *Zeutzako eiñdde baño obetua* (Ondo daukazu. Zuretzat propio eginda baino hobeto).

Garai hartan itsasoak asko ematen zuen, eta txalupa berriak ere egiten ziren; horiek sare berriak behar zituzten, saskiak ere berriak, kaxak ere bai. Beraz, giro horretan *barrixe* berba maiz entzuten genuen.

Bestalde, herrian baziren zaharraren ordeztu eginiko gauza berriak: *Antiuko bire barrixe*, *Zubi Barrixe*, *jelera barrixe*, *kofrai barrixe*, *korreta barrixe*, *kofraxako etxe barrixak*, *eskola barrixak*, *molla barrixe eta abar* (Antiguarako bide berria, Zubi Berria, izotz fabrika berria, kofradia berria, elizaren korridore berria, kofradiako etxe berriak, eskola berriak, moila berria eta abar). Horiei horrela deitzen zitzairen, bazutelako kidea zaharra zena: *Antiuko bire zarra*, *Zubi Zarra*, eta abar.

2.- *Barrixe* hitza pilotan ere erabiltzen genuen. Partidua hamabira izan eta hamaikana egiten bagenuen, *barrixe* (berria); bata egiten zuen proposamena eta besteak onartu. Geuk erabakitzen genuen *barrixe* zenbatera izango zen: *bire barrixe*, *laure barrixe*, edo *seire barrixe*. Helburua zen pilotan jokatzeko jarraitzea.

3.- Berria, albiste (“noticia”). *Ontzungun Edurne ta Bego juntzin kartzela bixitta, ta barri txarrak ekarri zittuen* (Lehengo batean Edurne eta Bego joan ziren kartzelara bisitan, eta berri txarrak ekarri zituzten). *Barrixe ederra eztau ekarri Andonik* (Albiste txarra ekarri du Andonik).

4.- *Barrixera ori onguoi!* Norbaitek, inork espero ez duen ateraldi, proposamen, edo albisteren bat botatzen duenean, harridura agertzeko esaten da. *Ze esazu? Bixar danok junbioule Burgosea? Barrixera ori onguoi!* (Zer esan duzu? Bihar denok joan behar dugula Burgosa? Nola liteke hori!).

BARRIZTU

Berritu (“renovar”). *Molla txikixe barrizten asiri* (Moila txikia berritzen hasi dira). *Orrek kaliorrek baauke barriztu biarra* (Kale horrek badu berritzeko premia).

Duela berrogeita hamar urteko giro hartan, hitz honek leku handia hartzen zuen. Gauza berri gutxi egiten ziren. Ahal izanez gero *barriztu*: galtzerdiak, jertseak, frakak, zapatak, aterkia, batela, sarea, txalupak eta abar. Berria erosteko ez zegoen dirurik. Horregatik, ahal zen guztia berritu inongo lotsarik gabe. Emakumeek, jostorratza laster hartzen zuten, galtzerdiak

errepasatzeko, frakei ipurdi aldean txaplata josteko, edo jertseari ukalondoa konpontzeko. Eta beste gauza guztiak horrelaxe.

BARROTAK

Antzinako txalupetan, brankatik poparainoko panel luzeen azpian zeharka ezartzen ziren zurezko ziri sendoak.

“Brankatik popaarteko areik paelak luze-luzik ixatezin, de aetten gañin ibilttezin maiñelak. Areik ez apurtzeko kostautik kostare barrotak ipintteakuezen azpizan”. (Basterretxea Irusta Jon).

(Brankatik poparainoko panel haiek oso luzeak izaten ziren, eta arrantzaleak haien gainean ibiltzen ziren. Panel haiek ez puskatzeko, zeharka, ababorretik istriborrera, zurezko ziri sendoak ezartzen zitzaizkien azpian).

BARRÚ

1.- Pertsonaren barruko aldea (“deseos, intenciones, pensamientos de la persona”). *Pertsona baten barru ezautzi ezta erreza ixaten* (Pertsona baten barruko aldea ezagutzea ez da erraza izaten).

2.- *Barró-barrútik*. Barrutik, bihotzetik, benetan eta sakonetik (“desde lo más profundo del corazón”). *Barro-barrutik esatza matterabela* (Bihotzaren sakonetik esan dio maite duela). *Bodako inbitazunin, segixan esan dau baietz; fuerte gañea. Barro-barrutik urtetza* (Ezkontzarako gonbidatu duzunean, berehala esan du baietz; ozenki gainera. Barrutik atera zaio).

3.- *Barrúk aĩnddu*. Kontzientziak agindu. Ezezko esaldietan agertzen da gehiago, egoerak edo joera naturalak zerbaitetara bultzatu arren, kontzientziaren deia adierazteko. *Ordun jota txikittuko neban, bañe, barruk eztoztan aintzen* (Orduan, jo eta txikituko nuen, baina, kontzientziak ez zidan agintzen).

4.- *Barrúk artúte*. Etxetik kanpora irteteko kemenik gabe. *Miel gaxoik eontzan iru illabetin, eta gero barruk artute kalea naiez urtenda ibilli zan* (Migel hiru hilabeteen egon zen gaixorik, eta ondoren kanpora irteteko beldurrez ibili zen).

Pertsona bat gaixorik egon delako, edo bestelako arazoren bat medio luzaroan etxetik irten gabe egon, eta pauso hori emateko ausardia galdua duenean esaten da *barruk artute* (barruak hartuta) dagoela. Honen ordeztu, *etxik artu* (etxeak hartu) ere erabiltzen da.

5.- *Barrúk búelti*. Barneko zirrara (“impresión”, “conmoción”). Zerbait gogorra ikusteak nahiz entzuteak eragiten du. *Buru iraitte odola daxola ikusi nebanin, barruk buelti eiztan* (Burua irekita odoletan ikusi nuenean ikaragarritzko zirrara eragin zidan).

Zenbaitetan *erain* (eragin) aditzaz aurkituko dugu. *Etxea sartu eta beangañin luze ikusi nebanin, barruai buelti eraiztan* (Etxera sartu eta lurrean luze ikusi nuenean, barneko zirrara eragin zidan).

6.- *Barrúk eskatu*. Barneko joera nabaritu. Zerbait egiteko barnean nabaritzen den gogoia edo indarra. *Ikusi neban estu ebillela, eta aurrea jutekun-be eonittan, bañe, barruk, aettei laguntzi eskatzeoztan* (Ikusi nuen estu eta larri zebilela, eta aurrera jotzekotan ere egon nintzen, baina, hari lagundu egin behar niola agintzen zidan barrenak).

7.- *Barrú eukí*. Pertsonaren barruko egoera, animua, barrua. (“valor”, “frialdad”). *Arek eiñddabena etteko barru eukibirde* (Hark egin duena egiteko barrua izan behar da).

8.- *Barrú*. Txalupa (“embarcación”). Arrantzaleek *barru* berba, deklinabideko zeinahi kasutan (*barrun, barruku, barrutik, barrure...*) txalupa adierazteko erabili izan dute. *Ori barruko txikotara* (Hori txalupako soka da). *Jenero guzti barrun da* (Jenero guztia txalupa barruan dago).

9.- *Barrún*. Barruan, kartzelan. Garai hartan ez, baina, geroago, politika arazo bortitzak hasi zirenetik, hitz hau maiz erabili izan da. *Andoni gure anaxik urte asko eiñ zittuzen barrun* (Andoni gure anaiak urte asko eman zituen kartzelan).

10.- *Barrún*. Sare barruan (“dentro de la red”). Itsasoan, sarea bota eta arrantzan ari zirenean, arraina sare barruan preso, seguru zegoenean esaten zuten: *Barrun da arrañe* (Arraina sare barruan dago).

11.- *Bárru*. Barru (“dentro de”). Posposizio hau beste lekuetan bezala, behar den guztietan erabiltzen dugu. *Amar urte barru ogei urte eukikottuaz* (Hamar urte barru hogeitun izango ditut).

12.- *Barrurutz*. Barrurantz, kostarantz edo porturantz (“hacia la costa”). Itsaso zabalean dabilzan arrantzaleek, etxerantz hasten direnean, “*barruruz gatoz*” (barrurantz gatoz) edo “*barruruz guz*” (barrurantz goaz) esango du, hots kostalderantz datozela. *Barrurutz asi giñanin, orduntxe ataban axe goorra* (Kostalderantz hasi ginenean orduan atera zuen haize bortitza).

BARRUKO AXÍ

Hego haizea (“viento sur”). Hemengo arrantzaleentzat, lurraren barneko aldetik itsaso aldarantz jotzen duen haize epela. *Barruko axi ebillen, bañe, derrepente galarrena sartuban* (Hego-haize zerabilen, baina, bat-batean galerna atera zuen).

Arrantzaleek beste hitzik ere badute haize honi deitzeko: *egú, egoko axi, erreaxi*. Gure hondartzetan olatuak iparretik hegorako norabidea ekartzen du, eta haize honek aldiz, justu kontrako aldetik jotzen du, olatua modu berezian harrotuz.

BARRUKO ERROPAK

Barruko arropak (“ropa interior”). *Medikuana juteko ero kanpoa nonoa juteko barruko erropak ganorazkuk, garbixak eta zulo baikuk jantzi bizin* (Sendagilearengana edo kanpora nonbaitera joan behar zenean, barruko arropak, garbiak eta zulorik gabekoak jantzi behar ziren).

Barruko arropak: *sostenak, pantaloik, azpiko goni, interiorra eta kantzontzilluk* (titi-zorroak, kuleroak, azpiko gona, barruko kamiseta eta galtzontziloak). Hauek izaten ziren arkakusoan testigu; horregatik ez ziren bistaratu behar inoiz. *Barruko erropak ezkutun beti* (Barruko arropak beti ezkutuan). Arropak garbitu ondoren balkoian zintzilikatzerakoan ere, barru aldeko azken ilaran. Lehenik, beti, izara zuri ederrak, eta azkenik, barru-barruan, beste hauek. Kanpotarrak herrira bizitzera etorri eta emakumeren batek, kanpo aldeko ilaran barruko arropak kokatzen bazituen, larrutu egingo zuten: *Orrek andriorretauke bai ganori. Erropak iseitten-be eztaki* (Emakume horrek du fundamentua! Arropak eskegitzen ere ez daki).

BARRUKO GANTXÚ

Kakoa (“gancho”). *Gantxu* soilik ere esaten zaio. *Josek, erneazanin barruko gantxuaz segi eiztan* (Jose, haserretu zenean, kakoa eskuan hartu eta atzetik etorri zitzaidan).

Zurezko kirten luze eta mehe samarrez eta muturrean punta zorrotzeko burdina okertuaz osatutako tresna. Ezpeleta bakoitzak hiru edo lau aparailu izaten zuen. Beste aparailuek *txanpeleta* deituriko tresna edukitzen zuten, hegaluzea preso zetorrenean hura txaluparatzeko; ordea lehenengoak ez zuen *txanpeletarik* izaten, beraz, honek zekarren hegaluzea *barruko gantxuaren* bitartez txaluparitzen zen. Eginkizun horixe zuen *gantxuk*.

Bada beste tresna bat (*kakú*) honen antzekoa. Ikus, *kakú*.

BARRUKO GÓNÍ

Barruko gona, azpiko gona (“combinación”). *Emakumi! Barruko goni bistan daruzu* (Barruko gona bistan daramazu, neska!).

Zuriak eta farfildunak (*puntillarunak*), dotoreak, izaten ziren, baina, inoiz bistaratu ezin. Beste inon ez genituen ikusten, baina, etxean bai.

BARRUKO JENTÍ

Eskifaia, txalupako tripulazioa osatzen duten arrantzaleak (“tripulación”). *Gure barruko jentik biarra billurrik eztotza bentzat* (Gure txalupako arrantzaleek lanari behinik behin, ez diote beldurrik).

BARRUKO KÁLI

1.- Barruko kala (“caladero cercano a la costa”). Kostatik hasi eta *kantille* (ikus, *kantille*) bitartean dagoen arrantza egiteko lekua. *Barruko kaláko arrañe morukoik ezta* (Kostatik hurbil harrapatutako arraina bezalakorik ez dago). *Barruko kaláko arraiñak prezio ederra etten dau* (Barruko kalako arrainak prezio handia egiten du).

Kala, arrantza egiteko lekua da; eta “barrukoa” esaten bada, kostatik hurbilekoa adierazi nahi da. Joan-etorria egun berean egiteko moduko distantzia hartzen du: goizaldean irten eta arratsaldean itzuli. Beti ere arrasteko arrantzari dagokionez.

“Len, “barruko kali” zan 12 millatik barrun; lena besiutan tertzakiñ ortxe ibilltzezin, kantille jausi baño lentxua. On ostea 15 millan-be arrantzan etten da. Ortik aurrea kantillin sartzezaz, ur andixin, da or ezileike arrantzan eiñ. Kostatik arrantzan etteko lekure 40 bat minutu (Ondarrutik 5 milla terdi, eta Ketaxatik 3 milla). Sasoi baten lege eontzan kostatik distantzixa bat errespetata bizana. On ez; on 100 metroko ubaroi (54 braza) agintzen dau legik. Ortik barrure ezileike arrantzan eiñ. Alban sari botateko moure urteten gendun. Sari bota ta lau bat orduko etxari ixatezan. Illuntzin, 7,30 – 8rak aldea etxea. Subasti almazenin bertan etten zan lelengo, eta sobratezan arrañe benta ata. On almazenin eztalez bentaik, gabeko amarretan letxeik etortendi amaiketan-be.

Gure atte bajuran-be ibilli zan, da arrastin-be bai kanpotik. Bañe nik neuk beti ezauturot arrastin barruko kalan. Ni ostea, itxosun sartu te lelengotik arrastin; lelengo maiñero, bañe segixan patroí, attaz beti; attan eskoli. Da attak lagabanin, segi neuk. Gure baforak galdararunazin: Isla de Aketxe eta Isla de Gaztelugatxe. Gero motordunak euki genduzen: Madre Consuelo – Madre Arritokieta. Gure txalopatan ibillittako maiñero batzuk: Busturi (Busturiku zalako), Pedro Mari, Loentzo, Antonio Lertxundi, Alejandro Lertxundi, osaba Jose, osaba Sabino, Txatxita (Pedro Mari Azpiazu), Jose Kokona (Jose Etxaburu Ajarrista)... Barruko kalan atrapatezan arraiñe: txitxarru, perliti, zurixe (zapu, ollarra), lotsi, faneki. Negun urreburu te lupiñi, leaz txikixe-be bai.

Amen, barruko kalan iparrairi ixaten da oba arrañe atrapateko, bañe, biarra etteko, gutzako onena barruko axi (errekaxi ero euko axi), mendixak bista-bistan eotezilako. Ze, nik kartaik (itxosoko onduko mapaik) eta aparatoik eztot sekule usa; neuk kuadernun afuntatako notakiñ ibilli ixan naz, bañe, nik matematiko nekixen ondun nun zer euan. Guk arrantzan eiñ ixan douen lekun merkante bat (“Canto”) euan (eta da) onduata. An sari enpatxaten bazendun, sari galtzi seguru. Asieran ori merkantioi ososoik euan, bañe, gero, batek zatixe kendu eta beste bate-pe zatixe kendu, on orren zatixak zabalduateraz. Ze pasaten da? Onduko kasko zarretan aingira andixak-eta ibilttendiz, eta aetteik atrapa naxan arrixkuk artu-be bai, da batzutan sakokara aingiri atrapa, bañe ertz-ertzetik eiñdde. Olakutan norberak: “Zeozerre apartetik eztotzau eiñ!”.

Barruko kalatik ibillittako txalopa batzuk: Isabelita Maru– Isabelita Mari, Isla de Aketxe– Isla de Gaztelugatxe, Niño de Belén-Jesús de Belén, Polo Norte–Polo Sur, Alfonsita Angelines, Arrigorri-Iturribarri ...”. (Jesus Mari Berridi Badiola)

(Lehen “barruko kali” hamabi miliatik barruko esparruari deitzen zitzaion; garai batean bisigutan tertzekin hortxe ibiltzen ziren, *kantille* baino zertxobait barrurago. Orain berriz hamabost miliatan ere arrantzan egiten da. Hortik aurrera kantilean sartzen zara, ur handitan, eta hor ezin daiteke arrantzan egin. Kostatik arrantzan egiteko lekura berrogeiren bat minutu (Ondarroatik bost milia eta erdi, eta Getariatik hiru milia). Sasoi batean legeak kostatik distantzia bat errespetatzea eskatzen zuen. Orain ez; orain ehun metroko sakonera (54 braza)

agintzen du legeak. Hortik barrura ezin da arrantzan egin. Eguna zabaltzean sarea botatzeko moduan irteten ginen portutik. Sarea bota eta lau bat orduko etxada izaten zen. Iluntzean, 7,30-8ak aldera etxera. Enkantea biltegian bertan egiten zen, eta soberan geratutako arraina salmentara ateratzen zen. Orain biltegian salmentarik izaten ez denez, txalupak gaueko hamarretan nahiz hamaiketan porturatzen dira.

Gure aita baxuran aritu zen, eta arrastean ere bai kanpotik. Ordea nik beti arrastean, barruko kalan, ezagutu dut. Ni berriz, itsasoan arrastean hasi nintzen, barruko kalan; lehendabizi marinel, baina, berehala patroï, beti aitarekin; aitaren eskola. Eta aitak utzi zuenean, neuk segi. Gure txalupak galdaradunak ziren: *Isla de Aketxe – Isla de Gastelugatxe*. Gero motordunak eduki genituen: *Madre Consuelo – Madre Arritokieta*. Gure txalupetan ibilitako marinel batzuk: “*Busturi*” (Busturiakoa zelako), Pedro Mari, Lorentzo, Antonio Lertxundi, Alejandro Lertxundi, osaba Jose, osaba Sabino, “*Txatxita*” (Pedro Mari Azpiazu), “*Jose Kokona*” (Jose Etxaburu Ajarrista)... Barruko kalan harrapatzen zen arrain mota: txitxarroa, perlita, arrain zuria (zapoa, oilarra), lotsa, faneka. Neguan urraturua eta lupia, legatz txikia ere bai.

Hemen, barruko kalan ifar haizea izaten da hobe arraina harrapatzeko, ordea, lana egiteko, guretzat onena hego haizea, mendiak, gure erreferentziak, bista-bistan egoten direlako. Izan ere nik itsas hondoko maparik eta osterantzeko aparailurik ez dut erabili izan; nik neuk koadernoan jasotako oharrekin ibili izan naiz, baina, zehatz-mehatz nekien itsas hondoon non zer zegoen. Guk arrantzan egin izan dugun lekuan zamauntzi bat (“*Canto*”) zegoen (eta dago) hondoratuta. Han sarea kateatzen bazenuen, sarea galtzea seguru. Hasieran zamauntzi hori osorik zegoen, baina, gero, batek zati bat kendu, eta beste batek ere zati bat erauzi, orain txalupa horren atalak sakabanatuta daude. Zer gertatzen da? Hondoko txalupa zaharren zirrikitueta bizi diren aingira handiak harrapatzeko ahaleginetan arriskuak hartzen dira, eta zenbaitetan sarekada aingira harrapatu ere bai, ordea, arriskua pasata. Horrelakoetan sarri esan dugu: “Zerbaiti gertutik egin diogu”. Barruko kalan aritutako txalupa batzuk: *Isabelita Maru – Isabelita Mari, Isla de Aketxe – Isla de Gastelugatxe, Niño de Belén – Jesús de Belén, Polo Norte – Polo Sur, Alfonsita – Angelines, Arrigorri – Ituribarri...*.

2.- *Barruko kálan*. Kostatik hurbil (“cerca de la costa”). *Gu barruko kalan ibiltten giñan* (Gu kostatik hurbil aritzen ginen arrantzan).

Adierazpen hau, arrasteko txalupei dagokienez baizik ez zen erabiltzen. Izan ere, arrasteko txalupa gehienek urruti samarrera joaten ziren egun batzuetarako. Ordea, bikoteren bat, *barruko kálan*, kostatik gertu, egunero portura itzuliaz ibili izan da. Ondarroan, *Polo, Aketxe* eta besteren bat ibiltzen ziren horrela. Hauek arrasteko arraina, egunekoa, ekartzen zuten: oso arrain preziatua.

3.- *Barruko kalátik ibilli*. Kostatik hurbil arrantza eginez jardun (“faenar cerca de la costa”). *Barruko kalan* arrantza eginez zebiltzan txalupengatik esaten zen, *barruko kalatitabiz* (kostatik hurbil arrantza eginez dihardute). *Aspaldiko urtitan Aketxe-ta barruko kalatitabiz* (Aspaldiko urteetan *Aketxe*-eta, kostatik hurbil arrantza eginez ari dira).

BARRUKO KÚARTU

Barruko gela (“habitación interior”). Ez leihorik, ez balkoirik ez ezer. *Guk iru anaxok barruko kuartun etten gendun lo* (Guk hiru anaiok barruko gelan egiten genuen lo).

Garai hartako etxeetan beti izaten zen barruko gelaren bat; inoiz bi ere bai. Bost axola! Leihoa izanda ere leihotik begira ez ginen hasiko! Egun osoa kalean igarotzen genuen, eta nahikoa haize fresko hartuta itzultzen ginen etxera. Begiak itxi eta lo egiteko, leihorik eta balkoirik ez genuen behar. Gainera, *barruko kuartun*, neguan behinik behin askoz epelago.

BARRUKO TRISTURI

Barneko tristura (“desánimo”, “melancolía”). Askotan zerk sortzen duen ere arrastorik gabe barnean sentitzen den nahigabea, amore-gabezia. *Mireneaz eona ta barruko tristuri eidaue* (Mirenekin egon naiz eta, barneko tristura omen du).

Orduan horrela deitzen zitzaion, orain, berriz, depresioa. Garai hartako emakumeek *barruko tristuri* (depresioa) sentitzeko astirik ez zuten izaten, lanez itota bizi baitziren.

Kanpoko tristuri ez dut inoiz entzun; *tristuri*, beti *barruku*.

BARRÚN BARRUKUK

Hitzez hitz, “barrukoak barruan”. Lokuzio hau (ia esaera dela ere esan daiteke) arrantzako testuinguruan sortua da. Sarea uretaratu, sare barruan arraina (antxo, sardina txitxarroa...) sartu eta sarearen zirrikitu oro ixten direnean, barruan preso den arrainak ez du eskapurik: *barrun barrukuk*. Horra egoera. Ikus, *beiak* (BEIAK, 1) eta *beiak jo* (BEIAK, 2).

Honen erabilera metaforikoki testuinguru askotara hedatu da. *Inor ezpara falta itxi ati. Barrun barrukuk!* (Inor falta ez bada itxi atea. Barrukoak barruan!).

Ez sarrerarik ez irteerarik, pasabide edo atea itxita daudela esan nahi du. Etxean inor falta ez zenean, nahiz oso eguraldi txarra egiten zuenean gauez etxeko atea barrutik ixterakoan esaten zuen gure aitak: *Barrun barrukuk*.

BARRUNE

Norabide jakin bat adierazten du arrantzaleentzat, “-rantz” (“hacia”, “rumbo a”). Hitz honen aurretik erreferentzia jakin bat eman ohi da beti: *Bilbon barrune*, *Bermion barrune* (Bilborantz, Bermeorantz). *Amen arrañik topa ezkendunin*, *Santander barrune asi giñan* (Hemen arrainik aurkitu ez genuenean, Santander alderantz jo genuen).

BARRUTIK URTÉN

Barren barrenetik irten (“salir desde lo más profundo”). *Ia beraz jungoan preuntatzanin, baiezku emotzan segixan. Barrutik urtetzan* (Ea berarekin joango zen galdetu zionean, berehala eman zion baiezkoa. Barrenetik irten zitzaion). Indar gehiago eman nahi zaionean, errepikatu egiten da: *barru-barrutik urtetzan*.

BARRÚ TXIKIXE

Barrua txikia (“se dice de la persona que no puede guardar para sí los secretos”). Jakiten dituen kontuak inori esan gabe gorde ezin. *Orrettetauke barru txikixe! Jakitten daben guzti konta enbir; arin gañea* (Horrek du barrua txikia! Jakiten duen guztia kontatu egin behar; azkar gainera).

Horrelakoek, kontzientzia garbi mantentzeko era badute. Dakitena beste bati kontatzerakoan, “*au iñoi ez ezan e!*” (hau inori ez esan gero!) erantsi eta kito. Horrela bada, kontu bat zabaldu nahi duenak, aski izaten du *barru txikixe* duenari esatea. Lan hori egin eta beste ezertan ibili beharrik ez du izango, hark olia bezala zabalduko baitu jakin duen berria.

BART

Bart (“a noche”, “esta noche”). *Bart, gau guztin aiñako miñaz eona, ta beirik eztot itxi* (Bart, gau osoan hagineko minez egon naiz eta begirik ez dut itxi). *Ingurun txakurrak ibilliri, tte bart eztot lorik eiñ* (Inguruan txakurrak ibili dira, eta bart ez dut lorik egin).

Igarotako gauaz ari gara. Gure aurrekoei sarri-sarri entzuten genien berba hau; orain, gero eta gutxiago.

Gauero lotara orduko kantatzen genuen otoitzean agertzen zaigu berba hau: “*Ama Santa Ines bart eiñddot ames...*”. Baina, orduan seguru asko, ez genuen ulertu ere egingo. Ikus, *Ama Santa Ines*.

Hitz honek ematen dio hasiera abesti herrikoi eta ezagun bati: *Bart, bart, bart, bart errondan ibili, bart errondan ibili. Bi,bi,bi, ez naiz ondo ibili, ez naiz ondo ibili...*

BÁRTZAK

1.- Bartzak (“liendres”). Zorriek ilean jartzen dituzten arrautzak. *Burun bartzapaakazuz zorrixa-pe antxe agertukori* (Buruan bartzak baldin badituzu, zorriak ere hantxe agertuko dira).

Zorriak izaten genituenez, bartzak ere bai. Beste ama guztiak bezala, gure ama erne egoten zen, eta hatz egiteko eskua burura eraman orduko, etortzen zitzaigun orrazi estua eskuan zuela. Burua urratzeraino hura pasa, eta han joaten ziren zorri eta bartzok.

2.- *Bártzak kendú*. Astindu ederra ematearen metaforatzat erabiltzen zen (“sacudir”). *Neuk kendukotzaz orrei bartzak* (Nik emango diot horri astindu galanta).

BASATZI

Basatza (“barrizal”, “lodazal”). *Arrañetako karnati, arrak, mari bajatezanin basatzan batzen genduzen* (Arrantzarako karnata, zizareak, marea jaistean basatzan biltzen genituen). *Amen eztaitt zeattik eiñddan au basatziau* (Hemen ez dakit zergatik egin den basatza hau).

Urtean egun gutxitan ikusi eta sentitzen genuen mendiko lokatza, lurraz eratutakoa. Guk, marea jaisten zen bakoitzean ur ertzean geratzen zen *basatzi* ezagutzen genuen ondo: *basatza baltza* (basatza beltza). Han oinutsik ibiltzen ginen, zer zapalduko genuen arrastorik gabe. Horregatik egiten genituen aberia (ebakiak) galantak. Baina, arrantzarako karnatatzat erabiltzeko zizareak ere hantxe biltzen genituen. Lurraren lokatza baino zailagoa izaten zen hura garbitzeko.

BASAZTU

Basaz bete, lokatzu, lokatzez josi (“embarrar”). *Kanpofuelin billitte etxea basaztute juten giñanin bagenkixen ze geunkan: zintta dantzi* (Futbol zelaian ibilita lokatzuta joaten ginenean etxera, bagenekien zer genuen: sekulako jipoia). *Neun eurixe ettebanin, euerdixan urten etxetik eta gabearte kalin. Basaztute allaten giñan etxea* (Neguan euria egiten zuenean, eguerdian etxetik irten eta ilundu arte kalean. Basaz beteta heltzen ginen etxera).

BASERRITTARRA

Baserritarra (“habitante de caserío”, “labrador/a”). *Arrantzalik itxosutik bixizin, eta baserrittarrak lurretik* (Arrantzaleek itsasoan ateratzen zuten bizimodua, eta baserritarrek lurrean).

Alde batetik arrantzaleek errespetu eta estimazio handia zioten baserritarrari, berak ekartzen baitzizkien egunero behar zituzten oinarritzko elikagaiak: esnea, babarrunak, patata, garaian garaiko fruta eta abar. Bestalde, orde, baserritarraren bizimodua, seguruago ikusten zen, janaririk behintzat ez zitzaiolako inoiz faltako. Inbidiak eraginda-edo, baserritarrarekiko mespretxuzko jarrera agertu izan dute arrantzaleek. Horrelako zerbait agertzen zuen abesti bat kantatzen genuen: *Baserrittarra, ttirritarra, jo popan da erre kara!*. Ume kontuak bakarrik ez ziren. Gure inguruan giro hori nabari zen. *Arrantzalin aldin baserrittarra ederto bixire* (Arrantzalea baino baserritarra hobeto bizi da). *Orreaz trajiorreaz bixkat baserrittarran itxuriakazu* (Traje horrekin baserritarra ematen duzu).

Sasoi batean, eskolan maisu guztiek izaten zuten makila luze bat: urritx-makila zuzen-zuzena. Heldu lekua azal eta guzti, eta osterantzekoa zurituta. Makila dotorea, urruti samarretik mapan nahiz arbelean zerbait seinalatu nahi zuenerako, eta guri egurra emateko ere bai. Orduan ez genuen ulertzen gelako baserritarrek nolatan ekartzen zioten maisuari makila gu jotzeko. Baserritar mutil haiek horregatik ordainen bat jasoko zuten. Maisuari makila apurtzen bazitzaion (agian norbait jotzen), hurrengo egunean aurrekoa baino dotoreagoa izaten zuen prest. Horregatik, baserritar batzuei gorrotoa genien. *Baserrittarrak zeattik ekarteotzen makilli maxuai?* (Baserritarrek zergatik ekartzen zioten maisuari makila?). Hori, ulertezina gertatzen zitzaigun.

BASERRIXE

1.- Baserria (“caserío”). *Errittik urrin baeuazen baserri batzuk: Antiuku, Pepeneku, Akilla, Zaldu, Burgo, Galtzuan. Iturribarrin-be baeuazen* (Herriitik hurbil bazeuden baserri batzuk: Antiguakoa, Pepeneku, Akilla, Zaldu, Burgo, Galtzuaran. Iturribarri auzoan ere baziren).

2.- *Boni Gixonaneko baserrixe. Antiguara bidean, Goiko Kaleko ezker aldean zegoen; kale bukaera baino apur bat beherago. Baserri-baserria izateko, inguruan lur sailak falta zitzaizkion.*

Bestalde, horixe izan ezik baserriaren beste osagai guztiak zituen: ukuilua ageri-agerian ganaduz beteta, astoa, korta eta belar usain sanoa, atarian gurdia, sorotik ekarritako artaburu moztu berriak eta beste tresna guztiak. Eta sarri, atari inguruan Narziso ekinean, belarra sartzen, gurdia antolatzen, sega pikatzen edo beste zernahi lanetan. Kanposantura bidean handik sarri pasatu behar izaten genuen, eta ukuilura beti hurbiltzen ginen.

BÁSI

Oinarria (“base”). *Familixa baten, mattetasunera bási. Ori falta bara beste guztik sobreraz* (Familia batean maitasuna da oinarria. Hori falta bada, beste guztiak soberan daude).

BASÍ

1.- Lokatza, basa (“barro”, “fango”). *Au basiau nundik ekarrizu? Gaur-be basatzan ibillizaze zueik!* (Lokatze hau nondik ekarri duzu? Gaur ere zuek lokatzetan ibili zarete!). *Guk basi uraz garbitzen gendun* (Guk lokatza urarekin garbitzen genuen).

Gure *basi* beltza izaten zen, eta orain ere horrelakoa da. Horrelako *basatzan* ibiltzen ginen gustura erabat *basaztute* (lokaztuta). Etxera joan aurretik ahalegina egiten genuen oinak eta bernak txukuntzeko, baina, alferrik. Arropetan arrastoak eramaten genituen eta *betiku*, amak egurra.

Konparaketan: *Ori mutilloi basi baño alperrara* (Mutil hori lokatza baino alferragoa da).

2.- *Basá karriuan*. Lokatza garraiatzen, lokatz garraioan (“transportando barro”). *Mollan basa karriuan andrak ibilttezin* (Nasa Kanean, lokatz garraioan emakumeak aritzen ziren).

Garai batean txalupak *Mollara*, hots, Nasa Kale aurrera etorri eta arraina hantxe ateratzen zuten. Bestalde, neguko euriteak zirela-eta, erreka lokatzez betetzen zen. Noizetik noizera hura garbitu egin behar zen urari lekua egiteko. Garbiketa lan hori, gure sasoian txalupa berezi batek (draga, karramarroa) egiten zuen. Ordea, lehenago, lan horretan emakumeak aritzen omen ziren: marea jaisten zenean, lokatzez betetako saskia hartu buruan eta txalupa batera bota. Marea igotzen zenean, txalupak itsasora eramaten zituen zikin haiek. Guk ez genuen hori ikusi, baina, bai makina bat bider entzun. Haurdun zeudela ere aritzen omen ziren horretan, ia erditzeko eguneraino; umea izan eta biharamunean lanera berriro. Diru apur bat lortzeko egun osoan lokatzez leporaino zikinduta. Eta ondoren, etxean dutxarik ez.

BÁSTU

1.- Baldarra, zakarra (“basto/a”, “ordinario/a”). Beste hitz batzuk ere baditugu kontzeptu hau adierazteko: *baldarra, gangarra*. Baina beste horien artean hau ere bai (*bastu*). *Txomiñ fiñera, bañe anaxi, bastu benetan* (Txomin fina da, baina, anai, baldarra benetan).

Arrainen artean ere badira jateko finak direnak, eta beste batzuk aldiz zakarrak. *Lupiñi fiñera jateko. Lazune ostea, lupiñin aldin bastu* (Lupia, adibidez, fina da jateko. Lazuna berriz, lupia baino zakarragoa).

2.- Bastoi (“basto”, “palo de bastos en los naipes”). Karta espainoletako lau paloetako bat. Palo horretako karta desberdinak: *bateko bastu, biko bastu, bosteko bastu.... Nik urri botarot, eta Klarak bastu* (Nik urrea bota dut, eta Klarak bastoia).

Hitz jokoa eginez, konparaketarako ere erabiltzen dugu. *Ori, bateko bastu baño bastúara* (Hori, bateko bastoia baino baldarragoa da).

3.- *Bastokexi*. Baldarkeria (“ordinariez”). *Oneik mutillok bastokexi baño besteik eztauke* (Mutil hauek baldarkeria ugari).

4.- *Bastotu*. Baldartu (“volverse basto/a”). *Ori mutilloi len fiñe zan bañe aspaldixan bastotu eiñdde* (Mutil hori lehen fina zen, baina, aspaldi honetan baldartu egin da).

BAT

1.- Bat (“una/o”). *Mandatu eitzatelako baserritarrak sagar bat emozta* (Mandatua egin diodalako baserritarrak sagar bat eman dit). *Gox guzti itxosun pasa ta txibi bat atraparot* (Goiz osoa itsasoan eman, eta txibi bat harrapatu dut).

Haserretutakoan, gure artean behinik behin, inoiz ez ziren bi eskaintzen, bat baizik: *Emotemotzut bat...* (Ematen badizut bat...).

Umetan, zenbakiekin errimatuz, honako hau abesten genuen: *Bat, Matxin Barrabas / Bi, Matxin ipurdi / Iru, kolkua bete diru / Lau, ikomelau / Bost, Ainkamotz / Sei, mandazein / Zazpi, azpi / Zortzi, neskiaren kortzi / Beatzi, jota eratsi / Amar, Katuaren marmar / Amaike, lukainke / Amabi, Ejuenio Kaltzandi/ Amairu, Egia pasteleru /Amalau, Mielamalau /Amabost, Txordo pito motz.*

Hamalauagarrena esan eta inguruetara begiratzeko genuen hamabosgarrena esateko. Inguruan pertsona helduren bat bazegoen, isildu eta kito; hortxe bukatzen zen gure abestia. Ordea, bistan inor ez bazegoen, ozenki esan eta korrika alde egiten genuen, inork entzun eta ezagutzeko beldurrez. Horrelako *zantarkexak* (lizunkeriak) esaten emakumeren batek entzunez gero, eta amari kontatu, *ederra marroi!*.

Egun batean “*Txordo*” (Felipe Kaltzakorta), kale-garbitzailea, jadanik jubilatuta, taberna bateko txokoan ardo botila aurean zuela zegoen patxada ederrean eta bakean. Txikiteoan zebilen batek, (Baltasar zeritzan gizon bat), zirikatze ahaleginetan honela bota zion “*Txordo*”-ri: “*Amabost Txordo pito motz*”. Txordo ez zen bertsolaria eta errima errespetatu gabe erantzun zion patxada lasaian: *Amasei, Baltasar putasemi*.

2.- *Bapara-be*. Bat bederen, bat sikiera, bat gutxienez (“al menos uno/a”). *Txibi bapara-be ekarriko leuke-ba!* (Txibi bat bederen ekarriko balu!). *Gol bapara-be ia sartzen daben* (Gutxienez gol bat ea sartzen duen).

Etsipenak jota dagoenari sortzen zaion esperantzaren zirrikitua, desioa, ematen du aditzera.

BÁTA

1.- Bata (“el uno / la una”). *Txalopa bi euazen alkarren ondun, bata gorrixte ta besti baltza. Gorrixte eneban ezautu; baltza Tobaneku* (Txalupa bi zeuden elkarren ondoan, bata gorria eta bestea beltza. Gorria ez nuen ezagutu; beltza Tobaneku).

“*Bata*” honek, “*besti*” (bestea) eskatzen du, eta guk zuzen erabiltzen genituen: *bata gorrixte ta besti zurixe*. Hitz hauen erabilera aprobetxatuz, aitzakia ugari jartzen zuenari esaera hau botatzen zitzaion: *Bata dalakun besti, auntzan odolosti*. Beste hau ere bai: *Bata dala, besti dala, Akillan txala falta dala*. Ganorarik gabeko esaera hauek ez dute ez bururik eta ez hankarik, baina errima bai. Jakin egin behar noiz, non eta nori esan.

2.- *Batábesti*. Elkar (“mutuamente”). *Batabesti matterabe orreik* (Horiek elkar maite dute). Ergatiboaren bukaerako “k”, oso ondo erabiltzen dugu, baina hor (*batak besti*) ez da entzuten.

3.- *Báta baño bésti*. Zein baino zein (“a cual más”). Argi dago konparaketa baten aurrean gaudela. *Orreik aizta bixok, bata baño besti fiñauatiz* (Bi ahizpa horiek, zein baino zein finagoak dira).

BAT, BI, IRU

1.- Honela dio Anjel Lertxundik Berria (2007-3-22) egunkarian duen *Hitz beste* txokoan: “Karrera bati hasiera ematerakoan, edo kohete bat jaurtitzeko orduan, edo telebistako programa bati zuzenean ekiteko atzeraka kontatzen da: ...hiru, bi, bat, zero! Kontu betikoa dirudi, baina sarean ikusi dudanez, sistemak ez ditu ehun urte ere: Fritz Lang zinegileak estreinatu zuen 1929 urteko *Emakumea Ilargian* pelikulan. Asmazioari buruz oso argibide polita eman zuen Langek berak elkarizketa batean: Bat, bi, hiru, lau... hasiko bagina noiz bukatu? Baina alderantziz kontatuta denok dakigu zero dela bukaera...” Jokoak, korrika apustuak nahiz jolasak hasteko guk ez genuen horrelako arazorik izaten. Batetik hasten ginen kontatzen, baina, bagenekien *iru* edo *lau* esandakoan hasten zela lehia: *bat, bi, iru* (ikus, *babirulau*). Ongi barneratuta genuen hori; hala ere, zalantza guztiak uxatu nahiz-edo, sarri, “*bat, bi te iru*” (Bat, bi eta hiru), esaten genuen. Inoiz ez genuen utzi jolasik edo jokorik hasi gabe, kontatzen hasi eta noiz bukatu jakin ez genuelako. Gure kezka ez zen nola kontatu, jokoan edo jolasean garaipena nola lortu baizik.

2.- *Babirulau*. Bat, bi, hiru, lau (“uno, dos, tres, cuatro”). Jolas, korrikaldi nahiz jokoren bati hasiera emateko lehen lau zenbakiak kontatzen genituen; eta kontatzeko aurrea hartzen zuenak

hogeita hamaika eskutik, berak esan eta beste inor baino lehen bera hasi. Horregatik, zenbakiak azkar esan behar ziren, (*babirulau*) kideei erreakzionatzeko astirik eman gabe.

BATAPARRABI

Gipuzkoako leku askotan “biok bat” esaten zen. Azpiko egitura honako hau litzateke: *Batak parra bi*. Gure aurrekoek horrela esaten omen zuten. Gure garaira heldu zenerako, aldaketa zenbait emanak zituen esamolde honek, eta guk *pataparrami* entzun eta esaten genuen. Zein testuingurutan, eta zertarako esaten zen?

Beste herri gehienetan bezala, esku pilotan maiz jarduten genuen, eta partidua jokatzen ez bazen, *fuera* (kanporaketan) aritzen ginen. Denok batera pilotan hasi eta tantoa galtzen zuena kanpora. Azkenean geratzen zenak, hurrengo saiorako bi puntu izaten zituen. Ordea, tantoa nork galtzen zuen garbi ez zegoenean, hurbilen zeuden biek hartzen zuten beren gain, eta biek geratzen ziren barruan. Orduan esaten zen *pataparrami* (biok bat). Baina, ondoren, bietako batek tantoa galtzen bazuen, biak kanpora. Aldiz, bietako batek tantoa egiten bazuen, *pataparrami* desegin eta aske ziren berriro, biak barruan, bata bestearekin zerikusirik ez zutela. *Julianek eta Paulok pataparrami eiñddabe* (Julianek eta Paulok “biok bat” egin dute).

BATEA

- 1.- Batera (“simultáneamente”). *Attak urten eta ama sartu, dana ixantzan batea* (Aita irten eta ama sartu, dena gertatu zen batera).
- 2.- *Baté-batea*. Aldi berean. (“al mismo tiempo”). *Bate-batea gertazin gauza guztik* (Gauza guztiak gertatu ziren aldi berean).
- 3.- Batera (“tan pronto como”) Honek, aditzaren nominalizazioa instrumental kasuan eskatzen du (-z batera). *Sartuaz batea zaataka asi zan* (Sartzeaz batera builaka hasi zen).
- 4.- *Bateaku*. Bat-batekoa (“repentino”). *Denporali, bateaku ixantzan* (Ekaitza bat-batekoa izan zen).

BATELA

- 1.- Batela (“batel”, “bote”). *Fraixkorenako batela arturou Txorierrekatik larrak ekarteko* (*Frantziskorenako batela hartu dugu laharrek Txorierrekatik ekartzeko*).

Neurri, era eta kolore guztietako batelak zeuden. Txalupa bakoitzak gutxienez bat izaten zuen; eta batzuek bi. Baxurako txalupek kolore jakin bat izaten zuten, eta batelak ere kolore bera. Urte sasoiaren arabera, egunean zehar berba hau sarri aipatzen zen gure artean. Legez eskatuta ere lortzen genuen batela arraun eta guzti; bestela, dagoen lekuan askatu, sartu eta ondoren jabea ondo zaindu. Sarrien lortzen genuena *Osaba Beltxiorrena* (“*Ezinaberastu*”, Eiguren) izaten zen, familia hartako mutila, Esteban, sarri gurekin ibiltzen baitzen.

Zenbait batel hartzeaz gure burua arrisku latzean jartzen genuen; batel batzuen jabeak sua bezain beroak baitziren. Frantzisko Aristondok, adibidez, inoiz ez zigun batela ezertarako utziko. Ordea bere semeek bai.

Lantzean behin batela lehorrera jasotzen zuten, garbitu, margotu eta txukuntzeko. Zerbaiten gainean ahuspez utzitako batela, aterpe dotorea zen guretzat, txabola aparta. Baina, orduan ere erne ibili behar jabea noiz azalduko. *Batel azpitan orduk pasaten genduzen* (Batel azpian orduan ematen genituen).

- 2.- *Bateleko arrañe*. Itsas bazterreko arraina (“pez de roca”). Batelean itsasora joan eta herritik hurbil, inguruko kaletan (kala), eskuko aparailuaz harrapatutako arraina: *txibixak, kabrak, txistuk, kaxauk, luma txitxarruk, palankak, berdelak,...* *Bateleko arrañak gozuk eotendiz, freskuk ixaten dizelako* (Bateleko arrainak gozoak egoten dira freskoak izaten direlako). *Bateleko arrañak estimaziñoi andixe euki ixan dau beti arrantzalin artin* (Bateleko arrainak estimazio handia izan du beti arrantzaleen artean).

BATELEKU

1.- “Batelekoa”, hots, antxoari (nahiz sardinari) sarea bota orduko, batelean joan eta etxada prestatzen duen marinerora (“el marinero del bote”). Garai batean sardinatan izaten zuen eginkizun garrantzizkoa batelekoak: apasta zabalduz arraina erakarri. Gaur egun antxoatan, batelekoak, argi potenteen bitartez, gauez, antxoa erakarri eta pilatu egiten du bere inguruan patroiak sarea botatzeko agindua eman dezan.

Bateleku edo *bateleru*. Eginkizun hori betetzen zuen (duen) marinerora adierazteko bi berba horiek entzun ditut. Nik neuk egiaztatu dut, horretan aritu direnek ere, hitz bata zein bestea erabiltzen dutela. Agian, testuinguru desberdinetan bata ala bestea: “*mañnerun artin patroik apartateban bateleru*” / “*batelekuntzako partilli onenbesteko bat gexa ixatezan*”.

“Saustanin-de sardiñatan ibiltzezinin, mazi ona eruteben, makallau arbixe apurre eiñdde. Batelin jun de batelekuk botateban mazixe arraño alla arte. Batelekuk esatebanin arraño eukala treñe bota ta batela-be zerkun barrun; beiak eta tranpak artutakun, batela kortxo gañetizir zerkutik kanpoa. Atunetako karnati etteko, antxoba txikixe atrapateko-be mazixe usatezan. Burdeos en ten gendun karnati. Arraño topa, batela erria, maixin jarri te maizta. Señi etteakon txalopiai. Etorri tte bota.

On antxobatan, arraño topatakun txalopin argixakiñ itxoso guzti argitzen dabe. Txalopik argixakiñ arrimataaue arraño. Ordun etten dau batelekuk salto, eta batela-pe argixak biztu, eta txalopin argixak bixkaka-bixkaka amataten jun, da bertan geatzen da arraño batelan argire, ordun zabal-zabal bota, ta batelak kortxo gañetik urteten dau; oixera maniobri. Batelekun einkizune: argixaz antxe auanta orekan. Itxosun korrentak eotendi, eta treñe erozelan botatemozu, treñi guzti kurkillddu eta apurtu leike treñe. Batelekuk atzin eukitten dau kurkille botata, eta kurkillan moimentuk erakusteotza patroiai korrenta nundik noaran. Beiak-eta artu te aurreko ta atzeko tranpak itxitxakun, zerku zarratzen danin urteten dau batelak kortxo gañetik.

Patroik artzeotza itxuri batelekoik famauena zeñ ixaleiken, da berak apartaten dau mañnerun artin bateleku. Ni bateleku ixanittan Arkotxan, Rosa Marin eta Lau Anaian. Batelekuai, neberakuai-te moure soldatatik aparte emoteakon geitxua”. (Bedialauneta Laka, Luis Mari, Xare).

(*Saustan* deituriko kalan sardinatan aritzen zirenean apasta ona eramaten zuten, bakailao arraba xehetuta. Batelean joan eta *batelekuk* botatzen zuen apasta arraina heldu arte. Batelekoak esaten zuenean arraina zeukala, sarea bota eta batela bera ere sare itxituraren barruan geratzen zen; beheko aldetik sarea erabat itxitakoan batela kortxo gainetik itxituratik kanpora irteten zen. Hegaluzetarako karnata egiteko, antxoa txikia harrapatzeko ere apasta erabiltzen zen. Bordelen egiten genuen karnata. Arraina aurkitu, batela uretaratu, apasta hartu eta zabaldu. Txalupari keinua egiten zitzaion. Etorri eta sarea bota.

Orain antxoatan arraina aurkitutakoan txalupako argiekin itsaso guztia argitzen dute. Txalopak argiekin erakarrita dauka arraina. Orduan *bateleku* batelean joaten da, eta batelak ere argiak pizten ditu, txaluparen argiak apurka-apurka itzali, eta bertan geratzen da arraiña batelaren argira, orduan zabal-zabal sarea bota eta batela kortxo gainetik irteten da sarearen utxituratik; horixe izan ohi da maniobra. Batelekoaren eginkizuna: argiarekin hantxe kokapenari eutsi orekan. Itsasoan korronteak egoten dira, eta sarea nolanahi botatzen baduzu, sarea multzo batean bil daiteke eta erabat puskatu. Batelekoak bere atzean izaten du *kurkille* (ikus *kurkille*), seinale bat, uretan, eta seinale horren mugimenduak adierazten dio patroiarri korrontea nondik nora dabilen. Beheko aldetik sarea erabat itxitakoan irteten da batela kortxo gainetik.

Patroiak hartzen dio itxura batelekorik trebeena nor izan daitekeen, eta berak aukeratzen du marineroen artean *bateleku*. Ni *bateleku*, *Arcocha*, *Rosa Mari* eta *Lau Anaiak* txalupetan izan nintzen. Batelekoari, aparteko beste zereginetan aritzen zenari (adibidez hozkailukoari) bezala soldatatik aparte ematen zitzaion gehixeago).

2.- Txipiroia (“chipirón”). Arrasteko patroiek beren artean erabiltzen zuten (dute?) berba hau (*bateleku*) txipiroia adierazteko, “ezkutuko berba” gisa, mezua beste inork jaso ez zezan.

“Geure artin, zé arraiñ dakazun esaten asteza: onenbeste zapo, onenbeste perlita, onenbeste txitxarro, ta bateleku onenbeste. Orreaz entendiute euan zertzan: txibixe zan a”. (Berridi Badiola Jesus Mari).

(Gure artean ze arrain daukazun harrapatuta esaten hasten zara: honenbeste zapo, honenbeste perlita (lirioa), honenbeste txitxarro eta *bateleku* honenbeste. Berba horrekin aditzera ematen zen hura, *bateleku*, txipiroia zela).

BATELERU

Bateletik arrantza eginez harrapatzen zuenarekin bizimodua ateratzen zuena. Arraunean joaten zirenez ezin urrutira joan; kosta ertzeko arraina harrapatzen zuten. *Guk beti ezauturouz bateleruk* (Guk beti ezagutu izan ditugu *bateleruk*). *Lena bateleruk erramutan jutezin itxosa* (Garai batean *bateleruk* arraunean joaten ziren itsasora).

Eneko Barrutiak (131) ere badakar berba hau. “Batelero, batelerue, bateleruek: *berton dabillena arrantzan kabratan edo tximinoitan edo brekatan, kalara ez dabillena*.

Gaztelaniaz ere badago “batelero” hitza, baina esanahia ez da bera. “Batelero: persona que gobierna el batel, bote”. Euskara batuan berriz (Euskaltzaindiaren HIZTEGIA, *Adierak eta adibideak*), “**batelari**” berba ematen zaigu. Hau ere ez dator bat guk ematen diogun esanahiarekin. “Batelari: bateleko arraunlaria”.

Gure garaian baziren batelaz irten eta arrantzan aritzen ziren jubilatutak, baina, hortik bizimodua ateratzen zuena, bakarren bat. Gure gurasoek ezagutu zituzten *bateleruk*, eta haien bizimodua guztiz gogorra omen zen, neguko egun gehienetan ere itsasora irteten baitziren. Hauek harrapatzen zituzten arrainak: *kabrak, itxoskabrak, txistuk (dontzeilak), barbañak, berlenkak, sarbuk, muxarrak, pantxuk eta abar*.

Bateleruk arrainak ekarri eta emazte edo alabek saltzen zituzten kalez kale ozenki deiadar eginez: *Ai oneik kabra ederraaaaaak!*”. Kale ertz edo kantoietan ere egoten ziren arrainak saltzen. Kalez kale arrain saltzen oihuka jarduteko behar ziren kabra ederrak eta eztarri sendoa.

“Ni, Domingo Koasteñeaz asi nittan batelin amaike urteaz. Tosta biko baleta eukan: San Gregorio. Bixok bakarrik. Len bera bakarrik jutezan da gero neuaz. Berak berrota amazortzi-bat urte-ero eukiko zittun. Goxin urteten gendun... ura partin eune goxetik etten dabelez, albako arraño... Albako arraño atrapati gustateakon. Berak pentsateban axe momentu zala ona arraño atrapateko, arraño batutxua eoten dala-ero... Juten giñan ba albako arrañoeko; goxin goxa. Albi goxeko bosterdixetako-ero etteban; bostetako mollan. Galtzuanpea ero Irabaltza ero Ondarru kabra ero... amentxe bueltan. Zurdakiñ; eskuzurdak ibilltten genduzen. Eskuzurdi trabolin batute, ta puntan koraño. Eurak etteben apaxo guzti. Arte andixe euken apaxuk etteko. Enjenealin txibitta juten giñan. Baño kabrata-be bai. Jakixe eruten gendun, de ni gazti, baño, berai bazkalostin gustateakon pael gañin bara-be siestatxu etti. Fondu bota ta kabra batzuk-ero, kaxauk-eta, txistuk-eta ixatezin”. (Badiola Urresti Joseba).

(Ni Domingo “Koasteiñ”ekin hasi nintzen batelean hamaika urte nituela. Tosta biko batela zuen: *San Gregorio*. Biok bakarrik. Lehen bera bakarrik joaten zen, eta ondoren nirekin. Berak berrogeita hemezortzi urte-edo izango zituen. Goizean irteten ginen... uda partean eguna oso goiz egiten duenez, albako arraina... Albako arraina harrapatzea gustatzen zitzaion. Berak uste zuen momentu hura zela aproposa arraina harrapatzeko, arraina bilduago egoten delako-edo... Joaten ginen ba, albako arrain bila; goizean goiz. Eguna goizeko bost eta erdietarako zabaltzen zuen; bostetarako moilan. *Galtzuanpera* edo *Irabaltzara* edo Ondarroa ingurura... hementxe bueltan. Zurdekin, esku-zurdak erabiltzen genituen. Esku-zurda trabolean bilduta, eta muturrean kodaina. Beraiek egiten zuten aparailu osoa. Trebezia handia zuten horretan. Gehienetan txibitara joaten ginen. Baina, bai kabratara ere. Janaria eramaten genuen, eta ni gaztea, baina, berari bazkal ostean gustatzen zitzaion, panel gainean bederen, siestatxoa egitea. Aingura bota, eta kabra batzuk-edo, kaxauak, palabeltzak-eta, izaten ziren).

Jatorriz, hemen aipatzen den familiaren goitizena “*Koastei*” izan arren, (Mutrikuko *Koastei* baserria) Joseba “*Txist*”i (Joseba Burgoa Urresti) eta beste guztiei, goitzen hau ahoskatzean bukaerako “ñ”a argi eta garbi entzuten zaie.

“Lena jente asko ibilttezan batelin. Antxobati amattu te atuneti asi arte gazti-pe bai. Neun gaztik besiutan, da zarrak batelin. Urrin ibilttezin, barratik arra bete birin; bañe, batzutan Deba arte-be jutezin.

Niaz ibilli zan Jose Aldarondo, Joseba Txisten andri, Mirenen atte. Bixok ibilli giñan alkarrez: a primeru te ni seundu. Bateleko biximoru akordata siñistu-be ez etteko kontuk esaten zittun arek. Ez leukela nai, esateban, Jangoikuk kastiurik emon batelea atzea salto etti. Zertzuk pasa? Gosi te otza! An jakiri-pe ezeuan. Ze jaki erungoben-ba? Kabra bat ero bi aurrekun atrapatakuk brijiute erun de a otz-otza ogixan bixkateaz, da eun guzti. Da arpexantzir de kokotin berutz gatzerrri. Ziezeko erropa-pe zeozelakuk. Antxe eotezin umedadik eta otzak baltzittute neu gorrixin. Ze, neun eueldi ederra-pe, batelin juteko mouko eueldixak etten zittun. Otza ta gosi pasateben areik! Eta pobre bixi. Pentsa! Batel barrixe erosiben Papardok-eta estroparako diruaz. Millanton Papardo estroparan ixan, da antxe emotzen diro apurre, ta batel barrixe eiñ, bañe erramuk lenguk. “Elvirieta” eukan ixena; dotori batela. Bañe, beste guztik batel zarraz, da pintturi ikatza baño baltza. Kareni botaten da-ba beangañin, iual-iuala, olakoxi. Obetua aministratubanak eukikoban beste koloren bat, bañe, beste guztik baltza. Joxe Iñaxek-eta, Konkistauk-eta... Konkistau esateotzen batei; andi-andixe zan bera. Konkistau belan ibilttezan, da beli txaplataz bete-bete eiñdde. Berak josi alban moure ta pea koño txaplati! Bañe, batela baltza; ikatza baño baltza gillatik eta perilla arte. Beli ostea treñe tinttateko tintta sobrantikindde emondako kolori, treñan kolori. Bañe txaplati eronun. Txaplatak, ondo josittakuk-e! Txaplatak parin topatako tela zatixak, ero beste batei kendutakuk. Ituartenin erosittako telakiñ einddakuk ez bentzat”. (Arrizabalaga Badiola Antonio).

(Garai batean jende asko aritzen zen batelean. Antxoa garaia amaitu eta hegaluzetan hasi bitartean gazteak ere bai. Neguan gazteak bisigutan eta zaharrak batelean. Portutik hurbil jarduten zuten, arra bete bidean; ordea, inoiz Debaraino ere joaten ziren.

Nirekin ibili zen Jose Aldarondo, Joseba “*Txist*”en emaztearen, Mirenen aita. Biok ibili ginen elkarrekin: arrasteko txalupa berean patroï biok. Bateleko bizimodua gogoratu, eta sinistu ere ez egiteko moduko pasadizoak kontatzen zituen. Ez lukeela nahi, esaten zuen, berriro batelera joan beharra Jaungoikoak zigortzat ematea. Nolakoak jasan! Gosea eta hotza. Jateko ezer ez. Ze jaki eramango zuten ba? Arraintxoren bat edo bi bezperan harrapatutakoak frijituta eraman eta hotz-hotza ogi apur batekin, egun osorako. Eta kresal erreka aurpegian eta lepoan behera. Euritarako arropak ere nolabaitekoak. Hantxe aritzen ziren hezetasunak eta hotzak belztuta negu gorrian. Izan ere neguan, batelean aritzeko moduko eguraldiak egiten zituen. Hotza eta gosea pasatzen zuten haiek! Eta pobre bizi. Pentsa! Batel berria erosi zuten Papardok-eta estropadako diruarekin. Milanton “*Papardo*” estropadan aritu, eta han diru apurra jaso, eta batel berria egin, ordea, arraunak lehengoak. *Elvirieta* zuen izena; dotorea batela. Baina, beste guztiek batel zaharra, eta margoa ikatza baino beltzagoa. Lurrean botatzen den galipota bezalakoa, berdin-berdina. Apur bat gehiago ahal zuenak izango zuen beste margoren bat, baina, beste guztiek beltza. Joxe Iñaxek-eta, “*Konkistau*”k-eta... “*Konkistau*” deitzen zioten bati; ikaragarritzko gizon puska zen. “*Konkistau*” belan ibiltzen zen, eta bela txaplataz bete-bete eginda. Berak josi ahal zuen moduan eta txaplata erantsi alajaina! Baina batela beltza, ikatza baino beltzagoa, goitik eta behera. Belak, osterak, sarea tindatzeko tinda soberakinekin emandako kolorea, sarearen kolorea. Baina, txaplata nonahi. Txaplatak ongi josita gero! Txaplatak, parean aurkitutako ehun zatiak, edo beste norbaiti kendutakoak. Ituarte-ren dendan erositakoak ez behinik behin).

Behin batean (“en cierta ocasión”). *Bein batén* ere erabiltzen dugu. Bi horietako bata aipatu (*bein* edo *baten*) eta bestea ezkutuan uzten dugu sarritan. *Baten Mutrikuko jaxeta oñez gixuzela, Patxi topa gendun San Jeolimo parin bakarrik* (Behin batean, Mutrikuko festetara oinez gindoazela, Patxi bakarrik aurkitu genuen *San Jeronimo* parean).

BÁTEN BAT

Norbait, bat edo bat (“alguien”). Honek gure ahotan beste forma bat ere hartzen du: *bateonbat*. Pluralean ere maiz: *baten batzuk* (norbaitzuk). *Ondioik baten bat agertukora* (Oraindik norbait agertuko da). *Baten batzuk oñez-be etorrikori* (Norbaitzuk oinez ere etorriko dira).

BATÉPAAKI

Nork jakin, batek daki, batek jakin, auskalo (“¡a saber!”, “¡cualquiera sabe!”). Zerbaiti buruz arrastorik ere ez dakigula adierazteko esaten da harridurazko lokuzio hau. *Goxin goxa urten dabe, bañe, batepaaki nox allakorizen!* (Goizean goiz irten dira, baina, nork jakin noiz helduko diren!). *Batepaaki ori etxioi nox eiñddakuran!* (Auskalo etxe hori noiz egindakoa den).

Lekeitioko festetan, goizeko hamarrak inguruan topo egin nuen “*Tanbo*” rekin, eta ea non lo egin zuen galdetu nion. Erantzuna: *Batepaaki!* Ikus, *Tanbo*.

BATEZBESTE

Batez beste (“como media”). Formarik hedatuena hauxe (*batezbeste*), izan daiteke, baina, bada lokuzio honen aldagai desberdinik: *batazbeste, batekozbeste, batekozbestea, batekuzbestea... Bajurako maiñelak antxobatan da atunetan jeneralin politto irabazteben, bañe, gero negun gauza andirik ezalez eoten, urte guztin batezbeste ezeben asko ataten* (Baxurako arrantzaleek antxoatan eta hegaluzetan gehienetan dezente irabazten zuten, ordea, neguan gauza handirik egoten ez zenez gero, urte osoan batez beste ez zuten diru askorik ateratzen).

BÁTTE ZEÁ-BE

1.- Baita zera ere; ezta pentsatu ere! (“¡qué va!” “¡ni hablar!”). *Rosak iruroi urteaukezela? Batte zea-be!* (Rosak hirurogei urte dituela? Baita zera ere!). *Ori obrioi ille betin amattukorabela? Batte zea-be!* (Obra hori hila betean bukatuko dutela? Ezta pentsatu ere!).

2.- *Bátte zeá bára-be*. Edozer gertatuta ere, baita egoerarik okerreanean ere (“contra viento y marea”). Erabakia hartuta dagoela eta oztoporik handienak ere atzera ez duela eragingo esan nahi du. *Bixar mendire jungoa. Batte zea bare-be; edurre ettemarau-be!* (Egiten duena egiten duela, bihar mendira joango gara; baita elurra egiten badu ere).

BATÚ

1.- Bildua (“recogido/a”). Adjektibo lez erabiltzen dugu. *A errixe txikixe zan, da batu* (Herri hura txikia zen, eta bildua).

2.- *Batún*. Elkarren ondoan, multzoan. Kontzeptu hau indartu nahi denean, *bató-batún* esaten dugu. *Antxoba guztik bato-batún euazen* (Antxoa guztiak multzoan, bildu-bildu eginda zeuden).

BÁTU

1.- Bildu, jaso (“recoger”). Azentua lehen silaban: *bátu*. *Intxaurrak batzen laundutza baserritarrai, eta erdixak geutzako emozkuz. Bixar urrak batzea juteko esazku gañea* (Intxaurrak biltzen lagundu diogu baserritarrari eta erdiak guretzat eman dizkigu. Bihar urrak biltzera joateko esan digu gainera).

2.- Bildu (“envolver”). *Azukri paperin batúte emozta* (Azukrea paperean bilduta eman dit). *Leatza trapo baten batute emozte* (Legatza zapi baten bilduta eman didate).

Garai hartan dendan paperean bilduta ematen ziguten jenero guztia: azukrea, gatza, kafea, babarrunak, irina eta abar.

3.- *Batú-batú eiñdde*. Ondo baino hobeto bilduta. (“bien envuelto/a”). *Antxobak, paper baten batu-batu eiñdde eruttuz* (Antxoak paper batean ondo bilduta eraman ditu).

Zenbaitetan, *batu-batu* errepikapena ekintzaren bat edo egoeraren bat ironiaz barregarri uzteko erabili izan da. Adibidez, “*antxobak paperin batu-batu eiñdde*”, erabiltzen bada, egoera hori nabarmendu nahi delako esaten da, arrantzaleen artean ez baitira inoiz antxoak paperean bildu izan. Antxoak beste era batera gobernatzen jakin izan da: plater batean zabal eta fresko, edo zapi batean. Edo, “*merengerun pastela paperin batu-batu eiñdde ekarrirau*” (merengedun pastela paperean ondo-ondo bilduta ekarri du).

4.- Harrapatu (“contraer una enfermedad”). *Jantzixu jertsa katarroik batúbaik* (Jantzi ezazu jertsea katarroik harrapatu gabe). *Aurten eztot gripeik batú* (Aurten ez dut griperik harrapatu). *Eztule batuzu* (Eztula harrapatu duzu).

BATÚ-BANATU

Nesken izaera eta mutilena, oso desberdina da, bai lehen eta bai orain. Koadrila bereko mutilen artean, banatzeko eta koadrilatik botatzeko moduko haserreak oso gutxitan izaten ziren. Haserre txikiak eta liskarrak bai, baina, besterik gabe erraz konpontzekoak. Nesken artean, aldiz, errezeloak, txutxu-mutxuak, bazterketak, inbidiak, ezinikusiak, hutsunea egiteak eta koadrilatik botatzeak maizago ematen ziren, eta ematen dira. Oraintxe haserre eta oraintxe adiskide. Horrelako egoerak, bi aditz hauekin deskribatzen zituzten nagusiek: banatu eta batu, batu eta banatu. Amari makina bat aldiz entzun izan genion neskei esaten: *Zueik zaze, batu-banatu* (Zuek zarete *batu-banatu*: oraintxe adiskide eta oraintxe haserre).

Lokuzio honek, gaur egungo ezkontza, banaketa, ondorengo elkartze eta banatzeak adierazteko ere balio digu: oraintxe ezkondu, berehala banatu, berriro segituan beste batekin elkartu: *batu-banatu*.

BAUBARI

1.- Zaunka (“ladrido”). *Txakur batzuk iñuzenti moruko baubari etten dabe* (Txakur batzuek ganorarik gabeko zaunka egiten dute). *Txakur batzuk baubari etten dabenin errespetu sartzen dabe* (Txakur batzuek zaunka egiten dutenean errespetua sartzen dute).

2.- *Baubaraka*. Zaunkaka (“ladrando”). *Gabaz txakurrak baubaraka asten dizenin, luzarun ezti ixiltzen* (Gauetz txakurrak zaunkaka hasten direnean, luzaroan ez dira isiltzen). *Txakurre baubaraka asten danin zeozeattik ixaten da* (Txakurra zaunkaka hasten denean, zerbaitengatik izaten da).

BÁUE

1.- Lurruna (“vaho”). *An kuartun euan baue nik ezineban auanta* (Gela hartan zegoen lurruna nik ezin jasan nuen).

2.- *Báuan-báuan*. Egonean lurruna dariola, epeletan. *An euazen areik bauan-bauan* (Han zeuden haiek egonean, epeletan).

Hitza bera gaztelaniako “vaho”tik dator. Metafora gisara erabiltzen da, norbait, lapikoa gal-gal lurruna dariola bezala “egonean, ezer egin gabe”, dagoela adierazteko.

BÁULE

Kutxa handia (“baúl”). *Baulín gauza zarrak gordetezin* (Kutxa handian gauza zaharrak gordetzen ziren). *Ganbaran da bául bat. An barrun zer dan iñok eztaki* (Ganbaran dago kutxa handi bat. Han barruan zer dagoen inork ez daki).

Guk ikusten genituenak handiak, zaharrak, eta gehienetan zikinak izaten ziren. Gauza asko sartu arren beti izaten zuen lekua beste zerbait sartzeko. Kutxa handiek zer izaten zuten barruan? Traste zaharrak.

Mundu honetan atzera eta aurrera, ordenarik gabe gabiltzanok traste zaharrekin konparatuz esaten da, “*Au ezta mundu baulé baño*” (Hau ez da mundua, kutxa handi bat baizik).

“Luis Mari Karmen Baltzan semi Padre Blanco ixantzan, bañe lelengo seminaxure juntzan. Nire gixonak ekarrittako baule erropakiñ, axe baule eruban arek seminaxure juntzanin. Da ama preokupata ebillen... “onei ze ipiñikotzat nik?”. “Ez estutu”, neure gixonak eta bixok

esan geuntzan. “Geurin da baule”. Ze nire gixona ezanetik bixi attaz-da... Ze, pasa zan, nire gixona soldautzan euala atte eiñtzan ezkondu. Enda etorri zanin berai esan-bez ixte-be, da txoka engakon. Enda aume bixi zan goxan. Kanttopin bixizin da aumanea (aume Margari) juntzan, da antxe bixi ixantzan. Attaz ezeban berbaik etten. Gero axkiratu zan. Da ezkondu zanin irulau erropaz urteban arek etxetik. Baulin ekarri zittuzen erropak. Ba axe baule eskeñi geuntzan Karmenei Luis Marintzako. Esanetzan Karmenei, “Orren erropa guztik kabiaterko baule geurin da. Pintxa baltzez naibozue”. Bixkat koloriñe zan gure baule. Enda olatxeik, aetteaz juntzan Luis Mari seminaxure”. (Arrizabalaga Aranburu Miren).

(Luis Mari, Karmen “Baltza”ren semea, Aita Zuri izan zen, baina, lehenik apaizgaitegira joan zen. Nire senarrak arrokekin ekarritako kutxa handia, huraxe, kutxa handi hura eramane zuen hark apaizgaitegira joan zenean. Bere ama kezkatuta zebilen..., “ze ipiniko diot nik honi?”. “Ez estutu”, esan genion nire senarrak eta biok. “Gurean dago kutxa handia”. Izan ere nire senarra ez zen bizi bere aitarekin... Nire senarra soldaduskan zegoela aita ezkondu zitzaion. Etxera itzuli zenean ez zioten ezer esan, eta gaizki hartu zuen. Amona goian bizi zen. *Kanttopi* auzoan bizi ziren eta amonaren (amonari Margari) etxera joan eta hantxe bizi izan zen. Aitarekin ez zuen traturik. Hala ere gero adiskidetu zen. Eta ezkondu zenean, hiruzpalau arropaz irtenean hura etxetik. Kutxa handian ekarri zituen hark arropak. Ba, kutxa handi hura eskaini genion Karmeni Luis Marirentzat. Honela esan nion Karmeni: “horren arropa guztiak kabitzeko moduko kutxa handia gure etxean dago. Margotu beltzez nahi baldin baduzue”. Izan ere, koloreduna zen gure kutxa handia. Eta horrela kutxa harekin joan zen Luis Mari apaizgaitegira).

BÁURDO

Ondarroatik begiratuta, Lekeitio baino harantzako dagoen leku baten izena. Guk *Bardo* entzuten genuen, baina *Baurdo* omen da. Solaskideak esaten duenarekin desadostasuna agertzeko esaten zen (da): *Ortxera Baurdó Lekatxo baño arutza!* (Hortxe dago *Baurdo* Lekeitio baino harantzago).

BAUTIZU

Bataioa (“bautizo”). *Gure attak ezeukan diroik elixopin botateko, eta gure bautizuz iñor enteria-bez* (Gure aitak ez zuen dirurik zimitorioan botatzeko, eta gure bataioaren berri, ez zuen inork izaten). *Bautizuk ixte eun-eunin; bañe euskerazko ixenik ipiñtteik pentsa-bez* (Bataioak ia egunero; baina, euskerazko izenik ipintzerik ez zegoen).

Familia aberatseko bataioa zenean denok jakiten genuen, ondoren zimitorioan dirua botatzen baitzuten *bolo-bolo*. Ikus, *bolo-bolo ibilli*. Orduan ez zen geratzen inor bataiatu gabe; eta ume ugari jaiotzen zenez, ia egunero bataioa.

BÁXE

Badia (“bahía”). Itsasoa kostaldean sartzen den lekua da berez; baina, guk orokorrean, portutik kanpo, portu aurrean dagoen guneari deitzen diogu. *Baxán botarot apaxu te iru-lau txibi atrapatuaz*. (Badian bota dut aparailua eta txibi batzuk harrapatu ditut). *Itxoso txarra euan da ezin gendulez sartu, gau guztin baxán kanpun eon giñan* (Itsaso txarra zegoen, eta portura sartzea posible ez zitzaigunez, gau osoan badian egon ginen).

Portu sarrerako moila muturrak *Saturrarango Eskilantxarri* izeneko harkaitzarekin egiten du badia.

BÁZI

Altxaldia (“baza en el juego de naipes”). Karta jokoa, irabazten den eskualdia. *Lelengoko bazi neuk eiñddot, bañe, andik aurrea gexa ba-pe eztot eiñ* (Lehen altxaldia nik egin dut, ordea, handik aurrera, ez dut gehiago batere egin). *Baza asko eittuaz bañe, tanto gitxi* (Altxaldi ugari egin ditut, baina, tanto gutxi).

BAZKALAUERRI

Bazkaldu baino apur bat lehenagoko garaia (“momento anterior a la comida del mediodía”). Bazkaria prest, gosea ere eginda, baina bazkaltzen hasi gabe. *Neukan gosiaz, bazkალaurri motza ezgata eñ* (Neukan goseaz, bazkალurrea oso luzea egin zait). *Bazkალaurrin txikito bat artzea junga* (Bazkალurrean basoerdi bat hartzera joan gara).

BAZKALOSTI

Bazkalondoa, bazkalostea (“el tiempo después de comer”). *Bazkalostin siesta txiki bat ezta txarto etorten* (Bazkalondoren lo-kuluxka apur bat ez da gaizki etortzen). *Gaur bazkalostin txibitta jungoa* (Gaur bazkal ostean txipiroitara joango gara).

BAZTERNASTATZALLI

Bazter-nahaslea (“liante”). *Ori gixonoi bazternastatzalle andi bata* (Gizon hori bazter-nahaslea da).

Batzuek abilak izaten dira horretan: dauden leku guztietan bazterrak nahastu behar. Horrelakoei deitzen zaie *bazternastatzalli*.

BAZTERRA

Kosta ondoa, kostatik hurbil-hurbileko tokia (“lugar muy cerca de la costa en la mar”). *Eueldi txarrai eskapando getozen, da onaxe bazterrea alla giñanin kalma ta bare* (Eguraldi txarrari iheska gentozen, eta kosta ondora heldu ginenean, ez haizerik eta ez olaturik). *Orduko txalopak txikixazin de guk ez gendun urandire urteten. Gu amentxe bazterrin ibiltten giñan* (Garai hartako txalupak txikiak ziren, eta gu ez ginen urrutira joaten. Gu hementxe, kostatik hurbil aritzen ginen arrantzan).

BAZTERRA GÚZTIK

Bazter guztiak, gauza guztiak. Bi eratara entzungo dugu: *bazter guztik* eta *bazterra guztik*. *Orrek beti ipintteottuz bazterra guztik aidin* (Horrek bazter guztiak hankaz gora ipintzen ditu beti).

Lokuzio honek edozein testuingurutara egokitze gaitasuna du. *Gure mutillak bazterra guztik jango leukez. Ezileike laga bistan ixebe* (Gure mutilak parean harrapatzen duen guztia jango luke. Ezin da bistan ezer utzi).

BAZTERRAXI

Erreketatik itsasora irteten den haizea, kosta ondoko haizea; beti ere, itsasoan dagoenaren ikuspegitik. *Bazterraxi ebillen, bañe bixkat kanpoa urten da kalma* (Kosta ondoko haizeak jotzen zuen; baina, apur bat kanporago ez zebilen haizerik).

BAZTERRETIK

Bazterretik, espaloitik (“por la acera”). *Eun guztin iru antobobill alakoxi, pasatezin, eta beti esateozkuen bazterretik ibillteko. Antomobillan peligrú ikusteбен. Antomobillak geu ez, bañe geu-pai atrapatzen gendun antomobille, atzetik agarrata juteko!* (Egun osoan hiru auto baino ez ziren igarotzen, eta pertsona helduek beti esaten ziguten bazterretik ibiltzeko. Autoaren arriskua ikusten zuten. Autoak gu ez, baina guk harrapatzen genuen autoa, atzetik helduta joateko!).

Txikitan, nagusiren batek mandatua egitera bidaltzen gintuenean, gainontzeko “instrukzio” guztiak eman ondoren, azken aholkua zetorren, “*bazterretik jun gero*”; eta honen ondoren, ia beti, honako luzagarri hau, “*antomobillak atrapabaik*” (autoak harrapatu gabe). Espaloia zegoen lekuan espaloitik joan behar zen, eta bestela bazterretik. Oso auto gutxi zebilen, eta zebiltzanak oso mantso; horregatik harrapatzen genituen guk autoak, heldu eta zintzilik kateatuta joateko

Guri umeoi, bazterretik ibiltzea aholkatzen ziguten, baina, Ondarroan, ohituraz, txikiteroak kalearen erdi-erditik ibiltzen ziren beti, eta autoek geratu behar izaten zuten haiei lekua uzteko.

Kanpoko auto gidariak harrituta geratzen ziren txikitero-koadrilek kalea nola hartzen zuten ikusita. *Guri bazterretik ibilltuko esan, da eurak kalin erdittik jutezin* (Guri bazterretik ibiltzeko esan, eta beraiek kalearen erdi-erditik joaten ziren).

BEAKASALDI

Baratxuri-salda (“caldo de ajo”). *Beakasaldi gaxuntzako ettezan* (Baratxuri-salda gaixoentzat egiten zen). *Ordun, guri tripi beteteko, beakasaldi baño oba morokille* (Garai hartan guri sabela betetzeko, berakatz salda baino hobe morokila).

Inoiz gaixoren batentzat egiten zelako-edo, entzuten genuen hitz hau; baina, osterantzean, gure etxean ez zegoen *beakasaldi* egiteko ohiturarik. Gure amak baratxuri-salda norentzat egingo zuen bada! Gu betetzeko berakatz-saldarekin jai zegoen.

BEAKATZA

Baratxuria, berakatz (“ajo”). *Eroze etten asteko birrixatezan bekatza ero kipuli* (Zernahi prestatzen hasteko behar izaten zen berakatz edo tipula).

Ez orain adina, baina, berakatz beti ikusten genuen sukaldean, eta horregatik zitzaigun ezaguna bai berakatz bera eta baita hitza ere. Hauxe zen gauza bat, aldamenekoari edo goikoari eskatzen zitzaiona. *Beakatza faltaazta, ta alboko Fraixkitai eskatuizuz iru-lau beakatz-atal*. (Baratxuria falta zait, eta aldameneko Frantziskitari eska iezazkiozu hiruzpalau baratxuri-atal).

BEAKATZ-ATALA

Baratxuri atala, berakatz-atala (“diente de ajo”). *Goiko Erramonai eskatuizuz pare bat beakatz-atal* (Goiko Erramonari eska iezazkiozu pare bat berakatz-atal).

Konparaketetarako erabiltzen dugu. Pertsona fina parekatzen dugu berakatz-atalarekin. *Ori andrioi beakatz-atala baño fiñauara* (Emakume hori baratxuri-atala baino finagoa da).

BEAKAZBÚRU

Baratxuri-burua (“cabeza de ajo”). *Goiko Torretik ekarrixu beakatz-buro bat* (Goiko Torre dendetatik ekar ezazu baratxuri-buru bat).

Dendan maizago, baina, berakatz-burua etxean ere tarteka ikusten genuen. Noski, dendara berakatz-burutara joaten ginenean, dirurik gabe, hurrengoan ordaintzeko. *Amak paakotzala bekazburu* (Amak ordainduko diola baratxuri-burua).

BEAKAZÓPI

Baratxuri-zopa (“sopa de ajo”). *Beakazopi beru jan birrixaten da* (Baratxuri-zopa beroa jan behar izaten da).

Ez sarri, baina, lantzean behin amak egiten zigun *beakazopi*. Ogia ugari eta berakatz urri.

BEAKAZTXÓRTI

Baratxuri-sorta (“ristra de ajos”). *Panplonan San Ferminetan ibillitte agertzezan juergistan batei ikusten gentzan beakaztxorti kokotetik dindilizke* (Iruñean San Ferminetan ibili ondoren agertzen zen parranda zaleren bati ikusten genion baratxuri-sorta lepotik zintzilik).

Beakaztxorti dendaren batean ere ikusiko genuen inoiz; etxean behinik behin, inoiz ere ez.

BEAKUNI

Begirakune zorrotza (“mirada amenazante”). *Gauza bata beatzi, eta besti beakuni botati* (Gauza bat da begiratzea, eta bestea begirakune zorrotza botatzea).

Bereziki haserre edo gaitzespena adierazten duen begirada. Hain zuzen, konnotazio horixe izan du guretzat; horregatik, hitz honen laguna, *bota* aditza izan da. Horrela bada, besterik gabe begiratzea, eta “begirakunea (*beakuni*) botatzea” guretzat oso gauza desberdinak izan dira. *Ederra beakuni botatzu* (Begirakune zorrotza bota dizu). Gure aurrekoek, apur bat berba

egiteko modua zaintzen zutenek *beirakuni* esaten zuten. Gure Izeba Klarak esate baterako, beti horrela esaten zuen: *beirakuni*.

Garai hartan gure ofizioa zen jendeari bakean ez uztea. Egun osoan aritzen ginen herriko jende gizajoiari, eta hain gizajoiak ez zenari ere burla eginez. *Benturo, Andres Mamarro, Karmen Iñuxenti, Arona, ospittaleko Kanuto* eta abarri burla egiteak ez zigun kezka handirik sortzen. Ordea bazegoen gizon bat, Hermere (Eizagirre familiakoa) benetan beldurra sartzen ziguna. Beti bakarrik ibiltzen zen, bi eskuak atzean zituela, txapela kopetaraino sartuta. *Kristina* tabernan egoten zen sarri. Izaeraz nahiko berezia zen. Baita gu ere! Harri burla egitera ausartzen ginen, baina, aurrez aurre inoiz ere ez. Alde batetik ikaragarritzko ikus-oroimena (“memoria visual”) zuelako; pertsona bat behin ikusi, eta ez zitzaion ahazten. Bestalde, hark botatzen zuen *beakuni* (begirakune zorrotza) beldurgarria izaten zen. Inoiz kalean gurutzatu eta begiratzen bazigun, astebeterako beldurra sartzen zitzaigun arimaraino. Burla egiten genion, baina, ondo ezkutatuta. “*Hermere beakunaz*”, esan eta ziztu bizian alde. Garai hartan hark sartu zigun errespetua eta beldurra beste inork ez zigun sartu. *Gaur Hermerei burle enbitzau* (Gaur Hermereri burla egin behar diogu). Hori pentsatzen genuenetik eta egitera, dardara batean egoten ginen.

Gure gurasoen belaunaldikoek kontatzen zuten *Hermereri* gertatutako pasadizo hau:

Hermereren familiak, kordeleria zuen *Zaldupe* futbol-zelaiaren ondoan. Hermerek, irabazten zuen dirua inguru hartan harri azpi batean gordetzen zuen. Halako batean norbaitek ikusi eta diru guztia lapurtu zion. Hermere dirua hartzera joan zen, baina, harria jaso eta dirua falta. Ordea, inori ez zion kontatu gertatutakoa. Hiru hilabete igaro ondoren lapurrak Hermererekin topo egin eta honela bota zion: *Diru ostutzuela jakindot* (Dirua lapurtu dizutela jakin dut). Hermerek begietara begiratu eta, “*Zeuzá*” (Zu zara lapurra) esan zion. Hermerek horrelaxe harrapatu zuen, bide zuzenetik, lapurra.

BEANGAÑI

Zorua, lurra (“suelo”). *On beangañik ezti aĩñ zikiñak eoten, bañe, bai ordun!* (Orain zorua ez dira hain zikinak egoten, baina, garai batean bai).

Bietara entzuten da gure artean: *beangañi* nahiz *beiangañi*. Honen erroan zer dagoen argi dago: behearen gaina. Gu nonahi eseri edo etzaten ginen, eta lurretik jaikitzeke etengabe esaten ziguten, helduek bazekitelako edozein lekutako zorua oso zikina egoten zela: *Beangañin ezatteze eon* (Ez zaitezte lurrean egon).

BEATO BALENTIÑ

Helburua garbia zen: Beato Balentiñ Berriotxoa Elorriokoa, santu bihurtu. Gure ahalegin faltagatik ez zedila izan behintzat! Gu, dotore jantzita, han joaten ginen autobusez (autobusean ibiltzeagatik edonora joango ginen) txintxo-txintxo Elorrira erromes, beato Balentiñ santu bihur zedin gure hondar aletxoa jartzera. Zinemara joateko ez, baina, horretarako amak ematen zigun dirua. Gehienetan izeba Puritarekin joaten ginen. Gure amak ez zuen astirik Elorrira joateko. Erdi zorabiatuta heltzen ginen, baina, autobusean ibili ginela eta pozik.

Bidean, besteak beste, honako hau kantatzen genuen: “*Ogia janda, ure eranda, arri gañian lo egin. Oraziuak balio badu zeruan dago Balentiñ*”.

BEATU

Begira (“mira”). Gertatutakoa, lekukotzat hartu nahi denari erakusteko erabiltzen da. *Beatu ze pasaran* (Begira zer gertatu den). *Beatu kuartu zelan lagaraben* (Begira nola utzi duen gela).

Solaskidea inplikatu nahi dugunean, aditz forma inpertsonal honi (*beatu*), pertsona ezartzen diogu: *beatuie* (begira ezazu, mesedez). *Beatuie aurraxe zulture ia ze ikustezun* (Begira ezazu zulo horretara ea zer ikusten duzun). Honen kideak: *beati, beatie, beatie-ba...* *Beatie-ba amen ze pasaran* (Begira ezazu hemen zer gertatu den).

Solaskidearen arreta areagotzeko ere erabiltzen da. *Beatu! Gauza bat esangotzut: beste beñ kiesik ettemozu apurtu engozattut* (Begira! Gauza bat esango dizut: beste behin eskolara joan gabe piper egiten baduzu txikitu egingo zaitut).

BEATU BATEA

Sakon begiratu gabe, azaletik begiratuta (“mirando superficialmente”). *Beatu batea, berarala esango neuke; bañe, ezta* (Azaletik begiratuta, bera dela esango nuke; baina, ez da).

Gauza bera adierazteko, *beatu baten*, ere erabiltzen da. *Beatu baten, berarala bettandua* (Azaletik begiratuta bera dela iruditu zait).

BEATZIURRENA

Bederatziurrena (“novena”, “novenario”). Santu, santa nahiz Ama Birjinaren jairen baten aurreko bederatzi egunetan egiten zen (den) otoitz edo elizkizuna. Honekin batera, eta gauza bera adierazteko *nobeni* berba erabiltzen zen, baina, bai *beatziurrena* ere. Bederatziurrenak asko egiten ziren (*San Antonioi, Karmengo Ama Berjiñiai, Ama Berjiña Kontzeziñoikuai...*), baina, orduan galdu ezin zena *Antiuko* (*Antiguako*) Ama Birjinaren *beatziurrena* izaten zen. Bederatziurren horrek irauten zuen bitartean, gauean etxean sartu bezain pronto etortzen zitzaigun galdera zuzena: *Antiuian ixantzaz?* Galderari berehala erantzun behar zitzaion. Lehenik, behintzat, bai erantzun eta gero gerokoak. Gezurretan harrapatuz gero, pasada hartu, pixa egin eta lotara.

Antiguako kanpaiak bereziak izaten ziren, eta baziren artista batzuk trebezia handia zutenak hango kanpaiak dotore jotzeko. Bai bide zaharretik eta bai berritik, jende ugari abiatzen zen gora. Salbea, *Antiguako Ama maitea* abestu, otoitz batzuk esan eta kito. Ahal zuten guztiak joaten ziren, beraz, jende multzo handia; eliza, berriz, txikia. Giroa ere berotzen hasia izaten zen. Pentsa nolako berotasunak eta izerdiak! Bukatu ondoren, *Santa Klaratik* buelta, bidean sagarrak lapurtuz, jateko baino gehiago beti ere. Gu baino zaharragoak ziren neska-mutilen artean sumatzen genituen lehenengo hurbiltzeak; horretarako, *Santa Klarako* buelta aproposa izaten zen, giro berezia bizitzen baitzen.

BÉBAI

Baita ere (“también”). Lehendik esandakoari zerbait gehitzen zaionean, *ori* erakuslearen elipsia eginez, *bebai*, hots, “hori ere bai” esaten da. Norbaitek esaten badigu “*Batzutan ostu-be engo zenduen*” (batzuetan lapurtu ere egingo zenuten); horren baieztapen gisara, “*bebai*”, esan dezakegu.

BEI

Beza. “*Berori*” formaren aginterako (NOR-NORK) aditz laguntzailea. *Beorrek janbei* (Berorrek jan beza). *Ez bei ori jan kalte engotza-ta* (Berorrek ez beza jan hori, kalte egingo baitio).

“Errespetuzko” trataera hau pertsona nagusiekin, gurasoekin (ez beti), apaizarekin, sendagilearekin, erabiltzen zen. Ordea, aditz forma honen erabilera galduz doa; geroz eta gutxiago entzuten da.

BÉIAK

1.- Sarearen beheko aldea, hots, sarearen arrakek osatzen duten beheko zirkulua (“el círculo de la parte baja de la red formada por los garruchos”). Izan ere sarea arrantza egiteko uretaratzen denean, ur azalean bistan geratzen da kortxoek osatzen duten zirkulua, eta ikusten ez den arren, beheko aldean antzeko zirkulua geratzen da, arrakek osatzen dutena. Behe aldeko zirkulu horri deitzen zaio *beiak* (*treñan beiak*). *Ondarruko maiñelak “beaiak” berbi esaten dabenin, eurantzako ori ixaten da kankamuk* (Ondarroako arrantzaleek “*beiak*” berba esaten dutenean, beraientzat horrek esan nahi du *kankamuk*, hots, arrakak).

2.- *Béiak jo*. Sarearen beheko aldea itxi (“cerrar las argollas de la parte baja de la red”). “*Beiak ekarri*” lokuzioa ere erabiltzen da gauza bera aditzera emateko.

Treñan kankamutatik pasata braeleko txikota eoten da. Sari bota eta arrañe sarin barrun eonarren, ondioik beiak jobaik baakazuz, arrañak bettik eskapa leike, bañe, braelekuai ten eiñddakun areik beko kankamuk itxi ettendiz; orrettei esateako “beiaik jo”.

(Sarearen arraketatik pasatuta *braleku* deituriko soka lodia egoten da. Sarea uretaratu eta arraina sarearen barruan egon arren, oraindik *beiak jo* gabe, itxi gabe, badituzu, arrainak behetik egin dezake ihes, baina, *braleku* sokari tira egindakoan, beheko arraka (*kankamuk*) haiek itxi egiten dira, horri deitzen zaio “*beiak jo*”).

“Beiak jo” nai dau esan bralekun pasatarazen kankamuk ekarri. Axe itxibire arrañe gelditzeko barrun. Eta tranpak, aurreku te atzeku, ekarritakun, sari itxittera. Tranpak ekarritte beiak jo, axera treñe itxitxi. Orreik ekarritakun, barrun dan arrañe barrun da. Arek eztauke eskapoik apurtzen ezparau”. (Bedialauneta Laka Luis Mari).

(“*Beiak jo*” esan nahi du *braleku* deritzon soka nagusitik pasatuta dauden arrakak ekarri, itxi. Eta tranpak, sarearen bi muturrak, ekarritakoan, sarea itxita geratzen da. “*Tranpak ekarri eta beiak jo*”, horixe da sarea ixtea. Horiek egindakoan, barruan dagoen arraina barruan dago. Hark ez dauka ihes egiterik, baldin eta sarea apurtzen ez badu).

Beste arrantzeale batzuek esan izan didate, sarea ixten zenean esaten zela: “*barrun da arrañe*” (barruan dago arraina).

Bestalde arrantzaleen artean maiz, egoera askotan, erabili izan den lokuzioa, “*barrun barrukuk*” (barruan barrukoak) testuinguru honi dagokio: sarea ixtean, sare barruan behar duten guztiak daude barruan, eta ihes egitea ez zaie posible. Ikus, *barrun barrukuk*.

BÉIAN

Behean, gure beheko etxean (“abajo”, “en el piso de abajo”). *Gu endrerun de zaataka asten giñanin, beian gure eskandalo guzti entzungo zan klaru-klaru* (Gu istiluka eta zarataka hasten ginenean, behean, gure eskandalo guztia entzungo zen argi eta garbi).

Kalean ez ginen geldirik egoten, eta etxean ere ez: zarata eta buila ateratzen artistak ginen. Ez zen harritzekoa; hainbeste jende halako etxe txikian! Egoera horrek eraginda amak sarri esan behar izaten zigun, “*Beian bixirizenak ze esan birdabe?*” (Beheko etxean bizi direnak zer esan behar dute). Behean gizon bakarra bizi zen: Pedro Bedialauneta. Hark, noizbehinka sabaia jotzen zigun erratzaren kirtenaz. Orduantxe beldurtzen ginen, baina, bitartean ez. Gure akorduan, zati batean, gure behean Pedro bere emaztearekin bizi zen, baina, oso gaztea nintzela, gogoratzen naiz Seberi (emaztea) lau gizonen artean (Antonio “*Xare*” eta anaia Jose Mari “*Xare*”, Erramonaren senarra, behintzat baziren), aulki batean eserita, nola eraman zuten ospitalera.

BEÍ BÍSTAN EÓN

Begi-bistan egon (“ser evidente”). *Ori bei bistán da. Ori ezileike ukatu* (Hori begi bistan dago. Hori ezin liteke ukatu).

BEIDAKERI

Begirada, begiratzeko modua (“forma de mirar”). *Fijaza orrek nesniorrek zelako beidakeriauken?* (Konturatu al zara neska horrek nolako begirada duen?). *Orrek beorrek beidakeri gozu eztauke* (Horrek, nolanahi ere, begiratzeko modua ez dauka gozoa).

BÉIE

1.- Behea, zorua (“suelo”). *Len eongazen etxin beié ez euan garbi-garbixe* (Lehen egon garen etxean zorua ez zegoen txukun-txukuna).

2.- Triunfoa (“triumfo”). Kartetako hitza. Joko jakin batzuetan gehien balio duen paloa. *Ongun beie ezpatire* (Oraingoan triunfoa ezpata da). *Naxa neuke beié oru ixango balitt* (Nahiago nuke triunfoa urrea izango balitz).

- 3.- *Béie arena*. Behea, zorua, hondarrez garbitu. Horretarako hondar berezia, zuria, erabiltzen zen. (Ikus, *arena*).
- 4.- *Béie garbittu*. Zorua garbitu (“limpiar el suelo”). *Neuk garbittukot beie. Lelengo eskobi pasakot, eta gero lanbasa* (Nik garbituko duk zorua. Lehenik erratza pasako dut, eta ondoren lanbasa).
- Sakon garbitzea *arenati* izaten zen, hots, hondar zuri eta lixibaz beheko olari bere kolorea ekartzea.
- 5.- *Béie pasá*. Zorua garbitu, sakonegi egin gabe (“limpiar el suelo”). Erratzaz, edo lanbasaz lurra garbitu. *Bazkaldutakun nik arriku engok eta beie zeuk pasa* (Bazkalostean nik harrikoak egingo dut eta zorua zuk garbitu).
- 6.- *Bekaldin*. Beheko aldean (“en la parte de abajo”). Horrelako kontrakzio jatorrak egiten gure aurrekoak ziren artistak. Gure belaunaldian, hori bera *beiko aldin* esango genuke. Deklinabideko beste kasu batzuetan ere berdin: *bekaldetik, bekaldea...* (beheko aldetik, beheko aldera). *Antxe bekaldin geatu zan* (Hantxe beheko aldean geratu zen).
- 7.- *Bekó etxí*. “Beheko etxea”. Gure auzoan zegoen etxe jakin bat izendatzen genuen horrela. Beste etxe guztiak zeuden aldean barik beste aldean zegoen etxe bakarra zen. Gure garaian ez zen han inor bizi, baina, “*Xare*” familiako batzuk joaten ziren lotara, euren etxean ez baitzuten denentzat lekurik.
- 8.- *Bekú*. Behekoa, beheko etxean bizi dena (“el/la de la casa de abajo”). Gure behean Pedro Bedialauneta zeritzan gizona bizi zen, beraz, hura zen gure *bekú*. *Beko Pedrok ze esangorau?* (Beheko Pedrok zer esango du?). Istilu handia ateratzen genuenean esaten zigun hori amak, beldur apur bat sartu nahian. *Bekúk ze esangorau?* Behekoak zer esango du?).
- 9.- *Békuk*. Behekoak (“nor” plurala). NORK kasurako ere forma bera. *Beikuk* ere entzun zitekeen. *Békuk ze esangorabe* (Behekoek zer esango dute).

BEIÉ-BÉIE

Kartetan aritzean erabiltzen zen lokuzioa. Karta bota aurretik behar zen denbora har zitekeen. Ordea, behin karta mahaira botaz gero, berez ez zegoen hura jaso eta beste bat botatzetik. Botatako karta jaso eta beste bat botatzeko eskubidea izateko, beste inork ezer esan aurretik, “*altsá kárti*” esan behar zen. Dena den hori esateak ere ez zuen balio, baldin eta beste partaideren batek lehenago, “*beie-beie*” esaten bazuen; karta ez zegoen jasotzerik. *Bein karti bota eta batenbatek “beie-beie” esatemaban, botataku botata euan; ez euan kartaik altsateik* (Karta mahaira bota eta norbaitek “*beie-beie*” esaten bazuen, botatako karta hura ezin zitekeen inolaz ere jaso haren ordeztu beste bat botatzeko).

BÉIE JO ERÁIN

Lurra joarazi (“vencer”, “dominar”). Borrokaren testuinguruan baizik ez zen erabiltzen. *Auskan asiri tte gaztiauak beie jo eraitze* (Borrokan hasi, eta gazteagoak lurra joarazi dio).

BEIÉ JÓTA

Lur jota, hondoja jota, suntsituta (“desmoralizado/a”). *Klara bixittatea juna ta beie jota toparot* (Klarari bisita egin diot eta lur jota aurkitu dut).

Pertsonaren adoreari eta barneko indarrari dagokio. Norbait animuz makal eta barneko ahuleziak jota dagoela adierazten du.

BÉIE LUSTRIA

Zoruari distira atera (“lustrar”). *Gexenetan ez, bañe, etxe batzutan beie lustria ettezan* (Gehienetan ez, baina, etxe batzuetan zoruari distira ateratzen zitzaion).

Gure etxeko sukaldeko zoruko olari alfer-alferrik izango zen distira ateratzea; horregatik ama saiatu ere ez zen egiten. Lantzean behin hondarrez eta lixibaz astindu batzuk eman eta segi. Ordea, izeba Klararen etxeko zorua bai, noizbehinka *lustria* egiten zen. *Eskoboi* ondo pasa, produktu jakin bat (argizaria?) zapi batez zabaldu, apur batean lehortzen utzi eta ondoren

eskuila handi bat hankapean hartu eta ekin distira atera bitartean. Prozesu honen azken zati hori egiteko geu ere prest egoten ginen, eta behar zenean egiten genuen. *Ixiko Klarak esan dau beián eskobilli pasatea juteko* (Izeba Klarak esan du zoruan eskuila pasatzera joateko).

Gurean ez zen horrelako lekurik, baina, etxe batzuetan izaten zen lekuren bat, *sali* edo *komedora*, zoruko ola distira ateratzeko modukoa zuena. Horietan lan hori aldian behin burutu egin behar izaten zen.

Zapatentzat ere lexiko bera erabiltzen genuen: *lustri emon* eta *lustria*. Horregatik pentsatzen nuen *lustri* (lustrea), distira ateratzeko (zoruan nahiz zapatei) ematen zen produktua zela. Baina, ez. Betuna ematen da (edo argizaria) distira ateratzeko. Guk, ordea, ez; guk *lustri* ematen dugu *brillu* ateratzeko. *Lelengo emoten da lustri, eta gero brillu ata* (Lehenik ematen da argizaria, edo betuna, eta ondoren distira atera).

BEÍ GANDÚ

Begi lausotua (“ojo hinchado”, “ojo inflamado”). *Auskan asi-zin, emotzan beixin, de bei gandu lagatzan* (Borrokari hasi ziren, eman zion begian kolpea, eta begi lausotua utzi zion).

Berez, “gandua”, lanbro edo gurma da; eta hitz hau leku gehienetan zentzu honetan erabiltzen dute. Guk ordea, soilik, zentzu horretan *gandu* hitza ez dugu inoiz erabiltzen; beti, begi (*bei*) hitzaren ondoan. Begian kolpea hartu ondoren, begian sortzen den handituak ikusten uzten ez duelako esaten dugu *bei gandu* (begi lausotua), alegia, bista lanbrotua geratu zaigula. Guri testuinguru honetarako baizik ez digu balio.

BEIKÚ IXÁN

Begiko izan (“tener simpatía especial”, “gustar”). Beste guztien artean gustukoena. *Danak zittuzen matte, bañe, Edurne eban beiku* (Denak zituen maite, baina, Edurne zuen begiko).

BÉINGOZ

Behingoz (“de una vez”). Gure artean ez da hain arrunta eta asko erabilia. *Aste betin zabiz orretteaz. Amattuxun beingoz biarroi* (Aste bete daramazu lan horrekin. Buka ezazu behingoz lan hori).

BEIÑ

Behin (“una vez”). *Beiñ orrenbeste diru irabaziezkio, biarrai errie emoleike* (Behin horrenbeste diru irabaziz gero, lana utz daiteke). *Beiñ tunturrea allatakun eztozta inportaik ixetarik* (Behin tontorrera iritsiz gero, bost axola).

BEÍ POTXOLU

Begibakarra (“tuerto/a”). *Ori beipotxolure* (Hori begibakarra da).

Beste batzuetan, ordea, zerbaitengatik begia estalia daukanagatik esaten da *bei potxolu* (begia estalia) duela. *Andresei eztaitt ze pasaakon. Bei potxuluauke* (Andresi ez dakit zer gertatu zaion. Begia estalia du).

BÉITTAN ARTÚ

Begitan hartu, gorrotatu (“coger manía”, “tomar ojeriza”). *Beste batzu-pe burle etteotze arei, bañe, geure semi arturau beittan* (Beste batzuek ere burla egiten diote hari, baina, gure semea hartu du begitan).

BEITTANDU

Iruditu, begitandu (“parecer”, “imaginarse”). *Oneik oñetakuok gure umintzat ze bettantzeatzuz?* (Oinetako hauek gure umearentzat zer iruditzen zaizkizu?).

Bettandu edo *begittandu*, biak entzun daitezke. Berba hau bizkaiera egiten den lekuetan baizik ez duzu entzungo. Idatziz aiseago aurkituko duzu, egungo idazleek sinonimo zerrenda apartak maneiatzen baitituzte. Gure herrian, honen kide den *eritzi* (iritzi) aditza ere erabiltzen da, baina,

azken aldi honetan, *beittandu* aditzak lekua jan dio eta gutxiegi entzuten da. Egin beharko litzateke ahalegin apur bat *eritzi* berbaren alde. *Ze ereizteatzu?* (Zer iruditzen zaizu?). *Begittandu* oso berba jatorra da, ordea, bata ez du bestea kentzen; eta bata zein bestea, biak txandaturaz erabiltzea aberatsagoa.

BEITTANKORRA

Begitankorra, irudikorra (“receloso/a”, “suspica”). Besteren hitz eta ekintzak susmo txarrez hartzeko joera duena. Gure garaian, *beittankorrek*, batez ere, akats fisikoren bat zutenak izaten ziren: *kojuk*, *mantxuk*, *bei bakarrak*, *antiojorunak*, *gorrak eta abar*. Motiborik ez zitzaien falta, guk egun osoan horrelakoen atzetik burlaka eta barrez jarduten baikenuen. *Kikirri bixkat beittankorrara*; *gorra-be bara-ta* (Gorra ere badenez, “Kikirri” apur bat begitankorra da).

BEITTANZIÑO

Irudipena, susmoa (“figuración”, “sospecha”). Irudimenak sortutako ustea. *Beittanduazta aettek mutillak diru osturabela. Bañe, ez. Beittanziñoi ixan da* (Begitandu zait mutil hark dirua lapurtu duela. Baina, ez. Irudipena baizik ez da izan).

BEITTARRAK

Behetarrak, behekoak, behe aldekoak. Kostaldeko arrantzaleentzat, norbera baino mendebal alderago dagoena, behetarra (*beittarra*) da. Adibidez ondarrutarrentzat, lekeitarrak, elantxobetarrak, bermeotarrak ... *beittarrak* dira. Ekialderago daudenak, berriz, *goittarrak*. Hau ondarrutarrentzat horrela da; eta badirudi gure inguruko kostako beste guztientzat ere horrela dela.

Ondarroan bada *Goiko Kali*. Eta zergatik deitzen zaio horrela? Argi dago. Herrian goren dagoen kalea delako. *Beko Kali* ere badago. Beraz, kontzeptu horiek argi ditugu. Baina mendebalderago dagoenari zergatik deitu *beittarra*? Hor zegok/n koska! Nahiz eta urak beti beherantz jo, Kantauri inguruko errekek iparralderantz, itsasorantz, doaz; beraz, gorantz, ala beherantz?

BEÍ TXIÑORRA

Betxindorra (“orzuelo”). *Guzurre esaten dabenai bei txiñorra urteteakola esaten dabe* (Gezurra esaten duenari betxindorra ateratzen zaiola esaten dute).

Bei txiñorra zuenarekin ez genuen errukirik izaten, eta ikusi orduko egiten genuen errudun: *guzurre esazu* (gezurra esan duzu). Eta ezin ukatu. Orduan gezurra nork ez zuen bada esaten? Nahiko ezbeharra zen betxindorra izatea; hala ere, zuenari bakean ezin utzi. Gezurrak denok esaten genituen, eta betxindorra ere lantzean behin denoi ateratzen zitzaigun, beraz, egia zen, gezurra esaten zuenari *bei txiñorra* ateratzen zitzaiola. Garbitasunarekin batera desagertu ziren *bei txiñorrak* (gehienak), ordea, gezurrak eta gezurtiak ez.

BÉIXE

1.- Begia (“ojo”). *Jente askorabilen lekun beixe argi ibillibizu* (Jende asko dabilen lekuan begia argi izan behar duzu). *Jo eiñddabela, ta beixe baltzittute etorrirre etxea* (Jo egin dutela, eta begia belztuta etorri da etxera).

Gauza bat da *beixe*, hots, behia, eta bestea *beixe*, begia. Behia esateko, hitz hau, entzun egiten genien baserritarrei, baina, geuk esan inoiz ere ez. Herrian beti egon izan dira, eta orduan ere baziren, eskolatuk, “jakintsuak”, bi kontzeptu horiek bereiztu nahian batarentzat *beixe* eta bestearentzat *begixe* erabiltzen zutenak. Gainera irakasten saiatzen ziren. Baina alferrik! *Txo-txo ori ezta olaik esaten: ikustekure begixe, eta kortan eoten dana beixe* (Mutiko, hori ez da horrela esaten: ikustekoa da *begixe*, begia, eta ukuiluan egoten dena *beixe*, behia) Zertarako hasiko ginen horrelako ñabarduretan (behia, idia, txahala, txekorra eta abar), denei *ganaru* deitu eta kito; arrainen izenak bereizten nahiko lan bagenuen. Guk ez genuen arazorik: *beixe ta ganaru* (begia eta behia). *Ikatxaneko kortan ganaruk euazen* (*Ikatxa* baserriko ukuiluan behiak zeuden). *Golpi arturot eta beixe baltzittuazta* (Kolpea hartu dut eta begia belztu zait).

2.- *Béixen bistan*. Begi-bistan (“estar a la vista”, “tener ante los ojos”). *Beixen bistan eukizu, te eztozu ikusi?* (Begi-bistan izan, eta ez al duzu ikusi?).

Zerbaiti edo norbaiti biguina hartu eta ikusi ere nahi ez denean erabiltzen da, nazka hori adierazteko: “*Ezattut beixen bistán ikusi nai*” (Ez zaitut ikusi ere egin nahi). Hau bera ablatibo kasuan (nondik) ere erabiltzen da. *Ikusi-be eztonai, te kenduztaxu beixen bistátik* (Ez dut ikusi nahi eta ken ieza dazu begien aurretik).

3.- *Béixe botá*. Begiz jo, begia bota (“elegir”, “echar el ojo”). *Mutil asko pasari, bañe gaztienai botatzat beixé* (Mutil asko pasa dira, baina, gazteenari bota diot begia).

4.- *Béiz jo*. Begiz jo (“fijarse”). *Sarrittan, asko pasatendi aurretik bañe bat beiz joteozu* (Sarritan, asko pasatzen dira aurretik, baina, bat jotzen duzu begiz).

5.- *Bei onin jausi*. Ezagutzen ez zaituen pertsona bati atsegin gertatu (“caerle bien”). *Miren da bixok jun giñan etxe batea krixara Donostire. Ango etxeko usabandrik gu ez giñuzen ezautzen aurretik. Segixan konturatu giñan bixok usabandrik Miren ondo artubala; ni ostea ez. Iru egun pasa orduko esanetzan Mirenei: “bei onin jausizaz”. Pasasin astik eta illabetik, bañe, gauzi esan ba-pe kanbixa. Ni enittan bei onin jausi. Zeattik? Ori askotan ezta jakitten* (Miren eta biok joan ginen neskame Donostiako etxe batera. Etxe hartako ugazaba-andreak gu ez gintuen alde aurretik ezagutzen. Berehala jabetu ginen biok ugazaba-andreak Miren ongi hartu zuela; ni berriz, ez. Hiru egun igaro orduko esan nion Mireni: “atsegin zatzaizkio”. Igaro ziren asteak eta hilabeteak, ordea, egoera ez zen batere aldatu. Ni ez nintzaion atsegin izan. Zergatik? Hori askotan ez da jakiten). *Ezautzen ezattuen leko barri batea jun, de alperrik engozuz merituk eta biarrak ondo, bei onin jausten ezpaza, ezta zereñik* (Ezagutzen ez zaituzten leku berri batera joan, eta alferrik egingo dituzu merituak eta lanak ongi, atsegin ez bazatzaizkie, ez dago zereginik).

Lokuzio hau Maritxu Egiguren Argoitiari entzun nion.

BEÍ ZÚLUK

Betzuloak (“ojeras”). Logurak eraginda betzuloak nabarmentzen direnean aipatzen dira. *Onettek umionetaukez bei zuluk. Loure ixangora* (Ume honek ditu betzuloak! Logura izango da).

BEKAÑE

Bekaina (“ceja”). Begi gaineko hezurrezko ertza. *Bekañin arturot golpi* (Bekainean hartu dut kolpea).

BÉLA EIÑ

Ospa egin, alde egin, joan (“irse”, “escapar”). Elipsia eginez, sarri “egin” aditza esan gabe uzten dugu (*bela*). Gaztelaniaz, “Alzar velas: Salirse o marcharse uno de repente del sitio en que se halla”. *Bazkaltzen antxe eontzan, bañe paateko kontuk etten asi giñanin bela berak* (Bazkaltzen hantxe egon zen; baina, ordaintzeko kontuak egiten hasi ginenean, ospa egin zuen). *Eon da bixkaten da ixe esanbaik bela eiñddau* (Apu batean egon da, eta ezer esan gabe joan egin da). Itsasoan zebilenarentzat, belak zentzu hori zuen beti, beste nonbaitera joatea, mugitzea; belak ez ziren zabaltzen geldirik egoteko, mugitzeko baizik. Hortik, arrantzaleek betidanik erabili izan dute metafora hau.

Esanahi hori indartuz, eta ospa egiteari garrantzi handiagoa eman nahian, errepikatu egiten da: *bela-bela. Belá-béla launtzarrak!* (Ospa berak ezer esan gabe!).

Antonio Perezek (83) dioenez Bermeon ere erabiltzen da. “*Ikusi gaitxuzenien, bela eiñ djau harek*”.

BELARRIEZKIÑAKU

Belarrondokoa, masailekoa (“sopapo”). *Orrenbeste esplikaziñoiripaik emoizu belarriezkiñako bat mozolurrei. Segixan ixilddukora* (Horrenbeste azalpenik gabe emaiouzu belarrondoko bat lotsagabe horri. Berehala isilduko da). *Belarriezkiñako bat emoizu te segixan entendiukorau* (Belarrondoko bat eman iezaiozu eta berehala ulertuko du). *Belarriezkiñaku* egiten zen eman

eta hartu. Guri, garai hartan hartzea tokatu zitzaigun. Sarri, azkar, eta abisatu gabe ematen zuten. Orain berriz mehatxua ugari (*garbittuko zattut, zakatza kendukotzut, gaur ederrak artubai eza librako*) baina, umeei eta gazteei ezin zaie ukiturik egin. Pertsona helduek (apaizak, sakristauak, maisuak, maistrak...) ematen zizkiguten *belarriezkiñakuk*, noiznahi eta nonahi: esan behar ez genuena esateagatik, esan behar genuena esaten ez genuelako, zerbait oker egiteagatik, edo egin behar genuena egin ez genuelako. Beti zegoen motiboren bat belarrondokoa hartzeko. Orduan uste genuen egunen batean guri ere ematea tokatuko zitzaigula; alegia, emate hori txandaka izango zela, hots, gure txanda ere helduko zela noizbait. Halako batean, guraso izan ginen, irakasle ere bai, ordea, ordurako, pedagogi berria medio, *belarriezkiñakuk* gaizki ikusiak zeuden. Beraz, ematea guri ez zitzaigun inoiz tokatu, zorionez.

BELARRIMOTX

Santos Garcíari (*ojaleteru*) esaten zioten horrela, eta bere ingurukoei (familiakoei) erreferentzia horrekin: *Belarrimotxen andri, Belarrimotxen semi, Belarrimotxen koñatu, Belarrimotxeneku, eta abar.*

BELARRIMOTZA

Anjel Lertxundik (82) dio Iribarren-eri aurkitu diola adierarik osatuena. Hark dioenez, karabineroei esaten omen zieten karlistek, eta abertzaleek *maketoei*. Iribarren-en hipotesisa: “Puede que encubra el insulto del ladrón, porque a los ladrones se les cortaba la oreja”. Eta Azkuek honela dakar bere hiztegian: “Motz: vasco que ignora la lengua de su país”.

Gure artean, euskaraz ez zekiten kanpotarrei esaten zitzaien, eta euskaraz ez zekiten bertokoei ere bai; beti ere mespretxua agertuz. *Ori belarrimotzara; orrek eztaki euskeraz* (Hori belarrimotza da, horrek ez daki euskaraz).

Toribio Etxebarriak bere hiztegian honela dakar: “Belarri-motxa: Los que se sienten xenófobos, lo dicen de los castellanos”. Adibide hau ematen du: “*Belarri-motxa ori be, gure ogixa jatera etorritakua*”.

Gure garaian, baziren abertzale kutsuko abestiak, agirian kanta ezin zitezkeenak; baina, etxean bai, inork ez entzuteko moduan. Horietako batek honela zioen: *Belarrimotza zertara ator ona, atzera ua ire aberrira. Oi, oi belarrimotz, gogoz jardun egizu, eta jangok ondo. Ala zu ta ni, adiskide beti.*

BELARRITTAKUK

Belarritakoak (“pendientes”). *Guk belarrixak bai bañe belarritakoik ez geunkan. Umi, neski bazan, ostea, jaxo orduko belarritakuk* (Guk belarriak bai baina, belarritakorik ez genuen. Baina, ume jaioberria neska bazen, jai bezain pronto belarritakoak).

Ama eta lau neska ziren gure etxean; horregatik berba hori entzun egiten genuen, baina besterik ez. *Belarritakuk erosteko an euan joieixi: Goiko Torreko dendi* (Belarritakoak erosteko, han zegoen bitxi denda: *Goiko Torre* denda).

Garai hartan Don Segundo Egañaren mutikoen abesbatzako partaide ginen, eta aski genuen *belarri* ona eta fina izateaz; ez genuen belarritakorik behar.

BELARRIXE

1.- Belarria (“oreja”, “oído”). *Belarrixen eukibizan beti agintzebena ondo entzuteko, gero naitte agindutaku ez eiñ* (Belarria erne eduki behar zen beti agintzen zutena ondo entzuteko, nahiz eta agindutakoa zutena ez bete).

Guri amak esaten ziguna, aholkua ere izaten zen, baina gehienetan agindua. Eta agindua bukatzean, maiz, galdera zetorren, *entzuzu?. Konfesatea sinfalta jun. Entzuzu?* (Aitortzera ahaztu gabe joan. Entzun al duzu?). Entzun oso ondo egiten genuen, amak horrelako aginduak ozenki esaten baitzituen. Ondoren, betetzea ala ez, hori beste kontu bat zen.

Denok ditugu bi, esaten dizkigutenak ondo entzuteko. Badira, ordea, hizketan larregi egin eta besteek esaten dutena entzuten inoiz ikasi ez dutenak. Duela gutxi irakurri nuen, horrelakoek bi aho eta belarri bakarrez jaio beharko luketela.

Guk belarriak garbi-garbiak ez genituen izango, baina bai finak. Horregatik hautatu gintuzten abesbatzan eta elizako koruan kantatzeko. *Ondo kantateko belarri ona bizan; bixkat zikiñak eukiarren eztotzan inportaik* (Ondo kantatzeko belarri ona behar zen; apur bat zikinak izan arren ez zion axolarik).

Gure herrian, malezia gutxiegi agertzen duenari esaten zaio, “Zuri belarri atzin txaleta engotzue” (Zuri belarri atzean txaleta egingo dizute).

2.- Zurezko arrain kaxak, goiko aldeko lau kantoietariko bakoitzean, angeluan, josita izaten zuen oholtxo bat. Ohol horixe izaten zen hain zuzen kaxaren heldulekutzat egiten zuena. *Barbain kajibaz gixuzela, kajiai neure aldeko belarrixe solta ta barbain guztik beangaña. Atzamarretan geatuazta niri belarrixe. Launai ostea, kaji eskun geatuako bañe barbañak beangañin* (Barbarin kaxarekin gindoazela, kaxari nire aldeko belarria askatu eta barbarin guztiak lurrera. Hatzetan geratu zait niri belarria. Lagunari berriz, kaxa eskuan geratu zaio, ordea, barbarinakin lurrean).

Beraz kaxa bakoitzak lau kantoi izaten zituen, lau belarri, eta lau helduleku. Kaxa hutsak batek erraz maneiatzen zituen nonahitik helduta, guztiz arinak baitziren. Ordea, arrainez betetako kaxa, gainean jela zuela, biren artan mugitzen ziren alde banatako belarrietatik helduta.

BELAUNBURU

Belaunburua (“parte delantera de la rodilla”, “rótula”). *Belaunburuk beti odoletan eukitten genduzen* (Belaunburuak beti odoletan izaten genituen).

Bi ditugunez pluralean maizago erabiltzen dugu hitz hau. Astean behin garbituz gero, gehienetan zikinak izan behar. Larunbat gauean edo igande goizean, harrira (fregaderara) igo eta espartzuz eta *Txinbo* xaboiak ekartzen genien kolorea belaunburuei. Garai hartan emakumezkoek galtzarik ez zuten janzten; garbitu eta lixatu (plantxatu) bai, inorenak, baina, jantzi ez. Gizonezkoek, hamalau edo hamabost urte bete bitartean galtza motzak. Beraz, umetan, bai neska eta bai mutil, denok ibiltzen ginen belaunburuak erdi bistan genituela, gona eta fraken luzeraren arabera. Neska batzuek belaunburuak itsusiak omen zituzten, eta beste batzuek dotoreak. Guk ez genien inoren belaunei erreparatzen; gureekin nahiko lan bagenuen. Dena den, neskek, garbiagoak eta urratu gutxiagoz izaten zituzten.

Belaunetan babesik ez genuenez, zauri eta urratu ugari egiten genituen belaunburuetan. Odola ez bazen, zarakarra (*kaskari*) izaten genuen. Baina, erdi sendatuta zegoenean berriro hantxe bertan hartzen genuen, eta inoiz ezin sendatu.

BELAUNIKO

Belauniko (“de rodillas”). *Gazte denpora erdixe belauniko pasa gendun; beti elixan sartute eoten giñan-da* (Gazte denbora erdia belauniko pasa genuen, beti elizan sartuta egoten baiken).

Garai hartan ordu asko ematen genituen belauniko elizan. Meza zela, arrosarioa zela edo salbea zela, beti geunden elizan sartuta, eta otoitz ugari belauniko egiten zirenez, belaunak zikinak izan behar. Elizako zoruan ohol zabal-zabalak zeuden, eta haiek ere zikinak. Beraz, igande goizean irteten ginen etxetik belaunetan distira genuela, eta lehen bidaia elizara; hantxe ematen genien belaunei lehen zikindu aldia.

Garai hartan, gaixoren bati, “komunioa” eramatera apaizarekin (ni akolito) joaten ginenean, kalean zehar txilina jotzen genuen inguruan zegoen jendea belauniko jar zedin; eta gehienek horrela egiten zuten. Horrelakoetan belaunikatzen ez zenak, jada hanka bat infernua zuela uste genuen.

BELAUNIKOTU

Belaunikatu (“arrodillarse”). *Ondo ikasitte geunkan, elixan nox belaunikotu bizan* (Ondo ikasita genuen, elizan noiz belaunikatu behar zen).

BELÉ-BÉLE

Orduan bazen gaztelaniaz hitz horiekin abesten zen kanta. Horregatik, herrian bizi ziren kanpotar apurrak horrelako kantak (andaluz kutsukoak) abestuaz dantzatzen hasten zirenean esaten zen, “*An dabiz bele-beleka*” (Han dabilta *bele-bele* eginez). Herritarrei ere, horrela hasten zirenean, berdin esaten zitzairen.

BELERO

Jose Mari Etxabururen aitak, Ezekielek, itsasora joan gabe geratzen zen egunetan belak egiten jarduten zuen garai hartako txalupa handientzat. Hortik zetorkion “*Belero*” izengoitia. Semeari ere, tokatzen den moduan, “*Belero*”: Jose Mari “*Belero*”. Geroago, Jose Marik, bere idazlanak “*Kamiñazpi*” izengoitiz sinatzen zituen. Bandako musikaria izateaz aparte, “alfabetatze” mugimenduaren aitzindari izan zen. 1960ko hamarkadan euskarazko eskolak (alfabetatzea) ematen hasi zen neska-mutil talde bati Rosario “*Gatzarre*”ren eskolan.

“Jose Mari Belerok Rosario Gatzarrei eztotzan eskatu-be eñ giltzik euskerazko eskolak emoteko, eztotzan lagako-ta. Rosario frankisti zan. Bañe, antxe eskolan eotezin musikak, eta bandi-pe antxe etten zittuzen entsaxuk. Bandako zuzendarixa-pe (Izetak) baeukan ango giltze. Izetai giltze eskatu te Rosario enterabaik, illuntzetan, biarretik urten da gero, antxe emoten zittuzen eskolak Jose Mari Belerok”. (“ONDARROA 2002” aldizkaritik jasotako informazioa).

(Jose Mari “*Belero*”k Rosario “*Gatzerre*”ri ez zion eskatu giltzarik, ez baitzion lagako. Izan ere Rosario frankista zen. Ordea, eskola hartan egoten ziren musika tresnak, eta herriko musika bandak ere hantxe egiten zituen entseguak. Bandako zuzendariak, Izetak, ere bazuen eskola hartako giltza. Izetari giltza eskatu, eta Rosariok jakin gabe, iluntzeetan, lanetik irten ondoren, hantxe ematen zituen eskolak Jose Mari “*Belero*”k).

BELERU

Belaontzia (“barco velero”). *Saturranin igaxan gabizela beleru pasara urre-urretik* (*Saturrarango* hondartzan igerian genbiltzala belaontzia pasa da oso hurbil).

Gu jaio orduko arrantzako belaontziak desagerturik zeuden. Dena den, horien berri aurrekoengandik jaso genuen. Ordea, nondik edo handik aisialdiko belaontziren bat beti agertzen zen.

BÉLI

1.- Bela (“vela”). *Axeik eztabillenin belak alperritaz* (Haizerik ez darabilenean, belak alferrik daude).

Gurasoek esanda, bela eta belaontzien kontuak sarri entzuten genituen. Jakina, belaontziak zeudenean, belak apurtu egiten ziren eta bela-konpontzaileak omen zeuden. Ganorazkoa zenak, belak ere ondo konponduta, txaplata belaren antzeko koloredunaz; beste batzuek, berriz, bela zuria izan arren, agian, txaplata beltza.

Bermeon metafora polita bezain garratza erabiltzen dute bela berbaz baliatuz: *Belak etxata* (*errieta*) *okiñ* (Belak jaitsita eduki). Hiltzeko zorian dagoenagatik esaten dute.

2.- *Bélan jun*. Belak zabaldu eta haizearen indarrez nabigatu (“navegar a vela”). *Lena, motorrak eta galdaramakiñak etorri aurretik, txalopak, axi ebillenin belak zabaldu te belan jutezin, eta axeik ezpaeuan erramutan* (Garai batean, motordun txalupen eta baporeen aurretik, txalupak, haizeak jotzen zuenean, belak zabaldu eta belan nabigatzen zuten, haizerik ez zebilenean berriz arraunean). *Gaur eunin-be beleruk belan ibiltendi* (Gaur egunean ere belaontziak belan ibiltzen dira).

3.- *Belak*. Belak (“velas”). Baziren motordun txalupek lagungarri gisara, eginkizun desberdinetarako erabiltzen zituzten belak: *latiñeko beli*, *triketeko beli*, eta *trokuko beli*.

“Latiñeko beli ixatezan atzeko beli. Onek belionek brankaz zuzen juten launtzeban; axe berdetan-da, tretzak alateko-ta, latiñeko beli gisa, lemi ipiñi zuzen, da zuzen juten launtzeko. Triketeko beli ostea aurrekure. Au bela andixe ixaten da, martxan juteko. Axe suabiranin motorrai launtzeko. Da bestire, trokuku: trokuko beli, eueldi txarretako. Axe asko dabillenin bela txikixaua birde; txikixe ta fuerti. Ze, axik goor juten dabenin bela andixe atatemozu, tunbi eraingotzu; ordun trokuku bizu”. (Aristondo Agirre Tomas).

(*Latiñeko beli* izaten zen atzekoa. Bela honek, brankaz zuzen joaten laguntzen zuen; eguraldi haizetsuan, edo tretzak jasotzeko, *latiñeko beli* zabaltzen zen, lema zuzen ipini eta zuzen joaten lagun zezan. *Triketeko beli* ostera aurrekoa da. Hau bela handia izaten da martxan joateko. Haizeak bigunago jotzen duenean motorrari laguntzeko. Eta bestea *trokuku: trokuko beli* eguraldi txarretarako. Haize indartsua darabilenean bela txikiagoa behar da; txikia eta sendoa. Izan ere haizeak gogor jotzen duenean bela handia zabaltzen baduzu, tirabira eragingo dizu; orduan *trokuku* behar duzu).

4.- *Beláorratza*. Belorratza, belak josteko orratza (“aguja para coser velas”). *Jose Mari Beleron attak-eta, Ezekielek-eta, biko zittuen belorratzak belak josten ibiltzezin-de* (Jose Mari “*Belero*”ren aitak-eta, Ezekielek-eta, beharko zituzten belorratzak belak josten aritzen baitziren). Ikus, *Belero*. Orratz hauek, biribilak izan beharrean triangelu formakoak izaten omen ziren.

Berba hau ez dut inoiz entzun, baina, Eneko Barrutiak (135) Boni Lakari jaso zion.

BELTXIOR

Meltxor Egiguren, “*Beltxior Eziñaberastu*”. *Beltxior eta beran andri, Luzine Badiola eta seme-alabak (Hipolito, Hilario, Andres, Antonio Mari, Agurtzane, ta Klaita) Mollan bixizin* (Meltxor, bere emaztea Luziana Badiola eta seme alabak Nasa Kalean bizi izan ziren).

Meltxor, emaztea baino lehenago hil zen. Emazteak, Luzianak, bere bosgarren belaunaldia ezagutu zuen: semearen (Hipolitoren) alabaren alabaren alaba. Gure aitaren ama eta “*Beltxior*”ren emaztea ahizpak ziren. Beraz, gure aitarentzat, hura, “*Osaba Beltxior*”. Eta guk ere horrela deitzen genion. Baxurako txalupa zeukaten (*Luziana*), eta noski, batela ere bai. Hark batela noiznahi uzten zigun errekan zehar ibiltzeko; horretan gurekin eskuzabala zen. Ez zen handia, baina bai sendoa eta indartsua.

Nik, “*Beltxior*” bi besterik ez nituen ezagutu: *Osaba Beltxior eta Beltxior errege, Errege Euneke prozeziñoñ kalintzir kaballo gañin lelen jutezana, Gaspar eta Baltasarren aurretik* (Osaba Meltxor eta Meltxor erregea, Errege Eguneke prozesioan, kalean zehar zaldi gainean lehena joaten zena, Gaspar eta Baltasarren aurretik). Beste *Beltxiorrik* ez nuen ezagutu.

BÉLU

Karten artean, zazpiko urrea. *Eskoba* deituriko jokoan zazpiko urrea (*belu*), gehien balio duen karta izaten da; oso preziatua. *Belu etorriaizta bañe, tantu beste batentzako ixan da* (Zazpiko urrea niri etorri zait, baina, tantoa beste batentzat izan da).

BÉNDIN

Menpean (“bajo el dominio”, “bajo el poder”). Honen lagun diren aditzak: *eon*, *artu*, *euki*. *Bendin arturau te nai daben guzti eraingotza* (Menpean hartu du eta nahi duen guztia eginaraziko dio). *Andrik beti bendin euki ixan dau ori* (Andrea beti menpean eduki izan du hori).

Kirolean, pilotan nahiz futbolea, pilota edo baloia eroso zetorkigunean, egoera hura adierazteko hitz honetaz baliatzen ginen. *Peloti bendin laazte ta tantu eiñddot* (Pilota oso eroso utzi didate eta tantoa egin dut). Ideia hau indartu asmoz, hitza errepikatu egiten da: *bende-*

bendin. Baloi bende-bendin etorriazta ta gola sarturot (Baloia guztiz eroso etorri zait eta gola sartu dut).

BENETAKU

Benetakoa, egiazkoa (“verdadero”, “auténtico”, “real”). Gure artean hitz hau beti izan da *olgetaku* berbaren kontrakoa. Gertaera, istorioa, pertsonaia eta abar, *olgetaku* ala *benetaku* izaten da, hots, fikziozkoa (gezurrezkoa) ala erreala. *Ori eskun dakazun erlojuoi olgetakure ala benetaku?* (Eskuan duzun ordulari hori, benetakoa da ala faltsua?).

BENETAN

1.- Serio (“en serio”, “de veras”). *Arek ataban eskandalu! Lelengo pentsaneban benetan ebillela* (Hark atera zuen iskanbila! Lehenik, serio zebilela pentsatu nuen).

Norbaitek zerbait esan eta txantxetan ote dabilen susmoa hartzen diogunean, lehenbiziko gauza, *olgetan* ala *benetan* (txantxetan ala serio) dabilen jakin nahi izaten da. *Benetan zabiz?* (Serio al zabiltza?).

2.- *Béne-benetan*. Bene-benetan (“totalmente en serio”, “firmemente”). Esaten dugunaz solaskidea zalantzan ikusten dugunean, gure hitzak benetan, serio, har ditzan esaten da: *bene-benetan esateotzut* (bene-benetan esaten dizut). *Bene-benetan esateotzut: zeuaz nai dot ezkondu* (Seriotasun osoz diotsut: zurekin ezkondu nahi dut).

Batzuek, lokuzio hau zenbat eta ozenago esan gezur handiagoa botatzen zuten.

BÉNGA

Presa sartzeko, aginduak emateko, norbait animatzeko eta horrelakoetarako balio digu. *Benga ariña, olaik baguz trenak eskapakozkute* (Ia azkarrago! Horrela bagoaz trenak alde egingo baitigu).

Sarri, *txo* luzagarria ezartzen diogu: *benga-txo. Benga-txo! Ariña ezpaguz albi etorrikoazku-te!* (Ea ba! Azkarrago ez bagoaz alba etorriko zaigu eta).

BÉNHUR

Baxurako txalupa berde baten izena. Jabea, Jose Mari Aristondo, “*Josemari Baxerri*”, eta patroia ere bera. *Benhúrrrek antxobi asko ezeban atrapa bañe, bai atune* (*Benhur* txalupak antxoa ez zuen asko harrapatu, baina, hegaluzea erruz).

BENIRI

1.- Bolada ona, pagotxa, (“ganga”, “buena racha”). *Auxea beniri* (Hau da, daukadan bolada ona).

Adibidez kartetan izan dezakegun karta onen bolada adieraziko luke.

2.- *Beniran*. Zorte onak jota, zorte oneko. *Aspaldixan beniran nabill. Karta on guztik neuanaatoz* (Aspaldi honetan, zorte oneko nabil. Karta on guztiak niregana datoz).

BÉNTA ATÁ

Enkantera atera (“subastar”). *Arraño benta atazue? Ze prezixo eiñddau?* (Arraina enkantera atera al duzue? Ze prezio egin du?).

Portuan arraina sartzen denean, txalupatik atera eta biltegira eramaten da. Han bertan ere sal daiteke arraina, baina, gehienetan enkantera ateratzen da, eta enkantean hartu duenak jasotzen du biltegitik. Arrantzaleentzat gorabehera handia izaten du arrainak enkantean egiten duen prezioak, kopuru handiak izaten baitira. Batzuetan, ordea, festa eguna delako nahiz beste zernahi arrazoi dela medio, arraina *benta* atera gabe edukitzen da.

Goizeko ordu txikitan umea negarrez ari denean, esaten da, “*On ori umioi benta ataezkio, prezixo andirik eleuke engo*” (Ume hori orain enkantera aterako balitz, prezio handirik ez luke egingo). Goizeko ordu horietan negarrez ari den umea nork hartu nahi izango luke bada, doan emanda ere?

BENTAJI

Abantaila, aldea, aurrerakada (“ventaja”, “mejora”). Lehiaketa nahiz norgehiagoka batez ari bagara, bata besteari atera dion aldea aipa dezakegu. *Lelengokuk biarrenai bentaja andixe atatza* (Lehenengoak bigarrenari alde handia atera dio). *Karrerri engotzut, bañe zeuk neuri bentaji emonda* (Karrera egingo dizut, baina, zuk niri abantaila emanda).

Beste testuinguru batean, umeak nahiz landare batek eginiko gorakadaz ari gaitezke. *Azkanengoz on dala iru aste ikusi neban, eta umik bentaja andixe eiñddau* (Duela hiru aste ikusi nuen azken aldiz, eta umeak aurrerakada handia eman du).

BENTANI

Leihoa (“ventana”). *Batzuk kalea beire bentanan eotezin. Guk ostea, bentanaik ez geunkan, da balkoiñ eoten giñan* (Batzuk, kalea begira, leihoan egoten ziren. Gu berriz, leihorik ez genuenez, balkoian egoten ginen).

Gure herrian, eta bizkaieraz egiten den leku askotan esaten da *bentani*. Gipuzkeraz egiten dutenak, berriz, berba hori gure ahotan entzuten duten bakoitzean harritzen dira. Ordea, guri ere gauza bera gertatzen zaigu, beste batzuen ahotan “*antzueloa*”, (*amu*) “*karakola*” (*maskulu*) edo “*jilgeroa*” (*guardantxulu*) entzuten dugunean.

Ori andrioi betira bentanatik beire (Emakume hori beti ari da leihotik begira). Etxean lan egiten duten emakumeen artean ez da harritzekoa noizetik noizera leihotik begiratzea, ea zer ikusten duten, gero lagunei kontatzeko. Horrelakoengatik gaztelaniazko esaera zahar batek honela dio: “Mujer ventanera, o puta o parlera”. Hau ere gizonezkoren batek asmatutakoa izango da.

Harrigarria da, *bentanatik bota* edo *jausi* esan nahi denean, ia beti, *bera* (behera) esan beharra. Badirudi, “behera” hori soberan dagoela. *Bentanatik* gora begiratu daiteke, eta horrela egiten dugu goizetan eguraldiari itxura hartzeko. Ordea, *bentanatik* gora ezer ezingo litzateke bota; hori txistua gora botatzea bezala bailitzateke. *Jausi* (erori) berbaz ere berdin. *Bentanatik* erortzen bazara, grabitate legeak ez du barkatzen; astuna ez izan arren, behera joango zara ziztu bizian. *Umi bentanatik bera jausi zan, da ilbez* (Umea leihotik behera erori zen, baina, ez zen hil).

BENTERU

Txalupak ekartzen zuen arrainaren enkantea kofradian kantatzen zuena (“el que cantaba la subasta pescado en la cofradía”). *Benteru subasti kantaten astezan da konpradorik eta fabrikantik an eotezin allarte* (Enkantea kantatzen zuena hasten zen prezioak botatzen, eta erosleak eta kontserba fabriketako nagusiak erne egoten ziren).

Emakumea izan balitz *benteri* esango genion, baina, horretan ezagutu genituen guztiak izan ziren gizonezkoak.

***“Benitto Pixeru-te ixatezin benteruk. Txandi etteben eurak, sekretaxuk ero eskribientik, bertan euazenak. Mantxu-be ixatezan, Jose Mari Mantxu-be. Arrañe saltzeko benti kantatebenak ixatezin orreik”.* (Basterretxea Irusta Jon).**

(Benito “Pixeru” eta horiek izaten ziren enkantea kantatzen zutenak. Han aritzen zirenak, idazkariak edo horiek txanda egiten zuten. “Mantxu” ere izaten zen, Jose Mari “Mantxu”. Arraina saltzeko enkantea kantatzen zutenak izaten ziren horiek).

BÉNTI

Enkantea (“subasta”). *Gaur ezta bentaik. Benti bixar engora* (Gaur ez dago enkanterik. Enkantea bihar egingo da).

Portura sartzan zen arraina saltzeko kofradian burutzen zen enkantea. *Kofrai zarrin, plazaberdurin gañin euan bola leku, arrañan benti ettezan sali*. (Kofradia zaharrean, berdura plazaren gainean zegoen “bola lekua” deitzen zioten gela, arrainaren enkantea egiten zen aretoa).

Jose Mari Mantxu astezan arrañan prezixu kantaten, goitik berutz. Konpradore bakotxak naibanin, naiban prezixun, boliai saka etteotzan da esan etteban zemat kaja nai zittuzen. Jose Marik afuntateban da listo. Oixe zan benti

(Jose Mari “Mantxu” hasten zen arrainaren prezioa kantatzen, goiko prezioetik beheraka. Erosle bakoitzak, nahi zuenean, nahi zuen prezioan, bola sakatzen zuen, eta zenbat kaxa arrain nahi zituen esaten zuen. Jose Marik apuntatzen zuen eta kito. Horrelaxe egiten zen enkanterea).

Egun batean antxoa sartu zen eta arrain erosleak kofradiara joan ziren enkantera. Beti bezala Jose Mari “Mantxu”k hitza hartu eta honela ekin zion, gaztelania batuan noski: “*Va la venta de la antxoa. Veinte, diecinueve cincuenta, diecinueve, dieciocho cincuenta, dieciocho...*”. Halako batean emakume erosle batek (Herme) bola sakatu ondoren: “*Kaja bat Eibarreako*” (Kaxa bat Eibarrera eramateko). Eta Jose Marik enkanteko erritmoa eten gabe: “*Niri eztozta arduraik putetxeako barabe, diecisiete cincuenta, diecisiete, dieciseis cincuenta...*”. (Niri berdin zait puta-etxerako baldin bada ere, *diecisiete cincuenta, diecisiete, dieciseis cincuenta...*).

“Herme-pe arrañe artzeban, da beste konpradorin moure benta junbir. Hermek txakur txiki bat eukan. Txiki-txikixe zan; ikusi-be ezan etten bañe entzun bai. Jose Mari Mantxu asi zan prezixuk kantaten. Herme antxe euan, da txakurre beran ondun. Lantzin lantzin txakurrak, bau-bau. Andik bixkatea ostabe, bau-bau, Hermen txakurrak. Jose Marik, kantatiai lagabaik, “quince cincuenta, quinze, catorce cincuenta, ori txakur putasemioi kenduxun ortik, catorce, trece cincuenta, trece....”. (Arrizabalaga Basterretxea Jon).

(Hermek ere arraina hartzen zuen, eta beste erosleek bezala enkantera joan behar. Hermek txakurtxo bat zuen. Oso txikia zen; ia ikusi ere ez zen egiten, ordea, entzun bai. Jose Mari “Mantxu” hasi zen arrainaren prezioak kantatzen. Herme han zegoen eta txakurra bere ondoan. Noizbehinka txakurrak pare bat zaunka botatzen zituen. Handik apur batera berriro zaunka txakurrak. Jose Marik kantatzeari utzi gabe, “*quince cincuenta, quinze, catorce cincuenta, txakur putakume hori ken ezazu hortik, catorce, trece cincuenta, trece...*”).

BENTURO

Arrebarekin Ipar Kanean bizi zen mutil zahar bat. Oso ezaguna zen guretzat, nonahi eta noiznahi ikusten baikenuen ikatza edo beste zernahi bizkarrean zuela. Nire oroimenean dut Benturok gerrikotzat ia beti soka erabiltzen zuela. Ikus, *axkori, axkora joku*.

“Andres Mamarro ta Benturo auskan ibilttezin beti, Iperkalin alkarren pare-parin bixizin-de. Perezeneko zapaterun goxan Benturo biarren pisun; eta besti, pare-parin, lelengo pisun Cludeportiboko gañin ortxe. Nik ume-umetatik ezautu neban ortxe lelengoko pisun zapateixi. Zapata konpontzallizin, kastillanuk. Eztai nunguzin, bañe, pertsona on-on-onak. Bertan bixizin. Bata Justo, eta besti eztai zelan zan. Lelengoko pisun aetteik bixizin, beian, plantabajan Maitxu Azal, da biarrengokun Benturo, da iruarrengokun Klara... zelan esateotzen? Ena akordaten. Benturo ortxe biarrengokun. Benturo arrebiaz bixi zan; arrebi, Timuti. Gaiztu arrebi-be. (Ene! Afuntaten da... Ene!). Ni ena, areipaño obiaua nittanik; enu esatea; bañe areik ariñ atateben umikattik—eta zarati te endreru. Nik eztopentzaten txarkexi zanik, bañe ariñ atatebela umikattik. Otzin astezin errixetan. Ni enu esatea ni baño txarrauak zinik berez. Guk iual auanta engoendun, da areik ariñ atatebela”. (Arrizabalaga Aranburu Miren).

(Andres “Mamarro” ta Benturo borrokan aritzen ziren beti, Ipar Kanean elkarren pare-parean bizi baitziren. Perez zapatarien goian, Benturo bigarren solairuan; eta bestea, pare-parean Club Deportivo tabernaren gainean hortxe. Nik ume-umetatik ezagutu nuen hortxe lehen solairuan zapategia. Zapata konpontzaileak ziren, Gaztelakoak. Ez dakit nongoak ziren, baina pertsona on-onak. Bertan bizi ziren. Bata Justo, eta bestea ez dakit nola zen. Lehen solairuan haiek bizi ziren, behean, beheko oinean Maritxu “Azal”, eta bigarrengoan Benturo, eta hirugarrenean Klara... nola esaten zioten? Ez naiz gogoratzen. Benturo hortxe bigarrengoan. Benturo arrebarekin bizi zen; arreba, Timuti. Arreba ere gaiztoa. (Ene! Hau ere grabatzen ari da? Ene!

). Ez dut uste haiek baino hobea nintzenik; ez noa hori esatera; baina, haiek umeak zirela medio berehala ateratzen zuten istilua eta liskarra. Nik ez dut uste txarkeria izango zenik, baina, umeengatik azkar haserretzen ziren. Berehala hasten ziren erriertan. Ez noa esatera berez ni baino txarragoak zirenik. Guk, agian, agoantatu egingo genuen gehiago, eta haiek, berriz, istiluka berehala hasten ziren).

BENTZÍU

Menperatu, gailendu (“vencer”). Ideia hau adierazteko makina bat hitz dugu. Hala ere, testuinguru jakin batzuetan berba hau erabiltzen dugu. *Semi bentziukobalakun, baiñe, atzanin semik gexa eiñ berai* (Semea menderatuko zuelakoan, baina, azkenean, semeak bera azpian hartu).

BEÑOBEIÑ

1.- Noizean behin, noizetik noizera, noizbehinka (“alguna que otra vez”, “alguna rara vez”). Kontrakzio honen azpian, *beñ edo beñ* ikusten dugu. *Beñobeiñ guzurren bat danok esateou* (Noizbehinka gezurren bat denok esaten dugu).

2.- Halako batean, azkenean (“por fin”). *Arratsalde guztin eon giñan beran zaiñ. Beñobeiñ alla zan kantza-kantza eiñdde* (Arratsalde osoan egon ginen bere zain. Azkenean, heldu zen, zeharo nekatuta).

BERANDU

1.- Berandu (“tarde”). Esan ez, baina, entzun maiz egiten genuen, agintzen ziguten ordurako ez baikinen inoiz heltzen: *eskola berandu, elixa-be bai; etxea, iluntzin, emondako ordu baño berandua* (eskolara berandu, elizara ere bai; etxera, iluntzean, agindutako ordua baino berandugo). Horrela, sarri entzun behar *berandu* berba. *Ontxe-be berandu zatoze zueik* (Orain ere zuek berandu zatozte).

2.- *Berandu baten*. Oso berandu (“muy tarde”). Lokuzio honek, *berandu* berbaren kontzeptua areagotu egiten du. *Zaiñ-zaiñ eon da gero, berandu baten agertu zan* (Zain eta zain egon ondoren, halako batean, oso berandu, agertu zen).

3.- *Berandun*. Berandu, gauean berandu (“muy tarde”, “después de anochecer”). Beste ezer baino gehiago, gaueko ordutan, berandu, adierazi nahi izaten du. *Illundute-be, ondioik gerua, allabaik euazen. Berandun etorri zin* (Ilunduta ere oraindik iritsi gabe zeuden. Gauez, oso berandu heldu ziren).

BERANDUTU

Berandutu (“hacerse tarde”). *Berandu* hitzetik eratorritako aditza, beste berba asko aditz bihurtzen ditugun bezala (ilun-du, zuri-tu, ohera-tu, etxera-tu eta abar). *Berandutu eiñgazkun de zaiñ eukienduzen* (Berandutu egin zitzaigun eta zain eduki genituen).

BERANETIK ÚRTEN

Bere onetik irten, (“salir de sus casillas”, “perder los estribos”). *Beranetik urténda, ze etteban-be ezekixen* (Bere onetik irtenda, zer egiten zuen ere ez zekien).

BERBÁ ERDIKI

1.- Hitz-erdia (“insinuación”). *Gerra denporan da gerra ostin, berba erdika bat eiñ orduko kartzela* (Gerra garaian eta gerra ostean, hitz-erdi bat nahikoa izaten zen kartzelara sartzeko).

2.- *Berbá erdiki esán*. Hitz erdia esan (“insinuar”). *Berba erdiki esan orduko, emoztan baietza* (Hitz erdia esan orduko eman zidan baiezkoa).

BERBAKU

Hitzekoa (“persona fiel a su palabra”). Emandako hitza betetzen duena. *Pertsoni berbaku ixanbirde* (Pertsonak hitzekoa izan behar du).

Lehen, hitzekoa izateak garrantzi handia zuen, eta ez izateak ere bai. Hitza ematen zuenak bi aukera zituen: *berbaku ixan* ala *berbi jan* (hitzekoa izan, hots, hitza bete, ala agindutakoa ez bete, hots, hitza jan). Orain, aldiz, balio duena ez da berba, idatzia eta sinadura baizik.

BERBALDIXE

Hitzaldia (“charla”, “conferencia”). *Gaur illuntzin elixan berbaldixe emongorabe* (Gaur iluntzean elizan hitzaldia emango dute). *Gaur illuntzin Kofrai zarrin emon daben berbaldixe gustaazta* (Gaur iluntzean Kofradia zaharrean eman duten hitzaldia gustatu zait).

Gure aurrekoek, guk baino gehiago erabiltzen zuten. Francoren gerra aurretik, izan ere, herrira etortzen omen ziren politikoak *berbaldixak* ematera. Geroago, elizan baizik ez zituzten ematen, eta hitza bera ezin maiz erabili. Elizan, gure garaian behinik behin sermoiak maizago hitzaldiak baino.

BERBALDUNE

Berbatsua, hiztuna (“locuaz”). Hitz-jario aberatsa eta jatorra duena. Ganora bako gauza gutxi esan, eta kontuak esaten abila dena. *Ori neskioi berbaldunera* (Neska hori berbatsua da).

BERBALEKU IPIÑI

Marmarrean egiteko motiboa eman, marmarrerako bidea ipini (“dar motivo para murmurar”, “dar motivo para refunfuñar”). *Eztoxun olakoik eiñ. Ontxe-be berbaleku ipiñikozu* (Ez ezazu horrelakorik egin! Orain ere marmarrerako bidea ipiniko duzu).

Berbaleku, nahita ipintzen denean erabiltzen da. Gertaera batek eman dezake marmarrean egiteko motiboa, baina, kasu honetan, garrantzizkoa da, norbaiten asmoa eta ahalegina, hori gerta dadin izatea. Jende umoretsu eta adarjotzaileak izaten du horretarako bidea emateko joera.

BERBÁN-BÉRBAN

Hitzetik hortzera (“continuamente”, “incesantemente”). *Orrek gixonorrek berban-berban botaten dau maldiziñoi* (Gizon horrek hitzek hortzera botatzen du biraoa). *Orrek berban-berban dauke guzurre* (Horrek hitzetik hortzera gezurra esaten du).

BERBARU

Berbaroa, hitz-hotsa (“rumor de voces”, “rumor de palabras”). Ahots zarata mehe eta ahula. *Beko etxin entzuten da berbaru* (Beheko etxean entzuten da berbaroa).

BERBATSU

Hitzontzia (“hablador/a”). Gehiegi hitz egiten duena. *Ori umioi berbatsure. Ixilddu-be ezta etten* (Ume hori hitzontzia da. Isildu ere ez da egiten).

Horrelakoak, ganoragabekeria ugari esateko arriskuan jartzen dira eten gabe.

BERBETAN

Hizketan (“hablando”). *Ori neskioi abillera berbetan* (Neska hori trebea da hizketan).

Txikitan eta gaztetan, neskak mutilak baino trebeagoak izaten dira berbetan, salbuespenak salbuespen. Txikitan, eta gero ere bai. Agian horretan gehiago trebatzen direlako izango da.

Eibarko kanta batean agertzen da hitz hau testuinguru dotorean:

Iru gizon ilustre Iturri bidetik
Mozkor-mozkor eginda Santana kaletik
.....
La esposa decía iriagaitikan
No le puedo sacarle Tokaionetikan
Porque le gusta mucho napar beltzetikan
No le gustara tanto Urkusuko urikan

Urkusuko iturriak baleki **berbetan**

Zerbait esango leuke astelen goixetan

BERBETI

Hizketa (“el habla”). Hitz egiteko modua. *Orrettetauke berbeti* (A zelako hitz egiteko modua duen horrek!). *Gure berbeti eta mutrikuarrena ezti bardiñak* (Gure hizketa eta mutrikuarrena ez dira berdinak).

BERBÍ

Hitza, berba (“palabra”). Berba, egin daiteke *eskatu, emon, bete, jan, artu...* *Batzarrin berbi eskatu neban da eztozten emon nai ixan* (Batzarrean hitza eskatu nuen eta ez zidaten eman nahi izan). *Josantoniok berbi artzen dabenin akabo. Beste iñoi eztozta txandaik emoten* (Jose Antoniok hitza hartzen duenean, kito. Beste inori ez dio txandarik ematen). *Felipek berbi emoban bera jungo zala, bañe, atzanin berbi jan* (Felipek hitza eman zuen bera joango zela, baina, azkenean, hitza jan).

BERBIAI AGARRA

Hitzari heldu (“agarrarle la palabra”). *Esanetzan ia eun baten bazkaltzea etorrikozin, eta segixan agarratzan berbiai. Baietz, datorren astin etorrikorile* (Esan nion ea egun batean bazkaltzera etorriko ziren, eta berehala heldu zion hitzari. Baietz, datorren astean etorriko zirela).

BÉRBU

Aditza (“verbo”). *Eskolan sasoi alla zanin berbu-pe ikasi enbir. Berbo “amar” eaz asi tte beste guztik. Berbo regularrak zinin ondo, bañe irregularra zanin ateso* (Garaia heldu zenean aditzak ere ikasi egin behar. “Amar” aditzarekin hasi eta gainontzeko guztiak. Aditz erregularra zenean ongi, baina, irregularra zenean, orduan komeriak).

Askoz geroago ohartu ginen euskaraz ere bazela aditz sistema, baina, gaztelaniaz eskolan ikasi genuenarekin parekatuz, erabat desberdina; eta ondoren ohartu guk nola erabiltzen genituen euskarazko aditz formak.

Gure herrian badira zuzen erabiltzen diren aditz trinkoaren forma jatorrak; batzuk indarra galduz doazenak zoritxarrez: *diñozu* (diozu), *erdu* (zatoz), *ekatzu* (ekar iezadazu), *dakar* (dakar), *dauké/dáuke* (daukate/dauka), *daruzu* (daramazu), *darue* (daramate), *darut* (daramat) ... *Zer diñozu?* (Zer diozu?) *Zer diñoztazu?* (Zer diostazu?) *Zer daruzu eskun?* (Zer daramazu eskuan?) *Ekatzu ori kutxilluoi, biar txarrik eiñbaik!* (Ekar iezadazu aitzo hori, okerrik egin ez dezazun) *Erdu arin ona!* (Zatoz azkar hona).

Aditz laguntzaileari dagokionez ere “jatortasuna” esparrua galduz doala esango nuke. Adibide gisara har dezagun baldintzazko forma. Gure aurrekoen ahotan *baleu* edo *balebe* formak guztiz arruntak eta ohikoak ziren. *Atrapa (ixan) balebe garbittukoben* (Harrapatu izan balute, hilko zuten). Baldintzako *balebe* forma jator horren ordeztu gaur guk zein erabiliko genuke? Seguru asko, *babén*. Baina, forma hori (*babén*) ez da baldintzakoa. *Atune ekarri baleu, gaur engoendun marmittaku* (Hegaluzea ekarri balu, gaur egingo genuen marmitakoa). Guk horren ordeztu, *baban (baeban)* erabiliko genuke, baldintzako forma jatorra (*baleu*) baztertuta.

Horrek ez du esan nahi gaur denok txarto erabiltzen dugunik. Joera hori nabaritzen dela baizik ez dut esan nahi. Beraz, norabide oker horiek zuzentzeko ahalegina egin nahi duenak, hemen du (aditz laguntzailearen baldintzako formak) beste esparru interesgarri bat.

Oraindik gure artean bizirik ditugun pertsona nagusiek (*andra* nahiz *gixon*) zuzen eta jator erabiliko dituzte baldintzako forma horiek. Gure berbetari dagokionez horiek behar ditugu eredutzat hartu. Ez dago beste biderik; hori da bide zuzena. Gura dugun eran, nahi dugun gaiez, era modernoenean (kaleko jergaz baliatuz) berba egin. Ordea, berbetaren muinari, egiturari, esamoldeei, esaera zaharrei, metaforei dagokienez, atzera begiratzea nahitaezkoa dugu.

BÉRDE

Ondarroan, Jose Mari Bengoetxea Zendoari “*Berde*” esaten zioten goitizenez, beraz, Jose Mari “*Berde*”, eta haren ondorengoak *Berdénekuk*. Hogeita hamaseiko gerra ostean herriko alkate izan zen. Jakina, orduan, frankista izan gabe ezin alkate izan. Beste bat, Hipolito Egiguren (“*Eziñaberastu*”) abertzalea. Hala ere harreman ona zuten elkarrekin. Behin, Hipolito parranda usainean zebilela, Jose Mari “*Berde*”ri honela esan zion: *Zu frankistiza bañe geure iru koloritaruzuz. Alkondara zurixe, txapela gorrixeta zeu berdi* (Zu frankista zara, baina, geure hiru koloreak daramatzazu: alkandora zuria, txapela gorria eta zu “*berdea*”).

Jose Maria Bengoetxea, “*Jose Mari Berde*”ren gurasoak Matias Bengoetxea eta Dolores Zendoia izan ziren. Emaztea berriz, Anbrusi Zubikarai, “*Anbrusi Ederra*”. Eta Anbrusiren gurasoak: Felipe Zubikarai eta Benina Ibazeta. Jose Mari “*Berde*” eta Anbrusiren seme-alabak, zaharretik gazteenera: Dolores, Rosario, Manuela, Maisabel, Jose Mari, Matias, Nati (bederatzi urte inguru zituela gurdiak zapalduta hil zen), Bisit, Alfonso, Tere.

BERDELA

1.- Berdela (“caballa”, “verdel”). *Berdel fresku bere sasoiñ ezta txarra eoten* (Berdel freskoa bere garaian ez da txarra izaten).

Lerro beltzez jantzia dagoen gorputz urdin berdexka du. Berdela garai batean batez ere eskuko aparailuaz harrapatzen zen; baina, sare txikiekin apastaz ere bai. Geroago sare handiekin, eta arrastean.

Gure garaian estimazio handirik ez zuen izaten, bestelako arrain ederrik soberan baitzegoen. Haragi urdina du, eta koipetsua da; astun samarra egun batzuetan segidan jateko. Udaberrian antxoaren aurretik agertzen da. Berdelaren antzekoena *betandixe* (begiandi: “estornino”); eta ondoren txitxarroa. Kantak horregatik, antzekoak direlako, aipatuko ditu biak: *Joxe Migelen batela, txitxarroa ta berdela...*

2.- Gizon helduen zakila (“pene de hombres mayores”) Umeen sakilari *antxobi* (antxoa) esaten diogu, eta gizon helduenari *berdela*. *Arek zer dabill berdela bista atata* (Hura zer ari da sakila bistan duela!).

3.- Antonio (Aristondo) zeritzan gizon bati “*Berdela*” esaten zioten, beraz, Antonio “*Berdela*”.

4.- *Berdeletako apaxu*. Berdela harrapatzeko aparailua (“aparejo para pescar verdel”). *Berdeletako apaxuai, sei zortzi amo-ta ipintteakozen* (Berdeletako aparailuari sei edo zortzi amu ipintzen zitzaizkion).

“*Berdeletako apaxu, bata zan azaleko apaxu esateakona; onei ipintteakon berdel karnati. Orrek apaxuorrek azaleko berdela atrapateban. Da eskuko apaxuaz atrapatezan onduko berdela. Da onei ipintteakon lani, lana berdi amun. On ostea palan ipintteotze lani: bata berdi, besti gorrixeta olaik. Palan bertan amarrateotze arixaz*”. (Basterretxea Irusta Jon).

(Berdeletako aparailua, bata zen *azaleko apaxu* deitzen ziotena; honi ipintzen zitzaion *berdel karnati*. Aparailu honek azaleko berdela harrapatzen zuen. Eta *eskuko apaxuaz* harrapatzen zen hondoko berdela. Honi, artilea, artile berdea, ipintzen zitzaion amuan. Orain, aldiz, amuaren palan ipintzen diote artilea: bata berdea, bestea gorria, eta horrela. Palan bertan lotzen diote hariak). Ikus, *berdel karnati*.

5.- *Berdeletako lani*. Berdeletako artilea. Berdelak harrapatzeko amuari muturrean ipintzen zitzaion artile berdea. Karnatarik ez zitzaion ipintzen, eta arrainak, berdelak, artile berde horri heltzen zion. *Lena berdeletan, berdeletako laniaz ibiltten giñan* (Garai batean berdeletan, “berdeletako artileaz” jarduten genuen).

6.- *Berdeletan*. Berdelak harrapatzen (“pescando verdel”). *Orreik berdeletan dabiz* (Horiek berdela harrapatu nahian dihardute).

“*Berdeleta batelin jutezin eskuko apaxuaz. Banakak-eta biñe-ta atrapateben. Berdeletan-be eotezan bat azaleko apaxu. Berdela atrapatakun buztenin kentzeakon zatixe. Axe zatixe amun sartzezan karnatatat. A ixatezan eskuko apaxu. Da besti ixatezan alarriuako apaxua*”. (Basterretxea Irusta Jon).

(Berdeletara batelean joaten ziren eskuko aparailuaz. Banan-banan, bina-eta horrela harrapatzen zuten. Berdeletako aparailu bat izaten zen “azaleko aparailua” deitua. Berdela harrapatutakoan berari kendu zatia buztanean eta amuan sartu karnatatzat. Hura izaten zen “eskuko aparailua”. Eta bestea izaten zen *alarriuko* aparailua). Ikus, *alarriuko apaxu*.

BERDELARIO

Sasijakintsua (“sabidillo”, “sabelotodo”). *Amen berdelario! Ontxe-be botazu ederra!* (Hemen sasijakintsua! Orain ere bota duzu ederra!).

Mespretxuzko hitza, dena dakiela uste duen gizonezkoari esaten zaiona. Horrelakoek hanka-sartze ugari egin arren ez dira horretaz ohartzen. “Asko” jakiten dute, baina, beraiek uste baino gutxiago.

BERDÉL KARNÁTI

Berdel karnata (“cebo de verde”). Berdela harrapatzeko, berdela bera karnatatzat erabiltzen denean esaten da. *Berdel karnati ibillirou* (Karnatatzat berdela erabili dugu).

“Berdela atrapatakun, buztenin kentzeakon zati bat berai berdelai, alakoxe zati bat. Axe amun sartu te bota. Da famau! Oixe zan berdel karnati”. (Basterretxea Irusta Jon).

(Berdela harrapatutakoan, berdelari berari kentzen zitzaion buztanean, horrelako zati bat. Hura amuan sartu eta bota. Oso karnata ona izaten zen. Horixe zen berdel karnata).

“Lepun parin kutxilluaz zati lodi bat ebaitteakon berdelai, te axe amun ipiñi karnatatzat. Karnati berdela, berdela atrapateko. Berdeletako ez bakarrik, atunetako-be bai iual. Atunetako malutiai -be iñoix ipintteakon. Oixe zan berdel karnati”. (Markuerkiaga Aranbarri Domeka).

(Bizkar aldean aiztoaz zati lodi samarra ebakitzen zitzaion berdelari berari, eta huraxe amuan ipini karnatatzat. Karnata berdela, berdela harrapatzeko. Berdeletako ez bakarrik, inoiz hegaluzetarako ere bai. Hegaluzetarako malutari ere inoiz ipintzen zitzaion. Horixe zen berdel karnata).

BERDÉL SÁSOI

Berdel garaia (“época de caballa”). Berdela harrapatzen den sasoia, samurrena eta gozoena egoten den garaia: udaberrian, antxoa agertu aurretik. *Ontxera berdel sasoi. Itxoso guzti berdelez betetara, bañe antxobaik ezta agertzen* (Oraintxe da berdel garaia. Itsaso guztia dago berdelez beteta, baina, antxoarik ez da agertzen).

“Bañe, lena berdel sasoi ixatezan otubre, nobienbre. Lena ezan urabarrixan berdelik ikusten. Jun dan urtitan treñakin atrapatzen asi zanetik, ordun ba... Eske antxobata urten, da berdela atrapatezan. Orduntxe asi zan treñakiñ atrapatzen. Lenaua, berdela eskuko apaxukiñ atrapatezanin, otubre nobienbre ixatezan. A berdela erreta jateko jentik eukitteban ilusiñoi! Batelak ekarteben eskuko apaxuaz atrapata. Otzara bat-eta bi-tte ekartebenin, asko ixatezan”. (Basterretxea Irusta Jon).

(Baina, garai batean berdel sasoia urrian eta azaroan izaten zen. Orduan, udaberrian ez zen berdelik ikusten. Azken urteetan, sare handi horiekin harrapatzen hasi zenetik, ordun ba... Izan ere antxoatara irten eta berdela harrapatzen zen. Orduan hasi zen sare handiekin harrapatzen. Lehenago berdela eskuko aparailuekin harrapatzen zenean, urrian eta azaroan izaten zen. Berdel hura erreta jateko jendeak ikaragarritzko ilusioa izaten zuen. Batelek ekartzen zuten eskuko aparailuaz harrapatuta. Saski bat edo bi bete ekartzen zutenean, hori asko izaten zen).

BERDETA

Ilunabarrean, hodei-marra beltz eta eguzkiaren izpien artean sortzen den kolore urdin berdexkari deitzen zaio *berdeta*. Honek eguraldi txarra iragartzen du.

“Iual eualdixe ederra eonarren, oesteko partetik bandi ikusten da; bandi esateako, oroi alako baltza altura baten. Euskixe sartueran, euskixan da orretten bandiorren erdixan, berdixa azul olakoxe kolore bat ataten dau. Aettei esateako. Euzkixan egaletxun eoten da. Eueldi txarran señali beti. “Ojo de buey” esateotze kastillanuk”. (Basterretxea Irusta Jon).

(Nahiz eta eguraldi ona egon, batzuetan mende baldetik odei iluna ikusten da altura batean. Eguzkia sartzerakoan, eguzkiaren eta odei beltz horren artean, urdin berdexka kolorea ikusten da. Horri deitzen zaio *berdeta*. Beti eguraldi txarraren seinale. Gaztelaniaz hitz egiten duten arrantzaleek “Ojo de buey” deitzen diote).

BERDÍ

1.- Berdea (“berdea”). Berez berdeak diren gauzez aparte badira berdeak izan daitezkeenak. Gogoratzen naiz, batzuetan ume jaioberriek-eta, kaka berdea egiten zutela, eta hori zerbaiten seinale izaten zela. Emakumeen ahotan makina bat bider entzuten genuen: *Gure umik kaka berdé-berdí eiñddau* (Gure umeak kaka berde-berdea egin du). Hortik, oraintxe negar eta oraintxe barre egiten zuenagatik esaten genuen: *Near da barre, kaka berde*. Norbait, bere onetik irtenda, aurpegiko kolorea aldatzeraino ernegatuta dagoenerako ere balio digu: *Semiaz zeoze eukiban, da berdetute etorri zan* (Semearekin istilua izan eta bere onetik irtenda, berdetuta, etorri zen).

Berdea haizea ere izan daiteke: *axe berdi*. Itsas azala irakiten bezala jartzen duen haize finari deitzen zaio: *Axe berdi atarau* (Haize berdea atera du). “*Mendebal berdi*” ere entzun izan dugu; edo, “*mendebala euan berdé*”; baita “*ipar berdi*” ere.

2.- Mila pezetako billetea (“billete de mil pesetas”). *Txikittan eskutan sarrixen eukitten gendun diru txoandixe ixatezan, eta andixena oberleku. Mille peztaku, berdi, ezautu-bez. Gerua-be ez gendun asko ikusi ixan* (Txikitan eskuetan sarrien edukitzen genuen dirua txakur handia izaten zen, eta handiena duroa. Mila pezetakoa, berdea, ezagutu ere ez. Geroago ere ez genuen asko ikusi izan). *Patroi famauk, arrañe beti atrapatebenak, berdi barra-barra irabazteben* (Patroi abilek, arraina beti harrapatzen zutenek, berdeak barra-barra irabazten zituzten). *Gure aurreko askoi pasaakuen, gaztetan osasune ta gastateko kapazirari eukenin txotxikiri-pezi patrikaran; zartzarora ostea, patrikaran berdik sobre, bañe gastateko almeni-pezi, ezin gasta* (Gure aurreko belaunaldiko askori gertatu zitzaion, gaztetan eta dirua xahutzeko ahalmena zutenean poltsikoan sosik ez; zahartzaroan berriz, poltsikoan mila pezetakoak soberan, baina, xahutzeko ahalmenik ez, ezin gastatu).

BEREBIXIKU

Berebizikoa, aparta, egokia (“admirable”, “fenomenal”, “ideal”). *Soñeku, berebixiku erosizu* (Soineko aparta erosi duzu).

Honen erabilera makaldu samartua dagoela esango nuke, baina, oraindik entzuten da; ez asko.

BERENKÁTU

Bedeinkatu (“bendecir”). Azken aurreko silaban du azentua: *berenkátu*. Apaizak otoitz jakinen bitartez zerbaiti edo norbaiti Jainkoaren onespina eta babes eman. *Berenkatutako gauzai, berenkatubaikuai baño errespeto gexa ixateakon* (Bedeinkatutako zernahiri bedeinkatu gabekoari baino errespetu handiagoa izaten zitzaion). *Ordun berenkatubaik gauza asko ezin geatzen* (Garai hartan, bedeinkatu gabe ez ziren gauza asko geratzen). *Bañe, aurretixaz jakiñ ezik, gauza batei ezgakon igarten berenkatute ala berenkatubaik euan* (Ordea, alde aurretik jakin ezean, gauza bati ez zitzaion antzematen bedeinkatuta ala bedeinkatu gabe zegoen).

Garai batean, gauza berri guztiak bedeinkatu behar izaten ziren: eraikuntza, autoa, kamioia, txalupa eta abar. Txalupa berria, itsasorako prest zegoenean, arrantzara irten aurretik bedeinkatu egin behar izaten zen. Apaizari sakristauak edo akolitoak laguntzen zion, behar zituen gauzak (otoitz liburua, estola, isipua, isipu-ontzia...) eramane eta otoitzen erantzunak emateko (dena latinez).

Beti esan izan da ardo-saltzaileek ardoa eta baserritarrek esnea beti “bedeinkatu” izan dutela, hots, ura bota izan diotela batari zein besteari. Ordea “bataio” horien berri zehatzik eta garbirik ez da inoiz jakin izan. Ikus, *txapela*.

BERENKATÚ

1.- Zartada, zartakoa (“fuerte golpe”). Azken silaban du azentua: *berenkatú*. Nahi gabe edo deskuiduan emaniko kolpeari ez zitzaion inoiz *berenkatú* deitzen.

2.- *Berenkatú emón*. Kristorena eman, zartada eman, zartakoa eman (“propinar un fuerte golpe”). *Zelako berenkatú emotza* (Kristoren zartakoa eman dio).

Noski norbaitek *berekatu* ematen zuenean, hantxe egoten zen hartzailea ere: zartada hartzen zuena. *Ixillik ezpazaz berenkatu artukozu* (Isilik ez bazaude zartada hartuko duzu).

Batzuek, gutxi, orduan ere erabiltzen zuten *ostixi* hitza; ez gaur bezain erraz. Beste askok, *ostixi* erabili ordez *berenkatu* (bedeinkatua) esaten zuten. Azken hau, hain nabarmen ez zen geratzen.

BERENKAZIÑO

Bedeinkazioa (“bendición”). Jainkoaren ordezkoko gisara apaizak ematen duen Jainkoaren onespina eta babesa. *San Blas eunin, jatekuk berenkatzeko abarik berenkaziñoi emoteban* (San Blas egunean janariak bedeinkatzeko apaizak bedeinkazioa ematen zuen).

Ia elizara joaten ginen bakoitzean hartzen genuen apaizaren bedeinkazioa. Meza bukaeran ematen zen, eta gainontzeko elizkizun gehienetan ere bai. Zerbait bedeinkatzen zuenean, apaizak, hitz jakin batzuek esanez, eskuaz eta batzuetan isipuz ematen zuen bedeinkazioa. Hiletetan ere berdin. Isipuz ur bedeinkatuz bustitzen zuen gorpua. Hildakoak, ordea, ziprirtinez busti arren, zirkinik ere ez zuen egiten, baina guk bai sentitzen genituen, apaizarengandik hurbil izaten baikin.

BEREZKU

Berezkoa, naturala, jatorrizkoa (“don natural”, “predisposición”). *Musikako joeri berezkurabe orreik* (Horiek musikarako joera berezkoa dute). *Orrek bertsoetako joeri berezkurau; bañe, gero ikasi-be eiñddau* (Horrek bertsoetarako joera berezkoa du; baina, gero landu ere egin du). *Berezku te beruzku ezti bardiñak. Aukeran naxa berezku beruzku baño* (Berezkoa eta beherakoa ez dira gauza bera. Aukeran nahiago berezkoa beherakoa baino).

BERGÁ ORAPILLU

Arrantzaleek erabili izan duten korapilo berezi bat (“envergue”). *Emoizu orrei berga orapillo bat eta goortuxu ondo* (Eman iezaiozu horri *berga orapillo* bat eta gogortu ezazu ongi).

BERGÍ

Haga (“verga”). Haga hitza ere ezaguna zitzaigun, baina beste hau (*bergi, bérgek*) ere erabiltzen genuen. *Bérgek leku jakiñetan eotezin gordeta* (Hagak leku jakinetan egoten ziren gordeta).

Kanttope auzoko bihurgunearen (*errebuelta*) parean, erreka ondoan, aterpe bat zegoen (*tinglaupi*), eta goiko aldean trabes zeuden burdinazko ziri batzuen gainean egoten ziren hagak (*bergak*) neguan. Izan ere haga horiek udan hegaluzeak harrapatzeko behar izaten zituzten txalupetan; baina neguan ez. Aterpe hura ezkutaleku aproposa gertatzen zitzaigun hainbat jolasetan aritzeko. Baina, gauza bakoitzak jabea zuenez, erne ibili behar izaten genuen. Haiek bazekiten gu genbiltzan lekuan beraientzat ez zela gauza onik. *Bergétan ibilliga ta jauik segi eizku* (Hagetan ibili gara eta jabea atzetik etorri zaigu). Atzetik etorri bai, baina harrapatu gutxitan. Oihanean, harraparia agertu bezain pronto tximuek elkarri abisua pasatzen dioten modu berean egiten genuen guk ere oihu: *jauí, jauí, jauí...* (jabea, jabea, jabea). Jabea nor izaten zen?: *Mielandixe, Fraixkorena, Mantzeo, Osabandres, Antxustegiku* eta abar.

BERÍ

Berea (“su, de él, de ella”, “lo suyo, la suya”). *Oixe bizikletioi dau beri* (Bizikleta hori du berea). *Ten beriai orrek* (Horrek eutsi egiten dio bereari).

Egun, honen ordeztu *berana* (berarena) entzun daiteke maizago. Gu baino zaharragoek, ia beti *beri* erabiltzen zuten.

BERIALA

Berehala (“en seguida”, “al instante”). Baina, ezezko esaldietan erabiltzen denez, alderantziz ulertu behar: nekez. *Onek atzin dun treñeruk eztau beriala atrapako a aurrindune* (Atzean doan traineru honek nekez harrapatuko du aurrean doan hura).

Egia esan Ondarroan ez dut sarri entzun berba hau. Duela urte batzuk entzun nion Consuelo Solabarrietari azken gerrari (1936) buruz ari zela.

“Olakoxe kontuk. Bañe, esaten dot, gexa ni bixi eta gerraik baletor enekela beriala eskapako neu bixi nazen etxetik. Eskasa gerri, eskasa! Urrengoko gerri datorreneako nun etena ni? Bañe, etorrikorana bai gerri ona-e! Gerraik pasabaik au ezta amattuko. Mundu guztin gerri baño besteik ezta-ta... Ia zemat urtin dazen kartzelan gixonak. Asi-ke...”. (Solabarrieta Goigana Consuelo).

(Horrelakoxe kontuak. Baina, esaten dut, aurrerantzean ni bizi eta gerraik baletor ez nukeela berehala alde egingo bizi naizen etxetik. Gerra tristea da, tristea! Hurrengo gerra datorrenerako non izango ote naiz ni? Baina, ziur hona gerra etorriko dela! Gerrarik izan gabe hau ez da bukatuko. Mundu osoan gerra baino besterik ez dago eta... Ea zenbat urtetan dauden kartzelan gizonak. Beraz...)

Dirua nekez irabazten zela adierazten zuen aspaldiko esaera jasota dauka Andoni Basterretxeak (*Ene Ondarru. 23. orrialdean*): *Erriala, ez dator beriala*. Esaera hau ez diot inoiz inori entzun.

BERLENKI

Berlenka (“perlita”). Ondarroan *berlengi* ere entzun izan dut. *Berlenkik beti eiñ ixan dau merke, eta on-be bai* (Berlenkak beti egin izan du prezio merkea, eta orain ere bai).

Antzina kordaz harrapatzen zen, eta gero arrasteko txalupak hasi ziren ekartzen. Freskoa denean goztoa izan arren, arrantzaleen artean ez du estimazio handirik izan, haragi makalekoa baita.

Ondarroan arrantzale batzuek *berlenki* eta *perliti* bereiztu izan dute. Ordea, gure aurrekoek badirudi *perliti* berba inoiz ez zutela erabili; handia izan txikia izan, beti *berlenki*. Arrasteen harrapatzen hasi zenean, erosleek sartu omen zuten berba (“perlita”: *perliti*) hau.

Augustin Zubikarai badakar *berlenki* berba; ordea, *perliti* ez du aipatzen.

“Hipolito Sardoik eta Antonio Berdelak eukiben kontuxu eztabaidan bat, eta esatzezen alkarrei berban batzuk. Atzanin Hipolitok diñotza-e: Zu eza Antonio Berdela, Antonio Berlenki baño”. (Arrizabalaga Basterretxea Jon).

(Hipolito “Sardoi”k eta Antonio “Berdela”k, izan omen zuten eztabaidaren bat, eta hitz gogor samarrak elkarri esan ere bai. Azkenean Hipolitok honela esan omen zion: Zu ez zara Antonio “Berdela”, Antonio “Berlenki” baizik.)

Jonek esan zidan pasadizo hori gure aitak (Antonio “Saasta”k) kontatzen zuela. Azken sententzia hori entzutean, Antonio “Berdela” ez zen isilik geratuko, baina, gure aitak Hipolito lehengusu eta lagun mina zuenez, horrela ematen omen zion gertaerari bukaera.

BERMIÓ

1.- Bermeo. Nagusiagoen ahotan gehien entzuten genituen Bizkaiko portuen izenak, txarrerako edo onerako, *Lekatxo* (Lekeitio) eta *Bermio* (Bermeo) izaten ziren. *Matzaku gañin sardiñi atrapa gendun, de Bermioa sartu giñan arrañe saltzea* (Matxitxako parean sardina harrapatu genuen eta Bermeora sartu ginen arraina saltzera). *Lekatxo kabran eiñ genduzen etxara bi tte naidanbeste antxoba enbarkaendun* (Lekeitio parean bi aldiz bota genuen sarea eta antxoa asko harrapatu genuen).

2.- *Bermioa*. Bermeora, Bermeoko eroetxera (“al manicomio de Bermeo”). *Ori gixonoi ezta ondo; burutik jotara. Ori laste Bermioa* (Gizon hori ez dago ondo; burutik eginda dago. Hori, erotuta dagoenez, laster eroetxera eramane beharko dute). *Oneik umiok ni Bermioa erungo nabe* (Ume hauek ni erotu egingo naute).

Bermeo (*Bermio*) berba, horrelaxe, adlatibo kasuan (*Bermioa*: Bermeora) erabiltzen zen; eramane aditzari lotuta. Izan ere guk, entzutez ezagutzen genuen eroetxe bakarra Bermeon zegoen. Geroago, Arrasatekoaren berri ere izan genuen, baina, garai hartan Ondarroako eroak Bermeora eramaten zituzten. Beraz, (*Bermioa*) Bermeora eramatea erotzearen sinonimotzat hartzen zen.

Erotuta zeuden guztiak Bermeora eramaten zituzten, baina, erotu gabe zeuden batzuk ere bai, eta azken hauek hantxe erotzen ziren total.

BERNAZAKIXE

Bernazakia, zango-bizkarra, berna-bizkarra (“espinilla”). *Bernazakixan artutako golpik txarrak ixatendiz; eta osatzeko-be gatxak* (Bernazakian hartutako kolpeak txarrak izaten dira, eta sendatzeko zailak).

BERNAZURRE

Berna-hezurra, hanka-hezurra (“tibia”). *Gure laun batek bernazurre ausirau* (Gure lagun batek berna-hezurra hautsi du). *Bernazurrin artutako golpik ezin ederrak ixaten* (Berna-hezurrean hartutako kolpeak ez ziren gozoak izaten).

Kolperen bat hartu edo hausten zenean baizik ez genuen aipatzen hezur hau. Berna-hezurra haustea aberia galanta izaten zen. Hori gertatzeko parajetan ibili arren inoiz ez nuen hautsi.

BERNÍ

Berna (“pierna”). Gehienetan pluralean: *bérnak*. Gizakiaren zangoaren beheko zatia, belaunaren eta oinaren artekoa. *Neun bérnak ez genduzen epel-epelak eukitten* (Neguan bernak ez genituen epel-epelak izaten). *Auazillak ez gattu atrapa, bañe, ederrak emozkuz bernétan* (Aguazilak ez gaitu harrapatu, baina, ederki astindu dizkigu bernak).

Gaztelaniaz “pierna” berbari adiera bera ematen zaio. Argi dago “*bérna*” eta “pierna” erro berekoak direla. Gipuzkeraz egiten den lekuetan berba hau ez dut entzun izan. Honen ordezt, hanka. Bernaren kide, *aztala* entzun izan dut Hondarribian.

BERNUTSIK

Oinutsik, ortozik (“descalzo/a”). *A andri neu gorrixin bernutsik ibilltzezan* (Emakume hura negu gorrian ortozik ibiltzen zen).

Baditugu beste pare bat berba kontzeptu hau adierazteko: *Oinortozik, ortozik*. Gure aurrekoen ahotan *bernutsik* maizago entzuten zen.

Udako trumoi eta ekaitz epelek botatzen zuten euri mardulak kaleak ederki garbitzen zituen, eta bai gure oinak ere. Abarketak erantzi, lepotik behera zintzilikatu eta oinutsik ibiltzen ginen eurtan katarrorik harrapatzeko beldurrik gabe. Abarketak ez bustitzea zen helburua, baina, azkenean, oinetan ez jantzi arren, goitik behera zetorren ur jasak, lepoan dingilizka generamatzan abarketak ere busti egiten zituen. Gure ahaleginak alferrikakoak ziren, baina berna-hutsik ibiltzeko atsegin hori inork ez zigun kentzen. *Abarketak ez bustittearren ibiltten giñan bernutsik, bañe, atzanin danak busti, bai abarketak eta bai bernak* (Abarketak ez bustitzearren ibiltzen ginen ortozik, baina, azkenean, denak busti, bai abarketak eta bai oinak).

Gure auzoa (*Kanttopi*) zapaldu orduko, marea behean bazegoenean, behinik behin, jartzen ginen oinutsik. Ur ertzeraino heltzeko, oinetakoak garbi mantendu nahi baziren, erantzi egin behar; eta leku garbi, lehor eta seguruan laga. Bestela etxeratzean makila zegoen. Amari disgustua ematerik ere ez genuen nahi izaten. Horrela, gure “lanak” egiten genituenean, berriro oinetakoak txukun-txukun jantzi eta etxera.

BÉRO EÍÑ

1.- Bero egin (“hacer calor”). *Atzo ezeban beroik eíñ* (Atzo ez zuen berorik egin). *Ixezko uran benetan bero eiban* (Iazko udan benetan bero egin zuen).

Ez naiz gogoratzen berorik jasaten genuenik; hotza bai. Neguan hotz apur bat sentitzen genuen. Horren seinale argiak atzamarretako eta belarri ertzetako ospelak. Egitekotan, bero, udan egingo zuen. Ordea, une oro genuen ura hurbil. Ez zegoen berorik pasatzerik: arropak erantzi, uretara salto eta kito. Arropak erantzi, amen batean. Lau prenda: bi abarketa, alkandora eta frakak. Eta galtzontziloak zer? Orduan, galtzontzilorik ez zegoen guretzat.

2.- *Béro eón*. Bero egon (“hacer calor”). *An barrun beró euán* (Han barruan bero zegoen).

Une batzuetan bero noiz izango eta, negu gorrian! Tabernetan eta etxeetan ekonomikak eta estufak lehertzeko zorian izaten ziren gori-gori. Barrutik generaman alkandora nahiz jertsea zuloduna (apurtutakoa) bazen, jaka gainetik jantzi eta etxetik irtetea amaren aholkua (aholkua ala agindua, ez dakit zer izaten zen) zintzo asko entzuten genuen: *jakaik ez kendu gero iñun!* (jakarik ez ezazu inon erantzi). Nonbaitera sartu eta beroak erretzen, baina, jaka erantzi? Ezta pentsatu ere! *“Jaki kenduxu emen, berora-ta”* (Hemen bero egiten du eta ken ezazu jaka) norbaitek aholkatu arren, alfer-alferrik. Matrailak gorri demonio, baina, jaka soinean. Bero izango nuen, baina, jaka hura kentzeko adinakorik, ez horixe!!

“Gero” berba soilik aipatzen baduzu, zenbaitek laster botako dizu: *Otz eztana bero*.

BERÓI

Berori (“usted”). Txomin Agirrek zioen, Arranondon (Ondarroan) aspaldi galdu zela hikako tratamendua. Beti zu eta zu. Barrualdera bi pauso eman orduko (Berriatua, Markinan, Aulestin eta inguruetan) hika entzuten genuen, baina bertan ez. Beste lekuetan *hi* eta *zu* zeuden, baina, gure artean zukako tratamendua arrunta izanik, begirunezkoak *beroi* (*berori*) izan behar: apaiz, mediku, alkate, pertsona zahar, guraso eta abarrentzat. Guk maisuei, ez zuka, ez hika eta ez berorika, gaztelania “garbian” baizik. Orain *beroi* ez du inork ezertarako erabiltzen. Noiz galdu ote zen? Tratamendu honek aditza hirugarren pertsonan eskatzen zuen: *Beorrek nai dau zopin bixkat?* (Berorrek nahi al du zopa apur bat?). *Beorrek ze jangorau?* (Berorrek zer jango du?). Garai batean, gaztelaniaren kalkoa egin nahian, begirune berezia agertu nahi zenerako (abade, mediku, maisu...) sortu omen zen errespetuzko tratamendu hau. Euskal Herriko iparraldean ez omen da inoiz erabili.

BEROTU

1.- Berotu (“calentar”). *Kanpun ozda, bañe, amen barrun dan giruaz segixan berotukoa* (Kanpoan hotz egiten du, baina, hemen barruan egiten duen giroaz berehala berotuko gara). *Geldik eonda jai da. Berotzeko ibilli enbirde* (Geldirik egonda jai dago. Berotzeko ibili egin behar da). *Umintzako esni berotuxu* (Umearentzat esnea berotu ezazu).

2.- Berotu, haserretu (“enfurecerse”). Bare-bare dagoena haserre jarri. *Ori gixonoi arin berotzen da* (Gizon hori berehala haserretzen da).

Hitz honek denentzat esan nahi du gauza bera, baina, zenbaitek, gutxi behar izaten du berotzeko. Badira azkar berotzen direnak, hutsa behar dutenak burdina goria bezala jartzeko. Gure garaian ere baziren berez beroak zirenak; horregatik haiekin kontu handiagoa izaten genuen, harrapatuz gero zernahi *ezetteku* (“disparate”) egiteko gai izaten baitziren.

BERRILLE

Traineruan, erdi inguruko kokalekuari ematen zitzaion izena, hots, tosta baten izena (“uno de los bancos de la lancha”).

Ondarroan bada familia bat goitizen hau daramana: *Berrillenekuk*.

BERRITTU

1.- Berriatua. Ondarroatik hurbil dagoen nekazal giroko herria. *Gutzako berrittuarrak baserrittarrazin* (Guretzat Berriatukoak baserritarrak ziren). *Antxiñe Ondarruko gixon zarrak-*

eta Berrittunzir sarri jutezin pasieta. Gexenetan Berritture ezin allako, bañe antxezir bentzat (Antzina, Ondarroako gizon zaharrak-eta, Berriatua aldera sarri joaten ziren paseatzera. Gehienetan ez ziren Berriatura helduko, baina, alde hartarantz behinik behin).

Hona Antxon Narbaizak Gipuzkoako Buletin Ofizialean (XIX. mende amaierakoa) aurkitutako testu batek zer dioen: “Se halló a orillas del mar en jurisdicción de la anteiglesia de Berriatua el cadáver de un hombre en el punto denominado Portu-Chiqui, jurisdicción de Berriatua (...). Se deduce el de algún marinero de alguno de los pueblos de la costa del mar Cantábrico (1882-07-03)”. Berriatuko lurretan zegoen itsas ertzeko “Portu-Chiqui” hori ze leku ote zen? Nik behinik behin, ez dut horren berririk.

2.- *Patxi Berrittu*. Patxi Garateri, Patxi “*Berrittu*” esaten zioten Ondarroan; baina, ez Berriatukoa zelako. Izan ere Patxi Iruzubietakoa zen izatez.

BERTAKO EIÑ

Leku batera egokitu (“adecuarse a un lugar”, “adaptarse a un lugar concreto”). *Ezta aspaldi etorri zala, bañe, bertako eiñddera* (Duela gutxi etorri zen, baina, berehala egokitu da).

BERTANBERA EÓN

1.- Bertan behera egon, mugimendurik sinpleena egiteko inoren laguntza behar duela egon. *Koñatun attera bertanbera* (Koinatuaren aita dago bertan behera).

Gaixotasun larriak jota daudenak egoten dira modu horretara, ezertarako gauza ez direla.

2.- *Bertanbera eiñ*. Bertan behera dagoenari atxikitzen zaio; izan ere “dena (kaka eta pixa) bertan behera egiten duelako” esaten baita bertan behera dagoela. *Ixe eztau kontrolaten, dana etten dau bertanbera* (Ezer ez du kontrolatzen, dena egiten du bertan behera).

3.- *Bertanberakuk emón*. Gorputzaren kontrol guztia galaraziko dion atakeak eman. *Bertanberakuk emondara oian* (Atake gogorak emanda dago ohean, ezer kontrolatzen ez duela).

BERTATI(K) BERTÁ EÓN

Oso hurbil egon (“estar muy cerca”). *Eueldi txarra emobenin, gu danok erriko bandan asi tte naiku ariñ sartu giñan portun. Arei ze pasaakuen? Arrañe atrapatzen ebizen, da antxe geatu. Erriko bandan asizineako denporale goorra sartuban. Asko urreatuzin; bertatiberta euazen, bañe, eziñ ixaben alla. A txalopi olatteik galdu zan* (Eguraldi txarra iragarri zutenean, gu denok herrirantz abiatu eta azkar samar sartu ginen portura. Haiei zer gertatu zitzaien? Arraina harrapatzen ari zirenez hantxe geratu. Herrirantz abiatu zirenerako ekaitz bortitza sartu zuen. Asko gerturatu ziren; oso hurbil zeuden, ordea, ezin izan ziren heldu. Itsasontzi hura horrela galdu zen).

BERÚ

1.- Beroa (“caliente”, “de mal genio”). Arrazoren bat dela medio, edozein jar daiteke une batean berotuta: *beru* egon. Aldiz, beste batzuk “beroak dira”; hauek ez dira inoiz hozten, beti baitaude haserre puntuan. Beraz, bereiztu egin behar, *beru ixan* eta *beru eon*. *Ori sue baño beruara* (Hori sua baino beroagoa da). *Gure atte ezta olaku, bañe, gaur goxin, berua euan!* (Gure aita ez da horrelakoa, baina, gaur goizean, ez dakit zer baino beroago zegoen).

Janari beroa ateratzen zutenean, protesta egiten genuen: *Zopi beruei da* (Zopa beroegia dago). Irtenbidea argi zegoen: *Futz eiñ dde ezkiñatik artu* (Putz egin eta plateraren ertzetik hartu). Ikaragarritzko pena ematen zigun zopa edo babarrunak hoztu bitartean igarotzen zen denbora preziatua mahaian eserita igaro beharrak.

2.- *Berún eiñ*. Beroan egin (“hacerlo en caliente”). Haserre bizian, norbere buruaren kontrola galduta, gero damutuko zaigun zerbait egin. *Arek berun eiban, bañe gero damutu eiñgakon* (Hark beroan egin zuen, baina, gero damutu egin zitzaion).

Beroan egin: damutu baino lehenago egin, hain zuzen, “ez egitea” damutuko litzaigukeen zerbait, beroan ez balitz, nekez burutuko genukeena. *Bestela eztou engo-ta, ontxe, berun, enbiou* (Bestela ez dugu egingo eta oraintxe, beroan egin behar dugu).

BERUZKU

1.- Beherakoa (“descomposición”). *Komunik eztan lekun beruzku eukitti txarrara* (Komunik ez dagoen lekuan beherakoa izatea txarra da). Hitz hau gipuzkera nagusi den lekuetan ez da asko entzuten; honen ordeaz ohikoa da *diarrea* berba entzutea.

Hau ere hobe beste batek izatea norberak baino. Benetako arazo noiz bihurtzen da? Hurbil komunik ez dugunean.

Ondarrutar batek esan zidan Lekeition, beherakoari modu xeble batez esaten diotela: *atzeko tiri*. Niri hark esan zidala egia da baina, Lekeition horrela esaten ote dute?

2.- *Beruzkotan*. Beherakoak jota (“con fuerte diarrea”). Beherakoak jota, egun osoan komunera osteraka ari denak esan dezake *beruzkotan* dabilela. *Zeozerekek kalte eizte ta gau guztin ibillina beruzkotan* (Zerbaitek kalte egin dit eta gau osoan ibili naiz beherakoak jota).

BES

Begira, ikusi (“ves”). *“Bes! Esatzut ze pasako zan* (Begira! Esan dizut zer gertatuko zen).

Beste hizkuntza baliabiderik ere badugu, gauza bera agertzeko, baina, ezin ukatu hau ere erabili izan dugunik. Ez nuke ziurtatuko gure aurrekoei entzuten genienik.

BESAMOTZA

Lamotearen antzeko arraina (“pargo” edo “pagro”).

“Brekí moukure, gorrixki. Urreburu mouko formiauke aurrin. Brekik luxixkiaukena musturre, orretauke erreburu moure; agiñ ederrak eta zorrotzak. Kostera azkanin txibittan ibilli nittanin ederrak atrapa nittun iru-lau, kilo ta pikokuk. Arrañ ederra, laban errete jateko! Batzuk bosamotza esateotze, ta beste batzuk besamotza, bixeta”. (Bedialauneta Laka Luis Mari).

(Lamotearen antzekoa da, gorrixka. Urraburuaren forma du aurrean. Lamoteak muturra luzexka daukan bezala, honek urraburuaren antzekoa du; hortz ederrak eta zorrotzak. Kostera bukaeran txipiroitan aritu nintzenean ederrak harrapatu nituen hiruzpalau, kilo eta pikukoak. Arrain ederra, labean errete jateko. Batzuek *bosamotza* esaten dioten, eta beste batzuek *besamotza*, bietara).

BESÍU DENPORI

Bisigu sasoia, bisigua harrapatzen zen garaia (“época de besugo”). *Ordun besiu asko atrapatezan da arrantzalik desiaten eotezin besiu denpori allateko* (Garai hartan bisigu ugari harrapatzen zenez, arrantzaleak bisigu sasoia noiz helduko zain egoten ziren).

Udan hegalezetan jardun, eta urrian uzten zitzaion hegalezeari. Orduan hasten zen bisigutarako prestakuntza: antxo txikia harrapatu bisigutarako karnatatzat. Azaroan hasten zen bisigutan, eta neguan segi, bukatzen zen arte; harrapatu edo ez, saiatu behintzat.

Baziren bi esaera, bisigutarako garaiaren muga ezartzen zutenak: *“Santa Kataliña noix da? Besiutako goix da”*. *“San Anton besiu zarra a monton”*. Batak adierazten du hasiera eta besteak bukaera.

“Santa Kataliña bueltan astezan besiue; Santa Kataliña nobienbrin 25tin ixaten da. Bañe dizienbri pasatezan, da enerun erdixan ia zarra zan besiue. San Anton besiu zarra a monton. San Anton, enerun 17xan, Osabandonin eune. Akabo besiue. Asieran eotezan besiue koipetsu. Askotan itxosa besiuane bille jutun giñan afattako. Jatekoik ezeuan da, aetten zaiñ afattako. Len besiue beti kordiaz atrapatezan. Bañe gero arrasteruk asizin asko atrapatzen”. (Basterretxea Irusta Jon).

(Santa Katalina inguruan hasten zen bisigua. Santa Katalina azaroaren 25ean izaten da. Baina, abendua igarotzen zen, eta urtarrilaren erdian, bisigua zaharra zen. *San Anton besiu zarra a monton*. San Anton, urtarrilaren 17an, osaba Andoniren eguna. Akabo bisigua. Hasieran egoten zen bisigua koipetsua. Sarri itsasora bisigu bila joaten ginen afaritarako. Jatekorik ez zegoenez, bisiguaren zain afaritarako. Lehen bisigua beti kordaz harrapatzen zen. Ordea, gero arrasteko txalupak hasi ziren asko harrapatzen).

Augustin Zubikaraik itsasoko gorabeherei buruz 1987an eginiko lanean honela dio: “Bisigua orain urte guztian hartzen da, eta abuztuan egoten dela koipetsuen esaten da. Urte guztian harrapatze hau, arrasterako erabidea urte guztiko arrantza delako da”. Beraz, garai horretan urte sasoi guztietan harrapatzen zen eta jan ere bai. Orain, berriz, (2004), jan nahi duenak ongi ordaindu behar, oso gutxi harrapatzen baita. Bisigua kanpotik ere asko ekartzen da.

Gurasoek kontatzen zigitenez, arraina ugari harrapatzen bazen, sasoiaren sasikoa, jendea alai eta zaratatsu ibiltzen zen barneko pozari ezin eutsirik; ezagun-ezagun izaten omen zen. Arrainik harrapatzen ez zenean, aldiz, triste eta serio, isilik eta estu. Hortik esaera zaharra: *Jenti ixillik? Ezta besiuurik* (Jendea isilik? Ez dago bisiguurik).

BESIUE

1.- Bisigua (“besugo”). Tamaina handiko begiak eta zilar-koloreko gorputz zapala duen itsas arraina. Haragi zurikoa, eta sukaldaritzan oso preziatua. Ur azalean barik hondoan ibiltzen den arraina. *Besiué, atrapatzen astezinin naiku jaten gendun* (Bisigua, harrapatzen hasten zirenean nahikoa jaten genuen).

Gure garaian, arrasteko txalupek ere bai baina, lehenago baxurakoek harrapatzen zuten bisigua ugari.

2.- *Besiuta*. Bisigutara (“a la pesca de besugo”). Txalupak itsasora bisigua harrapatzerako (harrapatzeko asmoz) irteten zirenean *besiuta* irteten zirela esaten zen. *Attak-eta, besiuta urten dabe* (Aita-eta, bisigutara irteten dira).

Gu ere, nahiz eta itsasora inoiz joan ez, *besiuta* (bisigutara), hots, nonbaitera bisigu bila, joaten ginen: etxeren batera, portura, biltegira eta abarretara. *Aide besiuta ixikonea* (Zoaz bisigu bila izebaren etxera).

3.- *Besiutan*. Bisigutan jardun, bisigua harrapatzen aritu. Ordea, horretarako tresna ugari behar ziren eta prozedura jakin bat.

“Besitutako prepaatibu? Atunai laatakun karnati eiñ, besiutako antxoba txikixe atrapa. A antxoba txikixe atrapa ta ettezan gatz emon da barrilletan sartu lelengo. Gero etteakon tresmuri. Tresmurire, ata areik antxoba guztik, barrilla batetik bestea kanbixa ta gatz barrixe emon. A ettezan kontserba, gero enkarnateko; beran kaldutxuaz-da gatz emonda-ta kontserbateko. Gero enbirrixatezin prepara: sokak, amuk, potxerak, subillak, bundillak...bizin guztik”. (Arrizabalaga Badiola Antonio).

(Bisigutarako prestakuntza? Hegaluzearen garaia bukatzean, karnata egiten zen, hots, bisigutarako antxoa txikia harrapatu. Antxoa txiki hura egiten zen, harrapatu eta gatz eman eta upeletan sartu lehenbizi. Gero egiten zitzaion *tresmuri*, hots, antxoa guzti haiek barrila batetik atera eta beste batean sartu gatz berria emanez. Hura egiten zen kontserbatu gero antxoa haiek amuetan ipintzeko; bere salda eta guzti, gatzaz kontserbatu. Gero, behar ziren tresna guztiak prestatu: soka mota desberdinak (*sokak, subillak, potxerak*), amuak, buia txikiak (*bundillak*)... behar ziren guztiak).

Karnata, txalupa jabeak izaten zuen, eta arrantzale bakoitzak bere tertzak prestatu behar izaten zituen, armadorearengana jotzen zuen karnata eske. Bisigutarako erabiltzen zen aparailu nagusiari *tretza* deitzen zitzaion. Arrantzale bakoitzak zortzi tretza izaten zituen: lau itsasora eramanez eta beste laurak etxean, emakumeek prestatu zitzaizkien hurrengo aldirako. Tretzaren osagarriak: *urkuli, subille, potxeri, amu te karnati* (urkila, kordel nagusia, kordel txikia, amua eta karnata). *Subile* izaten da tretzak daukan kordel nagusia. Hortik, tarteka-tarteka, distantzia jakin batean, soka meheagoak doaz lotuta, eta hauetako bakoitzak amu bat; eta amu bakoitzean karnata: antxoa txikia. Amuan karnata jartzeari, *amu enkarna* deitzen zaio. Tretza *enkarna*

ondoren, ohol batean kokatzen da: *tablan*. Hauetaz aparte, bisigutan erabiltzen ziren tresna eta eginkizunak: *tirantak, bundillak, pendule (harria), txitxaiste, amuskixe, amu jo, bundilletako soki, sokali, masoti, erria, ala, kordi, senu, gantxu (kako kirten luzeduna), entolla, desentolla, senari, potxerabarritxu, sagan erria, tretzi jo, koti, kotak kendu...* Lan eta prestaketa guztiak txukun egin behar ziren, *potxeretan* zihoazen amu haiek bisiguak harrapa zitzaten.

***“Deixe besiutan ixatezan. Kosteri asi aurretik señoeruk ipintten zittuezen. Iru gixon apartatezin kofraxan: iru señoero. Eura-pe maiñoeruk ixatezin, oseake, itxosa jutezinak. Eun-eun-eunin altsa birrixateben areik itxosako ordu baño ordu bete lena-ero. Eueldixan segurantzixe euanin ordu bete-ero kalkulateben. Bañe eueldixe alaku euanin lentxua altsatezin eueldixe osorbateko. Dudi euanin Arta jutezin itxosu osorbatea, da eurak irurak erabakiteben: “jokou deixe”, ero, “eztou joko”. Da deixe jo ixatezan ba, mollar gure etxebarruko pareko Bodegako atin, Danbalaneko ingurun, trozutan-trozutan... Mallu eukitteben, mazeti kalapetateku ixaten da ba?, alakoxi; irurak bana. Soñoik andixena atateban... An eztala usteot on ateik. Elixopin eskumako partin baeuan an ataundi bat. Da an euan alakoxe txapi, iru ero lau milimetroko txapi peata aettei. An txapan, antxe atateban soñu demasa: danga-danga-danga, iru. An txapan atateban zaati, andikaldekuk eztaipañe, amen partin danin entzutezan. Bodegetako atitan joteben erri guztin. Iru golpe, iru beti. Bañe, aren aurretik serenuk diar etteozkun guri feoneruai, areik deixe jo baño lena. Eurakiñ señoerukiñ kontsultatezin serenuk: “Engotzau diar feoneruai?”. “Bai eñ diar”, esateotzen. Feoneruk artute eukezen serenuk. Niri Garatek etteoztan diar, da beste batzuei Kastrok. Sereno bixen artin etteben ori biarroi. Pagu ixatezan ba, besiu bat-ero emon. Serenuk ezina-pe ibilttezin, da eurak señoeru-pe bai”.* (Arrizabalaga Badiola Antonio).**

(Deia jotzea bisigu garaian izaten zen. Bisigu sasoi hasi orduko *señoeruk*, dei egileak, ipintzen zituzten. Hiru gizon hautatzen ziren kofradian: hiru *señoeru*. Beraiek ere itsasora joaten ziren arrantzaleak izaten ziren. Haiek egunero jaiki behar izaten zuten itsasorako ordua baino ordu bete lehenago gutxi gorabehera. Eguraldi segurua zegoenean ordu bete lehenago aski izaten zuten. Ordea erdipurdiko giroa ikusten zutenean apur bat lehenago jaikitzen ziren eguraldiari itxura hartzeko. Zalantzan zeudenean Lekeitio bidera joaten ziren itsasoari begiratzera, eta ondoren beraien artean erabakitzen zuten: “deia joko dugu”, edo “ez dugu joko”. Deia jotzea nola burutzen zuten? Nasa Kolean, gure atariaren ondoko atean, “*Danbala*” familia bizi den inguruan, tarteka-tarteka... Mailua izaten zuten, kalapetatzeko mailuaren antzekoa; *señoeru* bakoitzak bat. Soinurik handiena ateratzen zuen... Orain ez dut uste han aterik dagoenik. Zimitorioan, eskuineko aldean ate handi bat zegoen. Ate hark hiruzpalau milimetroko txapa zati bat zuen. Txapa hartan, hantxe ateratzen zuen ikaragarritzko soinua: *danga-danga-danga*, hiru. Txapan ateratzen zen soinu hura, herriko beste aldekoek ez dakit, baina, gure aldean behinik behin, ondo entzuten zen. Sotoetako ateak jotzen zituzten herri osoan zehar. Hiru kolpe, hiru beti. Ordea, haien aurretik gau-zaintzaileek deitzen ziguten guri suginoi, haiek deia jo baino lehenago. Gau-zaintzaileek *señoeruekin* hitz egiten zuten: “Deituko al diegu suginei?”. “Bai deitu”, esaten zieten. Sugin bakoitzak bere gau-zaintzailea izaten zuen dei egin ziezaion. Niri Garatek dei egiten zidan, eta beste batzuei Kastrok. Bi gau-zaintzaileen artean burutzen zuten lan hori. Bisigu bat-edo emanda ordaintzen zitzaion gau-zaintzaileari. Gau-zaintzaileak ez zirenak ere aritzen ziren; eta inoiz beraiek *señoeruak* ere bai).

Eguraldi ona eta garbia egiten zuenean, *deixe* jo eta itsasora. Baina, egun guztiak ez ziren berdinak izaten, eta batzuetan Lekeitio bidera joan, itsasoa eta haize guztiak aztertu ondoren ere *señoeruk* zalantzan geratzen omen ziren. Horrelakoetan ere suginei deitu egiten zieten, galdarak piztuta izateko. Ordea, ondoren, beraien ustez eguraldia irteteko baino txarragoa bazegoen, *deixe* ez jotzea erabaki eta suginei abisatzen zieten galdarak itzaltzeko. *Amatateko!!* (Itzaltzeko!!). Hori entzun, makinako eta gainontzeko estalki eta ate guztiak *brin-braun* itxi, eta *tinglaupera* (moila ondoan zegoen aterpetxoa) itsasorako zituzten jakiak jatera. Gure aitaren hitzak:

“Guk itxosu matte gendun, biximoru andixeik atatengendun-de, bañe, itsosateik eztala ta amatateko entzuten gendunin, eskun txistu eiñdde, pozik. Itxosu an euan gero-be!”.
(Arrizabalaga Badiola Antonio).

(Guk itsasoa maite genuen, bizimodua handik ateratzen baikenuen baina, itsasoratzerik ez zegoela eta galdarak itzaltzeko entzuten genuenean, pozarren jartzen ginen. Itsasoa han egongo zen gero ere!).

Suginei abisatu ondoren *deixe* (deia) jotzen zuten. *Deixe* jotzen zenean, denak txalupetara. Badiara joan eta han itxoin portutik denak irten bitartean. Azkena irteten zen txalupak, txistua jotzeko agindua zuen. Txistu hura entzun bezain pronto, makinari potentzia guztia emanaz kalara lehenbailehen. Han ere, aparailuak (tretzak) botatzeko itxaron egin behar. Herri bakoitzean izaten omen ziren bost edo sei txalupa, farol gorria eramaten zutenak (besteek, faroleko argia zuria): *faroleruk* edo *txistolaxak*. Horiek txistua jo bitartean inork zirkinik ere ez. Jotzen zutenean, *erria tretzak* (tretzak uretara). Aitak kontu guzti hauek zehatz-mehatz azaldu ondoren, honela esan zidan: *Baakixu ze? Biarra asko ta partillaik ez* (Badakizu zer? Lana ugari eta dirurik ez).

Gainontzeko itsasoratzeetarako, (antxoatarako, sardinatarako...) arrantzaleei txalupa-jabearen etxeko gazteren batek deitzen zien, edo txalupako arrantzale gazteenak: *Antonio, itxosa etorteko! Jose, itxosa etorteko!* Denei banan-banan etxez etxe joanda; goizeko hiruretan bezala bostetan, edo gaueko hamabietan. Ikus, *diarreñtzalli*.

BESÍU OTZARI

Bisigu-saskia (“cesta de besugo”). Txalupak arraina portura ekartzen zuenean, kofradiara eramaten zen “bisigu-saskietan”. Horretarako erabiltzen ziren *besiu otzarak*. *Arrañe txalopatik kofraxa eruteko besiu otzarak bizin* (Arraina txalupatik kofradiara eramateko bisigu-saskiak behar ziren).

BESÍU SÁSOI

Bisigu sasoia (“época de besugo”). Bisigua harrapatzeko garaia. Ikus, *besiu denpori*.

BESIUTAKO ÁMUK

Bisigua harrapatzeko erabiltzen ziren amuak (“anzuelos para pescar besugo”). *Berdeletako, lupiñatako, kabratoko, besiuttako ero atunetako amuk ezti bardiñak ixaten* (Berdeletarako, lupiatarako, kabratarako, bisigutarako edo hegaluzetarako amuak ez dira berdinak izaten). *Potxerai lotzeko besiuttako amuk ixatezin* (*Potxerei* lotzeko, bisigutarako amuak erabiltzen ziren).

BESIUTAKO KÁLAK

Bisigutan arrantzan egiteko leku zehatz jakinak. Ehun brazatik hasi eta ehun eta hirurogei brazataraino. Oso ezagunak ziren batzuk: *Andrakala, Saturran Atzi, Ameiña, Tantorta Atzi, Tantorta Andixe, Tantorta Txikixe, Arno Atzi, Arritxu, Exkote, Lakraixte, Santamora, Baltzola...*

BESIUTI

Bisiguaren arrantza, bisigu denbora (“pesca de besugo”). Bisigua harrapatzeko garaia. *Besiuti zanin, tretzak zile ta karnati zala, erri guzti ibilttezan azelerata* (Bisigu denboran, tretzak zirela eta karnata zela, herri osoa airean ibiltzen zen).

BESÍU USAÑIN

Bisigua harrapatzeko asmoz. *Besiu usañin urten gendun, bañe ez gendun granoik atrapa* (Bisigua harrapatzeko asmotan irten ginen baina, alerik ez genuen harrapatu).

BÉSTE

1.- Adina (“tanto como”). Konparaketak ezartzeko balio du. Konparatzen diren bi gauzak kasu berean ematen dira. *Zupezte (zuk beste) neu-pe (neuk bere) engot* (Zuk adina nik ere egingo dut). Batzuetan, ordea, konparaketako lehen elementua genitiboan (jabego jenitiboan: noren) ematen dugu. *Zure beste neu-pe engo neuke* (Zuk adina nik ere egingo nuke).

3.- *Bestebaik*. Besterik gabe, beste motiborik gabe (“sin más”). *Sartu zan etxea ta bestebaik matalazurreku emotzan alabiai* (Etxera sartu eta inolako motiborik gabe matrailekoa eman zion alabari).

2.- *Bestéku*. Adinakoa. *Gure etxi ezta au besteku* (Gure etxea ez da hau adinakoa).

BESTEKAŁDI

Beste aldea (“la otra orilla”). Testuingururik gehienetan, gureztat *bestekaldi* erreka bestea aldea zen: *Astilleru* auzoko aldea. Beste aldera joateko bi modu besterik ez zeuden: batelean, edo oinez ikaragarritzko buelta emanaz. Maizenik, parean tokatzen zen batela hartzen genuen. *Bestekaldea pasateko batela arturou* (Bestea aldera pasatzeko batela hartu dugu).

BESTELA-BAITAKUN

Bestela baitakoan, disimuluan (“como quien no quiere la cosa”, “disimuladamente”). *Bestela baitakun, kaamelo batzuk artu te paabaik urteneban* (Disimuluan karamelu batzuk hartu eta ordaintzeke irten nintzen). *Bestela-baitakun pare bat barbaiñ artute urten dot almazenetik. Estot uste iñok ikusi nabenik* (Bestela baitakoan pare bat barbarin hartu eta biltegitik irten naiz. Ez dut uste inork ikusi nauenik).

BESTÉ MOÚTAN

A ze ondo! (“mira que bien!”) *Beste guztik oñez etorriri te zeu autobuzin. Beste moutan eizu!* (Beste guztiak oinez etorri dira eta zu autobusez. A ze ondo egin duzun!). Izenari laguntzeko beste kasu batean jarri behar. *Beste moutako biaji eizu!* (A zelako bidaia egin duzun). *Beru pasaten dala? Amentxe geatzi baño ezeukan. Beste moutangaz amen freskura ederrin* (Beroa pasatzen ari dela? Hementxe geratu behar zuen. A ze ondo gauden gu hemen, freskura ederrean!).

BÉSTE ZEREÑI-PAIK

Beste zereginik gabe, berariaz (“sin otro quehacer”, “expresamente”). *Biar guztik laga, ta beste zereñi-paik etorriri a zeu ikustea* (Lan guztiak utzi, eta berariaz zu ikustera etorri da). *Beste zereñi-paik araxe arte juntzan oñez, aetteik lurak zelan euazen ikustea* (Berariaz joan zen haraino oinez lur haiek nola zeuden ikustera).

BÉSTIN

Bezala, moduan (“tal cual”). *Biarrak eztouz amattu, bañe, berandure ta dan bestin laakou* (Lanak ez ditugu bukatu, baina, berandu da eta dagoen bezala utziko dugu).

BESÚ

Besoa (“brazo”). *Gure attak bésuk luzik eukazen, da berbetan esplikaziñoik emoten ebillenin bésuk geldik eziñ euki; besúkiñ berba etteban arek* (Gure aitak besoak luzeak zituen, eta hizketan azalpenak ematen aritzen zenean, besoak ezin izaten zituen geldirik eduki; hark besoekin hitz egiten zuen).

BESUTAKU

Besoetakoa (“ahijado/a”). Bataioan besoetan hartu gaituztenen besoetakoak izaten gara, hots, aita besoetakoaren eta ama besoetakoaren *besutaku* (besoetakoa). *Imanole osaba Pedron da ixiko Manuelan besutakure* (Imanole, osaba Pedroren eta izeba Manuelaren besoetakoa da). Bataioko zeremonian, apaizak bere “tejemanejeak” egiten zituen bitartean, umea aita pontekoaren edo ama pontekoaren besoetan egoten zen.

BESUTAN ARTÚ

Besoetan hartu (“apadrinar”, “amadrinar”). Bataioan (ezkontzan ere gerta daiteke) norbaiten ama besoetakotzat eta aita besoetakotzat egin. *Ni, ixiko Mirenek eta osaba Jonek artu nittuen besutan* (Ni, izeba Mirenek eta osaba Jonek hartu ninduten besoetan).

BETANDIXE

Begihandia, makarela (“estornino”, “macarel”, “cuerva”,). Berdelaren antzeko arraina. Bular-ezkatak txikiagoak ditu, eta alboetako marrak ez dira hain nabariak. Txitxarroa eta berdela bezala, haragi urdinduna; baina, ez da beste horiek bezain ugaria eta ezaguna. *Betandixe gitxia atrapatzen da berdela baño* (Begihandia berdela baino gutxiago harrapatzen da).

“Berdela moruku. Eukitten dabela beixe andixaua. Orretteattik esateako betandixe. Berdela baño berdetxua-be ixaten da, eta erraxa-pe bixkat diferente. Pieza-pe berdelan tamañukuk, bañe andixaua-pe bai. Lena neun txitxarrota-da ibiltten giñanin-de, orduntxe atrapatezan. Ordun, jateko, berdelapaño estimaziñoi gitxia eukitteban. Bañe andixe atrapatezanin fabrikako etteben. Fabrikan egosi tte aprobetxa etteben latan sartzeko. Eta marmittaku etteko-be ederra, betandixe, andixe bara bixkat”. (Basterretxea Irusta Jon).

(Berdela bezalakoa. Ordea, begia izaten du handiagoa. Hain zuzen ere, horregatik esaten zaio begihandia. Berdela baino berdeago ere izaten da, eta marrak apur bat desberdin izaten ditu. Piezak berdelaren tamainakoak, baina, handiagoak ere bai. Garai batean, neguan txitxarrota jarduten genuenean, orduan harrapatzen zen. Orduan, berdelak baino estimazio txikiagoa izaten zuen jateko. Ordea, handiak harrapatzen zirenean fabriketan hartzen zituzten. Fabriketan, egosi eta aprobetxatu egiten zuten latan sartzeko. Marmitakoa egiteko ere, begihandia ederra, baldin eta handia bada, behinik behin).

Guk, txahala izan, behia izan nahiz idia izan *ganaru* esaten genuen bezala, Lazkao, Ataun eta ingurukoei galdetutakoan, *zer da, berdela ala betandixe?*, lehenik galdera ulertzen nahiko lan! Hala ere erantzuna aise ematen ziguten: *arraia*.

BETAZALAK

Betazalak (“párpados”). Singularrean erabiltzea ere egokitu daiteke, baina, gehienetan pluralean. *Betazalak gorrituteakazuz* (Betazalak gorrituta dituzu).

BETÉ-BETÍN

Bete-betea, erdi-erdian (“de lleno”). *Arrixe bota ta beixin emotzan bete-betin* (Harria bota eta begian eman zion bete-betea).

BETEGARRIXE

Betegarria (“lo que sacia”, “indigesto”). Jandakoan ase egiten duena, gehiegi betetzen duena. *Antxe tabernan emozkun okelik koipe asko eukan. Betegarrixen ixan da* (Taberna hartan eman digun haragiak koipe asko zuen. Betegarria izan da).

BETEKARI

Betekada (“hartazgo”). *Usteot gexei jandotela. Betekariakat* (Uste dut gehiegi jan dudala. Betekada dut).

Arrantzale zaharrek, kofradiak doan emaniko bazkaritara joaten zirenean hartzen zituzten ikaragarritzko betekadak.

BETEKU

Betekoa, adinakoa (“tan... como”). Zerbaiten zabalera edo luzera konparatzeko. *Etxi beteko gizona etorriazkun atzo bixitta* (Etxea beteko gizona etorri zitzaigun atzo bisitan). *Oie beteko almueri ipiñizkun ospitalin* (Ohea beteko burukoa ipini ziguten ospitalean). *Elix beteko fralli*

etorriazkun sermoi ettea (Eliza beteko fraidea etorri zitzaigun sermoia egitera). *Aberri eunin balkoi beteko ikurriñe ipintteben areik. Gero bandera española ipinttea derrigortubenin, a txiki-txixixe* (Aberri Egunean balkoia beteko ikurrina ipintzen zuten haiek. Gero, bandera espainola ipintzera behartu zutenean, hura txiki-txikia).

Zerbait ikaragarria denean, guretzat *itxosu beteku* izango da; hori baino handiagorik ez dago. *Olgeta-benetan asizín, de itxosu beteko endreru ataben* (Erdi txantxetan hasi ziren eta ikaragarritzko istilua atera zuten).

BETÍEN BÉTE

Erabat beteta, gainezka, lepo eginda (“lleno/a hasta los topes”). *Sasoi baten, Aste Santuko funtziñoittan elixi betien bete eotezan* (Garai batean, Aste Santuko elizkizunetan eliza erabat beteta egoten zen).

BETÍN

Betean. Aurretik daraman izenak ematen dio honi esanahi betea. *Jenti kali betin etorren* (Kale betean zetorren jendea).

BETITTIK

Betidanik (“desde siempre”). *Guk betittik eín ixandou ori olatteik* (Guk betidanik egin izan dugu hori horrela).

BETONDU

Betondoa (“ceño”, “sobrecejo”). Begi ingurua. Golperen bat hartutakoan aipatzen genuen. *Golpi artu te betondu baltzittute etorriré* (Kolpea hartu eta betondoa belztuta etorri da).

BÉTOR

Etorri aditzaren aginterako forma sintetiko hau (forma perifrastikoan: *etor bedi*) elizako otoitzetan agertzen zitzaigulako ezagutzen genuen: *Betor gugana zure erreinua....* Ordea, beste testuinguru batean ere erabiltzen zuen gure amak; honako esaera honetan hain zuzen: “*Betor ordu onín, beste bat ezpadator ondorenín*”. Ezbeharren bat nahiz okerren bat gertatzen zitzaigunean, handi-handia ez bazen, behinik behin, esaera honen bitartez samurtzen zuen egoera mikatza. Alegia, oker handiagoren bat gertatu ezik, ez geundela hain gaizki ere. Batzuetan etsipena, eta beste batzuetan konforma erraza izatea.

BETOZKU IPINÍ

Betondoa zimurtu, bekozkoa jarri (“ceño fruncido”). Haserrea agertzeko modu argia. *Umi asarratu eínnde ta betozku ipinízta* (Umea haserretu egin da eta bekokia zimurtu dit).

BEÚNE

1.-Beruna (“plomo”). Arrantzarako beharrezko tresnen artean sartzen zen: *kañaberi, piti, kortxu, tantzi, amu, karnati* eta *beune*. Arrantzaleen artean gauza astunak konparatzeko erabili izan da beruna. *Au maxau beune baño astunauara* (Mahai hau beruna baino astunagoa da).

Arrantzarako guk behar izaten genuenaz aparte, beste berun mota asko ikusten genituen, forma desberdinekoak, handiagoak eta txikiagoak; sare guztiak ere berunez josita egoten ziren. Guretzat berunak haiek ziren. Geroago oihartu ginen, berunezkoa zernahi izan zitekeela. *Au pieziau beunezkure* (Pieza hau berunezkoa da).

2.- *Treñán beúne*. Sarearen beruna, hots, sareak beheko aldean (goikoan kortxoak daramatza) daraman berunez betetako soka. “*Beuneko soki*” ere deitzen zaio. *Treñak goxan eukitten dau kortxu, soka bat kortxukiñ, eta beian beune, soki beunakiñ* (Sareak goiko aldean izaten du kortxu, soka bat kortxoekin, eta beheko aldean *beune* (beruna), soka berunekin).

Kupel txikiaren formako berun txikiak erdian zuloa dutela, eta berunen zuloetatik pasatuta soka luze lodi samarra. Soka horretan tartetik tartera berunak. Hori da *treñan beune* edo *beuneko soki*.

BEUNeko SOKÍ

Berunetako soka. Sarearen berunetako zuloetatik pasatuta zihoan soka. *Beuneko soki apurtzemaatzu akabo treñe* (Beruneko soka eteten bazaizu, kito; akabo sarea).

Baxurako sareak (antxo nahiz sardina harrapatzekoa), besteak beste bi osagai izaten ditu behar-beharrezkoak. Kortxoak eta berunak. Bai batzuek eta bai besteek zuloa izaten dute, eta zulo horretatik barrena soka bat. Kortxoetako sokari *erlengi* deritzo. Berunak doazen sokari *beuneko erlengi* ere inoiz deitu izan omen zaio, baina, gehienek eta ia beti *beuneko soki*.

BEXPEETAKO KÁNPAIK

Bezperetako kanpaiak (“repique de campanas anunciando las vísperas”). Bezperetara deitzen zuten kanpai hotsak. *An bexpeetako kanpaiak! Aide ariñ!* (Han, bezperetako kanpaiak! Segi azkar!).

Igande arratsaldeetan, bezperak iragarritz kanpaiak jotzen zituzten, jendea horretara gonbidatuz. Beraz, igandeetan, goizeko elizako jirabirak (meza nagusia entzun eta abar) egin ondoren, goiz bazkaltzen zen. Bazkaria oraindik ahoan, bistan, genuela amaren leloa, “*bexpeetako kapaik jotzen daz*” (bezperetako kanpaiak jotzen daude). Etxetik irten egin behar bezperetara gindoazen itxura eginez: batzuetan joan eta beste batzuetan kale. Gero gerokoak! Orain kanpaiak atsegin handiz entzuten dira; soinu aparta baitute. Garai hartan, gauza bata ez bazen bestea, beti zebiltzan kanpaiak dantzan. Bizitzen ere ez zuten uzten. Hil-kanpaiak ere hantxe jotzen zuen; hildakoak berak ez zituen entzungo, baina, beste guztiok bai.

BEXPERAK

1.- Bezperak (“vísperas”). Apaizek (erlijioso ordenetakoek ere bai) egunero egin behar zituzten eliz otoitzak. Otoitz ordu horietako bat *bezperak* deiturikoa zen. Herrietako parroketan, igandeetan kantatu egiten zituzten.

2.- *Bexpeetan*. Bezperetan (“en las vísperas”). Salmoak kantatzen ziren: *Dixit Dominus Domino meo...* eta abar. Dena latinez, nahiz eta ezer ulertu ez. Korua alde batetik eta apaizek bestetik, organo eta guzti. Akolitoak ere hantxe apaizen inguruan. Gauean etxeratu bezain pronto, enbidoa: *Bexpeetan ixantza?* (Bezperetan izan al zara?) Zalantzan ezin zen geratu. Azkar erantzun behar izaten zen, eta gainera baiezkkoa. Ondoren, ama, susmoren bat zuelako edo, *interrogatorioa* egiten hasi eta gezurretan harrapatzen bagintuen, han egoten zen erratz kirtena beti prest eskura. Hezurrik ez zen hausten, baina, erratzaren kirtena bai noizbehinka, batez ere Jon jotzen zuenean.

BEXPERI

1.- Bezpera (“víspera”). Aurreko eguna. *Gutzako, Andramai bexperi-te, Errege bexperi-te ixatezin egun politak* (Guretzat, Andre Mari egun bezpera-eta, Errege egun bezpera-eta, horrelakoak izaten ziren egun politak).

Biharamunak bezala, berba honek erreferentziaren bat behar du: San Joan bezpera, San Pedro bezpera, Urte Zahar bezpera eta abar. Guretzat urteko bezperarik garrantzizkoena: *Andramai bexperi* (Andre Mari egun bezpera, hots, abuztuaren 14a). Urduritasun handiz bizitzen genituen Andre Mari festak; eta horiek hurbildu ahala, urduriago, eta emozio nabariagoa. Ezinegon horrek Andre Mari bezperan jotzen zuen goia. Etxean ere bazkari bereziak; biharamunerako alkandora, fraka eta oinetako zuri-zuriak prest. Txalupa guztiak etortzen ziren portura. Hegaluzea barra-barra herri guztian zehar; gehienetan dirua ere bai. Musika, buruhandiak eta erraldoiak (*jigantik eta kabezuruk*), Andre Mari egunerako pilota partida apartak (Akarregi, Gallastegi, Soroa, Gartzariño, Barberito, Kortabitarte, Etxabe, Mendieta, Arriaran, eta abar). Zazpiak alderako mundu guztia *Antiguako* ermitara. Ama Birjinaren bederatziurrenari bukaera

eman, salbea eta *Antiguako Ama maitea* izerditan eztarriak lehertu beharrean abestu eta *Santa Klaratik* bueltan etxera. Egun horretan ere ezin barkatu baserritarrei; sagarrak, jateko baino gehiago lapurtu behar.

Beste bezpera sonatu batzuk ere baziren orduan: *Sanjun bexperi*, *Saniñazio bexperi*, *San Pedro bexperi*. Arrantzaleek beti izan dute San Pedrorentzat aparteko debozioa; batetik bera ere arrantzalea zelako, eta bestetik zeruko giltzen jabea zelako. Guri hala esaten ziguten behinik behin.

2.- *Bexperin bexperi*. Bezperaren aurreko eguna, bezperaren bezpera (“antevíspera”). *Andramai bexperin bexperan sartu giñan porture atunez beteta* (Andre Mari bezperaren aurreko egunean sartu ginen portura hegaluzez josita).

BEZERU

Esneduna (“lechero/a”, “la/el que vende o reparte leche”). *Gure bezeru*, *Dolos*, *zintzo etortezan goxin-goxin etxea esni ekartea* (Gure esneduna, Dolores, zintzo etortzen zen goizero etxera esnea ekartzera).

Hiztegieta, **bezero** berbari dagokionez, beste azalpen guztien aurretik hauxe dator: “dendariari buruz, hari zerbait erosten diona”. Elhuyar euskal hiztegi modernoak honako hau ere badakar: “(B) Zerbitzua eskaini edo zerbait saltzen duena (esne-saltzailea, okina, etab.)”. Guretzat mundu osoan bezero bakarra zegoen, *geure bezeru*: *Armintxa baserriko Dolos* (gure esneduna: *Armintxa* baserriko Dolores). Ogia saltzen ziguna edo ikatza saltzen ziguna ez genuen bezerotzat hartzen, baina, goizeko zortzietarako etxera esnea egunero ekartzen zigun emakume baserritarra bai. Bera zen bezeroa eta ez gu. Gu lotan geunden bitartean egin behar izaten zuen hark (eta bere senarrak ere bai) makina bat lan, ordu eta erdiko bidean astoa kargatuta, Ondarroaraino etorri eta guri etxera esnea ekartzeko. Uda eta negu, hotz, euri eta elur. Txoriekin batera jaiki, astoa kargatu eta aire.

Garai hartan ez nuen arrastorik ere, emakume haren baserria non zegoen. Oraintsu ikasi dut. Egun batean, Ondarroatik Mutrikuko Olatzera abiatu, eta *Armintxa* baserriaren ondotik pasa ginen. Lekutan dago! Gainera baserri hartako esnerik ez zen inoiz galtzen; beste esne batzuk errazago galtzen ziren.

Dolos bezeruk esnea uzten zigun etxean eta gure amak, “*Bixar paakotzut*” (Bihar ordainduko dizut), jakinda hurrengo egunean ere ez zuela dirurik izango. Biharamunean ere lelo bera. Ordea, hilaren bukaeran, “*lenakune: toma y trai*” (antzinako erara, zorrak zintzo ordaindu). Zor guztiak kitatu, eta hurrengo egunetik berriro zorretan hasi. Etxean ez genuela esnerik falta eta pozik!

BI

Bi (“dos”). *Segixan ikasiendun bei bi*, *belarri bi ero esku bi geunkazena* (Berehala ikasi genuen bi begi, bi belarri edo bi esku genituela).

Zein azkar kontatzen diren bi. Horregatik zerbait azkar egin dela edo egingo dela adierazi nahi denean erabiltzen dugu: *bi konta orduko* (bi kontatu orduko). *Bi konta orduko eiñddabe oneik barra osteri*. (Bi kontatu baino lehen egin dute hauek portura joan-etorria). *Bi konta orduko treñeru lakoxe bokaillu janda eukan onek* (Bi kontatu orduko, traineruaren luzerako ogitartekoa janda zuen honek).

BIAJANTI

Saltzailea (“comercial”, “representante”). *Goiko Torrin biajante bi euazen* (*Goiko Torre* dendan bi saltzaile zeuden).

Biajanti ez zen bidaiatzera “dedikatzen” zena, bere eginkizuna saltzea izanik, batera eta bestera ibili behar izaten zuena baizik. Beraz, hauek bide-batez, halabeharrez bidaiatzen zuten. Garai batean *Goiko Torre* dendara maleta handiak bizkarrean hartuta etortzen ziren *biajantik*.

Orduan zer gertatzen zen? Bidaiatzen zuten bakarrak ez ziren arren, hauei bakarrik deitzen zitzairen horrela. Ofizioz txofer zirenek ere bidaiatzen zuten, eta arrantzaleek ere bai, baina, hauek ez ziren *biajantik*.

Oso txikiak ginela gure auzoan Jospantoniren etxean apopilo egoten zen Roman izeneko *biajanti*. Egutero ez baina, noizbehinka ikusten genuen Roman maleta handia bizkarrean zuela eskaileretan gora edo behera. Gizaseme sendo eta lodikotea zen; sasoi onekoa. *Guk ez genkixen Roman nungu zan. Euskeraz etteban bañe, bixkat diferente. Mondragoiku zala esateben* (Guk ez genekien Roman nongoa zen. Euskaraz hitz egiten zuen, baina, apur bat desberdin. Arrasatekoa zela esaten zuten).

BIARGIÑE

1.- Behargina, langilea (“obrero/a”, “empleado/a”). *Juan biargiñ fiñera, eta anaxi ostea, basi baño alperra* (Joan oso langile fina da; aldiz, anaia, lokatza baino alferragoa). *Astilleruko biargiñak euerdixan amabixetan laateotze biarra* (Ontziolako langileek eguerdian hamabietan uzten dute lana).

Toribio Etxebarriak badakar berba hau. “*Biargiña: Obrero. En sentido colectivo, la clase obrera*”.

2.- Bere lanean fina dena. Izan ere, *biargiñe*, lanpostua zuena zen, baina, baita alferra ez zena ere. Lanpostua izan arren alfer galanta izan zitekeen, eta lanposturik ez zuena *biargiñe* (lanean fina) ere bai. Dena den, gure artean, alferra ez denari deitzeko maizago erabili izan dugu berba hau. Izan ere arrantzaleek ez zuten “langileen” multzoa osatzen zuten kontzientziarik. Dirurik ez, baina, lana soberan zegoen, eta egoera horren aurrean bi aukera: alferra ala *biargiñe* izan.

BIARLEKU

1.- Astakeria, ezbeharra (“disparate”). *Aettek eiñddau biarleku: beran buru ill* (Hark egin du astakeria: bere burua hil). *Artaixakiñ kontuz, biarleko txarrik eiñbaik!* (Guraizeekin kontuz ibili ezbeharrik izan gabe).

2.-

BIARRA

1.- Lana (“trabajo”). *Len biarra sobre euan, bañe biar asko eiñarren soldata txikixe emoteben* (Garai batean lana soberan zegoen, baina, lan asko egin arren soldata txikia ematen zuten).

Zeregina edo lana beti egon da eta egongo da. Dirua irabaztea beste kontu bat da. Zenbaitek lanari gogor heltzen dio, eta nekeari beldur barik ekin. Horrelakoek *biarra* egiten dutela esaten da. Beste batzuek lanari ihesi aritzen dira, eta ahalik eta gutxien egin. Hauek egiten dutenari *biara* “i” batez, suabe-suabe, deitzen zaio. *Batzuk etten dabe biarra, eta beste batzuk biara* (Batzuek egiten dute lana latz, eta beste batzuek ahalik eta gutxien).

2.- Ezusteko txarra, ezbeharra, astakeria (“desgracia”). *Aurixera biarra! Antomobill dde guzti jausiri barrankun bera* (Hori da ezbeharra! Auto eta guzti erori dira amildegian behera). *Ederra biarra eiñddau!* (A zelako astakeria egin duen!).

3.- *Biár póbri*. Lan pobrea, pobreen lana (“trabajo de poca remuneración”). Lana ugari eta dirurik ez. *Biar pobri len gexa euan on baño* (Lan pobrea lehen gehiago zegoen orain baino). *Bañe, ontxe-be, biar pobri etti, pobriai tokateakue* (Baina, orain ere lan pobrea egitea, behartsuei tokatzen zaie).

4.- *Biarra*. Beharra (“empeño”). Zerbait egiteko gehiegizko ahalegina. Adierazi nahi den ekintza, aurretik daraman aditzak adieraziko du. *Aettek eukan esan biarra* (Ikaragarritzko premia edo gogoia zuen esateko). *Ezkuta biarrin, ezkuta biarrin, atzanin mundu guzti enter*a (Ezkatatu beharraren beharrez, azkenean, denek jakin zuten).

5.- *Gertá biarra*. Halabeharra (“destino”, “fatalidad”). *Iñok ezeban nai olakoik, bañe... Gerta biarra!* (Inork ez zuen horrelakorik nahi; baina, halabeharra!).

BIBERAK

Arrantzaleek itsasora eramaten zuten (duten) janari eta edaria (“víveres”). *Biberak sarturouz. Gabaz dakau saliri* (Janari eta edariak txalupan sartu ditugu. Gauean irtengo gara itsasora).

Biberak, hots, janari eta edari onak aukeran eramaten gero hasi ziren. Garai bateko janari bakarrak: *gatza, orixu, patatak, kipulak, ogixe ta ardau* (gatza, olio, patatak, tipula, ogia eta ardoa). Besterik ezer ez. Itsasoan harrapatzen zutena prestatu eta kito. Okelak, arrautzak eta horrelakoak oraintsuko kontuak dira.

Inoiz aitak, hustu gabeko “leche condensada” poteari, itsasotik bueltan ekartzen zuenean, astindu ederra ematen genion. Latorrizkoak izaten ziren. Bi zulo izaten zituen. Zuloak handitu eta ekin.

BIBERU

Hegaluzea eta hegalaburra harrapatzeko erabiltzen zuten karnatarentzat (antxoia eta sardina batez ere) bizilekua (“vivero”). *Uran, txalopetako biberuk arrañez beteta eotezin* (Udan txalupetako *biberuk* arrainez beteta egoten ziren).

Hiztegietan “arrain-haztegia” (“vivero”) berba aurkituko dugu. Ordea, ez ziren arraina hazteko. Arraina bizirik edukitzeko zurezko ontzi, kaxa moduko handiak izaten ziren. Txalupa bakoitzak pare bat edo gehiago izaten zituen, txaluparen neurriaren arabera. Hegaluzetarako karnatatzat, antxoia bizia izaten zuten *biberutan*. Behin hegaluze sasoia bukatuz gero (urria edo azaroa), biberoak soberan zeuden txalupan. Kanpora ateratzen zituzten, eta gu ibiltzen ginen auzoan (*Kanttopin, Kafeko Atzin*) egoten ziren. Guretzat txabola “perfektuak” ziren, kristalezko leihotxo eta guzti. Lehenengo gauza, kristala apurtu, barrua hobeto aireztatzeko, eta bestetik, jabea zetorreanean bi irteera behintzat izateko; batetik ez bazen bestetik ihes egiteko. Bibero batzuk gu barruan eroso egoteko moduan zaintzen genituen, ahaleginez txukun samar. Hantxe biltzen ginen: kartetan, kontuak esaten, zigarroak erretzen ... Beste batzuk, behar zenean kaka egiteko ere bai. Bestalde, jabea ere ondo zaindu behar zen disgusturik ez izateko. Berak gu zaintzen gintuen baina, baita guk ere bera; eta gu gehiago ginenez, ezin harrapatu. Ordea noizbehinka lasaiegi egon, konfiantza gehiegiz, eta susto galantak ematen zizkiguten.

Kristalik gabeko leihotxo hartan ia katurik ere ez zen kabitzen. Gu bai, ordea, argalak eta txikiak baiken. Jabeak inoiz biberoak zeukan sarrera nagusia zaintzen zuen, eta guk kristalaren zulotik ospa. Baina, deskuiduan harrapatuz gero: *Jangoikuk aparta Santa Marta!* (Ez ziguten barkatzen jipoi galanta eman gabe).

Bibero horiek, gure sasoiko mutiko guztientzat ziren guztiz erakargarriak, eta aldian behin beste kaleetakoak ere arrimatzen ziren inguru haietara. Orduan berehala jotzen genuen “alarma” eta arrotzak segituan uxatzen genituen. Onean ez bazen txarrean.

BI-BITTÁ

Hara bi! Hara pare! (“tal para cual”). Bi pertsona, elkarrekin, hala-moduzkoak ikusitakoan ateratzen zaigu. Beste leku batzuetan, “*pareak bai eta jokurik ez*” entzun izan dut, antzeko ideia adierazteko. *Bi-bitta! Ganori atakorabe orreik!* (Hara bi! Fundamentu handirik ez dute aterako horiek!).

BIBORI

Sugegorria (“víbora”). *Biborik pikatemotzu eztakazu salbaziñoirik* (Sugegorriak ziztatzen badizu, hil egingo zara).

Berba hau entzun egiten genuen; baina, sugedorria, ikusi, filmetan bakarrik. Helduek pertsona gaiztoak sugedorriarekin parekatzen zituzten. *Ori andrioi bibori baño gaiztuara* (Emakume hori sugedorria baino gaiztoagoa da).

BIENVENIDA

Baxurako txalupa urdina. Jabea, Domingo Larrinaga, “*Pito*” (*Pito Txiki*), eta patroia ere bera. *Aurtengo uran Bienvenidak suerte txarra eukirau: illebetin aberixa bi* (Aurtengo udan *Bienvenida* txalupak zorte txarra izan du: hilabetea bi matxura).

Jabe berak txalupa bat izan ondoren berria egiten zuenean, sarri aurrekoaren izen bera “nuevo” nahiz “siempre” erantsita ezartzen zion. Garai hartan txalupen izenak gaztelaniaz ziren nahitaez.

Bienvenida txalupa izan zen, eta ondoren egin zuten berria, *Siempre Bienvenida*. **ONDARROA** 2009 urtekariak dakar *Siempre Bienvenida* txalupako eskifaia osatzen zutenen argazkia: Anakabe Bitor “Sagu”, Larrinaga Domingo “Pito”, Larrinaga Juan Jose (*sotapatroi*), Badiola Jose “Txaket”, Badiola Pedro Mari, Osa Blas, Bedialauneta Abraham, Osa Manuel, Urresti Agustin “Otero”, Agorria Silbestre “Tximiñu”, Badiola Gotzon “Txaket” (*koziñeru*), Bedialauneta Jesus “Etxumari”, Iriondo Jose Mari “Epi”, Zendoia Salvador, Solabarrieta Fidel, Osa Txakartegi Joseba “Galatea”, Etxaburu Ajarrieta Patxi (*makiñisti*), Arkotxa Migel, Badiola Jesus Mari “Txaket”.

Pedro Mari Badiola Arantzamendi izan da goian aipatu urtekariak dakarren informazioa zuzendu eta osatu didana.

BIETZA

Behatza (“dedo del pie”). *Medikuana juteko bietzak ondo garbittu gero!* (Sendagilearengana joateko behatzak ondo garbitu gero!).

Gipuzkeraz egiten den leku askotan, atzamarrei deitzen diete behatzak. Eta behatzak (oinetakoak) adierazteko “*hanketako behatzak*” esan eta kito. Horrela garbi dago zertaz ari garen.

BIETZOSKOLAK

Behatzetako azkazalak (“uñas de los dedos de los pie”). Gugandik hurbil, Aulestin, berba honen kontrakzioa egiten dute: *bitzioskolak*. *Bietzioskolak ebaitteik ez gazkun bein-be akordaten* (Behatzetako azkazalak mozterik ez zitzaigun inoiz gogoratzen).

Udan ez, baina, osterantzean, zikinak eta luzeak. Udan zergatik ez? Egun osoan uretan ibiltzen ginelako, eta gorputz osoa, azkazalak barne, bera-bera eginda izaten genuelako; garbi ere bai. Atzamarretakoak, bistan izaten genituen, eta lantzean izebaren batek (*Ixiko Klarak ezpazan Ixiko Mirenek*) moztzen zizkigun: *Erdu ona orreik atzoskopok ebaittea* (Zatoz hona azkazal horiek moztera). Ordea, behatzetakoak, ezkutukoak zirenez, luzeak, gogorrak eta zorrotzak. Ordun hiru anaia ginen, eta ohe berean egiten genuen lo: bi goitik eta hirugarrena behetik, antxoak latan bezala. Haserrerik ez zegoen, goitik edo behetik txandaka egiten genuen; txandak ondo zainduta gainera: hormaren aldean nor, kanpoko aldean zein, goian, behean eta abar. Bi alde batetik eta bat bestetik. Hanka-gerrak egiten genituen, eta *bietzioskol* luzeenak, zorrotzenak eta gogorrenak zituenak irabazten zuen: Jonek. Andoniri eta niri hankak odoletan uzten zizkigun. Azkazal haiek defentsa ona ziren, baina, abarketen muturrak aiseago zulatu ere bai.

BIEZTUNE

Behazuna (“bilis”, “hiel”). Orduan, erabili barik entzun egiten genituen hau, eta antzeko berbak. Erabili oso gutxitan. Nagusiei entzuten genien, konparaketaren baterako aipatzen zutenean. *Biarran biarran bieztune-be ata eiñ gendun* (Lehertzerraino lana eginez, behazuna ere kanpora atera zitzaigun). *Gonbittuk bota nittuzen da atzanin bieztune-be ata* (Oka egin, eta azkenean behazuna ere atera egin nuen).

BIJILIXI

1.- Haragi-uztea (“vigilia”). Haragirik ez jatea. *Bazkaxe ipinttebanak, amak, euki biban goun bijilixi enbizala*. *Beste guztiok, amak atatebana jan da kittu* (Bazkaria prestatzen zuenak, amak, eduki behar zuen gogoan bijilia egin behar zela. Beste guztiok, amak ateratzen zuena jan eta kito!).

Haragirik ez zela jan behar esatea erraza zen, baina, ondoren haragia zer zen erabaki behar. Hori dela eta, izugarritzko liburutzarrak idazten ziren, elizak haragitza zer hartzen zuen erabakitzeko. Izurdearena haragia ote zen, edo sugea jan zitekeen eta abar.

2.- Haragi-uztea egiteko eguna (“día de vigilia”). Berez, urteko ostiral guztiak. *Okelaik sekule ez gendun jaten-da, gutzako eunero zan bijilixa eune* (Okelarik inoiz ez genuen jaten, beraz, guretzat egunero izaten zen bijilia eguna).

Elizak aginduta, kristauek, ostiraletan haragirik ez zuten jaten. Odolkia izan ezik, guk haragirik ez genuen jaten, ez ostiral eta ez beste egunetan. Guretzat haragiak soberan zeuden eta bijilia bera ere bai, guk erosteko baino garestiago izaten baitzen. Baina, horren orde, makina bat arrain eder jaten genuen: legatz, itsas zapo, barbarin, bisigu, lupina, txipiroi, kokotx, zigala eta abar. Horrelakoak, aita itsasotik zetorren bakoitzean: hamar egunetik bi edo hiru egunetan. Beraz, guk zaindu behar izaten genuen bakarra odolkia izaten zen. *Baixakutan bijilixa eune ixaten zalez, odolosteik ezin jan* (Ostiraletan bijilia eguna izatez zenez, odolkirik ezin jan).

BIKAXU

1.- Parrokoa, erretorea, bikarioa (“párroco”). *Abarin artin bikaxuk aintzeban. Ondarruko elixan bikaxuk naibana ettezan* (Apaizen artean parrokoak agintzen zuen. Ondarroako elizan erretoreak nahi zuena egiten zen).

Guretzat, *bikaxu* parrokiaren arduraduna zen: Don Pedro Arakama, Zegamakoa. Garai hartan Ondarroan zeuden beste apaizek bezala Don Pedrok ere dotrina gaztelaniaz irakasten zigun. Sermoiak ere gaztelaniaz gustura egiten zituen. “*Zapata-andi*” deitzen zioten. Nik ez nuen beste *bikaxoik* ezagutu.

Orduan beste sei apaiz zeuden Ondarroan. Hauek parrokoaren laguntzaileak (“coadjutor”) ziren. Parrokiaren arduraduna bikarioa: Bizkaiko gotzainak (Morcillo) izendatua. Beraz, gure herrian eta beste guztietan, parrokoa eta “koadjutoreak” izaten ziren. Dena den, orain baino gehiago. Beraien artean ere aldea zegoen: batzuk ondo bizi ziren, eta beste batzuk hobeto.

2.- *Bikaxo zárra*. Parroko zaharra (“antiguo párroco”). Agustín Zenarruzabeitia izan zen. 1877an etorri herrira eta 1879an izendatu zuten parroko. 1930eko urriaren 15ean hil zen. Jaiotzez Ziarrotzakoa omen zen. Honi buruzko kontuak lantzean behin gurasoei entzuten genizkien.

BIKIXAK

Bikiak (“gemelos/as”). *On baño gitxia, bañe ordun-be baeuazen bikixak* (Orain baino gutxiago, baina, garai hartan ere baziren bikiak). Gaztelaniaz, baldin eta biak neskak badira “gemelas”, eta mutilak badira “gemelos”. Ordea, bata neska eta bestea mutila bada?

Gaur egun ume gutxi eta biki asko ikusten dira! Bikiak lehen baino gehiago, baina, umeak ez. Intseminazio artifizialaren ondorioa dela diote. Ordukoak naturalak ziren. *Iperkaleko Ania, David eta Gelasio, Emeterineko Begoña ta Angelita, Xareneko Maria Pura ta Jose Mari*. Beste batzuk ere izango ziren, baina, guretzat ezagunenak eta hurbilekoak horiek. *Bestelan-be ume asko jaxotezan, da bikixak zetako?* (Gainontzean ere ume ugari jaiotzen zenez, bikiak zertarako?).

BÍKO

Beharko (“que remedio!”). Obligazioa adierazteko hitza. Baina, berba honi mehatxu kutsua ere sumatzen zitzaion. *Eiñ biko. Bestelan baakixu ze euan!* (Beharko egin! Bestela, badakizu zer zegoen).

BIKOKI

Pagotxa (“bicoca”). Gauzak, espero baino merkeago eta errazago eskuratzea. *Diro gitxiaz orrenbeste gauza erosizuez? Aurixera bikoki!* (Hain diru gutxirekin horrenbeste gauza erosi dituzue? Hori da pagotxa!).

BIKÚ

Bikoa (“el dos”). Bikoak karten artean zeuden eta kartetako jokoetan agertzen ziren: *biko oru*, *biko kopi*, *biko ezpati* eta *biko baztu*. *Seisetan gebizen da biko guztik neuri allaaztazen. Olaik zelan irabaziko neban-ba!* (Seikotan genbiltzan, eta biko guztiak niri etorri zitzaizkidan. Noski, horrela ezin irabazi!).

BILINBOLAN

1.- Bilin-balan, bueltaka (“rodando”). *Zelaxan bera bilinbolan jun giñan* (Zelaian behera bueltaka joan ginen).

Elhuyar Euskara-Gaztelania hiztegiak honela dio: “balanceándose, dando tumbos”. Eta ondoren adibidea: “Uholdeak bilin-balaka daraman harria bezala”. Guk ematen diogun adieratik ez dabil hain aparte. Guk, ordea, zentzu zehatz eta jakin bat ematen diogu hitz honi. Pertsona, kupela, harria, nahiz beste zer bait, etzanda jarri eta aldapa behera, bere ardatzaren inguruan bueltak eman ez doanean esaten dugu *bilin-bolan* doala. Baina, ez balantzaka. Eta mendian nahiz hondartzan gu jartzen ginen etzanda luze aldapan behera *bilin-bolan* joateko.

2.- *Bilínbolaka*. *Bilinbolan* jardutea. Horrela ibiltzea jolastzat hartzen genuenez, jolas horretan aritzeari deitzen genion *bilinbolaka*. Ikus, *bilinbolan* (BILINBOLAN, 1).

BILLABARRIKI

Itsas hegazti txikia. Honen ordeztu *“millabarriki”* ere ikusi izan dut idatzita. *Kostatik urrin ikusirouz gaur goxin billabarrikak* (Kostatik hurbil ikusi ditugu gaur goizean *billabarrikak*).

Harritzekoa izaten den arren, inoiz hegazti hau kostaraino ere etorri izan da. Baina, berez itsas zabalean ibiltzen da.

“Eueldi txarran señali ezaun-ezaune, billabarrikak uberan dazenin. Kalma zuri ederra iual, da ixte alakobaik, uberi billabarrikaz baltzittute; uberan, txalopin popan, popi-be jo, txalopan sartzeko klasin. Antxe uberan buelta ta buelta.

***Gabaxin estiloko txoixati oneik. Ernani andi bat mouku. Azpuxe zurixki eukitten dau, bañe, ostontzin bal-baltzak. No-nox eraik baakazu-be a ez erun surrea-e. Eukitten dau petroliu antza! Petroliu usañe eukitten dau, zeattik? Txalopik uberan laaten daben kei te usaiñ zikiñ guztik txupaten jutendizelako. Gexenba-pe olako denpora-muriranin agertukoatzuz. Denporaltzan an zatoz iual kapeaten, da uberan an ikusikoatzuz billabarrikak. Galleuan esakeri: “Eres más cenizo que un paño”. Eurak billabarrikai “pañño” esateotze. Au txoixau kosta iñox arrimaten da, bañe, gitxi. Lena, gu txikixak giñanin-de, sartzezin ona barrure. Ontxe-be uran-da deporale andixeranin, allarte. Errixure-ta iual ez, bañe, barra puntan-da bai”.* (Bedialauneta Laka Luis Mari).**

(Eguraldi txarraren iragarri garbia, *billabarrikak* txaluparen uberan izatea. Inoiz, bare-bare itsasoa, eta beste inolako seinalerik gabe, txaluparen atzeko aldean *billabarrika* pila; txaluparen popa aldean, popa jotzen, txalupan sartu beharrean. Hantxe uberan, buelta eta buelta.

Gabaxi deituriko hegaztiaren itxurakoak dira. Enara handi baten antzekoa. Azpiko aldea zurixka izaten du, baina, gainontzean beltz-beltza. Inoiz aukera izaten baduzu ere, hegazti hau ez eraman sudurrera. Ikaragarritzko petrolio kiratsa botatzen du. Usain hori zergatik edukitzen du? Txalupak uberan uzten dituen ke eta usain zikin guztiak hartzen joaten direlako. Batez ere eguraldi aldaketa denean. Batzuetan, han zatoz ekaitzari eusten-eusten, eta uberan *billabarrikak* ikusiko dituzu. Galiziarren esaera: “Eres más cenizo que un paño”. Haiek *billabarrikari* “pañño” deitzen diote. Hegazti hau inoiz kostara hurbiltzen da, baina, ez sarri. Garai batean, gu txikiak ginenean, etortzen ziren kostaldera. Orain ere ekaitz gogorak jotzen duenean, argi ibili hauekin. Errekara agian ez dira sartuko, baina, portuko sarrera aldean ikusiko dituzu).

BÍLLE

Bila (“en busca de”). *Bagabiz gu diro bille bañe iñok eztozku emoten* (Bagabiltza gu diru bila baina, inork ez digu ematen). *Batzuk perrotxikoik ez ezautuarren, trankill jutezin perrotxiko*

bille. Gero Errapel Solabarrietai erakutsi, eta erdixak eta bi zamarpoture (Batzuk, perretxikorik ezagutu gabe ere lasai joaten ziren perretxikotara. Ondoren Errapel Solabarrietari erakutsi, eta erdiak eta bi zakarrontzira).

BILLOTTE

1.- Bildotsa, arkumea (“cordero”). *Billotte ordun-be gozu ixango zan* (Bildotsa orduan ere gozoa izango zen).

Honi ez genion *ganaru* (ganadua) esaten. Ahuntza eta ardia bereizten genituen; bildotsa eta antxumea ere bai. *Billotte* (arkumea), Eujenioaren harategian (*Ejueñoneko karnaxeian*) baizik ez genuen ikusten. Han bat baino gehiago egoten ziren larrututa, zintzilik. Baina, etxean ez.

2.- *Billótt jána*. Bildots-jana, arkume jana. *Geuk bentzat billott janik ez gendun etten* (Guk behinik behin, arkume-janik ez genuen egiten).

Inguruan horrelakorik ez genuen sumatzen. Entzun egiten ziren. Jose “*Zaldu*” (Jose Plaza) eta beste lau gizon Berriatua bideko jatetxe batera joan eta arkume-jana egin omen zuten. Jatetxeko jabea, haiek jaten ikusi eta beldurtu egin omen zen, baten bat bertan hilko zela pentsatuz, eta ez omen zien kobratu. Haietako bat, hurrengo egunean oso larri ibili omen zen, baina bizirik. Jose “*Zaldu*” gure aldamenean bizi zen, eta nik ezagutu nuen.

Garai hartan, elizara joaten ez zirenek, koadrilan bildu eta Ostiral Santu egunean egiten omen zuten bildots jana Elizaren arau guztiak (barau eta bijilia) hautsiz.

BILLOTTIK

1.- Biluzik, larrugorritan (“desnudo/a”). *Atxetan billottik igai etten gendun* (Harkaitzetan biluzik egiten genuen igerian).

2.- *Bíllott-billottik*. Biluzik, larrugorritan (“completamente desnudo/a”). *Billottik* nahikoa ez dela, errepikatzen badugu, erabat larrugorritan, esan nahi du: *popabistan, titibistan, da dana bistan. Kuarture sartu nittanin, billott-billottik topa neban* (Gelara sartu nintzenean, erabat biluzik aurkitu nuen).

BILLURGARRIXE

Beldurgarria (“temible”, “terrible”). Izenondo hau sarri-sarri entzuten genuen. *Axiabill billurgarrix*e (Haize beldurgarria darabil). *Itxosu billurgarrixera* (Itsasoa beldurgarria dago).

BILLURRE

1.- Beldurra (“miedo”). *Billurrak pasaten genduzen, bañe, orreattik lorik eiñbaik-eta ez giñan eoten* (Beldurak pasatzen genituen, baina, horregatik lorik egin gabe ez ginen geratzen).

Bizi genituen beldurak azalekoak izaten ziren: burla egiten genien gizon batzuei, maisuei... Beste beldur mota batzuk ziren serioagoak: heriotzari, purgatorioko arimek, infernuari, mamuei, gantzerok (sacramantecak) eta abarri. Eguneroko bizitzako beldurraren ondorioa bagenekien zertan buka zitekeen: jipoia hartu eta kito. Hori ezagutzen genuen, eta ohitu samartuak geunden. *Bestelako billurrak ixatezin txarrauak* (Bestelako beldurak izaten ziren okerragoak).

2.- *Billurran billurraz*. Beldurrez akabatzen, beldurraren beldurrez (“muerto/a de miedo”). *Billurran billurraz eonarren, batzutan libraten giñan palizaik artubaik* (Beldurrez akabatzen egon arren, batzuetan libratzen ginen jipoirik jaso gabe).

Maisuak hurrengo egunerako “lezioa” ikasteko esan eta, biharamunean eskolan, *billurran billurraz* egoten ginen nori galdetuko. Ikasi gabe joaten ginen, eta beste bati galdetzea nahiago izaten genuen. Etxean ere berdin. Aitak enkarguren bat egiteko agindu, eta gauean etxerakoan gogoratzen baginen ez genuela egin, beldurrez akabatzen.

3.- *Attái billurre*. Aitari beldurra. Aitari beldurra, gure garaian baino gehiago aurreko belaunaldikoek bizi izan zuten.

“Etteko ati itxitte topa ta zemabidar altsana ni tubun gora. Beiñ amazpi-amazortzi urteaz parrandan asi giñan-da. Ordun ni Albertiñeaz-da ibilttenittan. Antoniok-eta ezeuken golfun famaik. Neu eurakana batu nittanin, eura-pe orduntxe asizin. Antonio-be bai. Gero gañea

bera txarraua. Nik iual, “guazen etxea”; ta berak beti, “ezta prisaik”. Parrandan eiñdde gabeko amabixak aldea-ero etxea jun de ati itxitte. Da tubo bat eotezan an, tellatutik datorren tubu. On-be an eongora a tubu. Antxe tubun gora; balkoiari agarra ta barrure. Balkoiko ati intzirrikaturan eotezan; saka ta barrure. Balkoiko parin Andresek eta bixok... ez Hilariok eta bixok etten gendun lo. Enbarka oire ta lo. Bixamonin baakixu, ateik iraibaik sartu nittala, orku te emengu, bañe, nik ukatu, ati iraitte euala. Bañe, gero etteneban tubun gora altsata sartzennittan, da ati iraitte laga. Eurak itxi etteben, bañe, gero bixamonin iraitte ikustebenin, orduntxe konfundiutezin. Bañe serenuk ikustenittun tubun gora, ta arek attai esan: “Beltxior semiai esaizu eunen baten dexkurata jausitte kalin ilgorala”. Etorri zan atte ta, “Serenuk au te au esazta”. Nik ukatu, eztala egixe. Egixe zan, bañe billurtu ettenittan attai egixe esatenda. Esan banetzan iual obia ixango zan bañe, burdiñotsa atateoztan-da; jo ta apurtu ettenittun-de. Sarri altsatenittan ni an tubun gora. Bai salto-be. Etxin attak jotea segi eiñ dde balkoittik, agan gañetatizir, salto errixure. Geure etxetik, balkoira altsa ta salto. Gure atte bestelan ezan gaiztu, bañe amak ipiñtteban. Itxosun maiñeruntzako santu baño onaua zan, bañe neuk paatenittuzen danak. Itxosun-be sarri eiñddot nik salto ureta attak jotea segi eiñdde. Salto eiñ dde atxeta igaxan”. (Egiguren Badiola Hipolito).

(Etxera sartzeko atea itxita aurkitu, eta zenbat aldiz igo naiz ni hodian gora. Hamazazpi edo hemezortzi urte bete genituenean parrandan hasi ginen. Garai hartan ni Albertin eta bere lagunekin ibiltzen nintzen. Antoniok-eta ez zuten parranda zale famarik. Ni beraiekin ibiltzen hasi nintzenean, beraiek ere parrandan hasi ziren. Antonio ere bai. Gero gainera bera okerragoa. Nik esaten nuen, “goazen etxera”; eta berak beti “ez dago presarik”. Errondan ibili eta gaueko hamabiak aldera etxera joan eta atea itxita. Etxeko horman, kaleraino, hodi bat egoten zen, teilatutik datorren hodia. Orain ere han egongo da hodi hura. Hodi hartan gora; balkoiari heldu eta barrura. Balkoiko atea erdi zabalik egoten zen; bultza eta barrura. Balkoiko pareko gelan Andresek eta biok... ez, Hilariok eta biok egiten genuen lo. Ohean sartu eta lo. Biharamunean badakizu, aterik ireki gabe sartu nintzela, hura eta bestea, baina, nik ukatu, atea irekita zegoela. Ordea, gero egiten nuen, hodian gora igota sartzennintzen, eta etxeko sarrerako atea irekita utzi. Beraiek atea itxi egiten zuten, baina, biharamunean irekita aurkitzen zutenean, zalantza sortzen zitzairen. Gauzainak ikusten ninduen hodian gora, eta hark aitari kontatu: “Meltxor, esaiozu semeari, egunen batean irrist egin erori eta kalean hilko dela”. Etorri zen aita, eta, “Gauzainak hau eta hau esan dit”. Nik ukatu, ez dela egia. Egia zen baina, beldurtu egiten nintzen aitari egia esaten. Esan banion agian hobe izango zen, baina, egurra ematen zidan, jo eta apurtu egiten ninduen, eta beldurra. Sarri igotzen nintzen ni hodi hartan gora. Baita salto ere. Etxean aitak jotzera egin eta balkoitik, haga gainetatik, salto ibaira. Gure etxetik, balkoira igo eta salto. Gure aita berez ez zen gaiztoa, baina, amak berotzen zuen. Itsasoan arrantzaleentzat santua baino onagoa zen, ordea, nik jasotzen nituen denak. Itsasoan ere sarri egin dut nik salto uretara aitak jotzera eginda. Salto egin uretara, eta harkaitzetara igerian).

BIÑÁ-BÍÑAN

Binaka (“de dos en dos”). *Eskolan, batzutan, errenkaran biña-biñan jarten giñan* (Eskolan, batzuetan, errenkadan, binaka jartzen ginen). *Zarrak esateben urtik biña-biñan jutezile* (Zaharrek esaten zuten urteak binaka igarotzen zirela).

BIÑAGRETU

Ozpindu, mingostu, garraztu (“avinagrarse”). *Goiko gixona, dana biñagretuteabill* (Goiko gizona, dena ozpinduta dago).

Ozpindu ardoa egin daiteke baina, bai pertsona ere. Ardoari dagokionez, ez genuen entzuten, ozpintzeko adinako ardo kantitatetik ez genuelako etxean izaten; baina, bai pertsonengatik. Eta ozpinduta dagoenak gutxi behar haserretzeko.

BIÑAGRI

Ozpina (“vinagre”). Ikusi baizik ez genuen egiten amak sukaldean erabiltzen zuela. Ordea, konparaketarako erabiltzen zela ohartzen ginen. *Biñagri baño garratzauara ori* (Hori ozpina baino garratzagoa dago).

Aukera zegoenean probatu eta orduan baieztatzen genuen zein garratza zen, hura ez zela batere gozoa.

BIÑAJERAK

Ur-ardo ontziak (“vinajeras”). *Abarik mezi emon bibaneako biñajerak prest euki birrixatezin* (Apaizak meza eman behar zuenerako ur-ardo ontziak prest eduki behar izaten ziren).

Pluralean erabiltzen zen berba hau. Gaur egun entsalada hornitzeko mahaira ozpin-olio ontziak ateratzen dituzte azpil batean. Gure garaian, gure inguruan behinik behin, ez zegoen horrelakorik. Bai, ordea, mezatarako behar ziren *biñajerak*. Apaizak meza emateko behar zituen ardoa eta ura, zilarrezko heldulekudun kristalezko ontzi dotoreetan eskaintzen zizkion akolitoak apaizari. Gainontzekoek *biñajerak* ez zituzten hurbiletik ikusten. Guk, akolitoak berriz, eskuetan erabiltzen genituen egunero.

Orain konturatzen naiz, ontzi haiek guk ez genituela garbitzen; hala ere, beti egoten zirela txukunak eta dotoreak. *Euxebi Bolerok-eta, garbittuko zittuezen areik biñajerak* (Eliza garbitzen aritzen ziren emakumeek garbituko zituzten ur-ardo ontzi haiek).

BIÑAKU

Binakoa (“danza realizada por dos danzarines/as”). Dantza taldeak herrian ere baziren eta kanpotik ere etortzen ziren noizbehinka. Hitz hau, dantza mota jakin bati dagokio. Egiten ziren dantza batzuk: *zortziku, launaku, biñaku, banaku. Beste dantza batzun tartin biñaku eiñddabe* (Beste dantza mota batzuen artean binakoa dantzatu dute).

BÍRA

Jaso (“virar”). *Treñe biraten gebizela, arraiñ gaiztuk urreatuazkuzen* (Sarea jasotzen ari ginela, arrain gaiztoak hurbildu zitzaizkigun).

Bai euskaraz eta bai gaztelaniaz, bira (“virar”) hitzak norabidez aldatzea edo buelta ematea esan nahi du. Baina, gaztelaniako hiztegiak beste adiera bat ere ematen dio. “Virar: dar vueltas al cabrestante para llevar las anclas o suspender otras cosas de mucho peso que hay que meter en la embarcación o sacar de ella”. Gure herriko arrantzaleentzat *bira* berbak jaso esan nahi du: *treñe birá* (sarea jaso, sarea txalupara sartu).

BIRAZOI

Ekaitza iragartzen duen hego-mendebaldeko haizea (“virazón”).

“Birazoi ixaten da trumoi eueldixe; denporali ekarri aurreko axi: birazoiko axi. Jeneralin birazoi suroestetik jotzen dabena ixaten da. Gero mendebala ta ipar-mendebala ekarten dau. Emendik barrutik trumoi-te, eueldi beru-te, orrek baakiau zer dakarren: birazoi”.
(Bedialauneta Laka Luis Mari).

(*Birazoi* izaten da trumoi eguraldia; ekaitza ekarri aurreko haizea: *birazoiko* haizea. Gehienetan *birazoi* hego-mendebaldetik jotzen duen haizea izaten da. Ondoren, horrek, mendebala eta ipar-mendebala ekartzen du. Hemendik barrutik trumoi eta eguraldi beroa denean, horrek badakigu zer ekarriko duen: *birazoi*).

BIREARRU

Birigarroa (“malviz”). Zozoaren tamainako hegaztia, baina, hura baino lirainagoa. Zozoa beltza da; birigarroa berriz, arrea. *Goikalin-de Kalandixan-da bixi zinak birearru entzungoben kantaten, bañe guk ez gendun entzuten etxetik, eta Kanttopeti-pezu* (Goiko Kanean eta Kale Handian bizi zirenek birigarroa entzungo zuten kantatzen baina, guk ez genuen entzuten etxetik, eta *Kanttope* auzotik ere ez).

Kantari aparta inon baldin bada. *Birearru* aipatzeko moduko hizpiderik sarri ez genuen izango, baina, *zozu* eta *birearru* bagenekien txori handi samarrak, kantari onak eta ugariak zirela gure inguruetan.

BIRÉTXIÑORRA

Bide-zidorra, bidexka (“sendero”, “camino estrecho y sinuoso”). Toribio Etxebarriak badakar. “*Bide-txingorra: sendero abierto en el monte por el ganado*”. Mendiko bide zabalak laburtu asmoaz hartzen dira bide-zidorrak; horregatik guk, gaztelaniaz “atajo” berbak duen adiera ere ematen diogu. *Biretxiñorra artu gendun de asko lena alla giñan* (Bide-zidorra hartu genuen eta askoz lehenago heldu ginen).

BIRÍ

1.- Bidea (“camino”). *Mutrikuko biri itxitte eida* (Mutrikurako bidea itxita omen dago). *Ori birioi noa eteru!* (Bide hori nora ote doa). *Antiuko biri itxurabaik euan da konpondu eiñddabe* (Antiguarako bidea gaizki zegoen eta konpondu egin dute).

2.- *Birí eiñ*. Bidea egin (“procurar”, “hacer lo posible”). Guk ia beti ezezko esaldietan erabiltzen dugu. *Kartzela juteko bireik ez eiñ Jangoikun ixenin* (Kartzelara joateko biderik ez egin Jainkoaren izenean!).

Rikardo Txakartegi, “*Zamora*”, gerratik bueltan, etxera iritsi eta arraunean egiteko deitu ziotenean aitak aholku hau eman zion: “*Autik odola botateko bireik-eta, ez eiñ gero!* (Ahotik odola botatzeko moduko esfortzurik ez egin gero!).

3.- *Biré erdixan*. Erdi bidean, bide erdia eginda (“a medio camino”). *Kantzata bire erdixan geatu giñan* (Nekatuta, erdi bidean geratu ginen). Gauza bera adierazteko *bire erdixin* ere esaten da. *Bire erdixin planto eiñ gendun* (Erdi bidean geratu egin ginen).

4.- *Birín erdixan*. Bidearen erdian (“en medio del camino”). *Birin erdixan jarri zan, da ez aurea ta ez atzea* (Bidearen erdian eseri zen, ez aurrera eta ez atzera).

Atsedena hartzeko nahiz beste zernahitarako, bide erdian esertzea ez zen ohikoa. Horregatik, hori egiten zuenaren jarrera nabarmendu nahi izaten genuen.

BIRIBILDDU

Biribildu (“redondear”). Berez biribila ez denari biribiltasuna eman. *Arrixak forma raru eukan, bañe, gastaten-gastaten biribilddu eiñddou* (Harriak forma arraroa zuen, baina, landuz-landuz biribildu egin dugu).

BIRIBILLE

Biribila, borobila (“redondo/a”). *Arri biribilik ezgakun faltaten* (Harri biribilik ez zitzaigun falta izaten). *Peloti biribille ixatezan da txiringoli-be bai* (Pilota borobila izaten zen, eta burdinazko nahiz zurezko uztaia ere bai). *Mundu-be biribille zala esateozkuen da guk siñistu* (Mundua ere borobila zela esaten ziguten, eta guk sinetsi).

Biribille berez, zirkulu edo esfera baten itxurako irudia izango litzateke. Horrelakoak eskolan entzuten genituen. Dena den, biribila guretzat, hori baino sinpleagoa zen: ertz zorrotzik ez zuen harria. Kalatxoriei eta azaleko arrainei (korrokoi handiak: *ur-oskolak*) botatzeko horrelakoak erosoagoak ziren. Marea jaisten zenean ugari izaten genituen ur ertzean.

BIRRIÑDDU

Birrindu (“desmenuzar”, “triturar”). Sardina harrapatzeko, lehenik, kaletan (arrantza egiteko leku jakinetan) *masixe* (apasta) botatzen zuten. Bakailao eta legatzaren erraiak birrinduta egiten zuten apasta hori. *Makallau arbixak birriñddute ettezan masixe* (Bakailao erraiak birrinduta egiten zen apasta). Testuinguru horretan entzuten genuen *birrinddu* berba.

Gu mehatxatzeko ere erabiltzen zuten. *Gaur atrapatemazattut birriñddu engozattut* (Gaur harrapatzen bazaitut, birrindu egingo zaitut). Hori, txiki-txiki egitea baino areago zihoan.

BIRRIÑE

Birrina, zahia (“salvado”). Gu ohartu ere egin gabe inguruko baserritarrek erabiliko zuten birrina zerbaitetarako, baina, bai arrantzaleek ere. Arrainari (sardinari) janaria, apasta, bota ondoren birrina botatzen zioten, azalera, bistara irten zedin. Eta horrela gertatzen omen zen. Gero sarean harrapatzen zuten, noski.

“Birriñe, saixe, garixaz-da oluaz-da eiñddaku. Masixe bota ta gero, arraño jatea etortezanin birriñe botatezan arraño azalea ekarteko. Asturiasea ta juten giñanin, norbera eziñ karnataipe eiñdde ta eurak naidanbeste arraiñ atrapatzen. An, San Esteban de Pravia ta or, ur moliue eotezan. Norberak masixe bota ta eziñ ikusi arrañoik. Baten olatteik Avilesea jun, de bertako batei preunta neutzan. Ta eurak, birriñe, “salvau”, botateotzela. Galizire jun giñan arribaran da, an preunta gendun, de baietz birriñe usatezala. Batelaz jun giñan bille ta zaku artu gendun. Geu-be usaten asi giñan. Bota axe ta, bista arraño, azal-azalea. Birriñe lena amen ibilltteben osaba Andresek-eta, blankurak euazenin. Baño axin bixkat euanin ezin ixatezan bota, erun etteban-da. Ordun, ba oixe etten gendun: masixe bota ta gero birriñe arraño goraua etorteko”. (Basterretxea Irusta Jon).

(Birrina, zahia, oloz eta gariz egina. Apasta bota ondoren, arraina jatera etortzen zenean birrina botatzen zitzaion arraina azalera etor zedin. Asturias aldera joaten ginenean, gu karnatarik egin ezinik aritzen ginen eta bertakoek arrain piloa harrapatzen zuten. Han, *San Esteban de Pravia* inguruan, ur iluna egoten zen. Guk apasta botatzen genuen baina, arrainik ezin ikusi izaten genuen. Behin holaxe Avilesera joan eta bertako bati galdetu nion. Eta beraiek, birrina (“salvado”) botatzen ziotela. Galiziako portu batera sartu ginen eguraldi txarrari ihesi, eta han ere galdetu genuen; eta baietz birrina erabiltzen zutela. Batelaz joan ginen bila eta zakua hartu genuen. Gu ere erabiltzen hasi ginen. Bota hura, eta arraina bistara, azal-azalera etortzen zen. Antzina hemen birrina erabiltzen zuten osaba Andresek-eta, arrain multzo handiak azaleratzen zirenean. Ordea, haize apurra ateratzen zuenean ezin bota izaten zen, eraman egiten baitzuen. Orduan ba, horixe egiten genuen: apasta bota eta gero birrina, arraina gorago etor zedin).

BIRRITTAN

Bi bider, bi aldiz, birritan (“dos veces”). *Gauzi beñ esanda eziñ eiñ; birritan esanbir* (Gauza behin aginduta ezin bete, bi aldiz esan behar).

Orain guraso garenok, seme-alabei gauzak behin, birritan, hirutan eta lau aldiz ere esan behar izaten dizkiegu. Esana betetzen dutenean pozik. Orduan ez zegoen horrelakorik. Alde batetik seme-alaba gehiago aginduak emateko, eta bestetik astirik ez birritan eta hirutan aginduta zain egoteko. *Birritan esatzut* (Bi bider esan dizut), entzuten genuenean, beste aukerarik ez zegoela bagenekien: esana bete edo zartakoa.

BISTAKU IXÁN

Argi egon (“estar claro”). *Ori bistakure* (Hori argi dago). *Nitzako bistaku ixanarren batzuk eztabe olaik ikusten* (Niretzat argi egon arren, batzuek ez dute horrela ikusten).

BÍSTAN

1.- Bistan, argi, agerian (“estar a la vista”, “ser evidente”). *Ortxe bistan dakazu* (Hortxe bistan daukazu). *Ori bistan da* (Hori argi dago).

Berez ezkutuan izaten den gorputzeko atal edo alderdiren bat bistaratzen denean erabiltzen dugu: *popabistan, pitobistan, titibistan...* *Igaxan popabistan ebizen* (Igerian ipurdi bistan ari ziren).

2.- *Bistá-bístan*. Argi eta garbi. *Bistan* hitzaren esanahia areagotu egiten du errepikatzeak. *Or ezta dudaik. Ori bista-bistan da* (Hor ez dago zalantzarik. Hori argi eta garbi dago).

BISTARATU

Bistara irten (“aparecer”). Beste testuinguruetan zer bait bistaratzeko, norbera edo gauzak mugitu behar dira. Kostaldean ez. Norberak zirkinik egin gabe bistaratzen dira “harkaitzak”. Izan ere “marea”, inori abisatu gabe, eta gu ohartu gabe ibiltzen da gora eta behera. Ura jaisten denean, urez estalitako harkaitzak bistaratu egiten dira. *Areik atxak, mari bajaralako bistaraturi* (Arkaitz haiek, marea jaitsi delako bistaratu dira).

BISTATIK

1.- Bistatik. *Jun* (joan) edo *kendu* (kendu) aditzekin. *Orreik pastelok kenduztaxuz bistatik, bestelan danak jangottuaz* (Pastel horiek keniezazkidazu bistatik, bestela denak jango ditut).
2.- *Beixen bistatik*. Begien bistatik. *Ezattut ikusi-be einai. Jun zattez beixen bistatik* (Ez zaitut ikusi ere egin nahi. Zoaz begien bistatik). *Kenduztaxu beixen bistatik ezetteku engotzat-eta* (Keniezadazu begien bistatik, bestela, astakeriaren bat egingo diot eta).

BISTÍ

1.- Bista, ikusmena (“vista”). *Bisti ona gaztik eukitten dabe* (Ikusmen ona gazteek izaten dute). Bista etorri, bat-batean egiten zaigu jaioberritan; egun batzuetako kontua. Joan, aldiz, poliki-poliki; baina, ez, “marea” bezala igarri ere egin gabe, igarrita baizik. *Aspaldixan bisti asko jungazta* (Aspaldi honetan bista asko joan zait). Bista “galdu” ere egiten da, gehiago sekula santan ez aurkitzeko. *Iñakik bisti galdurau* (Iñakik bista galdu du). *Goorrara batzuei pasateakuena: bixak euki bista ona, ta alkar eziñ ikusi* (Gogorra da batzuei gertatzen zaiena: biek izan bista ona, eta elkar ezin ikusi).

2.- *Bistí etorri*. Testuinguru jakin eta zehatz batean: *antxobiai bisti etorri* (antxoa eguzkiari begira jarri).

Hipolitok, itsasoko gorabeherak kontatzen, nik ezagutzen ez nuen testuinguruan erabili zuen *bisti* berba:

“Antxobiai bisti etorteako eunaz batea. Eune zabaltzen danin, antxobi, euzkixai beire jarten da”. (Egiguren Badiola Hipolito).

(Antxoari egunaz batera etortzen zaio bista. Eguna zabaltzen denean, egunsentian, antxoa eguzkiari begira jartzen da).

BITI

Biti, amarralekua (“bita”, “amarradero”). Berba hau ere, Ondarroan bertan, ez dute denek gauza bera adierazteko erabiltzen. Ikus, *motiloi* eta *marraena*.

Mikel Etxaburuk (Deustuko Unibertsitatea. Doktorego Tesia: *Ondarroako arrantzaleen lexikoa eta toponimia*) Boni Lakaren hitzak dakarzkigu: “...*biti te marraena bafora amarrateko; marraena juten da erdixan, eta biti juten da barrutik...*” (*biti* eta *marraena* txalupa lotzeko; *marraena* joaten da erdian, eta *biti* joaten da barrutik...).

BITSADORA

Bitsadera (“espumadera”). *Ekarritzaxu bitsadera au arrañau atateko* (Ekariezadazu bitsadera arrain hau ateratzeko).

“Bitsa” apenaz esaten den lekuetan “bitsadera” ezin erabili. Guk biak erabiltzen ditugu, bai *bitse* eta bai *bitsadera*. Guretzat beti izan da hitz hau arrunta eta asko erabilia. Arraina egosterakoan (atuna, perloia eta abar), gainera ateratzen den bits zikina ateratzeko bitsadera aproposena. Sukaldean beste eginkizun asko betetzeko ere bai.

BITSARRAÑE

Bits-arraina. Koipea, bitsa, adurra botatzen duen antxoa txiki multzo freskoa.

“Bitsarrañe, esanetzun, antxoba txikixai esateako. Antxoba txiki-txikixak, manddubatakuk, kubiarta botatakun bitse atakotzu. Orretteattik esateako antxoba txikixai bitsarrañe”. (Basterretxea Irusta Jon).

(*Bitsarrañe*, esan nizan, antxoa txikiari esaten zaio. Antxoa txiki-txikiak, txontxorrotakoak, txalupara jasotakoan bitsa ateratzen du. Horregatik, antxoa txikiari *bitsarrañe* esaten zaio).

BÍTSE

1.- Bitsa, aparra (“espuma”). *Autik bitse botaten euan; a ezeuan ondo* (Ahotik bitsa zeriola zegoen; hura ez zen ongi aurkitzen).

Ahotik botatzen dena *bitse* da guretzat, eta bai xaboiari ateratzen zaiona ere. Aparra, berriz, zernahi gorputzek uraren kontra jotzean ateratzen duen zipriztin zuri multzoa, eta bai txalupek abiadan doazenean uraren kontra ateratzen duten olatu zuria ere.

2.- *Bitsé daixola*. Bitsa dariola (“arrojando espuma”). Eten gabe bitsa botatzen. Ondoezak emanda, pertsona batzuei gertatzen zaie oso gaizki jartzen direnean. *Bitse daixola euan gizaju* (Bitsa zeriola zegoen gizajoa).

3.- *Bitse*. Arrain fresko multzoak botatzen duen adurra, koipea. Ikus, *adurre* (ADURRE, 2).

4.- *Bitsotsin*. Estu eta larri, arnasarik hartu ezinik, hitz egiteko baino estuago. *Zueneko ama Goikalin gora arin juntzan, bañe, Antiure bitsotsin alla zan* (Zuen ama Goiko Klean gora azkar joan zen, baina, *Antiguara* hitz egiteko baino estuago heldu zen).

5.- *Ur bitsetan*. Pozezko egoera adierazteko. *Ur bitsetan euan aetten kontuk entzuten* (Pozaren pozez zegoen haren kontuak entzuten).

BITT

Behar dut (“lo/la necesito”). Gaur egun kontrakzio hau (*biar dot / bir dot: bitt*) entzutea ez da erraza. Adinean oso aurrera doan pertsonaren batek esan dezake, baina, beste inork nekez. Izan ere orain, gure belaunaldikoek eta gazteagoek “*bir dot*” esaten dute (dugu) orainaldiko lehen pertsonan. Ordea, lehenaldian edo beste aditz pertsona batetan egiten dira antzeko kontrakzioak: “*ze bižu?*”, “*ori neuk bineban*”, “*geuk biendun*”.

Gure aitak “*bitt*” forma erabiltzen zuen beti. *Ekatzu ona ori ziarropuruoi ontxe bitt-eta* (Ekariezadazu hona zigarro-puru hori oraintxe behar baitut). *Gero lagakotzut, bañe au kutxilluau on neuk bitt ogixe ebaitteko* (Gero utziko dizut baina, aitzo hau orain nik behar dut ogia ebakitzeko). *Tretzak etteko zeozzerren premiñi eukanin jenti baforjauin etxea jutezan: “karnati bitt”, “amu bitt”, “potxeri bitt”! Bakotxak bibana artu te norberan etxea tretzak ettea* (Tretzak osatzeko zerbaiten premia zuenean jendeak txalupa-jabearen etxera jotzen zuen: karnata behar dut, amua behar dut, *potxeri* behar dut. Bakoitzak behar zuena hartu, eta norberaren etxera tretzak egitera). Ikus, *potxeri*.

Guk, gaur egun Ondarroan “*bir dot*” esaten dugu; Aulestin eta bere inguru guztian berriz: “*biot*”. *Itxi ori or neuk biot-eta* (Utzi hori hor, nik behar baitut). *Kanpora jun biot eta ati zabalik itxi* (Kanpora joan behar dut, eta atea zabalik laga).

BITTARTEKO AMABERJĪŃI

Bitarteko Ama Birjina. Bittarteko Amaberjiñiai bixitti eiñaz bire zarretik junga Antiure ta barrittik etorri (*Bitarteko Ama Birjinari bisita eginez, bide zaharretik joan gara Antiguara eta bide berritik itzuli*).

Herritik *Antiguako* ermitara, gure akorduz, beti egon izan dira bi bide: *Bire barrixe eta bire zarra* (Bide berria eta bide zaharra). Garbi dago lehenago bakarra baizik ez zela izango. Bide zaharra laburragoa. Hortik abiatuta, ospitalea zegoen, eta zati bat gorago Ama Birjina txiki bat: *Bittarteko Amaberjiñi*. Txikia izan arren, beste guztien mailakoa. Aldapa gogorragoa dago bide zaharretik, baina, azkarrago egiten da. Jende nagusiarentzat bide berria erosoagoa da.

BITTARTI

1.- Bitartea, tarte (“rendija”, “momento”). Lekuari nahiz denborari dagokionez erabiltzen dugu. *Ama ezkuta zan bixkatin, de axe bittarti ixaban naiku, biar txarra etteko* (Ama ezkutatu zen pixka batean, eta tarte hura aski izan zuen okerkeria egiteko). *Kale bittarte bat ortxera gu pasateko mouku* (Kale bitarte bat hortxe dago, gu pasatzeko modukoa).

2.- *Bittartin*. Bitartean (“mientras”). Kasu honetan beti denborari dagokio. *Zu jun mandatur ettea. Bittartin geuk eingouz amengo biarrak* (Zoaz mandatuak egitera. Bitartean guk egingo ditugu hemengo lanak). Honek badu kide sinonimo bat beteagoa: *bixen bittartin* (bien bitartean). Azken hau ere gure artean sarri entzuten da. *Zu aide. Bixen bittartin neuk zaiñddukot umi* (Zu zoaz. Bien bitartean nik zainduko dut umea).

BITTATERNAN

Jatorrizko esanahia, “betikotasuna” izan arren (beti-beti: ez hasierarik eta ez amaierarik), erabat kontrako adiera ematen diogu. Izan ere ezezko esaldietan erabiltzen dugu beti, “ez” negazioarekin. *Bittaternan* hau, latin garbia da: “in vitam aeternam” (betiereko bizitzan, betikotasunean). *Orrek andriorrek amen etxin eztau bittaternan ainkazurrik sartuko* (Emakume horrek etxe honetan ez du sekula santan hankarik sartuko).

Sekule (sekula) berbarekin ere gauza bera gertatzen zaigu. Jatorriz “in saecula saeculorum” hitzek betikotasuna ematen dute aditzera. Guretzat aldiz, berba honek, “inoiz, behin ere ez” esan nahi du. “Sekulorum sekulotan” (iparraldean), eta “sekula santan” horren aldagaiak dira. Baina, beti ere, jatorrian (latinez) dutenaren kontrako esanahiaz.

Erlikia hau (*bittaternan*) gordetzeko modukoa da, baina, orain bizirik dauden gutxiri entzuten zaio. Gure aitak sarri erabiltzen zuen; eta aurrekoek maiz erabiltzen zutela esan ere bai behin baino sarriago.

BITTIBAT

Bitik bat, asko (“en un gran porcentaje”). *Atzo arratsaldin intxaurrak jaten eon giñan, da bittibat ustela tokaazkun* (Atzo arratsaldean intxaurrak jaten aritu ginen, eta bitik bat ustela tokatu zitzaigun, hots, ustel ugari).

Osorik *bittik bat* da guretzat ere; baina, bigarren hitzaren hasierako “b” horrek ez digu uzten lehen berbaren azken “k” entzuten (*bittibat*). Horrelakoak behin baino sarriago gertatzen zaizkigu.

BIURRIXE

Bihurria, bihurri gunea (“curva”, “torcedura”). “Kota” (sokaren kota) zer den adierazteko gure aita berba honetaz baliatu zen: “*Koti: sokiai eonin etteakon biurrixe*” (Kota: sokari egonean egiten zaion bihurri gunea). Ikus, *koti*.

BIURTU

1.- Bihurritu (“torcer”, “retorcer”). Gauza batzuk nahita bihurritzen dira eta beste batzuk istripuz. *Zezer garbitzen zabizenin arriko trapu lantzin-lantzin biurtu birrixaten da* (Zer edo zer garbitzen ari zarenean, harraskako zapia sarri samar bihurritu behar izaten da). Haurrek, berriz, pazientzia galarazten dutenean, lepoa bihurritzeko gogoia ematen dute. *Atrapatemazattut zami biurtukotzut* (Harrapatzen bazaitut, lepoa bihurrituko dizut). Horrelakorik ez da egiten, baina, esan sarri; egiteko gogoia izan ere bai.

Txorkatila ere istripuz bihurritzen zen sarri samar: *txorkatilli biurtu. Gure umik txorkatilli biurturau* (Gure umeak txorkatila bihurritu du).

2.- Bihurtu (“convertirse”, “transformarse”). *Ori gixonoi len abertzali zan da on rekete biurture* (Gizon hori lehen abertzalea zen eta orain erreketek bihurtu da).

BIXALDU

1.- Bidali, bota (“enviar”, “expulsar”). *Amak ixikonea bixaldu nau arrañeta* (Amak izebaren etxera bidali nau arrainetara). *Beran euneralako Andonik pastelak bixalduzkuz* (Bere eguna delako Andonik pastelak bidali dizkigu). *Neska batzuk elixopin ebizen soka da sankristauk bixaldu eittuz* (Neska batzuk zimitorioan soka saltoan ari ziren, eta sakristauak bidali egin ditu). *Martiñ biarretik bixaldurabe* (Martin lanetik bota dute). *Ati jorot eta axi artzea bixaldu nabe* (Atea jo dut eta haize hartzera bidali naute).

2.- *Zizkun autsakiñ bixaldu*. Modu txarrean eta haserre bizian haizea hartzera bidali (“despedir con cajas destempladas”). *Areikana diru eskatzea junittanin, zizkun autsakiñ bixaldu nittuen* (Haiengana diru eske joan nintzenean, modu txarrean eta haserre bizian bidali ninduten haizea hartzera). *Dexkurun ona baletor mesere eske, zizkun autsakiñ bixalduko neuke* (Deskuiduan hona mesede eske baletor, modu txarrean bidaliko nuke haizea hartzera).

BIXAMONA

1.- Biharamuna (“el día siguiente”). Aldez aurretik ematen den erreferentzia baten hurrengo eguna: *San Pedro bixamona* (San Pedro biharamuna, hots, San Pedro egunaren hurrengo). *Sanjun bixamonin-be Gozika jun giñan afai-meixendi ettea* (San Joan biharamunean ere Gorozikara joan ginen afari-merienda egitera).

2.- Parrandaren ondorengo gorputzaldi txarra, ajea (“resaca”). *Atzo afaxe eukiendun, de gaur bixamona* (Atzo afaria izan genuen eta gaur biharamuna).

Era bat baino gehiago dago kontzeptu hau adierazteko: astelehena (antzina, parranda-egun bakarra igandea zelako), ajea, biharamuna.

BÍXAR

1.- Bihar (“mañana”). Gaurko egunaren biharamuna, hurrengo eguna. *Gaur eztou eiñ bape-ta, gaurko partez bixar enbikou biarra* (Gaur batere egin ez dugunez, gaurko partez bihar egin beharko dugu lana).

2.- “Inoiz ere ez” (“nunca”). Zentzu honetan ironiaz esaten da. *Aren dirun zaintzaz? Orreik diruok bixar artukozuz!* (Haren diruen zain al zaude? Diru horiek ez dituzu sekula hartuko). *Bixar etorrikoatzu zeure bille!* (Inoiz ez zaizu bila etorriko).

3.- *Bixár ero éti*. Bihar edo etzi, etorkizuneko zeinahi egunetan (“tarde o temprano”, “algún día de éstos”). *Dirun bixkat aurreatu enbirde, bixar ero etzi eroze pasata-be erantzuteko morun eoteko* (Diru apur bat aurreratu egin behar da, bihar edo etzi, zernahi gertatuta ere, egoerari aurre egin ahal izateko).

4.- *Bixarko pasata*. Etzi (“pasado mañana”). Modu trakets hau ere erabili egiten dugu, nahiz eta *etzi* berba beti eskura izan. Gutxienez, *etzi* ez dezagula baztertu; nahi bada biak erabili. *Bixarko pasata engou mendi-buelti* (Etzi egingo dugu mendi-buelta).

BIXIALARGUNE

Bizi-alarguna (“persona que vive separada de su cónyuge”). Ezkontidearekin bizi ez dena. *Enekixen ori andrioi ezkondu zanik. Pentsateneban neskazarra zala. Bixialargune eide* (Ez nekien emakume hori ezkondua zenik. Uste nuen ezkongabea zela. Bizi-alarguna omen da).

Banaketak eta dibortzioak arruntak eta ohikoak ez ziren garaietako hitza da hau. Ezkontidea hilez gero, bizirik geratzen zena aurrerantzean alarguna zen; “banatuta”, berriz, biak bizirik eta biak “alargun”. Biak alargun geratzen ziren arren, beste inorengana hurbiltzerik burutik ez zitzaien pasatzen. Orain, honen ordeztu bestelako hitzak entzuten dira: dibortziatua, separatua, banandua... Gainera, asko eta asko, banandu ahala batu egiten dira beste batekin. Berba hau (*bixialargune*) berreskuratu egin beharko litzateke, beste modernoago horiekin batera, txandatzu bederen, erabiltzeko, banatzen dena beste batekin elkartzen ez den kasuetarako.

BIXIKI

1.- Afariketari aritzeko tresna (“utensilio para jugar a papás y mamás”). Hitz hau pluralean sarriago erabiltzen zen (*bixikak*), baina, inoiz pieza bat galdu eta umeren bat bere *bixikin* (pieza baten) bila aritzen zen erdi negarrez. *Bixiki galduakola-ta, nearrez da* (Afariketako pieza bat galdu zaiola-eta negarrez ari da). *Orrek mutillorrek bixiki apurtuzta* (Mutil horrek apariketako tresna bat puskatu dit).

Afariketari aritzeko tresnak, jostailuak. Haur-jolasetan aritzeko tresnak: eguneroko bizitzan (sukaldeko tresna, ume-arropa, osasun-gintzakoak...) nagusiek erabiltzen zituzten aparailu eta

tresna berberak, baina, txikiak, hots, jostailuak. *Atzo bixikak amentxe laga nittuzen, da on eztaz amen* (Atzo, afariketako tresnak hementxe utzi nituen eta orain ez daude hemen).

Guk mutilok ez genuen horretan parterik; ikusi eta entzun besterik ez.

2.- *Bixikan*. Afariketan (“juego de niñas haciendo comedia de los asuntos de los mayores”). Eibarren: *afariketan eiñ, ibilli edo jardun*. Aulestin: *aparike eiñ, apariketan ibilli*. Ondarroan, *bixikan* neskak aritzen ziren; mutilok behin ere ez. *Neskak bixikan ebizen bittartin gu batelin, fuelin ero pelotan ibillikoiñan* (Neskak afariketan ari ziren bitartean gu, batelean, futbolearen edo pilotan arituko ginen).

BIXIMORU

Bizimodua (“modo de vivir”, “sustento”). *Biximoru ederra eztaru orrek* (Bizimodu ederra ez darama horrek). *Olatteik ataten dau orrek biximoru* (Horrela ateratzen du horrek bizimodua).

Umeren batek, bere bihurrikeriak direla medio amari bizimodua nahastu eta zailtzen diorean, parada ederra egokitzen da testuinguru horretan berba hau txertatzeko. *Orrek umiorrek biximoru ederra eztotza emoten amai* (Ume horrek ederki zailtzen dio bizimodua amari).

BIXIXU

Pertsonen nahiz animalien hesteetan bizi den zizarea (“lombriz intestinal”). *Onek umionek eztau ondo lo etten. Bixixutaukezela esango nuke* (Ume honek ez du lo ondo egiten. Egingo nuke zizareak dituela).

Ume edo mutikoen izaera bihurria zizareekin parekatu ere egiten da. Une batean ere geldirik egon ezin den haurragatik esaten da: *Au umiau bixixo utsera* (Ume hau zizare naturala da).

BÍXKAT

1.- Apur bat (“un poco”). *Ardaun bixkat eratik eztau kalteik etten, da ona bara gitxia* (Ardo apur batek ez du kalterik egiten, eta ardoa ona baldin bada gutxiago).

2.- *Bixkáka*. Pixkaka, pixkanaka, apurka (“poco a poco”). Dena batera egin gabe; orain pixka bat eta geroxeago beste pixka bat. *Dana batea ezileike eñ. Bixkaka engou* (Dena kolpetik ezin da egin. Pixkanaka egingo dugu).

Errepikatzen denean, berriz, (*bixkaka-bixkaka*: pixkanaka-pixkanaka) are eta patxada gehiago eskatzen da, lasaiago egitea. *Trankill artu! Bixkaka-bixkaka engou* (Lasai. Pixkanaka-pixkanaka egingo dugu).

2.- *Bíxkatín*. Pixka batean, apur batean (“un momento”). *Eon bixkatín. Seixan etorrikona* (Itxaron apur batean. Berehala etorriko naiz).

Gauza bera adierazteko *bixkaten* ere berdin entzungo dugu. *Bixkaten eoteko esan dau* (Pixka batean egoteko esan du).

BÍXKOR

Bizkor (“rápidamente”). Adberbio legez sarri entzuten zen; orain gutxiago. *Arin* berbak leku handia jan dio. Beraz, erabileraren poderioz, indarberritu beharrekotzat joko nuke. Beti *arin* berba erabili gabe, tarteka *bixkor*. *Zaiñ gazela ta bixkor etorteko* (Zain gaudela eta bizkor etortzeko esan).

BIXKORRA

Bizkorra (“veloz”, “rápido/a”). Adjektibo bezala noiznahi. *Mutil bixkorrara ori* (Mutil bizkorra da hori). *Orrek ainka bixkorrataukez* (Horrek hanka bizkorrak ditu).

BIXKORTU

Bizkortu, suspertu (“restablecerse de una enfermedad”). *Ia attitte ariñ bixkortzen dan* (Ea aitona azkar bizkortzen den). Gaixoaldi luzearen ondoren gertatzen da aditz honen erabilerarako testuingururik egoki eta aproposena. *Luzarun eonda oian, bañe, bixkorture* (Luzaroan egon da ohean, baina, bizkortu da).

BIXOTZA

- 1.- Bihotza (“corazón”). *Bixotza danotakau; animalixa-pe bai* (Bihotza denok daukagu; animaliek ere bai). *Animali batzun bixotza jan etten da* (Animalia batzuen bihotza jan egiten da).
- 2.- *Bixotzik éuki ez*. Bihotzik eduki ez, hots, maitatzeko nahiz urrikalmendurako gaitasunik izan ez. *Ama ume txiki biaz kalea botarau orrek. Orrek eztauke bixotzi-pe* (Ama ume txiki birekin kalera bota du. Horrek ez du bihotzik).
- 3.- *Bixótz oneku*. Bihotz onekoa (“de buen corazón”). *Mundun pertsona gaiztuk baraz, bañe, bixotz onekuk asko-be gexa* (Munduan badaude pertsona gaiztoak, baina, bihotz onekoak askoz gehiago).
- 4.- *Bixotzeku*. Bihotzeko gaitza (“enfermedad del corazón”). *Sasoi baten ori pelotan, fuelin, eta mendixan asko ibilttezan, bañe on ez. Bixotzekuauke* (Garai batean hori pilotan, futboleant eta mendian sarri ibiltzen zen, baina, orain ez. Bihotzeko gaitza du).
- 5.- *Bixotzekuk emón*. Bihotzekoak eman (“tener un infarto”). *Andri luzarun eontzan gaxoik, eta kandeli morun juntzan gastaten. Gixona ostea, eun batetik bestea iltzan bixotzekuk emonda* (Andrea luzaroan egon zen gaixorik, eta kandela bezala joan zen ahituz. Gizona berriz, egun batetik bestera hil zen bihotzekoak emanda).
- 6.- *Neuré bixotza!* Nire laztana! (“cariño mío”). Maitasuna agertuz haurrei zuzentzen zaizkien berbak. *Neure bixotza! Ama jun eiñdde, bañe, ez billurtu. Gaur neuaz lo engozu* (Nire laztana! Ama joan egin da, baina, ez beldurrik izan. Gaur nirekin lo egingo duzu).

BIXOTZERRI

Bihotzerrea (“ardor”, “acidez de estómago”). *Naidanbeste piper jandouz, eta bixotzerri eizte* (Piper ugari jan ditugu eta bihotzerrea egin didate).
Garai hartan, gu oso gazteak izaki, esan ez, baina, entzun egiten genuen *bixotzerri*. Behin batean, mutiko batek galdetu zion zahar bati ea bihotzerrea zer zen. Ez zion azalpen handirik eman: “*A txo-txo, bixipazaz zeuri-be allakoatzu eunen baten bixotzerri*” (Lasai txikito. Luzaroan bizi bazara zuri ere etorriko zaizu egunen batean bihotzerrea). Hagineko mina bezala; nola azalduko diozu bada sekula izan ez duen bati hagineko mina zer den? Egunen batean etorriko zaio.

BIZARRA

- 1.- Bizarra (“barba”). *Batzuk eunero kentzeben bizarra, eta beste batzuk astin beñ* (Batzuek egunero kentzen zuten bizarra, eta beste batzuek astean behin).
- Singularrean, gizonezkoei aurpegian hazi eta “egunero” moztu behar izaten dena. Garai hartan eta lehenago ez zuten egunero mozten. Bizarra kentzea benetako errituala zen, eta tresna jakin batzuk behar ziren: *jaboi, ure, txispoi, labañi te atxurre* (xaboia, ura, brotxa, bizar-xafla eta aitzurra).
- 2.- Gizonezkoen artean bizarra, ausardiaren eta maskulinitatearen sinbolotzat hartu izan da. Horregatik, zerbait arriskutsua egiteko ausardia erakusten ez zuenari esaten zitzaion, *zuk eztakazu bizarrik* (zuk ez daukazu bizarrik). *Zuk eztakazu bizarrik aettei neskiai dantzi eskatzeko* (Zuk ez duzu barrabilik neska hari dantza eskatzeko). Baina, horrela nork esaten zuen? *Zuk eztakazu potroik* esaten ausartzen ez zenak. Gizonezkoen arteko kale hizkuntza arruntean, *potroik*; baina, hizkuntza jasoagoan berba egiten saiatzen zirenek, *bizarrik*. *Zueik eztakazue bizarrik olako denporaliaz itxosa urteteko* (Zuek ez duzue barrabilik horrelako ekaitzaz itsasora irteteko).

BIZARRAK

- 1.- Bizarrak. Pluralean esanda, gorputzaren atal desberdinetakoak izan zitezkeen: *braetako bizarrak* (barrabiletakoak edo alu ingurukoak), *galtzarpekek, ainketakuk...* Bizar horiek emakumeen ahotan ez dituzu sarri entzungo. Gizonezkoek aipatzen dute maizago. Orain

emakumeak “depilatu” egiten dira. Orduan ez dakit nola konpontzen ziren. Gu horretaz ez ginen ohartzen.

Egun batean, nire emaztea (oraindik ezkondu gabe geunden) eta bere lagun Kristina Garate “depilatzera” joan ziren. Kristinaren amak, ausartu ez, eta “depilatzera” joan zirela esan gabe “pelukeriara” joan zirela esan zidan. Ondoren ikusi nituenean, emakumeei gustatzen zaien bezala, urrutitik esan nien oso dotore eta “guapa” zetoze. Harrituta geratu ziren; eta orduan argitu zen, pelukeriara zertara joan ziren. *Ainketako bizarrak kentzea juntzin areik* (Hanketako bizarrak kentzera joan ziren haiek).

2.- Antxoaren buru aldeko ertzak eta hezur txikiak. *Antxobiai ettengakon azala kendu, erdiko azurre-be bai, eta ertzak garbittu bizarrarrak-eta kenduaz* (Antxoari egiten zitzaion azala kendu, erdiko hezurra ere bai, eta ertzak garbitu alboko hezur txikiak kenduz).

Izan ere, kontserba fabrikari antxoak oliotan latetan sartu orduko prozesu luzea burutu behar izaten dute, eta lata handietan, gainean pisu handiak dituztela, zapal-zapal hilabeteetan egon ondoren, azkenean garbi-garbi egiten dira oliotan jartzeko prest.

3.- Kokotxak (“cocoas”). Nik horrela (“z”rekin) entzun izan dut, baina, Eneko Barrutiak (143) Boni Lakari “*bizarrak*” (“x”rekin) jaso zion. Legatz eta bakailaoaren kokotxak aditzera emateko erabili izan da: *leazbizarrak, makallau-bizarrak*. Ikus, *leazbizarrak*.

BIZIKLETA KARRERI

Bizikleta lasterketa (“prueba ciclista”). Ondarroan bertan izaten genuen bi eguneko lasterketa urtero. Urriaren 4aren inguruan izaten zen; “Liberación de Ondarroa” ospatu egin behar baitzuten. *Milloitik* itzulia egiten zuten eta helmuga Ondarroan (Ondarroa, Berriatua, *Milloi*, Lekeitio, Ondarroa; edo alderantziz).

Garai hartan Eibarko karrerak ere sona handia zuen eta urtero igarotzen zen Ondarroatik. *Vuelta España* urtero ez zen Ondarroatik pasatzen, baina, pare bat urtetan behintzat igaro zela esango nuke.

Horietaz aparte, jarraipen zorrotza egiten genien *Giro*-ari eta *Tour*-ari, izan ere *Penalti* tabernako arbelean Felipek (tabernako semeak) egunero idazten zuen itzuli horietan gertatutakoa: etapako sailkapena eta sailkapen orokorra.

BIZIKLETI

1.- Bizikleta (“bicicleta”). *Bizikleta txikixak alkila etten zittuezen Lakanin de Minerrenin. Gutzako Lakaneku apartin euan, Saniñazio Kalin, de Minerrenean juten giñan domeketan. Ordu beteko alkilerra oberleku, eta ordu erdiku amar erril* (Bizikleta txikiak alokatu egiten zituzten Lakak eta Minerrek. Lakaren tailerra urruti egiten zitzaigulako, Minerrengana joaten ginen igandeetan. Ordu beteko alokairua duro bat, eta ordu erdikoa hamar erreal).

Modu askotako bizikletak zeuden: *Bizikleta txikixe, neskan bizikleti, mutillan bizikleti, karrerako bizikleti* (bizikleta txikia, nesken bizikleta, mutilen bizikleta, hots, koadro eta guztikoa, profesionalen bizikleta). Bizikleta txiki haietan ikasi genuen bizikletan ibiltzen.

2.- *Neskan bizikleti*. Nesken bizikleta, alegia, koadrorik gabekoa (“bicicleta de paseo”). Koadrorik gabekoak izaten ziren, izan ere orduan koadrodun bizikleta batean neskak ibiltzea oso deserosoa eta probokatzaila izango zen, neskak beti gonekin ibiltzen baitziren. Guretzat ere, oso txikiak ginenez, erosoagoak ziren *neskan bizikletak*.

3.- *Karrerako bizikleti*. Karrerako bizikleta, txirrindulari profesionalen antzeko bizikleta (“bicicleta de profesionales”, “bicicleta de manillar bajo”). Honelako bizikletak erabiltzen zituztenak baziren batzuk: Egia, Miner, Laka, “*Nobe*”, Jose Luis “*Otxa*”, “*Baldomín*”, “*Okers*”, Austin “*Piru*”, Tomas “*Dronge*”, Gaizka, Pauliñ “*Armintxa*”, “*Kanpanero*” (“*Ferraz*”), Pedro Urresti, Leandro Amallobieta, *Maiñelako* Pello, Jose Antonio Txakartegi, Jose Ramon Basaguren... Gainontzean, horrelako bizikletak karrera zegoenean baizik ez genituen ikusten. *Gontzaloi karrerako bizikleti ekarritze* (Gonzalori karrerako bizikleta ekarri diote).

Hala ere, gogoan dut neska bat, *Antzolosoko* Ikerne, Txominen eta Patxiren arreba, karrerako bizikletan ibiltzen zela. Garai hartan Ondarroan, benetan bitxia eta harrigarria. Dena den, ez naiz gogoratzen bizikletan ibiltzeko nolako arropaz baliatzen zen. Galtza motzekin beharko zuen izan. Xehetasun horietaz ez naiz ongi gogoratzen.

BIZIXU

Grina gaiztoa, bizioa, joera okerra (“vicio”). *Nitakaten bizixo bakarra erreti* (Nik daukadan grina gaizto bakarra erretzea da). *Bizixo batzuk karuk ixatendiz* (Bizio batzuk garestia izaten dira).

BIZKAIA

Urrufiño Ibarlozari esaten zioten goitizen hau (Urrufiño “*Bizkaia*”), nahiz eta bera familiaz *Atunane* izan. Bere emaztea Maria Laka zen, eta seme alabak: Damian, Jon, Karmele, Iñaki eta Maite. Neska bat hil omen zitzaion, baina, hura nik ez nuen ezagutu. Hauek *Bizkaianek* ziren. Ordea, bakoitzari bere izena eta ondoren “*Bizkaia*” ipinita ere deitzen zaie: Maite “*Bizkaia*”, Karmele “*Bizkaia*”, Jon “*Bizkaia*” eta abar. *Gu iruarren abitaziñoiñ bixi giñan da Bizkaianek bosgarrenin* (Gu hirugarren solairuan bizi ginen, eta “*Bizkaia*” familia bosgarrenean).

BIZKAITTARRA

1.- Bizkaitarra (“vizcaino/a”). Bizkaian jaiotakoei eta han bizi direnei deitzen zaie horrela. *Bizkaitarrak eta gipuzkuarrak, danok euskeraz eiñarren, eztou bardiñ berba etten* (Bizkaitarrek eta gipuzkoarrek, denok euskaraz mintzatzen garen arren, ez dugu berdin egiten). *Pelotan da fuelin gipuzkuarrak irabazti baño naxa ixaten gendun bizkaitarrak irabazti; estroparan-be bai* (Pilotan eta futbolekin, gipuzkoarrek irabaztea baino nahiago izaten genuen bizkaitarrek irabazteaz; estropadan ere bai).

2.- Abertzalea (“nacionalista”). *Arei bizkaitarra zalako kendutzen dana* (Hari abertzalea zelako kendu zioten dena).

Garai batean berba hau erabiltzen zen norbait abertzalea zela aditzera emateko. Toribio Etxebarriak bere hiztegian egiten dio aipamena berba honi. “Bizkaitarra: discípulo de Sabino Arana”. Nire emaztearen amona, Aulestikoa zen, 1890ean jaioa. Hark, Francoren gerra garaiko eta osteko kontuak aipatzean, *abertzali* berba inoiz ez zuen erabiltzen, *bizkaitarra* baizik. *Areik bizkaitarrak zile nik enekixen ordun; gero jakineban* (Haiek abertzaleak zirela nik ez nekien ordutan; gero jakin nuen). Gure gurasoek ere horrela entzun izan zieten aurrekoei, baina, beraieganetik guk *abertzali* berba ikasi genuen.

Garai batean *ikurriñe* berbaren ordean “*bandera bizkaitarra*” erabiltzen zen. Ikus, *bandera bizkaitarra*.

BIZKARGI

Baxurako txalupa berdea. Laka anaiak ziren jabeak. Anaietariko bat, Boni, patroia. *Bizkargi atunez beteta sartu eide Coruñan*. (*Bizkargi* hegaluzez beteta sartu omen da Coruñako portuan). *Bizkargi* txalupa zutelako, jabeen familiakoak *Bizkargik* ziren. Boniren emaztea berriz, Ane “*Bizkargi*”.

BIZKAXE

Bizkaia (“Vizcaya”). *Bixaxe ezta probintzixa andixe, bañe Bizkaxan jente asko bixire* (Bizkaia ez da probintzia handia, baina, Bizkaian jende ugari bizi da).

Bizkaiko mutur batean bizi ginelarik, bagenekien, gure inguruan behinik behin, Bizkaia non hasten zen eta Gipuzkoa non bukatzen zen: *Kateiñ*, hots, *Saturrarango* hondartza parean dagoen bihurtunean. Gipuzkoatik datozenentzat hantxe jartzen du *BIZKAIA*. Entzutez, Bizkaiko beste zenbait herri (*Bilbo*, *Durango*, *Elorri*, *Amorebieta*, *Galdano*, *Santurtzi*, *Portugalete*,

Barakaldo, Erandixio, Bermio, Lekatxo, Mundaka, Gernika, Markiña eta abar) ere ezagunak zitzaizkigun, ordea, beste asko ez.

Gure herria Bizkaiaren ertz-ertzean kokatua dagoelako-edo makina bat bider irakurri eta entzun izan dugu Ondarroa Gipuzkoan dagoela. Ondarroa Bizkaian dago, Gipuzkoarekin muga egiten. Horregatik Ondarroan egiten den mintzairari ez zaio gipuzkeraren eraginik falta. Futbolari dagokionez ere Ondarroa Gipuzkoako federazioari lotuta egon izan da.

BÍZTU

Piztu (“encender”). *Ziarroik eztozun biztu* (Ez ezazu piztu zigarrorik). *Lena etxitan goxin goxa lelengoko gauzi: sue biztu* (Garai batean etxeetan goizean goiz egiten zen lehen lana: sua piztu). Orain, etxe batean piztu daitezkeen gauzak, aparailuak, banan-banan izendatzea ez da erraza: *bonbili, lanpari, alojenu, tokadisku, telebiziñoi, kalentadora, kalefaziñoi, labi, bentiladora, aire akondizionau, radixu, bideu, kaseta, mobille, inpresori, labadori, aspiradora, estratora, sekadori, sukaldi, ordenadora, plantxi...* Hauetaz aparte, argi indarrez ibiltzen diren aparailu txikiago guztiak (*bizarra kentzeko makiñi, depilateku, uli sikatzeku, batidori, likuadori, erroti...*). Garai hartan, nagusiki *bonbilli* edo *argixe*; bietara esaten zen. *Eskatzeko argixe biztu / Eskatzeko bonbilli biztu* (Sukaldeko argia piztu / Sukaldeko bonbilla piztu). Honetaz aparte: *posporu, kandeli, lanpari*. Aitak: *ziarru eta ziarro puru* (zigarroa eta puroa). *Ziarru biztu geu-pe etten gendun, bañe ezkutun* (Zigarroa guk ere pizten genuen, baina, ezkutuan).

Pospoloa sarri samar pizten zen, beste zernahi pizteko beharrezkoa baitzen. Kandela, argia joaten zenean. Haize boladatxo bat aski zen horretarako. Horrelakoetan, lehen galdera: *posporuk nun daz?* (pospoloak non daude). Kandela aise aurkitzen zen; pospoloak ez. Argia zegoenean erraza zen, baina argirik gabe! Gehienetan kandela eskurago izaten genuen. Lanpara, santuren bati pizten genion: oliotan egoten zen lanparatxoa.

Gauza guztien gainetik, egunero egin beharreko erritual bat zen garrantzizkoena: *sue biztu* (sua piztu). Sukaldeko sua, gehienetan, goizean goiz piztu, eta denok lotara joan bitartean itzaliko ez zena, janari guztiak egiteko beharko genuena. Hura, zeremonia aparta zen, eta askotan, uste baino zailagoa. Neguko egun hotz eta umeletan, dena hezetasunez blai zegoenean, “benetako sua” piztea ez zen lan samurra gertatzen. Helburua: “karboneran” zegoen harri-ikatzaren sutan gori-gori jarri. Jakina, pospoloz harri-ikatzari ezin zitzaion surik eman; bitartekoak behar ziren: *papera, txirixak* (*txiria, txirbila*: “viruta”), *pinu koskorrak* eta abar. Denak balio zuen ikatzaren pizteko. Behin hori lortuz gero, eguneko lan nagusi bat beteta zegoen. Sukaldea epel eta janaria prestatzeko arazorik ez, “baldin eta zer jan” bazegoen. *Amenabill sue biztu naxan, bañe, ondioik ikatzak eztau artu* (Hemen ari naiz sua piztu nahiz, baina, ikatzak oraindik ez du hartu). Ikatzak su hartzen zuenean, orduantxe lasai.

BLANKIANDO

Arraina (arrain multzoa) itsasoan sabeleko zurtasuna erakutsiz doanean esaten da. *Blankiraka* berbaren sinonimotzat har dezakegu.

“Rosa Marin alkarreaz ibilli giñan Andres da bixok urte baten. Fuerteventurako egoko partin, Jandia ingurun zan. Antxe getozen karnata barri-barriz Bogadorretik. Andres da neu gixuzen aurreko koaztin. Txoixak ikusi genduzen, da baakixu: arrañan errezelu. “Laun ikusteozuz areik txoixak? An arrañeabillela emoten dau”, esanetzan. “Bai Xare. An arrañera”, berak. Patroiai engentzan diar-da: “Guazen”. Bota karnati txoixan parin-de, bapez. Axe berdetxu euan; bañe arrañik ikusi-bez. Alako baten, alanik beatu, te axebeko aldin an ixun kriston barbala blankiando: txermola. Kala ta segixan txalopi bete, aurre ta atze. Axe berdi euan, da aurreko beli giza; da txalopi popa-popa ipiñi gendun. Arrañe geuaz batea. Beatu aborretik, beatu estiborretik eta uri-pe ezan ikusten, dana arrañe. Eun txalopantzako arrañe euan an”. (Bedialauneta Laka Luis Mari).

(Rosa Mari itsasontzian Andres eta biok ibili ginen elkarrekin urte batean. Fuerteventurako hego aldean, Jandia inguruan zen. Hantxe gentozen karnata harrapatu berriarekin Bogador-etik.

Andres eta ni gindoazen aurreko brankan. Txoriak ikusi genituen, eta jakina: arrainaren susmoa. “Lagun, ikusten al dituzu txori haiek? Han arraina dabilela ematen du”, esan nion. “Bai “Xare”, han arraina dago”, berak. Lemazainari deitu genion-eta: “Goazen”. Karnata bota txorien parean, eta batere ez. Haize bizi samarra zebilen; baina, arrainik ez. Halako baten, horrela begiratu, eta haizebeko aldean han zioan ikaragarritzko arrain sarda sabela erakutsiz: *txermola*. Hasi arrantzan eta berehala txalupa bete, aurre eta atze. Haize bizi samarra zebilenez, aurreko bela zabaldu; eta txalupa popa-popa ipini genuen. Arraina gurekin batera zetorren. Begiratu ababorretik, begiratu istriborretik, eta urik ere ez zen ikusten, dena arraina. Ehun txaluparentzako arraina zegoen han).

Bitxia da Ondarroako arrantzaleek, barneratuta dituzten hitzekin (*blankiri*, *blankiraka*) gaztelaniako “gerundio” forma zein erraz erabiltzen duten: *blankiando*, *erriando*... (Ikus, *jerundio*).

BLANKIRI

1.- Arrainaren sabeleko zurtasuna. Errekan nahiz itsasoan arrainak bere sabelaldea erakustean lehorretik edo txalupatik ikusten da zurtasun hori. *Errixun sarri ikusten genduzen lasunak blankiri ataten* (Errekan maiz ikusten genituen korrokoia sabeleko zurtasuna erakutsiz). Bermeon *zurizgora*.

Guk txikitan, arrainak uretan erakusten zuen sabeleko zurtasunari, *blankiri* ordeztu *blankuri* deitzen genion. Beraz, oker. Eta bestalde ez genekien *blankuri* zer zen. Duela gutxi ohartu nintzen bata eta bestea zer ziren. Ikus, *blankuri*.

2.- *Blankiraka* Arraina, batez ere itsasoan, eten gabe sabela, hots, sabeleko zurtasuna erakutsiz doanean esaten da. *Amendu antxobi blankiraka* (Hemen doa antxoa sabela erakutsiz). Bermeon *zurizgoraka*.

BLANKÓ ESPAÑA

Gaztelaniako hiztegiak badakar. “Blanco de España: nombre común al carbonato básico, al subnitrato de bismuto y a la creta lavada”. Horietako produkturen bat da. Gogoratzen naiz hauts zuria izaten zela. Garai hartan sukaldetako zati batzuetan ipintzen ziren axuleiua beti zuriak izaten ziren; gero etorri ziren koloretakoak. Zikinarekin zikinez, tarteak iluntzen zirenean, *blanko españa* ematen zen axuleiuen arteko tarteak zuritzeko. Behin baino gehiagotan eman izan nuen; zuri-zuri geratzen ziren. Horregatik, zerbaiten zurtasuna nabarmentzeko, produktu honekin konparatzen genuen: *blanko españa baño zurixa* (*blanko españa* baino zuriagoa). *Blanco españan bixkat ekatzu eskatzeko ladrilluk zuritzeko* (Ekariezadazu “*blanco españa*” sukaldetako axuleiua apur bat zuritzeko).

BLANKURAKO ARRAÑE

Egunez ur azalean dabilen antxoa, sardina, txitxarroa edo berdel multsoa sarea bota eta harrapatzen denean, horri deitzen zaio “*blankurako arrañe*”.

“Arrañan jateku, plaktona, urte sasoi batzutan, ur azalin eoten da, eta arrañe, antxobi ero sardiñi, altsaten da gora, azalea, axe plaktona jatea. Olan azal-azalin jaten dabillenin, antxobi nai sardiñi, saltoka asten da, txartaraka. Atzekuk esateban: “allarte arrañe txartaraka ikustenbozue”. “An txartari. Arrañe txartaraka asire”. Antxobi plaktona jaten ur azalin. Ixurdak antxobi batzen daben moure antxobik plaktona batu etten dau, eta urak kolore gorrixki artzen dau, uran kolori aldatu etten da. Antxobi ero sardiñi plaktona jaten batun euanin botatezan treñe etxari etteko. Da orrei esateakon blankurako arrañe: enjeneralin antxobi ero sardiñi ixango zan”. (Badiola Urresti Joseba).

(Arrainaren janaria, planktona, urte garai batzuetan ur azalean egoten da, eta arraina, antxoa edo sardiña, igotzen da gora, azalera, plankton hura jatera. Horrela azal-azalean jaten ari denean, antxoa nahiz sardina, saltoka hasten da, *txartaraka*. Lemazainak honela esaten zuen: “erne arraina txartaraka ikusten baduzue”. “Han txartari, arraina saltoka hasi da”. Antxoa planktona

jaten ur azalean. Izurdeek antxoa biltzen duten bezala, antxoak planktona batu egiten du, eta urak kolore gorrixka hartzen du, ura kolorez aldatzen da. Antxoa edo sardina planktona jaten multso handian bilduta zegoenean botatzen genion sarea. Eta horri deitzen zitzaion *blankurako arrañe*: gehienetan antxoa edo sardina izaten zen).

BLANKURI

Ur azalean, egunez (gauez *ardora*) ikusten den arrain multzoari esaten zaio *blankuri*, baldin eta antxoa, sardina, txitxarroa edo berdela bada. Izan ere, multzoa hegaluzearena (*atune*) edo hegalaburrarena (*zimarroi*) bada, *sardi* (sarda) esaten zaio. *Blankuri ikusten gendunin prest eoten giñan segixan etxari etteko* (*Blankuri* ikusten genuenean, prest egoten ginen berehala sarea botatzeko).

“Antxobi ero sardiñi zanin esatezan blankuri. Blankuri ixaten da, koño, danak alaxe, sakats agirixan. Jenealin eueldi ederretan ixaten da, bañe, txarretan-be bai. Sakats agirixan. “Errekoño, blankurire a!”. Inguru guzti bal-baltza. Blankuri esateako orrei”. (Arrizabalaga Badiola Antonio).

(Antxoa edo sardina multzoari esaten zaio *blankuri*. *Blankuri* izaten da, koño, ba arraina sakats agirian dagoenean. Gehienetan eguraldi ederretan gertatzen da, baina, txarretan ere bai. Sakats agirian. “Errekoño, begira *blankuri*!”. Inguru guztia beltz-beltza. Horri esaten zaio *blankuri*).

BLAST

1.- Matrailean edo aurpegian ematen zen zaplaztekoaren onomatopeia. *Blast emoztan arpexan* (Zaplaztekoa eman zidan aurpegian).

2.- *Blastaraka*. Zaplaztekoak emanez (“dando bofetadas”). *Blastaraka arpexe gorri-gorri lagatzen* (Zaplaztekoak emanez, aurpegia gorri-gorri utzi zion).

3.- *Blastari*. Zaplaztekoa (“bofetada”). *Gitxien uste banin, blastari emotzan arpexan* (Gutxien uste zuenean, zaplaztekoa eman zion aurpegian). Honen sinonimoa *blastazu*. Era batera nahiz bestera esan, mina berdin ematen zuen zaplaztekoak. *Elixan olgetan ibillttearren sankristauk blastazu emozta* (Elizan jolasean ibiltzeagatik sakristauak zaplaztekoa eman dit).

4.- *Blast*. Hil (“morir”). *Indixu te amerikanu auskan asizin. Indixuk puñala sartutzan da, amerikanu blast* (Indioa eta amerikarra borrokan hasi ziren. Indioak amerikarrari puñala sartu eta amerikarra hil egin zen).

Blas “*Andixe*” (*Fraixko Marineko atte*) hil zen eta kanpotar lagun batzuek haren anaia Hipolitorekin (Hipolito “*Ulegorra*”) topo egin eta Blas zer moduz zegoen galdetu zioten. Anaiak honela erantzun zien: *Blas blast!*. Horrela esanda ez zioten ulertu, baina, beste berba batzuekin ulertarazi zien hil egin zela.

5.- *Blast*. Lurrera erortzearen onomatopeia ere bada. *Trankil-trankil gixuzen da Pedro blas(t) beangañea* (Lasai-lasai gindoazen eta kale erdian bat-batean Pedro lurrera erori zen). *Joban ukabillaz da blas(t) beangañea* (Jo ukabilez eta lurrera bota zuen).

BLASTÍN

Joko baten izena. Guk ez genuen ezagutu joko hau. Gure aurrekoei entzunda dakigu gizonezko helduak aritzen zirela *blastin*. Aizto bat jartzen zen lurrean sartuta eta distantzia jakin batera marra bat. Partehartzaile bakoitzak txanpona botatzen zuen aiztoa jotzera. Helburua: txanponaz aiztoa jo eta behera bota. Aiztoa behera bota gabe jotzen bazuen, “*grak*” esaten zen. Jo eta botatzen zuenean, “*grak eta blast*”.

Miren “*Kantaleko*”k kontatu zidan gizon helduak *blastin* aritzen zirela.

“Iperkalin-be baeuazen saardandeixak. Ortxe azentsora etten dabizen tokixan euan Pauliñoneku. Jose Mutrikun atte zan ori, Pauliño Ikatxa. Beste bat Isasineku, eta Iperkalin sarreran eukiban Goittikuk. Popularra zan Isasineku, gixonak-eta asko eotentzine. Erromexa-pe demasak eotentzin or. Blastin-be ibilttezin, olanik diru botaten. Gixon andixak ibilttezin blastin”. (Arrizabalaga Aranburu Miren).

(Ipar Kanean ere bazeuden sagardotegiak. Hortxe igogailua ipintzen ari diren lekuan zegoen Pauliñorena. Jose “*Mutriku*”ren aita zen hori, Pauliño “*Ikatxa*”. Beste bat, *Isasineku*. Eta Ipar Kanean sarreran eduki zuen *Goitti* baserrikoak. *Isasineku* zen jende gehien ibiltzen zena. Ia beti zegoen han jendea. Ikaragarritzko giroa egoten zen. Hor *blastin* ere jarduten zuten, horrela dirua botatzen. Gizon helduak aritzen ziren *blastin*).

Honako azalpen hau ematen digu Augustin Zubikaraik (EUSKARA. XXVI. 1981: “R.Mª Azkueri jarraitzen”):

“*Grak eta blast*: joko bateko esaera (acierto y tumbada). Dale y fuera. Juego en que se pone un cuchillo metido en tierra, sobre una raya y se arrojan monedas, sobre el mismo, siendo el premio mayor el dar al cuchillo y tirarle. Si solamente se toca, se dice: *grak*”.

BLAXIRE

Blasa izeneko emakumea. Imanol Eizagirre “*Yimi*”ren etxean neskame egon zen *Blaxire*. Hezur hautsiak konpontzeko abilezia aparta zuen. Horretarako, ardo berotan bustitako zapiak baliatzen zen. Txikia izan arren ikaragarritzko indarra zuen hatzetan. *Umiai besuk urtetza ta Blaxireana erun dot. Segixan arreglatza besu* (Umeari besoa atera zaio eta “*Blaxire*”rengana eraman dut. Berehala konpondu dio besoa). “*Blaxire*” *Txailaneku* zan.

BLIS-BLAST

Elkarren segidan emandako bi zaplaztekok ateratzen duten “zarata”. *Berbaik eiñbaik, blis-blast emotzan arpexan* (Hitzik egin gabe, bi zaplazteko segidan eman zizkion aurpegian).

BLÓKA

1.- Bloka (“bloc”). *Kuadernu baño bloka naxa ixaten gendun* (Koadernoak baino bloka nahiago izaten genuen).

Gure garaian, eskolarako koadernoak erabiltzen genituen. Geroago agertu ziren *blokak*. Tamaina eta forma desberdina zuten, eta albora ordeztu, goraka zabaltzen ziren.

2.- Karamelu marka jakin bat. Ez naiz gogoratzen idatzita nola agertzen zen izena: *block*. Handiak eta ederrak ziren; kolore guztietakoak. Gure aho txikietan ozta-ozta kabitzen ziren. Apur bat txikitu bitartean, estu ibiltzen ginen ahoan *bloka* menderatu ezinik. *Nitzat blok kaameluzin ederrenak, bañe, karuena-pe bai* (Niretzat blok karameluak ziren gozorenak, baina, garestienak ere bai).

BÓA EIÑ

Boga egin, bogatu (“bogar”, “remar”). Arraunean egin, arraunari eragin txalupak edo batelak aurrera egin dezan. *Batela aurrea juti naibozu boa enbikozu* (Nahi baduzu batela aurrera joan dadin boga egin beharko duzu).

Orain, “*boa*” (boga) esan besterik ez dugu egiten, eta lantzean behin ikusi telebistaz beste batzuek nola egiten duten. Garai hartan esan eta egin. Edozein aitzakia aski izaten genuen batela hartu eta *erramutan* (arraunean) egiteko. Behin arrauna hartuz gero, toletean estropua sartu eta bi aukera zeuden, *boa* ala *zixe* (aurrera edo atzera joateko eragin). “Maniobrak” egiteko batak boga eta besteak zia, eta batela atzerantz eramateko, alde bietakoek zia. *Estropari irabazteko boa goor enbirde, besti-pe ezti lo eoten-da* (Estropada irabazteko boga gogor egin behar da, besteak ere ez baitira lo egoten).

Badugu kantu ezagunik, “boga” berba agertzen zaigunik: “*Boga-boga marinela, joan behar degu urrutira...*”. Gure aita, 1910ean jaio zen Ondarroan. Hamar urte bete zituen hasi zen itsasoan. Txalupek, belak eta arraunak baizik ez omen zituzten. “Boga”, beharko egin arraina harrapatu nahi bazuten.

Boaren kontrakoa zer da? Zixe (zia: arraunari atzeraka eragitea). Horregatik, bi pertsona inolaz ere konpondu ezin direnean esaten da: *batak boa ettemarau, bestik zixe* (Batak boga egiten badu, besteak zia).

BOBÍ

Boga (“boga”). Urdin berde koloreko ezkata zilarreztatuz estalitako gorputza duen itsas arraina. Baxurako txalupek neguan harrapatzen zuten arrain jangarria. Honi, eta neguan harrapatzen ziren antzekoei *arrañ zatarra* deitzen zieten arrantzaleek. *Ekarri eta saldu engoben, bañe, arrantzalik bobi ezeben asko jaten* (Harrapatu eta saldu egingo zuten, baina, arrantzaleek boga ez zuten asko jaten). Ikus, *takot-manddubi* (TAKOTA, 2).

“Bobi beti ezautu ixan dou; bizitza guztin. Neun gexa atrapatezan. Bolintxin, Saustanen-da, txitxarro tartin-de. Gítxi ezta, bañe iluntzetan-da atrapa ettezan. Gerua, baforai sonarrak-eta ipiñientzanin, ordun asi giñan bobatan. Eun baten, negu zan; Jose Luis gaxoik eta neu junittan patroí. Orraxe Plantxa Gañea jun giñan, da arrañe. Bañe, arrixe euan da etxaraik eziñ eiñ. Jun giñan arutzattua ta botaendun. Gaba zan da ixte ez gendun ikusten. Treñe alaten asi giñan da, Pedrok, maiñeruk, esaban-ze: “Au ondun da; sari ondun da”. Aparatuk eztoztan markaten an ondoik euanik. Banekixen a beste zeoze zana. Treñe bixkat apurtzen asiazkun, de makiñistiai atzea palara bat emoteko esanetzan. Axe esanaz batea treñe biun-biun eiñtzan. Mille arru boba altsaenduzen. Zan axe bobi tengaraka ondure. Ezin gora ekarri. Berak arrañak bixkat gora eibanin, biun-biun eiñtzan sari. Bobik, orduko denporako prezixo politte etteban, ezan beste arrañik eoten-da”. (Basterretxea Irusta Jon).

(Boga arraina beti ezagutu izan dugu; bizitza guztian. Neguan gehiago harrapatzen zen. Sare txikiekin *Saustan* deritzon kalan, txitxarro artean-eta. Asko ez, baina, iluntzeetan harrapatu egiten zen. Geroago, txalupei sonarrak ipini genizkienean, orduan hasi ginen bogatan. Egun baten, negua zen; Jose Luis (patroia) gaixorik zegoen eta neu joan nintzen patroí. *Plantxa Gañi* deritzan ingurura joan eta arraina aurkitu genuen. Baina, harria zegoenez ezin genuen sarerik bota. Zabaldu ginen apur bat eta bota genuen. Ilun zegoen eta ez genuen ezer ikusten. Sarea jasotzen hasi eta arrantzale batek, Pedrok, honela esan zidan: “Hau hondoan dago; sarea hondoan dago”. Aparailuak ez zidan markatzen han hondorik zegoenik. Banekien nik hura beste zerbait zena. Sarea pixka bat apurtzen hasi zen eta makinistari apur bat atzera jotzeko esan nion. Berehala sarea bigundu, askatu bezala egin zen. Mila arroa boga jaso genituen. Boga hondora tiraka aritu zen. Eta ezin gora ekarri, asko baitzen. Berak arrainak apur bat gora egin zuenean, bigundu egin zen sarea. Garai hartarako, bogak prezio polita egiten zuen, beste arrainik ez baitzen egoten).

BÓBU

Ergela, inozoa (“bobo/a”). Mutilen artean hitzetik hortzera esaten zen iraina. Neskei ez genien entzuten. Gehienetan galdera gisara: *Zu bobuzaela? Zeattik botazu baloi arutz?* (Inozoa al zara? Zergatik bota duzu baloia harantz?). *Zu bobuza! Jauin aurrin zelaik artu leike bizikleti!* (Benetan ergela zara. Jabearen aurrean nola har daiteke bizikleta!).

BODEGI

Sotoa (“bodega”). *Borei* ere entzun daiteke. *Ordun, erri guztin Bodegi baño besteik ez euan* (Garai hartan, herri guztian zehar sotoa besterik ez zegoen).

Gure sasoian, herri osoan zehar, denda jakin batzuk zeuden sakabanatuta. Horretaz aparte, kaleetan, etxeetako atari eta sotoetako ateak baizik ez ziren ikusten. Txalupa asko ziren, eta horien guztien aparailu eta tresneria gordetzeko leku handiak behar: sotoak (*bodegak*). Sotoetako ate guztiek izaten zuten, goiko edo beheko aldean, katuentzat, sartu-irtena egiteko zuloren bat. Katuaren presentzia derrigorrezkoa zen inguruan zebilen sagu eta arratoi saldoei aurre egiteko. Geroago, portuan egin ziren biltegi berriei ere horrela deitzen zitzairen. Azkenaldian, *almazena* hitzak jan dio lekua. Gaur egun biak (*bodegi* eta *almazena*) erabiltzen dira.

BOKARTA

Berba hau guk ez genuen inon entzuten. Ordea Ondarroako arrantzaleek, beraiek erabiltzen ez zuten arren, bazekiten Gipuzkoako zenbait lekutan antxoari *bokarta* deitzen ziotela; baita Bermeen ere. Ondarroan beti, *antxobi*.

BOKAZABALA

Aterperik gabeko txalupa. *Oneik kubiartabaikuk ixatezin; eta beste batzuk euazen kubiartarunak* (Hauek aterperik gabekoak izaten ziren; eta beste batzuk zeuden aterpedunak). *Lenako txalopa bokazabalak ezeben ixebe eukitten: tostak eta beian paelak, besteik ix-bez* (Garai bateko aterperik gabeko txalupak ez zuten ezertxo ere izaten: tostak eta behean panelak, besterik ezertxo ere ez). *Bokazabalak amentxe bazterrin ibilttezin* (Aterperik gabeko txalupak kostatik oso hurbil ibiltzen ziren).

BÓKI

Portuko irteera (“bocana”). *Orixoko bokan bertan ondua zan txalopa bat* (Orioko portuko irteeran bertan hondoratu zen txalupa bat).

BÓLA

Kontra gogor egin, gogor hartu, haserre eginez haizea hartzera bidali (“despachar violentamente”). *Berak berba gozo eitzan, bañe, bestik, bola eiban* (Berak gozo hitz egin zion, baina, besteak haserre bizian ekin zion).

BOLANDERI

1.- Txapligua, bolandera (“cohete de fiesta”). *Bolanderi ixan da. Zeattik etera?* (Txapligua izan da. Zergatik ote?).

Maizago erabiltzen genuen pluralean, sarriago izaten baitziren bat baino gehiago. *Guk bolanderak pozik entzuten genduzen; bolanderak entzundakun atzetik zeoze ixatezalako: pelotapartidu, kabezuruk, bizikleta karreri, konkurtso de peska ero zeoze* (Guk bolanderak pozik entzuten genituen, bolanderen ondoren beti zetorrelako zerbait: pilota partida, buruhandiak, bizikleta karrera, arrantza lehiaketa edo beste zerbait).

2.- *Bolandera bakarrak*. Antxoa bakarrak ikusten zirenean esaten zen.

“Antxoa bakarrak ikustezinin, bolandera bakarrak; ori baño gexa bazan, sare arraño, eta masa andixe zanin, ardora”. (Bedialauneta Laka Jose Mari).

(Antxoa bakarrak ikusten zirenean *bolandera bakarrak*; hori baino arrain kantitate handiagoa bazen, *sare arraño*, eta arrain multzo ikaragarriak zirenean *ardora*).

3.- *Bolanderak*. Zerrategian soberan geratzen ziren makila mehe eta luzeak. (“especie de listones largos que sobran al serrar los troncos”). *Drongenea tronguk erun, de zerran pasaten zittuen tabloik atateko. Tabloñ ertzak zerratik pasaeran sobre geatzezin makilla mei-meiak eta luze-luzik: bolanderak* (“Dongre”ren zerrategira enborrak eramaten zituztenean, zerran pasatzen zituzten ohol handiak ateratzeko. Eta ohol handien ertzak zerratzean, soberan geratzen ziren makila mehe luzeak: *bolanderak*).

“Drongenea jutun giñan bolanderata sue biztuteko. Egur mei-mei-meiak ixatezin. Trongukiñ kamiona pasatezanin, segixan jakittezan: “Kamiona allara Drongenea”. Mundo guzti ozpaleta ta bolanderata. Eurak zerran tablak etten zittuenin, alakoxe ertz mei-meiak geatzezin an; da areik ixatezin aproposak sue biztuteko. Amak esateozkun Pakoi te niri: “Niri ekarri matti, bolanderak”. Pako ta neu ixaten giñan etxea bolanderak karriaten genduzenak”. (Arauco Akarregi Begoña).

(“Dronge”ren zerrategira joaten ginen *bolanderatara* sua pizteko. Egur mehe-meheak izaten ziren. Enborrez kargatuta kamioia igarotzen zenean, berehala jakiten zen: “Kamioia heldu da “Dronge”ren zerrategira”. Jende ugari joaten zen enbor-azaletara eta *bolanderatara*. Zerrategian, enborretik oholak ateratzean, horrelako ertz mehe-meheak geratzen ziren soberan; eta haiek berebizikoak izaten ziren sua pizteko. Amak honela esaten zigun Pakori eta niri: “Niri

ekarri, laztana, *bolanderak*”. Pako eta ni izaten ginen *bolanderak* etxera ekartzen genituenak). Ikus, *Dronge*.

Familia batzuetako neska-mutikoeak, *bolanderak* eramaten zituzten etxera sua pizteko. Gure amak *bolanderen* ordeztu, txirbila erabiltzen zuen. Gu ontziolara sarri joaten ginen txirbiletara. Ikus, *txirixe*.

BOLANTI

Txartela (“volante del médico”). Etxeetan izaten zen *bolante* bakarra, *medikun bolanti* izaten zen. *Medikuana junbiou, te bolanteik eziñddot topa. Nunda medikun bolanti?* (Sendagilearengana joan behar dugu eta txartelik ezin dut aurkitu. Non dago medikuaren txartela?).

BOLATOKIXE

Kofradi zaharrear (orduan hura besterik ez zegoen) arrainaren enkantea egiten zen areto borobila. Erosleak ere borobilean esertzen ziren; enkante burua (enkantea ozenki adierazten zuena) berriz erdi-erdian. Erosle bakoitza beti aulki berean kokatzen zen, eta zenbaki bat zuen bere ezaugarri.

Enkante burua hasten zen goi samarreko zenbaki batetik behera arrainaren prezioak ozenki botatzen. Bakoitzari komeni zitzaionean, bere aulki ondoan zuen mekanismo bati gora eragin eta zurezko bola (bere zenbaki eta guzti) askatzen zuen aretoaren erdira, enkante buruaren aurrera joan zedin. Zenbakiak ematen zuen aditzera nork erosi nahi zuen arraina.

Enkanteak zurezko bola horietaz baliatuz funtzionatzen zuelako aretoari *bolatokixe* (“bolatokia”) deitzen zitzaion. *Antxoba sasoiñ, antxoba asko sartzen zanin, guk nai ixaten gendun gure fabrikantik antxobi artzi. Inox geu-be juten giñan bolatokire gure fabrikako, Mai Tobaneako, antxobaik artzeben ikustea. Geu angazela artzenbaban, bagenkixen seguru bixamonin fabrika jungo giñana ta pozik* (Antxoa sasoiñ, antxoa asko sartzen zenean, guk nahi izaten genuen gure fabrikako nagusiak antxoa har zezan. Batzuetan gu ere joaten ginen “bolatokira” gure fabrikarako (*Mai Tobaren* fabrikarako) antxoarik hartzen ote zuten ikustera. Gu bertan geundela hartzen bazuen, bagenekien seguru bihamunean fabrikara joango ginena, eta pozik).

Duela urte batzuk, *bolatokixe* sute batek irentsi zuen. Kofradi zaharra berriztatu zuten, baina, *bolatokixe* falta.

BOLETU

Itsasorako agiria, itsasora joateko behar zen dokumentazioa (“documentación para enrolar en un barco”). Garai batean ez zen horrelakorik behar, baina, apur bat geroago bai. *On itxosa ezileike jun boletobaik* (Orain agiritik gabe ezin da itsasora joan). *Sasoi baten txalopa batzutan, boletobaiko gaztik eta zarrak ibilltzezin* (Garai batean txalupa batzuetan dokumentaziorik gabeko gazteak eta zaharrak aritzen ziren).

BÓLI

Kanttope auzoan zegoen garabiak zuen burdinazko bola. Ikus, *tronguk* (TRONGU, 2).

BOLINTXE

1.- Sare mota bat, batez ere sardinatarako erabiltzen zena. *Treina* deiturikoa baino soka meheagoz eгина. Horrelako sareekin sardinatan eta txitxarroetan jarduten zutenei *bolintxeruk* deitzen zieten. Horretan aritzea, *bolintxin* ibiltzea izaten zen. *Gure atte-ta bolintxin dabiz* (Gure aita-eta, *bolintxin*, sardinatan dabilta).

Gaztelaniako hiztegiak honen antzeko berba bat dakar. “Boliche: jábega pequeña”. “Jabega: embarcación parecida al jabeque, pero más pequeña; sirve para pescar”.

2.- *Bolintxeru*. *Bolintxe* deituriko sarearekin sardinatan eta txitxarrota bazterrean (kostatik hurbil) aritzen ziren txalupa txikiak. *Orreik or dabiezen txalopak bolintxerutiz* (Horiek or dabiltzan txalupak *bolintxeroak* dira).

“Bolintxeruk, guk ezautuouen denpora guztin, esate bateako, bobi, txitxarru, sardiñi eta antxoba sasoiñ antxobi-be atrapateben. Treñak txikixazin, bañe, antxobi ordun errez atrapatezan, gañea urre-urrin. Itxosun ure baño gexa antxobi. Amentxe barra bueltan-be antxoba txikixe atrapatzen ikusiendun. Olantxenik kostera atzan baten, Jon (zeure anaxi) te bixok plaxan anguz musturrintzir-de, musturretik urtenaz batea, berta-bertan etxari. Aurri bete antxoba enbarkaban. Santa Teesitak asko-be bir-bez. Eun-de piku arru-ero; dana dala! Ikusiendun enbarkabana, ta Santa Teesita barrurutz. Bixok aringange: etxea jun, fuenti artu te antxobata. Fuentekara antxoba etxea”. (Bedialauneta Laka Luis Mari).

(*Bolintxeruk* deituriko txalupek, guk ezagutu dugun aldian, behinik behin, boga, txitxarroa, sardina, eta antxoa garaian antxoa ere harrapatzen zuten. Sareak txikiak ziren, baina, garai hartan antxoa erraz harrapatzen zen, gainera oso hurbil. Itsasoan ura baino antxoa gehiago zegoen. Hemen portuko sarreran ere antxoa txikia harrapatzen ikusi genuen. Horrela, antxoa garai bukaera batean, Jon (zure anaia) eta biok, hondartzan bagoaz muturrean zehar, eta muturretik irten eta berehala, hantxe bertan sarea botatzen. Aurreko aldea bete antxoa jaso zuen. *Santa Teresita* txalupak asko ez zuen behar betetzeko. Ehun eta piku arroba; dena dela! Ikusi genuen harrapatu zuela, eta *Santa Teresita* moila aldera. Biok korrika: etxera joan, erretilu hartu, eta antxoatara. Erretilu bete antxoa etxera).

BOLINTXEKO TXITXARRU

Baxurako txalupek sare harrapatzen zuten txitxarro txikia, hots ur azalean zebilena (“chicharrillo”). *Bolintxeko txitxarru gozu ixatezan* (*Bolintxe* deituriko sareaz harrapatutako txitxarroa gozoa izaten zen).

BOLINTXIN IBILLI

Bolintxe deituriko sareaz, gehienetan gauez, sardina, txitxarro txikia eta abar harrapatzen aritu. Ikus, *bolintxe* (BOLINTXE, 1) eta *bolintxeru* (BOLINTXE, 2). *Bolintxin* aritzen zen txalupari *bolintxeru* deitzen zitzaion.

“Bolintxin ni ibilli nittan Iñaki Bizkaiaz-da junde erdi eskola kiesik eiñdde. Eskolatik arratsaldin urten da eurakiñ bolintxea Milagrosen; Txokolateneku te Koasteiñeku zala usteot; bixena ixango zan. Ori Asturiastik etorritte gero zan, ba beatzi bat urte-ero eukiko nittun. Olantxenik jun de goxin eskolako pentsamentoi-pe. Goxin allaeran, arrañe ata ta alaku te besti. Lengusuk, Iñaki Bizkaiak, ipiñitte, amar ero amabi txitxarro, txitxarro zuri ederrak, soka sartute sakatsetik pasata, ta amana erregaluaz. Zaplarak artzeko billurraz da... Bueno, paso. Gabaz ardorin ibilli tte goxin eskola. Bolintxin atrapatezan bobi, txitxarru... Antxoba sasoiñ antxobi-be bai”. (Bedialauneta Laka Luis Mari).

(*Bolintxin* ni aritu nintzen Iñaki *Bizkaia*”rekin-eta joanda, erdi piper eginda. Eskolatik arratsaldean irten eta eurekin *bolintxera* *Milagros* itsasontzian; txalupa hura “*Txokolate*” eta “*Koasteiñ*” familiena, biena zela uste dut. Hori Asturiastik etorri ondoren izan zen, beraz, bederatziren bat urte izango nituen. Horrelaxe joan eta goizean eskolarako usterik bat ere ez. Goizean herrira heltzean arraina atera eta gainontzeko lanak egin. Lehengusuak, Iñaki “*Bizkaia*”k, ipinita, hamar edo hamabi txitxarro, txitxarro zuri ederrak, soka sartuta, sakatsetik pasatuta, eta amarengana opariarekin. Jipoia hartzeko beldurrez... Baina hartu gabe pasa. Gauez itsasoan arrantzan aritu eta goizean eskolara. *Bolintxin* harrapatzen zen boga, txitxarroa... Antxoa garaian antxoa ere bai).

BOLÓ-BÓLO IBILLI

Bolo-bolo ibili, ahoz aho ibili, bazter guztietara zabaldu (“extenderse por todas los rincones”). *Ori, erri guztin dabill bolo-bolo* (Berri hori herri guztian dago zabaldua).

Baina, gure artean, aditzik gabe *bolo-bolo* esaten denean, zerbait airean zabaldu dela ematen du aditzera: *diru te kromuk bolo-bolo* (dirua eta kromoak airean zabaldu dira).

Garai batean, aberatsek, bataioa zutenean, elizkizunaren ondoren dirua, txanponak, botatzen zituzten eliz atarian. Orduan bai erne egoten ginela! Horri, “dirua bolo-bolo botatzea” deitzen zitzaion. Txanpon haiek airean zabaltzen ziren bezala, herrian zehar albisteak eta zurrumurruak zabaltzen ziren *bolo-bolo*.

Bolo hitza, latin garbia da (*volo*: nahi dut). Bataioan, apaizak, ume jaioberriari, ea bataiatua izan nahi zuen galdetzen zion; dena latinez noski (“Vis baptizare?”). Umeak ezin erantzun, ez baitzuen latinez ulertzen! Aita-besoetakoa eta ama-besoetakoa hantxe izaten ziren, baina, hauek ere ez zekiten latinez. Ordea, sakristauak latinez jakin ez arren, bazekien zer erantzun: umearen eta beste guztien orde, “*volo*” (nahi dut) esaten zuen. Apaizaren galdera bakoitzari, “*volo, volo, volo*” (*bolo-bolo*). Horra hitzaren jatorria. *Gure gurasuk bautizo asko euki arren, sekule ezeben diroik bolo-bolo bota* (Gure gurasoek bataio asko izan arren sekula santan ez zuten bolo-bolo dirurik bota). Bederatzi seme-alaba, bederatzi bataio. *Bolo-boloik ez bañe bautizupai* (*Bolo-bolorik* ez baina, bataioak bai).

BONBARRIKI

Mutikoen artean egiten genuen “nor baino nor”, jolasa, hots, leku jakin batean ilaran, marra baten atzean jarri eta nork urrutirago egin pixa. Intentsitate bereko txizagura aldi berean izaten ez genuenez, pixagale handiena zuenak egiten zuen *bonbarrika* luzeena. Berak irabazten zuen. “*Zeñek bonbarrika andixaua ettea*”, *andraik eta neskaik bistan ezeuanin ibiltten giñan* (“Txiza nork urrutirago egin”, jolasa, emakumerik eta neskarik bistan ez zegoenean burutzen genuen).

BONBATXUK

Bonbatxoak (“bombachos”). Mahoizko galtza lasaiak, bragetarik gabe, kalekoen gainetik janztekoak. Gerrian estutzeko lokarria erantsita zeramaten. *Biarrin asteko jantzixuz bonbatxuk* (Lanean hasteko jantzi itzazu bonbatxoak).

Biltokietan eta sotoetan lanik txikiena egiten hasteko ere, txukunak zirenek, beti janzten zituzten bonbatxoak. Zikintzekotan, bonbatxoak zikintzen ziren, eta ez soineko galtzak. *Bonbatxuk garbittutera?* (Bonbatxoak garbituta al daude?).

Gehienetan bonbatxoak zikinak egoten ziren; baina hauek ere noizetik noizera garbitu egin behar. *Bonbatxo zikiñak jantzi tte goxetik gabea biarrin* (Bonbatxo zikinak jantzi eta goizetik gauera bitartean lanean).

BONBILLE

Hitz honekin bukatzen da Ondarroako esaera bat: “*On bille, on bille, bonbille*”. Zerbait itxurazkoa lortu arren, sekula konforme ez, eta beti hobearen bila, azkenean lehen bestean edo okerrago (ezer gabe) geratzen denagatik esaten dugu. Hildo beretik esaten omen zuen *Milanton* “*Saasta*”k (gure *attittak*) zerbait egina eta bukatua izan arren hobetzen ahalegintzen zenagatik: *Ixe-ixe ondo danin, errie* (Ia-ia ondo dagoenean utzi). Izan ere, ondo dagoen zerbati, hobetu asmoz, etengabe ukituka jarraitzen baduzu, une jakin batetik aurrera okertuz eta hondatuz joango zaizu.

BONBILLI

Bonbilla (“bombilla”). Bonbilla zer egiten zen?: *erosi, ipiñi, fundiu* (erre), *kendu, apurtu* (guk, *pelotiaz ero putzaz*), *zikiñddu* (*garbittu beñ-bez*). Orain, lanpara ikusten da, eta argitasuna ere bai, bonbillarik ez. Gainera, ahaleginez, zeharkako argiak (*indiretuk*) ipintzen dira, gelako giroa lasaiagoa gerta dadin. *Ordun, gure etxin bentzat, lanparaik ezan eoten; bobilli bera eotezan bista-bistan, eta arek argi indiretoik ezeban etten, beixeta diretu baño. Bañe 25eko bonbilli, tte gañea zikiñe, eun guztin berai beire eonda-be, itsutzeko ez euan arriskoik* (Garai hartan, gure etxean behinik behin, lanpararik ez zen izaten; bonbilla bera egoten zen agiri-agirian, eta hark

zeharkako argirik ez zuen egiten, begietara argi zuzena baizik. Baina, 25eko bonbilla eta gainera zikina, egun osoan berari begira egonda ere itsutzeko ez zegoen arriskurik).

BONBILLOI

Barrua hutsa izaten zuen beirazko bola (“bola de cristal hueca”). Baxuran erabiltzen zituzten sareek kortxoak behar zituzten bezala, arrastekoek *bonbilloiak* behar zituzten sarearen alderdi bati azalean eusteko. Hori itsasoan. Baina guk lehorrean ze erabilera ematen genien? Itsulapikotzat izaten genituen. Zerra txiki finaz kristalari txanponak sartzeko adinako ebakia egin eta itsulapiko sendoa eta perfektua. Izan ere lurrezko itsulapikoak erraz apurtzen ziren, eta barruan zer zegoen bagenekien arren, zenbat zegoen ez zen ikusten. Ordea, hura bete egin behar zen! Diru aurreztaile zintzoentzat *bonbilloiak* hobeak ziren, baina, guretzat eta gure inguruko beste guztientzat ez. Inoiz ez ziren apurtzen, eta noizko bete? Bete arte ez zegoen puskatzerik. Lurrezkoak aldiz erraz apurtzen ziren, eta orduan dirua gastatzera azkar. *Bonbilloiak* berdeak eta zuriak zeuden. Dotoreak ziren, eta erdi beteta zeudenean (horrela neuk ez nuen askorik ikusi), zer esanik ez; txanpon piloa hurbiletik ikusten baitzen, baina kristalaren bestaldetik.

BÓN-BON

Esaera zahar baten osagarria: “Dagoenean bon-bon, ez dagoenean, egon”. Guk beste era batera esaten dugu: *Danin bon-bon da eztanin or konpon* (Dagoenean bon-bon, ez dagoenean or konpon).

Arrantzaleek harrapatzen zutenaren arabera irabazten zuten, eta bizi ere bai. Diru freskoa hartzen zutenean errazago xahutu. Harrapatzen ez zutenean, aldiz, estu eta larri luzaroan irauteko gaitasuna izaten zuten; batzuetan gorriak ikusita.

BORONDATI

1.- Borondatea (“voluntad”, “intención”). *Atzanin eztau lortu, bañe, bentzat, borondati agerturau* (Azkenean ez du lortu, baina, behinik behin, borondatea agertu du).

2.- *Borondateku ixan*. Borondatetsua izan, hots, une oro borondate ona agertzen duena (“voluntarioso/a”). *Ori betira prest esku bat botateko ero launtzeko. Borondateku ixan da beti* (Hori beti agertzen da prest laguntzeko. Hori beti izan da borondatetsua).

BÓRRA

1.- Ezabatu (“borrar”). *Eskolan zeoze txarto etten bazendun, a borra ta barrixe enbizendun* (Eskolan zer bait gaizki egiten bazenuen, hura ezabatu eta berria egin behar zenuen).

Gure garaian, oker egindakoa *borra* egiten genuen eta kito. Zenbaitek, lehen aukietan esertzen ziren “listoek”, lehenengotik egiten zituzten gauzak ondo, eta *borra* beharrik ez zuten izaten; horregatik, berba hau, ez zuten sarri erabiliko. Besteok, ordea, egun osoan, egin eta *borra*, azkenean txukun samar moldatu arte.

Baina, zenbaitetan, ez pentsa *borratzea* gauza sinplea eta erraza zenik. Tintaz egiten zena ezin izaten zen desagertu; hura konpondu baizik ez zen egiten, eta gehienetan konponketa eskasak. *Lapitzaz* egindakoa aise ezabatzen genuen, azkar eta ondo gainera. *Borraomak* horretarako zeuden. Norberak ez bazuen aldamenekoari eskatu; lagun onak zertarako ziren ba? *Pizarran* (bakoitzak zuen arbel txikian) “punteroaz” idatzitakoa ere laster desagerrarazten genuen: eskuz, soinean genuen arropaz edo txistua botata. Inoiz, mingainaz zuzenean ere bai; *borra* eta kito. *Ikusittena ni, norberan pizarran eiñddako zeoze miñaz borraraten; neu-pe eiñ ixan dot. Ariñen da edertuen miñaz borraratezan* (Ikusita nago, bakoitzak erabiltzen zuen arbel txikian egindako zer bait mingainez ezabatzen; nik ere egin izan dut. Azkarren eta ondoen mingainaz ezabatzen zen).

2.- Hautsi, marka hautsi. *Aringaingan marka guztik borrakottuz orrek* (Horrek, korrika, marka guztiak hautsiko ditu).

3.- Txiki utzi. Norbait “borra” ere esaten dugu, besteren bat, aipatzen den hori baino hobia denean. *Orreneko atte pelotan famauzala? Orrek atte-be borra engorau* (Bere aita pilotan trebea zela? Horrek aita ere txiki utziko du).

BORRAGARRIXE

Marka guztiak hausten dituenen (“el/la no da más”). Okerragorik pentsatu ere ezin daitekeenean erabiltzen da; muga eta neurri oro gainditu dituenagatik. Aldez aurretik pentsa zitekeen gertaerarik okerreana baino makurragoa eta harrigarriagoa: muga guztiak gainditzen dituenen. Gainera zentzu berean forma desberdinak hartzen ditu: *borragarrittasune, borragarrizku, borragarrixena. Arek eiñddabena, borragarrixen ixan da: andri ill, eta gañea, etxiai sue emon* (Hark egin duen baino handiagorik ezin da egin: emaztea hil, eta gainera, etxea erre). *Aurixera borragarrittasune* (Hori baino handiagorik ezin da egin).

BORRAOMI

Ezabagoma (“borragoma”). *Guk ez gendun borraomaik eukitten, da bigendunin beste batei eskatzen geuntzan* (Guk ez genuen ezabagomarik edukitzen, eta behar genuenean beste norbaiti eskatzen genion). *Borraomi te lapitze biendunin, amai diru eskatu, te Aixmendineko denda* (Ezabagoma eta arkatza behar genituenean, *Aixmendi* familiaren dendara).

Arkatzez eginiko hizki, zenbaki edo marrazkiak ezabatzeko *borraomi* behar zen; baina, guri, erosi bezain pronto galdu egiten zitzaigun.

BÓRRI

Zerbait (kafea, olio, ardoa...) egin ondoren hondoan geratzen den hondakina (“borra”). “Borra: Hez o sedimento espeso que forman la tinta, el aceite, etc.”. Hitz hau kafeari zegokionez entzuten genuen: *kafe-borri*. Tabernetan kafe ederrak egin ondoren, hondoan geratzen ziren hondakinak (*kafe-borri*) etxera eramanez, irakinaldi ederrak eman eta “kafi” hartu. Kafea hartzen zelakoan, pozik. Guk, familiartekoak ginelako, *Kresala* tabernatik eramango genuen, beste batzuek *Café Marinat*ik. *Borriaz eiñddako kafi-pe kolore ona eukitteban* (Kafe hondakinekin eginiko “kafeak” ere kolore ona izaten zuen). Zaporea eta usaina, ordea, ez. Hala ere, horrela eginiko kafea hartzen zutenek ozenki esaten zuten: *Guk etxin sarri artzeou kafi* (Guk etxean sarri hartzen dugu kafea). Dena den, entzuten zuenak bazekien ongi nola ulertu.

BÓSA

Aireratu, hegan hasi (“despegar”). Batez ere itsasoko hegazti batengatik entzuten genuen; janaria aukeratu harrapatzen zuenean, gehiegi jan eta ezin izaten zuela hegan egin: *kofri* (zanga: “alcatraz”). *Kofrik jan-jan etten dau, te gero ezin bosa* (Zangak gehiegi jaten du eta ondoren ezin izaten du aireratu).

BOSINGI

1.- Umeak urarekin jolasean aritzea, umeen ur-jolasa. *Orrettek umiorretabill bozingi* (Ume horrek darabil ur-jolasa).

2.- *Bosingan*. Umeak uraz jolasten, beraiek busti eta inguruak ere blai utziz aritzea. Hori bera pluralean erabil daiteke: *boasingetan*. *Umik gustoa ta pozik ibilltendi boasingan* (Umeak pozik eta gustura aritzen dira ur-jolasean).

BOSIUE

1.- Boxeoa (“boxeo”). *Benetako bosiue zinan ikusten gendun* (Benetako boxeoa filmetan ikusten genuen).

Berba entzun egiten genuen noizetik noizera. Ikusi, inoiz, herri mailan aritzen zirenak: Paletón, Serafin eta abar. Horietaz aparte, mundu mailan oso sonatua zen boxeolariaren izena entzuna genuen: Paulino Uzkudun Errezilgo semea.

2.- *Bosiuan*. Boxeoan, boxeaten (“boxeando”). *Bosiuan asizin, de gaztik arpexe andi-andi eiñdde lagatzan zarrauui* (Boxeoan hasi ziren eta gazteak aurpegia erabat handituta utzi zion zaharragoari).

BOSKANTOI

Boskantoia: sagar mota baten izena. Sagar moten izen asko ez genekien, baina hau entzuten genuen. *Dolos bezeruk ekarteozkuzen boskantoik, sanpedro saarrak eta sanjunsarrak* (Dolores esnedunak ekartzen zizkigun boskantoiak, *San Joan* sagarrak eta *San Pedro* sagarrak).

BOSTEKU

Bost durokoa, bostekoa (“billete de cinco duros”, “billete de veinticinco pesetas”). *Andresek bosteku toparau kalin* (Andresek bost durokoa aurkitu du klean).

Ikusi egiten genuen baina, eskuetan eduki ez. Garai hartan, bost durokoa, paperezkoa, diru handia zen. Orain bost eurokoa ere badugu, baina, orduko *bostekuk* baino gutxiago balio du.

BÓSTIN

Golkorako (“en el fuero interno”). Aurretik izenordain bat genitiboan behar dugu: nire, zure, bere...*Enetzan iñoi esan, bañe, neure bóstin pentsa neban etxea jun de amai dana kontati* (Inori ez nion esan, baina, nire golkorako pentsatu nuen etxera joan eta amari dena kontatzea).

BOSTÍN

Bostean (“en cinco”). Honek, aurreko berbak (*bóstin*) ez bezala, azken silaban darama azentua. Tantoak nahiz puntuak zenbatzen ziren jolas edo jokuetan (pilotan, kartetan...) erabiltzen genuen. *Pelotan biren kontra jokatuot partidu amabire, ta bostín lagattuaz* (Pilotan biren aurka jokatu dut partida eta bostean utzi ditut).

BOSTOBERLEKOKU

Bost durokoa (“billete de cinco duros”). *Amak, mandatutako-be bost oberlekokoik eztozkun emoten* (Amak, bost durokorik, enkargutarako ere ez zigun ematen).

Garai hartan bost duroko “billetea” zegoen, baina txanponik ez. Txanpona geroago agertu zen. “Billete” gorrixka zen; eta ez naiz gogoratzen berri-berririk inoiz ikusi nuenik; beti zahar-zaharrak. Zaharra edo zikina (gehienetan biak) izan, asko balio zuen. Billete hari, *bosteku* ere deitzen zitzaion.

BÓTA

Bota, jaurti (“tirar”, “echar”). Bota zitezkeen gauzak: *sari, apaxu, soki, masixe, txistu, arrixe...*” Guk gehien *arrixe: Kalatxoixai, katuai, txoixai, bonbilliai...* (kaioari, katuari, txoriari, bonbillari...). *Ureta arrixak botaten ibilliga* (Uretara harriak botatzen jardun dugu).

Aditz honen erabilerarik liluragarriena, Errege eguneko izaten zen. Erregeek zerbait (opariren bat) “bota” egiten zuten. *Erregik eskolako kuadernu te maspasak botaztez* (Erregeek eskolako koaderno eta mahaspasak bota dizkidate). Aldez aurretik emozio handia izaten genuen, baina, gero horretan geratzen zen kontu guztia. Geroxeago sinestarazi nahi izan ziguten, erregeek barik gurasoek “botatzen” zizkigutela opari horiek. Beste norbaitek sinetsiko zuen, baina, guk ez, bagenekielako gure gurasoek, apur hori erosteko ere dirurik ez zutela.

Elizan *deixak bota* (ezkontza-deiak) egiten zituzten, meza nagusiaren bukaeran. Gehienak, *“Ondarroan jaio eta bertan bizi dana”* izaten ziren; lantzean behin kanpotarren bat ere aipatzen zen. *Margaitan da Jesus Marin deixak botattuez* (Margarita eta Jesus Mariren deiak iragarri dituzte). Ikus, *deixak*.

BOTALDIXE

Olatu bolada, bota aldia, olatu handiak bata bestearen atzetik segidan datozen unea. *Botaldixeranin eziñ ixaten da portun sartu* (Olatua gogor jotzen ari denean, ezin izaten da portuan sartu).

Itsasoan ekaitz gogorak sortzen direnean, olatuak gogor jotzen du. Ordea, olatuak une oro ez du indar berdinez eten gabe jotzen. Aldi batean ikaragarritzko olatuak etortzen dira, eta ondoren bare aldia. Horrela zikloa aritzen da itsasoa: *botaldixe* eta *bare-aldixe* (olatuak gogor jotzen duen unea, eta bare-aldia). *Botaldixe* (bota-aldia, hots, olatuak bortizki ekiten dion aldia) zenean txalupak portuan ezin izaten ziren sartu; bare aldiaren zain egoten ziren.

BOTERU

Zahatogilea (“botero”). Zahato eta zahagiak egin, konpondu eta saltzen zituen. Guk ezagutu genuen bizibide hori zuena. San Iñazio kalean zeukan bere lantegitxo eta hantxe aritzen zen *ardau-botak* eta *saraxak* (zahatoak eta zahagiak) egiten. Txalupetan horiek erabiltzen zituzten ardoa gordetzeko eta ardoa edateko. *Gu ibilltten giñan lekutik boteru apartin euan* (Gu ibiltzen ginen lekutik zahatogilea urruti zegoen).

“Amentxe Kalandixan-be baeuan boteru: Luis Boteru. Kastillanu zan nu-nundik etorritaku. Ortxe Laidoneneko entradan eukan boteixi, eta or iotezan zaraxak-eta etten. Jospa Laidon bixi zan or. Jospa zan, Porrunekun-de attan, Lazaron, arrebi. Jospa Gorra-be ortxe ondun bixi zan-da, Luis Boteruaz asarratzezanin, axkora andixe eskun artute, “vete de aquí castillano; zeu etorri ona ta zeuk aiñddu geuri”, esatetzan. Kalandixan beti euan endreru te errixeti; beti erromexan”. (Pagate Anakabe Itziar).

(Hementxe Kale Handian ere bazegoen zahatogilea: Luis “Boteru”. Gaztela herrikoa zen, nonbaitetik etorritakoa. Hortxe “Laidon” familia bizi zen atarian zeukan bere zahatogegia, eta hortxe jarduten zuen zahagiak-eta egiten. Jospa “Laidon” bizi zen hor. Jospa zen “Porru” familiakoen aitaren, Lazaroren, arreba. Jospa “Gorra” ere hortxe ondoan bizi zen, eta Luis “Boteru”rekin haserretzen zenean, eskuan aizkora hartu eta, “vete de aquí castillano; zu kanpotik etorri hona, eta zuk agindu guri!”, esaten zion. Kale Handian beti zegoen liskarra eta istilua; beti saltsa!).

BOTÍ

Zahatoa (“bota de vino”). *Itxosa boti ardauz beteta eruteben* (Itsasora zahatoa ardoz beteta eramaten zuten).

Ardau-botí berba erabili izan dugu beti “zahatoa” adierazteko.

BOTIKAKO TXAKURRE

Kalekutzeko, hots, eliza atariko, plazatxoan zegoen botika-dendan, elizatik oso hurbil, txakur berezia zeukaten: nahiko handia, hile marroi iluna eta kizkurduna. Txakur otzana eta inguru hartan guztian oso ezaguna. *Elixa nule, botikako txakurre toparot elixopin de susta eina* (Elizara nindoala, farmaziako txakurra aurkitu dut zimitorioan eta beldurtu egin naiz).

BOTIKAXU

Botikaria (“boticario/a”, “farmacéutico/a”). Botikak prestatzen eta saltzen dituen. *Gure sasoiñ botikaxuk botikak engo zittun; bañe, egixe esan, neu ena akordaten*. (Gure garaian botikariak botikak prestatuko zituen, baina, egia esan, ni ez naiz gogoratzen).

Guk ezagutzen genuen *botikaxu*, Patxi Arrasate.

BOTIKI

1.- Botika, medizina, (“medicamento”, “medicina”). *Botiki artuzu?* (Botika hartu al duzu?).

2.- Botika-denda (“farmacia”). *Amen urrin botiki nun da?* (Hemen gertu, botika-denda non dago?). Garai hartan Zubi Berrian ere bazegoen, baina, gu, botikak eroatera, *Kalekutzeko* botika-

dendara joaten ginen, askoz ere eskurago genuelako. Denda horretan Anita (Otxagabia) emakumea egoten zen botikak saltzen.

BOTIÑAK

Botinak (“botines”). *Barran biarra ettebenak oñetakotzat botiñak ibiltten zittuezen* (Portuan lan egiten zutenek oinetakotzat botinak erabiltzen zituzten). *Gure aurrekuk, itxosun traskukiñ ibiltten eizin. Gure sasoiñ maiñelak botiñakiñ ibilttezin* (Gure aurrekoek, itsasoan eskalapoia erabiltzen omen zituzten oinetakotzat. Gure garaian, berriz, arrantzaleak botinekin ibiltzen ziren).

BOTU

Botoa (“voto”). Francoren diktadura garaian jaio ginenez, “botu” berba ezaguna egiten zitzaigun, gurasoei entzunda, baina, ez genekien botoa emateak zer suposatzen zuen, hauteskunde girorik ez baikenuen ezagutu. Ordea, kontatzen ziguten Ondarroan zeuden alderdi politiko nagusietako militanteek nolako ahaleginak egiten zituzten botoak lortzeko. Ondarroan behinik behin, dirua eskaintzen zuten, eta kasu batzuetan asko, botoaren truke, eta alokatutako etxetik maizterra bota ere bai nagusiaren alderdiari botoa ematen ez bazion.

“Gure ama amalau urteaz Doña Monikanea krixara etorri eta otalau urte arte eontzan ortxe krixara. Da gure attan ama zan Doña Monikaneko fabrikako maistri. Eta gure ama ezkondu zan fabrikako maistrin semiaz. Gure aumak, Don Vitoriano-be berak aziban, eta fabrikako maistri-be bera zalez, Don Vitoriano kanpoa jutezanin, aren etxitako errentak-eta berak kobraten zittun; bera zan aministradori. Botuzinin, “zu kanpoa” esateko-be geure aume ixatezan. Bizkaitarrantzat botu emoten ezebana, kalea: trastik artu te etxetik kanpoa. Tubalenekuk Don Vitorianon etxitan bixizin, de geure aume zan junbizana. Jun de: “Nik ordeniakat, eta bizkaitarrai botu emoten ezpotzazue kalea”. Da bestik: “Kalea jungoa, bañe, bizkaitarrantzako ezta botoik”. Da olatteik, etxetik kanpoa launtzarra! Baakixu? Gorrotu artutzen Tubalenekuk gure aumai. Ordeni emotzen partidutik-eta, bera junbir esatea. Zelaik euazen-ba gure etxebarru guztin danak bizkaitarrak, eta Akuarioko onduko entradan-be danak bizkaitarrak? Orretteattik. Karlista-pe iual-iual etteben, da beste etxebarru batzutan danak karlistak. Aume, aministradori, “zu kanpoa” esanbibana bera zan, da Mirentxukuk eukiendun bizkaitarran fami”. (Basterretxea Irusta Miren).

(Gure ama Doña Monikaren etxera neskame etorri eta hogeita lau urte arte aritu zen hortxe neskame. Eta gure aitaren ama zen Doña Monikaren fabrikako maistri. Eta gure ama ezkondu zen fabrikako maistriren semearekin. Gure amonak, Don Vitoriano (Doña Monikaren senarra) ere berak hazi zuen eta fabrikako maistri ere bera zenez, Don Vitoriano kanpora joaten zenean, haren etxeetako errentak gure amonak kobratzen zituen; bera baitzen administratzailea. Hauteskundeak zirenean ere, “zu kanpora” esateko gure amona izaten zen. Abertzaleentzat botoa ematen ez zuena kalera: bere gauzak hartu eta etxetik kanpora. Tubalenekuk Don Vitorianoren etxeetan bizi ziren, eta gure amonak joan behar zuen. Joan eta honela esan zien: “Nik ordena daukat, eta abertzaleei botoa ematen ez badiozue, kanpora”. Eta besteak: “Kalera joango gara, baina, abertzaleentzat ez dago botorik”. Horrela, kale gorrian utzi botoagatik. Tubalenekuk gorrotoa hartu zioten gure amonari. Alderditik agindu zioten, eta bera joan behar esatera. Nola zeuden bada, gure auzo osoan denak abertzaleak, eta Acuario tabernaren ondoko atarian ere denak abertzaleak? Horrexegatik. Karlistek ere berdin-berdin egiten zuten, eta beste auzo batzuetan denak karlistak. Amona, administratzailea, “zu kanpora” esan behar zuena bera zen, eta horregatik Mirentxukuk izan genuen abertzale fama). Ikus, maistri eta ajenti.

Felipe Eigurenek ere ematen digu garai hartan Ondarroan bizi izan zen giro politiko horren testigantza (*José María Solabarrieta. De alcalde de Ondarroa (1931-1936) a presidente en el exilio del Centro Vasco de Caracas*. María Esther Solabarrieta. 11. or.):

“Por aquel entonces en Ondarroa la situación política estaba enconada. Había, y funcionaban con gran intensidad política, dos partidos políticos: el PNV y el Partido Tradicionalista o Carlista. Eran mayoría los nacionalistas en el ayuntamiento local, pues de un total de 12 concejales, 9 pertenecían al PNV.

Para dar una idea de la grave tensión y hostilidad entre ambos partidos, basta citar que en período electoral, tras las elecciones, propietarios de casas, deshauciaban a inquilinos que hubieren votado a la fracción opuesta a la organización del propietario. En honor a la verdad este hecho ignominioso empezaron a ponerlo en práctica los propietarios carlistas”.

Felipe Egigurenek, bera *bizkaitarra* (abertzalea) izanik, diosku iritzi politikoagatik maizterrak etxetik kanpora ateratzen karlistak hasi zirela. Ordea, ez du ematen frogarik ez dokumenturik hori egiaztatzen duenik. Beraz, sinestea libre, eta ez sinestea ere bai. Hori bera karlista batek esango balu, frogaren beharrik gabe sinetsiko genioke; eta Egigureni ere bai, baldin eta horretan abertzaleak hasi zirela esango baligu.

BÓUE

Arrastean bakarka lan egiten duen txalupa (“bou”). Bakarrik sareak eramanez aritzen den arrasteko txalupa. *Guk beti ezautu ixan genduzen arrasteko txalopak biñaka, parejan ibiltzezinak. Bañe gerua agertu-zin bouak, bakarrik sari erutebenak* (Guk beti ezagutu izan genituen arrasteko txalupak binaka, bikotean aritzen zirenak. Ordea, geroago *bouak* agertu ziren, biren artean barik bakarrik sarea eramaten zutenak).

Hauek, Frantziako kostea aurreko lautadetan barik, ur handitan aritzen dira.

BÓZA

Ahotsa (“voz”). Kantuan bereizi ohi diren erregistroetako bakoitza. Emakumezkoenak *sopranoa*, *mezzo-sopranoa* eta *kontraltoa* dira; gizonezkoenak *tenorra*, *baritonoa* eta *baxua*; bada *kontratenorra* ere. *Don Segundo Egañak boz tenorra eukan ederra; eta Boni Txikito-pe bai* (Don Segundo Egañak ahots tenor bikaina zuen, eta Boni “Txikito”k ere bai).

Ordea, bata da ahots bikaina, gozoa, atsegina izatea, eta bestea, kantatzen jakitea. *Kantaten dakixen guztik eztabe boz ederra eukitten, eta boz ederreauden guzti-pe eztabe kantaten jakitten. Bixak batea eukittire ona: kantaten jakiñ eta boz ederra euki* (Kantatzen dakiten guztiek ez dute ahots bikaina izaten, eta ahots ederra duten guztiek ere ez dute kantatzen jakiten. Biak batera edukitzea da ona: kantatzen jakin eta ahots bikaina izan).

BOZĨNE

Txaluparen motorretik helizera doan ardatza gogortzeko pieza.

“Makiñatik elizea juten da eji. Bañe atzeko koastin ori goortzeko, orrettei sosteniuteko, elizik dardara andixe eratteotza-ta, eukitten dau brontzezko pieza bat bera eji bete-beteku. Boziñe orrettei esateako, axe eji goortzeko antxe. Bueltaka ibilltten da a, berotu-be bai lantzin bein dde, engrasa enbirde”. (Basterretxea Irusta Jon).

(Txaluparen motorretik helizera ardatza doa. Baina, atzeko korastean, ardatza gogortzeko, ardatzari eusteko, helizeak dardara handia eragiten baitio, ardatza beteko altzairuzko pieza bat izaten du. Ardatza gogortzeko pieza horri deitzen zaio *boziñe*. Hura bueltaka aritzen da, berotu ere bai noizbehinka; koipeztatu ere egin behar izaten da).

BRAELEKO TXIKOTA

Sareak (*treñak*) daramatzan burdinazko eraztunetatik pasatzen den soka lodia (“bragero”, “jareta”). Beste leku askotan *bragerue*, *bragero*, *braerekua*; Ondarroan bertan *braereku* ere esan izan da, baina, nik behinik behin “*braleku*” entzun izan dut maizago. *Braeleko soki* ere esaten zaio. *Braeleko txikotaz amarra. A ezkatzu etengo* (Soka lodiz lotu. Hura ez zaizu etengo). *Txikota*, esan gabe ere sarri uzten da: *braleku. Au braelekuaz amarrata goorraua geatukora* (Hau soka lodiaz lotuta gogorragoa geratuko da).

BRAERI

Txaluparen barruko aldetik, saiheitsak lotzen dituen oholería (“entablación interior del barco”). Hor daukagu *braeleku* edo *braereku*. Garbi dago *braeleku* eta *braeri* berbek elkarrekin lotura dutela. Soka lodi horri zergatik deitzen zaio *braeleku* (*braereku*)? Ez dakit. Ikus, *braeleko txikota*.

Braerire... Txalopitakar killi, saiatsak (kostillak), eta kostillatik kostilla barruko aldin duzen entablaziñoik luzeran; braerati orreik.

Txalopak eukitten dabe entablaziñoik kanpoko aldetik eta barruko aldetik. Batelak ostea kanpotik bakarrik; bañe gero barruko aldin eukitten dabe luzera guztin, listoi ero ol bat bestipaño urtenaua. Oixe-be braeri. Da or iual lanbasa ero beste eroze eukitteben sartute bateleruk. (Bedialauneta Laka Luis Mari).

(*Braeri* da.... Txalupak izaten du gila, saiheitsak, eta saihetsetik saihetsera barruko aldean doan oholeria luzeran; horiek dira *braerak*).

Txalupek edukitzen dituzte oholeriak kanpoko aldetik eta barruko aldetik. Batelak osterak kanpoko aldetik baino ez. Ordea, barruko aldetik izaten du, luzera osoan ohol bat besteak baino irtenago. Hori ere *braeri* da. Eta hor sartuta (*braerin*) lanbasa edo beste zernahi tresna izaten zuten batelean arrantzara joaten zirenak).

“Zortzi bat urte-ero eukiko nittuzen, ze beatziaz itxosun sartu nittan-da; saritako denpora baten; domeki zan. Bixkapara-be neu nittan erreboltosuena. Asma netzen Erramon Txomorroi (geure goxan bixi zan a), Antonio lengusuai, te anaxi Hilarioi (lau urte ero eukazen)... Esaneutzen partilli eiñddakun eztala juten itxosa. Guazen ordun! Mari goi-goxan dala... Treñeru Mollako aurrin euan. Osaba Andreseneku zan. Treñeru artu te anguz-anguz Itturribarrintzir. Paluk-eta, belak-eta gisata jun giñan. Zubixe pasa bizanin baja paluk eta abante. Gero alla giñan kañaberak-eta eotezin lekure. An adorna gendun treñeru braeretan adarrak-eta, kañaberak-eta sartute. Karrozi forma gendun de gero berutz geldi-geldik mariaze batea. Berutz bagatoz da Alliko pareta alla giñanin, tio Andres ukabillaz señaika. Arei esan eitzen, da geure bille a. Itxosa urteteko Molla juntzinin treñeru falta. Treñerun bille bera ta Jose Burdiñi (Jose Badiola usteot zala, bañe, Jose Burdiñi esanda obetua entendiuten da). Etorrizin de, atrakateko. Atraka enbir. Atraka gendun de nik eineban salto ta eskapatea; Antonio-ta barrun geatuzin. Segi emoztan da otzin atrapa nittun ni. Dios, apurtu! Erramutan ipiñi nittun. Erramutan ni, tte kañaberak kendu ala jota apurtu! Joten nittunin, “ikusikou, txo” esaten netzan, da zoratu etteakon; ordun de andixauak emoteoztazen”. (Egiguren Badiola Hipolito).

(Zortzi urte inguru izango nituen, izan ere bederatzi nituela hasi nintzen itsasora joaten; *saritan* deituriko arrantza mota garaia zen, igandea. Besteak baino apur bat bihurriagoa nintzen. Erramon “Txomorroi”ri (hura gure goian bizi zen), Antonio lehengusuari, eta nire anaia Hilarioi (lau urte inguru izango zituen), esan nien, partila egindakoan ez dela itsasora joaten. Goazen ordun! Marea oso goian zegoela... Trainerua *Molla* aurrean zegoen. Osaba Andresena zen. Trainerua hartu eta *Iturri Barri* alderantz abiatu ginen. Mastak eta belak jasota joan ginen. Zubiren bat igaro behar zenean, mastak jaitsi eta pasatu. Gero heldu ginen kanaberak-eta egoten ziren lekura. Han trainerua apaindu genuen braeretan adarrak eta kanaberak sartuta. Karroza eratu genuen eta ondoren errekan beherantz astiro-astiro marearekin batera. Beherantz bagatoz, eta *Alli* parera iritsi ginenean, osaba Andres ukabila jasota guri keinuka. Hari esan egin zioten, eta hura gure bila zebilen. Itsasora irteteko kaira joan ziren eta trainerua falta. Traineruaren bila bera eta Jose “*Burdiñi*” (uste dut hura Jose Badiola zela, baina, Jose “*Burdiñi*” esanda hobeto ulertzen da). Etorri ziren, eta atrakatzeko. Atrakatu egin behar, ze erremedio! Atrakatu genuen, eta nik salto egin nuen alde egiteko asmoz; Antonio-eta barruan geratu ziren. Atzetik etorri eta berehala harrapatu ninduen. Dios, txikitu! Arraunean ipini ninduen. Ni arraunean, eta osabak

kanaberak kendu ahala jo eta apurtu. Jotzen ninduenean, “*ikusiko dugu, txo*” esaten nion mehatxu gisara, eta eroaren pare jartzen zen; orduan eta handiagoak ematen zizkidan).

BRAETAKO ZÚRDAK

Barrabiletako bizarrak, barrabiletako hileak (emakumeen kasuan, aluaren ingurukoak). “Zurda: zaldiaren eta kidekoen lepagainean eta isatsean hazten den ile luze eta latza; basurdearen eta kidekoen ile lodi eta latza” (*Euskal Hiztegia*: Ibon Sarasola).

Ordea hitz hauek, testuinguru jator eta serioan ez dira inoiz aipatzen. Gizonen arteko kale-hizkuntzan modu zakarrean desadostasuna agertzeko baizik ez da erabiltzen. *Braetako zurdak!* (Hire barrabiletako bizarrak!).

BRAETI

1.- Brageta (“brageta”). Praka edo galtzen aurrealdeko irekidura bertikala. Garai hartan gizonezkoek bakarrik izaten zuten brageta, emakumeek galtzarik ez baitzuten janzten. Gizonezkoentzat, pixa egiteko eroso gertatzen zen. Orain, emakumeen galtza batzuk ez dute bragetarik.

Mespretxuzko berbatzat hartu izan da beti: *Zeure braeti!* (Zure barrabilak!). Lekeition ere berdin samar esaten da baina, doinu desberdinaz eta apur bat luzeago: *braetia!*

2.- *Braeta árte*. Barrabiletaraino mozkortuta. Lokuzio horretan elipsia egiten dugu, *inkata* (mozkortuta) berba esan gabe uzten baitugu. Osorik ere esaten da. *Braeta arte inkata* (Mozkor-mozkor eginda / Ipurtzuloraino mozkortuta).

BRAGÁU

Ausarta, adoresua (“bragado”). Inoiz emakumeari ere bai baina, gehienetan adjektibo hau gizonezkoari atxikitzen zitzaion. *A gixona itxosun bragau zan, balienti. Bañe, gero etxin, andrik aintzeotzan arei* (Gizon hura itsasoan ausarta zen, adoresua. Baina, etxean, emazteak mendean hartzen zuen).

BRAMUNE

Brauma, balea (“rorcual”). Balearen familiako ugaztun handia. Bagenekien “arrain” handiren bat zela. Horrelako “arrain” izenak entzun baizik ez genituen egiten. Parte onekoak ez zirela bai, baina, nolakoak ziren, arrastorik ere ez.

BRANKABUELTÍ

Arrantzaleek erabiltzen zuten korapilo mota bat (“ballestrinque”).

“Tretzak eukitteben amu, potxeri, subille. Lelengo ettezin amuk, olatteik sartu ultze bat, eta potxeri, onaxearteko potxeri, da, amu ipiñi, sartu, emon amen brankabuelta bi amuai eta ebai. Potxerantzat neurrixak. Gero potxerak, amo ta guzti, amu entollata beti, subillai lotu. Jenealin eotezin alakoxe sillak, eta amentxe artu atzin, de jo ta buelti emon da lotu, brankabuelta bi emon da lotu; buelta ostabe ta brankabuelta bi...”. (Basterretxea Irusta Jon).

(Tretzek izaten zituzten, amua, soka motza (*potxeri*) eta soka nagusia (*subille*). Lehenik egiten ziren amuak, horrelaxe sartu iltze bat, eta soka motza, honainokoa, eta amua ipini, sartu, eman hemen amuari *brankabuelta* bi eta ebaki. Soka motzarentzat neurriak. Ondoren, soka motzak amu eta guzti, amuak, *entollata* beti, soka nagusiari lotu. Gehienetan egoten ziren horrelakoxe aulkiak, eta aulki adarrean buelta eman eta lotu, *brankabuelta* bi eman eta lotu; buelta berriro eta *brankabuelta* bi...). Ikus, *entolla*.

BRÁNKI

1.- Branka (“proa”). Itsasontziaren aurrealdea. Honen kontrakoa: *popi* (atzealdea). *Txalopik beti eukitten dau branki te popi* (Txalupak beti izaten du branka eta popa).

2.- *Bránki emón*. Aurre egin, aurpegia eman (“hacer frente”). Gure osaba Pruden hil zenean, *Kanttope Errebueltan* Antonio “*Xare*”rekin topo egin genuen, eta doluminak eman ondoren honela esan zigun: “*Orrei denporaliorrei branka emongotzan gixonik ezta*” (Oraindik ez da jaio, ekaitz horri, alegia, heriotzari, aurre egingo dion gizonik).

3.- *Bránkaz*. Aurrez aurre (“de frente”). *Brankaz etorren, bañe nik eneban nai areaz ixte, eta buelti artu neban* (Aurrez aurre zetorren, baina nik ez nuen nahi harekin ezer, eta buelta hartu nuen). *Brankaz jarriaztan* (Aurrez aurre jarri zitzaidan).

BRASATAN

Bero-bero, erretzen (“ardiendo”). *Arpexe brasatan eukirot* (Aurpegia, bero-bero, erretzen, eduki dut). *Txingarra* entzuten genuen, baina *brasi* ere bai.

BRASÍ

Brasa, txingarra (“brasa”). *Brasa ederra ezpozu etten, or ezingozu atun askoik erre* (Brasa ederra egiten ez baduzu, hor ezin erreko duzu hegaluze askorik). *Brasi egurrikatzaz etten zan, baiñe, bai arrikatzaz-be* (Brasa egur-ikatzaz egiten zen, baina, bai harrikatzaz ere).

Arrantzaleak ikusten genituen afariren bat zutenean biltegian nahiz soto inguruan egur-ikatzaz brasa egiten atuna, txitxarroa nahiz bisigua erretzeko. Itsasoan ere, hegaluzetara joaten zirenean, harrapatzen zutenetik, beraz hegaluzea, jaten zuten: *marmittaku eta atun erri* (marmitakoa eta hegaluzea erreta). Orduan ez zegoen gaurko konturik; egunero gauza bera. Ordea hegaluzea erretzeko brasa egin behar. Itsasoan brasa beti egur-ikatzaz.

Etxeetan aldiz, brasa harrikatzaz egiten zen. Helburua horixe zen hain zuzen, harrikatz beltza gori-gori jartzea, hots, ia egun osoa iraungo zuen brasa egitea. *Arrikatzaz brasa ederra eiñddoute, ezta billurrik* (Harrikatzaz brasa ederra egin dugu-eta, ez dago beldurrik). Horrek, besteak beste, jatorduak atontzeko eta etxea berotzeko balio zuen.

BRAST

Brast. Bat-bateko mugimendu edo kolpearen onomatopeia. Guk gehienbat, zarata hau likidoaz lotzen dugu. *Brast botaztan ure* (Brast bota zidan ura). Hots honetatik beste berba batzuk sortzen ditugu: *brasta-brasta, brastaraka, brastaran, brastari. Kafesni ekarriztan, da brastari praketa* (Kafesnea ekarri zidan, eta *brastada* galtzetara). *Baldiaz brastaran botazkun ure* (Baldez *brastadan* bota zigun ura).

BRAZÁ BETÉ BÍRE

Braza baten luzerako bidea, bide laburra (“distancia corta”). Hori ez da bide luzea, baina, nolanahi ere *arra bête* baino luzeagoa. *Amendik orra braza bete birei-pe ezta* (Hemendik horra bide laburra dago; braza bete ere ez).

BRAZÍ

1.- Braza (“braza”). *Amen ogei bráza baño gexarik ezta eongo* (Hemen hogeitaz braza baino gehiago ez dira egongo). Bi besoak zabaldua daudela esku baten puntatik bestearen puntara dagoen luzera-neurria. Antzina, gauzen luzera neurtzeko, hatza, oina, urratsa, arra eta braza erabiltzen ziren. Lehorrerako urratsak, oinak eta arrak balio zuten, baina, uraren sakonera neurtzeko sokari muturrean beruna edo harria lotu, eta uretara; hondoa jotzen zuenean, atera eta brazatan neurtu (*brazia*). *Zemat bráza eteraz amen!* (Zenbat brazako sakonera ote dago hemen!).

2.- *Brazátan*. Neurri unitatetzat braza hartuta neurtzen denean erabiltzen da berba hau. Beraz, honi haurretik kopurua jarri behar zaio: *zazpi brazatan, amabi brazatan* edo *ogei brazatan*. *Amalau brazatan ibilli giñan txibittan* (Hamalau brazako sakonera jardun genuen txipiroitan). *Zemat brazatan eizue arrantzán?* (Zenbat brazatako sakonera aritu zarete arrantzán?). *Besiue eun brazatan-da atrapatén gendun* (Bisigua ehun brazatan-eta harrapatzen genuen).

BRAZÍA

Brazatan neurtu (“medir en brazos”). Zenbat brazatako neurria duen jakin. *Ori sokioi braziaxua ia zematauken* (Soka hori neurtu ezazu brazaka ea zenbat duen). *Apaxuk erria aurretik brazia enbirrixatendiz* (Aparailuak, uretara jaurti aurretik, brazatan neurtu behar izaten dira).

Arrantzaleek, itsasoan une oro jakin behar izaten zuten sakoneraren berri, horren neurrira jarri behar baitzituzten uretaratzeko aparailuak (txipiroiak harrapatzeko aparailua, tertzak...). Egungo teknologiarik ez zegoenez, sakonera jakiteko aingura, beruna, nahiz harria sokaz lotu eta uretara. Hondoa jotzen zuenean jaso eta *brazia*, brazatan neurtu. *Soki alatakun brazia ia zelako sondan gabizen. Amen eztot uste laroi braza baño gexa dakauzenik* (Soka jasotakoan *brazia* ea zenbateko sakoneran gabiltzan. Hemen ez dut uste laurogei braza baino gehiago dauzkagunik).

BRAZOJITANO

Bizkotxo eta kremaz eginiko pastel mota baten izena, ijito-besoa (“brazo de gitano”). Ospakizun handiren bat zenean gure amak tarteka egiten zuen *brazojitano*. *Erosittako pastelik ezkendun jaten, bañe, amak eiñddako brazojitano bai* (Erositako pastelik ez genuen jaten, baina, amak eginiko *brazojitano* bai). *Amak eiñddako brazojitano gozu eotezan. Gurin beiñ-be ezan sobraten brazojitanoik* (Amak eginiko *brazojitano* gozoa egoten zen. Gurean ez zen inoiz *brazojitano*rik sobratzen).

Ama *brazojitano* egiteko maniobrak egiten hasten zenean berehala usaintzen genuen. Egiten ari zen bitartean begira egoten ginen, atzamarra sartu eta krema edo merenge apur bat lortzeko. Ordea, gu hurbiltzen ginenean ama urduri jartzen zen *brazojitano* egiteko osagaiak arriskuan ikusten baitzituen.

BRAZTÍA

Besoak eta gorputzaren enborra berotzeko modua. Bi besoekin batera, gurutzatuz, bizkar aldean jo zeharka. Eskuineko besoaz bizkarraren ezker aldean eta ezkerreko besoaz bizkarraren eskuin aldean. Zenbat eta gogorrago jo, orduan eta azkarrago berotu. *Itxosun otz etteban da besuk braztia etten genduzen berotzeko* (Itsasoan hotz egiten zuen eta besoekin bizkarra joz berotzen ginen).

BREKÍ

Lamote (“breca”). Formari eta neurriari dagokionez, bisiguaren (eta pantxoaren) antzeko arraina; gorrixka. Baina, muturra bisiguak eta pantxoak baino luzeagoa izaten du, apur bat zorrotzagoa. *Breka batzuk atraparouz barraurrin* (Breka batzuk harrapatu ditugu barra aurrean).

Batelekoek harrapatzen zuten. Gero arrasteko txalupak ere hasi ziren ekartzen.

BRÍLLU

Distira, dirdira (“lustre”, “brillo”). Beste etxe batzuetan, distira, zoruko oholari ere ateratzen zitzaion, baina, gurean zapatei bakarrik. *Zapatai brillu atabitzet* (Zapatei distira atera behar diet). Guk, garai hartan, gauzei *brillu* (distira), atera baino gehiago kendu egiten genien.

Elizan egoten ziren gauza batzuk (argimutilak, patena, kopoiak, kalizak eta abar) distiraz. Haiek ematen ziguten inbidia. Elizaren inguruan zebilen neska zahar koadrilak (*bikaxun kamarilli*) ordu mordoa sartzen zuelako zeuden gauza haiek hain dotore.

BRINKOKA

Saltoka (“brincando”). Poza agertzeko modu nabarmena. Maizenik, *saltoka* berbarekin batera esaten dugu: *saltoka ta brinkoka*. *Irabazi eibela jakibanin, saltoka ta brinkoka asi zan* (Irabazi egin zutela jakin zuenean, pozez saltoka hasi zen).

BRINKOLAK

Kaiolako txoriaren etengabeko kanta zaratatsua adierazteko erabiltzen dugu. *Gaur gure txoixak brinkolak atatzaz* (Gaur gure txoriak, isildu ere egin gabe ekin dio kantatzen).

BRÍNTZAK

Printzak, izpiak (“rayos”). Eguzkiaren printzak adierazteko: *euzkixan brintzak*. *Gaur eueldi eder-ederra eztau eiñ, bañe, arratsaldin una baten euzkixan brintzak ikusiri* (Gaur eguraldi txarra egin du, baina, arratsaldean, une batean, eguzkiaren izpiak ikusi dira).

BRINTZATU

Printzatu (“astillar”). *Emotzan golpiaz ati brintzatu eiñdde* (Eman dion kolpeaz atea printzatu da). Okerragoa izaten zen hezurren bat printzatzeari. *Makiñik zapaldutza ainki, te azurrak brintzatutzaz* (Makinak harrapatu dio hanka, eta hezurak printzatu dizkio).

BRINTZÍ

Printza (“brinza”, “astilla”). Zura edo beste material bat apurtzean sortzen den zati txikia. *Brintzi sarturot atzamarrin, eta amak atazta jostorratzaz* (Printza sartu zait atzamarrean, eta amak atera dit jostorratzez).

Guretzat beti zen zurari zegokiona. Bizi genituen testuinguruetan behinik behin, berba honek bi aditz baino ez zituen onartzen: sartu eta atera. Egurrak txikitzen hasten ginenean, batzuetan *brintzi* sartzen genuen; gehienetan atzamarrean edo eskuan. Oso minbera izaten zen sartzea; baita ateratzea ere.

BRIX

Hego haizeak (*errekaxi*) jotzen zuenean abesten genuen: *Errekaxiak, brix-brix-brix*.

Garai hartan barik geroago jakin genuen Txomin Agirrereren *Kresala* nobelako pertsonaia zela *Brix: Tramana* eta *Brix*.

BRÍXAK

Aurpegiko matrailetako berotasunak eragindako gorritasunak, gehienetan haserre delako medio. *Brixak urtenda eroze esaten asiaztan* (Matrailak gorri-gorri, haserre, edozer esaten hasi zitzaidan).

BRÍXKAN

Briskan, kartetako joko jakin batean (“a la brisca”). *Negun eueldi txarra ettebanin, domeka arratsaldetan kartetan sarri ibilltten giñan. Brixkan askotan ez gendun etten, batzutan bakarrik* (Neguan eguraldi txarra egiten zuenean, igande arratsaldeetan maiz aritzen ginen kartetan. Briskan sarri ez, noizbehinka bakarrik).

BRIXKÚ

Mertxika (“albérechigo”). Mertxikondoaren fruitua, azal leun eta gorri, hori edo morea, kolore bereko mamia eta hezur gogorrez inguratutako hazia dituen. *Fruti, sasoiñ sasoiku jaten gendun; tartin bríxkuk* (Fruta, garaian garaikoa jaten genuen; tarteka mertxikak). *Brixkuk jandakun, brixko azurrak an ibilttezin bueltaka* (Mertxikak jan ondoren, mertxika-hezurak han ibiltzen ziren inguruan).

Aulestin *freskú* (azentua azken silaban duela), eta Eibarren *friskua*. Mertxikondoari guk, *brixko arbolí* deitzen genion. Garai hartan gure etxeetan sartzen ziren frutak, sasoiak izaten ziren. Gehienbat sagarra, gereziak, madariak, aranak eta *brixkuk*; esnedunak (*bezeruk*) ekarrita, edo berdura plazan beste baserriarren bati erositak.

BRIXURI

1.- Haize freskoa, haize hotz samarra (“viento fresco”). *Ederraator brixuri. Itxixun ati!* (Haize hotza dator. Itxi ezazu atea).

Gure herrian badira, bereziki *brixuri* nabaritzen den leku jakin batzuk; horietako bat, *Kanttope errebuelti* (*Kanttope* auzoko bihurgunea).

2.- *Brixurak*. Hotza eta freskurak (“frescor”). *Otzaaukela? Neukendukotzaz orrei brixurak* (Hotz dela? Nik kenduko dizkiot horri freskurak).

BRIZ-BRIZ

Distiratsu (“brillante”, “reluciente”). Edanaren ondorioz begiak distiratsu daudenerako gordetzen dugu honen erabilera. *Beixak briz-briz etteotzen* (Begiak distiratsu eta keinuka zituen). Mozkortuta ez baina alegera samar.

BRÚSE

Brusa, blusa (“blusa”, “guardapolvo”). Nor ikusten genuen *bruse* soinean zuela? Maisu bat: Don Benito. Dendari (gizonezkoak) batzuk ere bai: *Goiko Torreko* Luziano eta “*Orixo Poto*” zaharra. Txurruka eta Justo bizarginek (*barberuk*) ere soinean izaten zuten; txukun eta dotoreak. Dendariak erabiltzen zituztenak egoten ziren zikinenak: *orixo mantxi, ardau mantxi eta abar....* Grisak izan arren, ilun-ilun eginda izaten zituzten.

Lazkaora, fraidetara joan ginenean, eraman behar genituen arropen zerrendan, hantxe agertzen zen “guardapolvos” (*bruse*). Han ere grisa. Denok berdin. Brusetako patrikara handiak ez zitzaizkigun gaizki etortzen, gustuko ez genituen janariak gorde eta ondoren komunetik behera botatzeko. *Lazkanon danok brusaz ibiltten giñan* (Lazkaon denok brusa izaten genuen arropen gainetik).

BRUSOLA

Bela ontzietan masta sartzeko ohol lodia (“pieza de madera firme y robusta que en los barcos de vela servía para sostener el mástil”). Noski tresna hau belaontziekin batera desagertu zen, eta bai berba honen (*brusola*) erabilera ere.

Mikel Etxaburu Osak badakar berba hau. *Brusola: txalopetan atzeko mastea sartzeko ohol lodia* (“Ondarruko arrantzaleen lexikoa eta toponimia” tesi doktora).

Augustin Zubikarai Bedialaunetak ostera “*meñaga*” zer zen azaltzean aipatzen digu “*brusola*” berba. “*Meñaga: luzeran treñeruak baño luzeago. Gogortxuago be bai. Treñeruak ibili ezin ziran arrantzetarako erabilten ziran, batez be neguan. Ardoreko arrantzan bera zan nagusi. Aurreko bruzolaz gañera baeukan erdian beste utsune bat bela-agak zutik ipinteko*”.

BÚELTA

Buelta (“en los juegos, orden de repetir el lance por quedar invalidada la jugada”). Egin den jokaldia bertan behera utzi eta errepikatzea adierazten zuen hitza. Pilotan, adibidez, zerbaitengatik jokaldia legezkoa izan ez denean, tantoa inori eman gabe, jokaldia errepikatu egiten da: “buelta izan da”. Epaileak “buelta ematen” badu, seinale tantoak inorentzat ez duela balio. Umeen jolasetan ere berdin. *Buelta! Eztau balixo* (Buelta! Ez du balio). Toribio Etxebarriak honela adierazten du hitz honen esanahia: “En los juegos, orden de repetir el lance por no haber procedido en ley”.

Pilotan horrela esaten zen, ordea, beste jolas edo joko batzuetan *eztabale* (ez du balio) berbaz adierazten zen gauza bera. *Ezendun beatubir eta beatu eizu. Eztabale!* (Ez zenuen begiratu behar eta begiratu egin duzu. Ez du balio).

BÚELTA EIÑ

Daramagun bidea utzi eta itzuli. *Buelti artu* ere erabiltzen dugu. *Berrittunzir gixuzen, bañe, gaba ekarren da buelta eiñ gendun* (Berriatua aldera gindoazen, baina, iluntzen ari zenez itzuli egin ginen). *Buelta emon* ere horren baliokidea da. *Mutrikure juten asi giñan oñez, bañe, bire*

erdixin buelta emon gendun (Oinez abiatu ginen Mutrikura, baina, erdi bidean, buelta hartu, eta itzuli egin ginen).

BUELTADURAN

Buelta hartzerakoan, jiratzekoan. *Bueltaduran emonetzan arpeiku* (Jiratzekoan eman nion aurpegikoa). Testuinguru horretan ematen den zartadari *bueltaduraku* deitzen diogu. Jiratzeko hartzen den indarra bera aprobetxatuz ematen den zartada.

BUELTAKA

Bueltaka, bueltak emanez (“dando vueltas”). *Umi tiobibu morun asi zan bueltaka, ta ezin geatu* (Umea, “tiobiboa” bezala hasi zen bueltaka eta ezin izan zen geratu). Hitz honen adiera indartu eta areagotu nahi denean, aski da errepikatzea: *bueltaka-bueltaka* nahiz *buelta-bueltaka*. *Buelta-bueltaka asi zan, da atzanin maria* (Bueltaka-bueltaka hasi eta azkenean zorabiatu egin zen).

BÚELTAN

1.- Itzultzerakoan (“al volver”). Ordea, berba honi aurretik erreferentzia bat jartzen diogu: *kaletik bueltan, elixatik bueltan, gerratik bueltan...* (kaletik, elizatik, gerratik itzultzerakoan). *Elixatik bueltan Asun toparot* (Elizatik itzultzerakoan Asunekin egin dut topo). *Gerratik bueltan errixan ezkendun giro onik topa* (Gerratik itzultzean, herrian ez genuen giro onik aurkitu).

2.- Inguruan; bai lekuari eta bai denborari dagokionez. *Andramai bueltan jai asko ettezan* (Andre Mari jai inguruan festa asko ospatzen zen). *A denporale goorra Karmen bueltan ixantzan* (Ekaitz bortitz hura Karmengo Ama Birjinaren festa inguruan izan zen). *Kalekutze bueltan ibilliga geu-be, bañe, eztouz ikusi* (Kale Gurutze inguruan ibili gara gu ere, baina, ez ditugu ikusi).

3.- *Búeltan-búeltan*. Jira-bira asko egin ostean (“al cabo de muchas vueltas”). *Ara ta ona, batea ta bestea or ibillire, bañe, bueltan-bueltan atzanin neuana* (Hara eta hona, batera eta bestera ibili da. Baina azkenean, jira-bira asko egin ondoren, niregana jo behar).

BÚELTAN ETORRI

Itzuli (“volver”). *Bueltan gatozela launakiñ topo eiñ gendun* (Itzultzerakoan, lagunekin egin genuen topo).

Aulestiar emakume batek (Tomas Urkidi Maruri) kontatu zidan, antzina, bera gaztea zela (1910 inguruan), baserrietan galtzerdiak egin eta Gernikara joaten zirela saltzera; oinez, noski. Andretxo bat (Simona izenekoa), abiatu omen zen, Gernikako plazan galtzerdiak saltzeko asmoz, baina, *Gernika topau ez*, eta bueltan etorri omen zen etxera bere galtzerdi eta guzti.

Gure garaian Ondarroan bazen andretxo bat, apur bat “atzeratua” zena: “*Karmen Iñuzenti*” esaten zioten. Kale Handian bizi zen. Beste jende asko bezala, behin Mutrikura joan eta herriko sarreran, elizaren aurrean zegoen (alde egin ez badu orain ere han egongo da) Txurruka nabigatzaile famatuaren irudia ikusi zuen, besoa luzatuta, atzamarrez Ondarroako bidea seinalatzen zuela. Inori berbarik esan gabe, estu eta larri, beldurrez, bueltan etorri zen Karmen Ondarroara. Ezagunen batek ikusi eta hain azkar zergatik itzuli zen galdetu zionean, honela erantzun zion: *Txurrukak bixaldu nau-te, bueltan etorrina* (Txurrukak bidali egin nau eta bueltan etorri naiz).

BÚELTI ARTÚ

1.- Irauli (“volcar”) Istripua izan eta txalupa, gurdia nahiz autoa iraulita geratu bada, *buelti artu* esaten dugu. *Automobill birek alkar jo ta batek buelti arturau* (Bi autok elkar jo dute eta bat irauli egin da). *Txalopi buelti artute euan popaz gora* (Txalupa iraulita zegoen, ahuspez).

2.- Norabidez aldatu, egindako bide beretik itzultzeko (“dar la vuelta para volver por el mismo camino”). *Mutrikure juten asi giñan, bañe San Jeolimon buelti artuendun* (Mutrikura joaten hasi ginen, baina, San Jerolimon buelta hartu genuen).

BÚELTI EIÑ

Joan-etorria egin, ibilaldia egin (“realizar el viaje”). *Gaur Bilboa buelti eiñddou* (Gaur Bilbora joan-etorria egin dugu). *Eiñddou euneroko buelti* (Egin dugu eguneroko ibilaldia).

BÚELTI EMÓN

Buelta eman (“dar la vuelta”) Sukaldean asko erabiltzen diren berbak. Frijitzerakoan, zernahi delarik ere, alde bat eginda dagoenean, buelta eman behar izaten zaio. *Arrañai buelti emotzazu?* (Arrainari buelta eman al diozu?).

San Lorentzori buruz kontatzen dute, parrillan erre zutela. Alde bat erre zitzaionean, berak esan omen zion erretzaileari alderdi hura egina zegoela eta buelta emateko. Hortik aurrerakorik ez dakigu.

Beste testu inguru batean, oinez edo bizikletaz zerbaiti *buelti* ematea gerta daiteke. *Bizikletan Milloiai buelti emotzau* (Bizikletaz *Milloi* buelta egin dugu, hots, Ondarroatik hasi, *Milloi* deritzan lekutik pasa eta Lekeitiotik itzuli, edo alderantziz).

BÚELTI EKARRI

Gauaren ostean eguna dator, ekaitzaren ondoren barealdia; eta alderantziz. Luzaroan, gauzak (zeinahi testuingurukoak: egoera, itsasoa, eguraldia) ondo eta bare daudenean, esaten dugu: *Onek buelti ekarrikorau* (Honek ekaitza ekarriko du). Udan, itsasoa ere bare-barea, ikaragarritzko beroa, haizeak zirkinik ere egiten ez duenean, ondoren “galarrena” (galerna) ekartzen du. Horixe da *buelti* ekartzea.

BÚELTI ETORRI

Buelta etorri (“fin de la dictadura franquista”). Francoren diktadura tinko zegoenean, egoera politiko horren bukaera, “*buelti etorri*” lokuzioarekin ematen zen aditzera. *Asko ta asko buelti etorri zaiñ bixi ixantzin, bañe, buelti ezeben ikusi* (Asko eta asko buelta etorri zain bizi izan ziren, baina, *buelti* ez zuten ikusi).

BÚENA

Ona. (“buena”). Falta ez zena *buena* izaten zen. *Nire peloti buena ixan da bañe, tantu bestiai emotze* (Nik jotako pilota *buena* izan da baina, tantoa aurkariari eman diote).

Pilotako lexikoan agertzen zitzaigun berba. Pilotak, bai orman eta bai lurrean behar zen lekuan jo zuela esan nahi zuen, hots, ontzat ematen zela. Bi aukera zeuden: *falta* ala *buena*. Aurreko ormari beheko aldean ipintzen zitzaion muga; aldamenetan eta goiko aldean beti ez. Jokatzeko eremuaren zoruan bi aldeetan. Muga horien arabera erabaki zitekeen jotako pilota *buena* ala *falta* izan zen. Epailerik ez zegoenez, batzuetan istiluak sortzen ziren.

BUKÓI

Barrika handia (“bocoy”, “barrica grande”). Seiehun eta mila litro bitarteko neurria izaten zuen. *Lena ardau bukoittan ekartebe* (Garai batean ardoa barrika handietan ekartzen zuten).

Bukoi txikirik ez zegoen arren, guk *bukoiari*, ia beti, *andixe* izenlaguna ezartzeko joera genuen. *Bukoi andixak euazen ardauz beteta* (Barrika ikaragarriak zeuden ardoz beteta).

BULARRA

Bularra (“pecho”, “teta”). Guretzat askoz arruntagoa zen *titixe* (*titixak*). Baina, ez ginen ausartu ere egiten hitz horiek aipatzen; gure artean, isilean bakarrik. *Bularra* berba teknikoagoa eta serioagoa zen; hizkuntza jasoan erabiltzen zena. Batez ere emakumeen hiztegian sartzen zen: *umiai bularra emon, bularretako miñe, bularrak goortu eta abar*. Hizpide horiek ez ziren gizonaenak. *Umai bularra erozeñen bistan emoti ezala lotsagarrix eateben* (Edonoren aurrean izanik ere, umeari bularra ematea ez zela lotsagarria esaten zuten).

“Zueneko amak eukitten zittuzen jaxoeran umik ederrak, bañe gero galdu etteakozen, bularra eukan gazixe-ta, bularra txarra. Andoniai aiñddutzen-ba titixe bibala. Erramona Dibinai bularra emoten euan da Erramonak artuban Andoni. Andoniai Erramonak emotzan bularra. Eta gure Itziar jaxo zanin, nire bularra freskua zala-ta illebetin neuk emonetzan bularra Andoniai. Artu neban da alakoxe beixakiñ beatzeoztan. “Niri onek artu bularra! Onek eztozta artuko niri bularrik”. Artu eztoztan eiñ! Txupa. Bixetatik. Gosik illtten euan-da. Ondo artuztan illebetin. Salba eintzan a”. (Arkotxa Arrizabalaga Emeteri).

(Zuen amak edukitzen zituen jaiotzerakoan ume ederrak, ordea, gero galdu egiten zitzaizkion, bularra gazia baitzeukan, bularra txarra. Andonik bularra behar zuela esan zioten amari. Erramona Dibinari bularra ematen ari zen oraindik, eta Erramonak hartu zuen Andoni. Andoniri Erramonak eman zion bularra. Eta gure Itziar jaio zenean, nire bularra freskoagoa zela-eta, hilabeteen nik eman nion bularra Andoniri. Hartu nuen, eta horrelako begiekin begiratzen zidan. “Niri honek nola hartuko dit ba bularra! Niri honek ez dit bularrik hartuko”. Ondo asko hartu zidan bai. Bietatik xurgatu zidan ederki. Goseak akabatzen zegoen eta. Ondo hartu zidan hila betean. Salbatu egin zen hura).

BULARREKU

Biriketakoa (“tuberculosis”). Gure aurrekoek erabiltzen zuten berba hau. *Onen goikuon ama iltzan bularrekuaz* (Goiko hauen ama hil zen biriketakoak jota).

BÚLDI

1.- Berez urteko ostiral guztietan, batetik haragia jatea debekatuta egon eta bestetik barau egiteko obligazioa izan arren, diru ordainketaren truke, haragia jateko eta baraua ez egiteko lizentzia ematen zuen Elizak. Lizentzia horixe zen hain zuzen bulda. *Buldi euki ezik urte guztiko baixakutan barau enbir* (Bulda eduki ezean, urte osoko ostiraletan barau egin behar). Elizak berak eskaintzen zuen agindu hori ez betetzeko zirrikitua: bulda. Jakina, nahiz eta gutxi izan, ordainduta.

2.- *Buldá papera*. Ostiraletan haragia jateko eta baraurik ez egiteko baimena ematen zuen elizaren dokumentua (“bula”, “bulda”). *Bulda paperak an ibilttezin etxin atzea ta aurrea* (Bulda paperak han ibiltzen ziren etxean atzera eta aurrera).

Hildakoei hilkutxan sartzen zizkieten dokumentu (Aita Santuaren zigilua zeramaten orriak) horiek.

BUNDILLE

Txongila (“botijo”). *Lena ieltseruk-eta, mekanikuk-eta ikusten genduzen bundilletik ure eraten. Baforetan-be eukitteben bundille ure erateko, bañe maiñelak ure baño arda naxa ixateben; areik botatik arda erateben gustoa* (Garai batean igeltseroak eta mekanikariak ikusten genituen txongiletik ura edaten. Itsasontzietan ere edukitzen zuten txongila ura edateko, baina, arrantzaleek ura baino nahiago izaten zuten ardoa; zahatetik edaten zuten ardoa gustura).

BURBILLE

Gurpila (“rueda”). *Kafeko Atzin, Arenosa ikusten gendun antomobillan burbillak konpontzen* (*Kafeko Atzi* zeritzan lekuan, Arenosa ikusten genuen autoen gurpilak konpontzen).

Autoenak, bizikletenak eta gurdienak baizik ez genituen ikusten. Autoenak bost axola; bizikletenak, gehiago, igandeetan alokatu eta ikasten aritzen ginelako. Garrantzizkoenak, gurdienak ziren. Sareak, saskiak (hutsak nahiz arrainez beteak), eta gainontzeko tresneria garraiatzeko erabiltzen ziren gurdiak. Oraindik gomazko gurpilik ez zegoen; beraz, egitura zurezkoa izan arren, kanpoaldean burdinazko uztaiak izaten zituzten. Ahuspez jarri, gurpilari gogor eragin, ur pixka bat bota eta, hantxe zorrozten genituen aterkiaren burdinazko ziriak geziak egiteko. Katuei botatzeko behar ziren. Egun batean, Migel Akarregiren (“*Miel Andixe*”) gurdiaz, beraien etxepean horrela ari ginela, haren emazteak (“*Mai Teesa Andixe*”: biak

handiak), guri builaka aritu ondoren, balkoitik aulkia bota zigun, baina, inor ez zuen jo. Burdin ziriak gurdiaren gupilaren kontra ateratzen zuen zarataz, emakumearen oihurik ez genuen entzuten, eta pazientzia bukatu zitzaionean aulkia bota. Orduan gu gazteagoak ginen; Andoni (gure anaia) eta Pello Aramaio ziren “jefeak”.

BURBIÑI

Berrugeta (“corvina”). Gorputz luze eta sendoko arraina. *Neuk eztoz burbiñaik jan; bañe jan ixan dabenak gozurela esaten dabe* (Nik ez dut berrugetarik jan; baina, jan izan dutenek gozoa dela esaten dute).

“Burbiñi arraiñ andixe ixaten da. Urre kolori eukitten dau, kolore orixki. Lena banakak atrapatezin kañaberiaz-da, amentxe atxetan. Neun-de txitxarrota ibiltten giñanin, geu-pe atrapatzen gendun, bañe gitxi. Bañe, burbiñiaz golpe andixak emon ixattuez. Ontxe dala lau-bost urte ekarriben laredotarrak 90.000 kilo”. (Basterretxea Irusta Jon).

(Berrugeta arrain handia izaten da; urre kolorekoa. Garai batean, banakak harrapatzen ziren kanaberaz, hementxe harkaitzetan. Neguan txitxarrota aritzen ginenean banakak harrapatzen genituen, baina, gutxi. Ordea, berrugeta kantitate handietan ere harrapatu izan da. Duela lauzpabost urte laredotar batzuek 90.000 kilo harrapatu zituzten).

Oso gazteak ginenean, Guillermo Korpeonen aitona (León Korpeon Telleria) harrapatu zuen gau batean 29 kiloko *burbiñi*. Egun batean behintzat *Acuario* tabernako erakuslehoan egon zen. Arrain bikaina. Arrantza hura oso sonatua izan zen. *Korpeoneneko attittak, Rubiok, atrapatako burbiñi neu-pe ikusi neban Pakoneko eskaparatin. Ondo akordatena* (Guillermo Korpeonen-eta aitona harrapatutako berrugeta nik ere ikusi nuen *Acuario* tabernako erakuslehoan. Ongi gogoratzen naiz). Ikus, *Korpeon*.

BURDIÑA ERREJADURI

Burdin hesia (“enrejado”, “rejado”, “verja”, “reja”). *Burdiña errejadurak eonarren, gu gañetik pasaten giñan* (Burdin hesiak izan arren, gu gainetik pasatzen ginen).

Bi, ederrak, elizako *korretan*, bi alderdietatik zeuden; Ondarroako txalet batzuetan ere bai. Pilota edo beste zerbait barrura joaten zitzaigunean ez genuen beste erremediorik izaten, gainetik pasa eta hartu. Arrisku latza egoten zen, burdina horiek guztiak puntazorrotzak izaten baitziren.

BURDIÑI

Burdina (“hierro”). *Ordun burdiña zarrak eronun ikusten genduzen* (Garai hartan burdina zaharrak nonahi ikusten genituen). *Burdiñi beti ixan da egurre baño astunaua* (Burdina beti izan da zura baino astunagoa).

Garai hartan burdinazko tresna zahar asko zeuden balio ez zutenak (balio zutenak ere bai), eta guri ondo etortzen zitzaizkigun “txatarreroari” saltzeko. Portuko arkupetan zegoen Iraolaren txatartegia eta hantxe uzten genituen burdin zati guztiak txanpon batzuen truke. Diru askorik ez zigun ematen, baina, pozik. *Txatarrak batzen ibiltten giñan, da lantzin-lantzin saltzea junbir* (Txatarra biltzen aritzen ginen, eta aldian behin saltzera joan behar). Hala ere, burdinak ez zuen diru asko ematen; *metalak* eta kobreak bai.

BURDIÑOTSA

Metafora hau, jipoi galanta ematen denean erabiltzen da. *Iñakik semiai burdiñotsa atatz*a (Iñakik semeari ikaragarritzko egurra eman dio).

BURDIXE

Gurdia (“carro”). *Burdixe guretzat baserritarrena zen; osterantzekoak karruk. Baserritarra fabrika etorrre burdixaz antxoba-buruk erutea* (Baserritarra gurdiaz etorri da fabrikara antxoa-buruak jasotzera).

Arrantzaleek erabiltzen zituztenak, kale-garbitzailearena, gainontzeko banaketetan zaldiaz nahiz astoaz ibiltzen zirenenak, denak ziren *karruk*.

Zenbait testuingurutako ugaritasuna adierazteko esaten dugu, *irixak eta burdixak*. Atzo areik asko jaben; *irixak eta burdixak* (Atzo haiek asko jan zuten, ikaragarri).

BURDUNTZALIXE

Burruntzalia (“cazo”). Sukaldeko tresnen artean ezagunena eta gehien erabiltzen genuena; bai tresna eta bai hitza. Izan ere, eguerdiko jatorduan, jaki nagusia burruntzaliaz ateratzekoa izaten zen beti: lapikokoa (*inddarrak, garbantzuk, lentejak*). *Guk, burduntzalikara bateaz naiku ixaten gendun* (Guk, burruntzali bat bete aski izaten genuen).

BÚRGO

1.- *Burgo* baserria. *Beste baserri batzuk ez, bañe, guk Burgó baserrixe bagenkixen nun euan* (Beste baserri batzuk ez baina, *Burgó* baserria bagenekien non zegoen).

Goizero herriko berdura plazara baserritar ugari etortzen zen esne eta gainontzeko jeneroa saldu asmoz, eta haien guztien baserri-izenak entzuten genituen. Horregatik zenbait baserri-izen oso ezagunak egiten zitzaizkigun (*Alli, Arteta, Burgaña, Ikatxa, Armitxa...*); ordea, non zeuden, arrastorik ere ez. Aldiz, *Burgo* baserria oso leku “estrategikoan” zegoen: *Santa Kutz* tontorrera bidean. Herritik *Santa Kutz* mendira gurutze bidea zegoen (oraindik han daude gurutzeak). Ostiral Santu egunean, ohiturari jarraituz, gurutze-bide hori eginez, *Santa Kutz* tontorrean dagoen ermitaraino joaten ginen. Bide horretan dago *Burgó*. Gutxienez, urtean behin igarotzen ginen baserri haren ondorik, eta inoiz ukuilura bisita egin ere bai. Horregatik zen ezaguna baserri hura eta bertakoak. Gainera, hango nagusia, oso famatua zen idi-probetan sarri parte hartzen zuelako.

2.- *Burgo*. Jose Maria Agirre Urangari, “*Burgo*” goitizenez deitzen zioten, beraz, Jose “*Burgo*”. Nire oroimenez, Ondarroan ezagutu nuen lehen alkatea. *Gu umik giñanin Jose Burgo zan alkate* (Gu umeak ginenean Jose “*Burgo*” zen alkate). Ikus, *alkati* (ALKATI, 1).

BURKÚ

Burukoa (“almohada”). Berba hori, gure gurasoek eta haien aurrekoek erabiltzen zuten. Aurrekoek testuinguru guztietan esango zuten *burku*; ordea gure gurasoen belaunaldikoek etxeko ohekoari *almueri* esaten zioten, eta itsasokoa aipatzean *burku*. Guri ez ziguten irakatsi berba hori. Guk beti *almueri*.

“Baforeko gaztik enbirrixateban bakotxa berai burku ipiñi. Baakixu zer dan burku? Burku ixatezan, jakandixe, lenako jakandixak, erretirata euazenak etxin. A ezan jatzeko ixaten. A ixatezan burkoako. Areik jaka guztik, Anakabei Anakabena, ta Zendoiai Zendoiana ta, Antonio Agorrixai Antonio Agorrixana ta ipiñi birrixatezin areik danak”. (Arrizabalaga Badiola Antonio).

(Txalupako gazteenak egin behar izaten zuen, arrantzale bakoitzari bere burkoa ipini. Ba al dakizu zer den burkoa? Burkoa izaten zen jaka handia, garai bateko jaka handiak, etxean zeudenak erretiratuta. Hura ez zen janzteko izaten. Hura izaten zen burkotzat. Jaka haiek guztiak, Anakaberi Anakaberena, Zendoiari Zendoiarena, Antonio “*Agorrix*”ri Antonio “*Agorrix*”rena).

Burkotzat erabiltzen zuten jaka tolestatu, apur bat harrotu eta burua gainean ipini orduko, lo. Masailaren parean botoia tokatzen bazen, botoi marka aurpegian, baina, norberaren botoi markarik inoiz ez zuten ikusten, inorena bai, itsasoan ez baitzuten ispilurik.

BURLATIXE

Burlatia (“burlón/a”). *Gu bagiñan burlatixak* (Gu burlatiak ginen).

Batzuek, gero ere, nagusitan, burlatiak izaten jarraitzen dute. Guk ez. Gurea, umeen kontua zen. Orduan horretara “dedikatzen” ginen; jendeari amorraraztera. Horregatik genuen etsai ugari.

Ordea, adinaz batera joan zitzaizkigun horrelako joerak. Orduan, une oro jarduten genuen jendea zirikatzen.

BÚRLE EIÑ

Burla egin (“burlarse”, “mofarse”). Guri ez zitzaigun gustatzen burla jasotzerik baina, egitea bai. Egia esan, jende askori ez genion bakean uzten: *auazillai, zamarreruai, dendarixai, txoferrai, karreteruai, Kanutoi eta Karlosei (Kanuto Zizilindro abestian agertzen den gizona), Aronai, Benturoi, Carmen Iñuzentiai, Hermerei, Favianai, Juanita Txikixai (erozeñei)*... Burla, askori egiten genienez, kalean beldurrez ibili behar nork noiz harrapatuko. *Fralle jun giñan da kittu gexa!* (Fraide joan ginen, eta kito gehiago). *Gusta etteazkun jentiai burleetti* (Atsegin zitzaigun jendeari burla egitea).

Burla egiteari, *burleti* deitzen genion, eta, horretan aritzea *burletan* jardutea izaten zen.

BURLÍ

Burla, iseka (“burla”). *Burli gexenetan txarto artzen da* (Burla gehienetan gaizki hartzen da).

Guk ez dakit nola hartzen genuen baina, besteez, behinik behin, ez zuten ongi hartzen, haserretu egiten baitziren. Bagenekien, inori eginiko burlak batzuetan ondorio txarrak ekartzen zituela. Maiz esaten ziguten, *Burlaik ezta iñoi enbir* (Burlarik ez zaio inori egin behar).

Akats fisikoak zituztenak (mainguak, herrenak, begi okerrak, begi bakarrak, korkoxak, gorrak...) ziren aproposak burla egiteko. Horrelakoei burletan aritzen ginenean gurasoek edo beste pertsona nagusiek indar handiko mehatxua botatzen ziguten: *Jangoikun kastiue etorrikoatzu te zeu-be olatteik geatukoza* (Jainkoak zigorra bidaliko dizu eta zeu ere horrelaxe geratuko zara). Hori entzutea ez zitzaigun batere gustatzen. Errespetua eta beldurra sartzen ziguten, baina, apur baterako baino ez. Gainera denbora pasa ahala ikusten genuen burla eginagatik ez zitzaigula horrelakorik gertatzen. Hala ere, itsuei ez genien burlarik inoiz egiten. Itsuaren egoerak, pena ematen zigula esango nuke. Gainera, guk eginiko burlaz (keinu eta imintzioak gehienetan), ez ziren konturatuko!

Barre egiten genuenean berriz berehala entzun behar izaten genuen, *Txo, barri burlire gero!* (Txo, barrea, burla da, gero!). Azken hau ez genuen ongi ulertzen. Burla barrea ez zena bagenekien, eta ez genuen ikusten barrea burla izan zitekeenik. Geroago ohartu ginen, norbaitek barrea burlatzat har zezakeela. Horregatik, barre ere ezin lasai egin.

BUROANDI

Buru handi (“cabezón”). *Buroandi esatzat eta ostikokari emozita* (“Buru handi” esan diot eta ostikada eman dit). *Jo eiñddot “buroandi” esatzalako* (“Buru handi” esan didalako jo dut).

Mutikoen artean erraz samar botatzen genuen iraina. Ordea, beti ere, txikiagoren bati esaten zitzaion. Izan ere norbera baino zaharrago edo handiagoren bati esanez gero, zaplaztekoa aise jasotzen baitzen.

Nesken artean irain hau ez genuen entzuten.

BURRUNBARI

1.- Burrunba (“estrépito”, “estruendo”, bramido”). Apur batean irauten duen eten gabeko zarata, trumoiak, hegazkinek, trenek edo erleek atera dezaketena. *Gabaz trumoi eztozu entzun? Axea burrunbari!* (Gauez ez al duzu trumoi entzun? Hura zen hura burrunba!).

2.- *Burrunbaran*. Burrunban (“emitiendo ruido continuado”). *Abioi burrunbaran pasa zan* (Hegazkina burrunban igaro zen).

BURUARIÑE

Buruarina (“de poco juicio”, “ligero/a de cascos”). *Buruariñai otzin igarteakue* (Buruarinei berehala antzematen zaie).

Horrelakoak, irakinaldi baten faltan daudela ere esaten da gaur egun. Pertsona normalak izaten dira, baina, gaurko gazteek esaten duten bezala *toketxu auke* (“toketxoa du”). Horrelakoak herri guztietan izaten dira, eta ziren. Ordea, nork esan horrelakoa zein den?

BURUAUSTI

Buruhaustea (“quebradero de cabeza”, “preocupación”). *Amen mundun bixi gazenartin, andixe ero txikixe, buruausteik ezta faltako* (Mundu honetan bizi garen bitartean, larriak edo txikiak, buruhausterik ez zaigu faltatuko). *Ordun-be gurasuai buruausteik ez gakuen faltako; bañe on gexa eta grabiauak ixateottuez* (Garai batean gurasoei ez zitzaien buruhausterik faltatuko, baina, orain, gehiago eta latzagoak).

Garai hartako seme-alabok arazoa eta lana emango genuen, baina buruhauste handirik ez. Orain, aldiz, janaria eta jantzia hornituta izan arren, seme-alabek ematen dituzten buruhausteak latzak eta korapilotsuak dira: ikasketako arazoak (luzatu egiten dira), depresioak, bulinak, drogen arriskuak, gaixotasun psikologikoak (anorexia, bulimia)... Normalean, lehengo zortzi seme-alabek baino oraingo bik buruhauste handiagoak ematen dituzte. Jakina, garai batean, lanean ere askoz lehenago hasten ginen, eta “heldutasuna” (gizon eta emakume egin) lehenago lortzen zen, halabeharrak eraginda. Amari eta aitari buruhauste gutxiago behinik behin.

BURÚ AURREA ATÁ

Izenordaina genitiboan eskatzen du, singularrean nahiz pluralean: *nire, zure, beran, gure...buru aurea ata*. Egoera batetik onik ateratzea, nahiz bizitzari aurre egitea. *Bizitzan barealdixak eta denporalik eotendi; bañe, norberak jakin birdau norberan buru aurea ataten* (Bizitzan zehar ekaitzak eta bare-aldiak izaten dira; baina, norberak jakin behar du norbere burua aurrera ateratzen).

BURÚ BEROTU

Burua berotu (“instigar”, “calentar los cascos”). *Alako trankill euan da aettek berotutza buru* (Lasai-lasai zegoen eta hark berotu dio burua).

Gauza jakina da burua berotuta gauza zuzenik ez dela egiten. Gauzak ongi egiteko “hankak bero eta burua hotz” behar omen dira eduki.

Errepikatuta, *buru bero-bero* erabiltzen da egoera areagotzen denean. *Buru bero-bero eiñdde etorrirre* (Burua bero-bero eginda etorri da).

BURÚ BOTÁ

Norbere buruaz beste egin (“suicidarse”). *Andra batek laugarren pisutik botarau beran buru* (Emakume batek laugarren solairutik bota du bere burua).

Horrelakoak taldean barik bakarka egiten direlako, izenordain singularra genitibo kasuan eskatzen du aurretik: *bere, beran, zeure, neure buru bota*. Norbere burua hiltzeko modu asko egon daitezke; bat, hiltzeko moduko lekuren batetik salto egitea. Horrelakoetan esaten da, *beran buru botarau* (bere burua bota du).

BURÚ GALDÚ

Burua galdu, (“perder la cabeza”). Norberaren izatearen eta ekintzen kontrola galdu, zer egiten duen ez dakiela geratu. *Aspaldittita buru galdute* (Aspalditik dago burua galduta).

Gauza bera adierazteko *buru junde* (burua joanda) lokuzioaz ere baliatzen gara. *Goiko Anbrusik buru jundeauke* (Goiko Anbrusik burua joanda du).

BURUGOORRA

Egoskorra, amore ematen ez duena (“terco/a”, “tozudo/a”). Bereari tinko eusten dio, gehienetan besteena entzun ere egin gabe. *Alperrik emongotzazuz orrei esplikaziñoik; ori eztozu kanbixako burugoorrara-ta* (Alferrik azalduko dizkiozu horri gauzak zehatz-mehatz; hori ez duzu iritziz aldatuko burugogorra baita).

BURÚ KENDÚ

Burua kendu (“descabezar”). Lasai! Ez pentsa gure herrian elkarri burua mozten aritzen ginenik. Burua arrainari bakarrik kentzen diogu; edozein arraini. Baina bereziki, udaberrian antxoari. Kontserba lantegietan antxoa oliotan latetan sartzeko prozesua oso luzea da. Prozesu horren lehen urratsa, harrapatu ondoren, antxoari burua kentzea da.

Garai batean, zazpi edo zortzi urte bete orduko joaten ginen lantegira antxoari burua kentzera. Tokatzen zenean, mantalak eta jantzi beharreko guztiak jantzi, eta lantegi zuloetara: hezetasuna, garbitasun falta, gatza, antxoa salda eta abar. Gainera etxean dutxarik ez; ezta arropa ikuzgailurik ere. Antxoa sasoian etxeetan sartzen zen usaina uda bitartean ez zen joaten. Antxoa desagertu eta itsasoan bainuak hartzen hasten ginenean joaten ziren antxoa eta kresal usainak. Ikus, *fabriki* (FABRIKI, 1).

BURUKO GARUNAK

Garunak (“sesos”). *Ganaruai, illtoko, buruko garunetan emoteotze golpe bat eta seko geatzendi* (Txahalei, hiltzeko, garunetan ematen diete kolpe bat eta berehala hiltzen dira). Ikus, *garunak*.

BURUKO GÍLTZAK

Lokiak (“sienes”). *Ilteko, buruko giltzétan golpe txiki bat naiku ixaten da batzutan* (Batzuetan, hiltzeko, lokietan kolpe txiki bat aski izaten da). Ikus, *giltzak*.

BURUKO KARGÍ

Gripe edo antzeko ondoez batek ematen duen buruko egonezina, buruko astuntasuna. *Buruko kargiakat. Usteot gripe-ero zeoze alla biazatala* (Buruko astuntasuna dut. Uste dut gripe edo antzeko zerbaite etorri behar zaidala).

BURUKO MÍÑE

Buruko mina (“dolor de cabeza”). *Gaur goxin buruko miñe etorriaizta ta eun guztin ezkata jun* (Gaur goizean buruko mina etorri zait eta egun osoan ez zait joan).

Fisikoa izan daiteke, besterik gabe, nahiz ondoez batek eragindakoa. Fisikoak ez diren buruko minak izaten dira okerragoak, eta sendatzeko zailagoak. Hauek, norbaitek emandakoak izan ohi dira gehienetan. *Orrek umiorrek burukomiñe besteik eztozta emoten* (Ume horrek buruko mina baizik ez dit ematen). Norbaitek emandakoak jasatea tokatzen zaigunean, ezin ahaztuko dugu, noizbait eman ere egingo genuela.

BURUKO ORRATZA

Buru-orratza (“alfiler para prender mantillas o pañuelos en el pelo”). Orratz buruduna, zapiak ileari lotzeko edo mototsa (“moño”, “coleta”) egiteko erabiltzen zena. Emakumeen kontuak ziren. *Buruko orratza galduata* (Buru-orratza galdu zait).

BURUKO PAÑELU

Buruko zapia (“pañoleta”) Hau ez zen premiazko prenda, beraz, edozeinek ez zuen eramaten. *Dotore ixun Margaita buruko pañeluaz* (Dotore zihoan Margarita buruko zapi eta guzti). *Goiko Maria Luisa buruko pañeluaz sekule eztot ikusi* (Goiko Maria Luisa buruko zapiak sekula ez dut ikusi).

BURÚN SARTÚ

1.- Konturatu (“meter en la cabeza”, “darse cuenta”). *Eziñddau burun sartu, berak esaten dabena eztala modu bakarra; beste era askota eiñ leikela* (Ez da konturatzen, berak esaten duena ez dela modu bakarra; beste era askotara egin litekeela).

2.- Buruan sartu, burutik ezin kendu (“obsesionar”). *Sartuako oixe burun, de beste ixe eztau entzun-be etten* (Sartu zaio horixe buruan eta beste ezer ez du entzun ere egiten).

BURUTIBERA KÁKA EIÑ

Nahi duen guztia egin (“abusar”). *Onek umionek attittai te aumai burutibera kaka etteotze* (Ume honek amonari eta aitonari nahi duen guztia egiten die).

BURUTIBERAKU

Apoplexia, burutik beherakoa (“apoplejia”, “derrame cerebral”). *Gure beko gixonai burutiberaku emotza* (Gure beheko gizonari burutik beherakoa eman dio).

BURUTIBIETZEA

Burutik oinetaraino (“de pies a cabeza”). *Burutibietzea bal-baltz eiñdde etorrirre* (Burutik oinetaraino beltz-beltz eginda etorri da). Gaztelaniaz gauza bera adierazteko, justu alderantziz esaten da: “de (los) pies a (la) cabeza”.

BURÚZ BÉRA

Buruz behera (“cabeza abajo”). *Buruz bera jausiezkio aberixa andixe etti seguru* (Buruz behera eroriz gero, min handia hartzea seguru).

Egoera oso arraroetarako gordetzen genuen lokuzio hau. Adibidez, gogoratzen naiz, hagaren bat hurbil eta eskura harrapatzen genuenean, horretarako abilezia genuenok (ez ginen asko), oinekin, behatzekin hagari eutsiz buruz behera egoten ginen pixka batean. Inoiz, ume txikia hartu eta harekin jolasean, buruz behera erabiltzen genuen. *Umeik eztoxun buruz bera ibilli atzanin jausi engoatzute* (Umerik ez ezazu buruz behera erabili, azkenean erori egingo zaizu eta).

Testuingururik arruntena berba hauek erabiltzeko, buruz behera uretara murgil egiten aritzea: *buruz bera ureta dzangaraka* (buruz behera uretara murgil eginez). Altura dezente zegoenean, asko eta asko ez ziren ausartzen; nahiago izaten zuten hankaz behera salto egitea, arrisku handiegirik hartu gabe. Ausartenak ginenok egiten genuen altura handitik ere buruz behera *dzanga* (murgil). Batzuetan, gaizki erori eta ederra hartu ere bai. Altura handia zegoenean, benetan arriskutsua izaten zen; baina, arian-arian ikasi egiten zen. *Molla puntatik ibilliga buruz bera dzangaraka* (Moila muturretik buruz behera murgil eginez aritu gara). Testuinguru honetan, erabiltzen genuen gehien lokuzio hau; izan ere, uda osoan, eguraldia lagun, han-hemenka buruz behera *dzangaraka* nahiz hankaz behera saltoka jarduten genuen.

Goian aipatutako testuinguruez aparte, ez zitzaidan burutik pasako “buruz behera” lokuzioa erabil zitekeenik, edo zertarako erabil zitekeen. Baina pertsonaren gaiztakeria, ankerkeria eta makurkeriek, dirudienez ez dute mugarik. *Buruz bera dindilizke* (Buruz behera zintzilik) gure anaia (Andoni) eduki zuten Zarauzko kuartelean 1968ko udan. Baina hura beste testu inguru batean gertatu zen: guardia zibilek erabili zuten torturatzeko metodoa. *Buruz bera eukiben iruarren pisutik dindilizke ordutan barruko patixo baten* (Hirugarren solairutik buruz behera zintzilik ordu luzeetan eduki zuten barruko patio batean).

BUSTÍ-BÚSTI

Busti-busti, blai, goitik behera busti (“mojado/a de arriba abajo”). *Gaur-be busti-busti eiñdde jungoa etxea* (Gaur ere blai eginda joango gara etxera).

Gu *busti-busti* egiten ginen euri zaparradak botatzen zituenean, eta bai eguzki ederretan ere, beti genbiltzalako uraren ondoan. Une oro hurbilen genuen materia ura izaten zen. Egun osoan uretatik hurbil ibiliz gero azkenean bustita bukatu behar.

BUSTÍO

Baxurako txalupa txiki baten izena. Kolore berdea zuen. Jabea, Pedro Goikoetxea, eta patroia ere bera. Haren familiakoak “*Bustiokuk*” ziren. *Bustiok naidanbeste sardiña ekarrirau* (Bustio txalupak sardina ugari ekarri du).

BUSTIUNI

Busti una ("parte mojada"). *Praketan bustiuniakazu* (Galtzetan busti una duzu). *Orrek alkondariorrek ortxe lepo parin dauke bustiuni, bañe, ori segixan sikatukoatzu* (Alkandora horrek hortxe bizkar aldean du zati bat bustita, baina, hori berehala lehortuko zaizu).

BÚTTU

Busti-busti, zeharo busti ("empaparse"). *Elixatik ettea euri zaparrarik atrapa nau, te buttu eina* (Elizatik etxera bitartean euri zaparradak harrapatu nau eta zeharo busti naiz). *Batelin ibilli te buttu eiña* (Batelean ibili eta busti egin gara). *Birin eurixak atrapa nau te buttúte allana etxea* (Bidean euriak harrapatu nau eta bustita heldu naiz etxera).

Errepikatzen dugunean (*buttu-buttu*) goitik behera blai egin garela adierazi nahi izaten dugu. *Kanttopeko txurrun buttú-búttu eiña* (*Kanttope* auzoko iturrian goitik behera busti gara).

BÚXI

Buia ("boya"). Burdinazko bola handiak. Barrua hutsa izanik, uraren azalean egoten ziren, hondoari finkatuta, txalupak beraiei lotuta tinko eta zirkinik egin gabe egon zitezten. *Erbesteko txalopa bata or buxan amarrata* (Kanpoko txalupa bat dago hor buiari lotuta).

Baziren buia txikiagoak, arrantza mota batzuetarako (bisigua eta papardoa harrapatzeko) balio zutenak: *mundillak*.

Pertsona lodiak buiaz parekatzeko joera izan dugu beti. *Pedro buxi baño totua eiñddera* (Pedro buia baino lodiagoa eginda dago). *Orrenbeste eztozun jan, buxi lakoxi engoza-ta* (Ez ezazu horrenbeste jan buia bezalakoa jarriko zara eta).

BÚXKA

Gaur egun udan Zarautza etortzen diren bilbotar batzuk, nahiz eta euskara urrutitik ere usaindu ez, txakurrari esaten dizkieten lau berbak euskaraz (hona, geldik hor, etorri...) izaten dira. Garai hartan, berriz, gaztelaniaz tutik ere ez genekienean, txakurrari "*buxka*" ("busca") esan behar. Txakurrari zuzentzeko baizik ez zen erabiltzen hitz hau. Txakurra zerbaiten bila ari zenean esaten zen, *Txakurre buxkan dabill*. Txakurrari berari zuzenduta, zerbaiten bila joan zedin, "*buxka-buxka*", esaten zioten txakur-jabeek.

BUZTAÑU

Buztina ("arcilla"). Buztina, inoiz mendian ikusiko genuen, baina, ez genekien materia haren izenik; beraz, guk ez genuen inoiz ezertarako erabiltzen berba hau, ez genekielako zer zen. Ordea, entzun bai, zer zen jakin gabe.

Etxean, behin baino sarriago kantatzen genituen bertso zaharrak, era guztietakoak. Estropadetakoak ere bai. Ondarroako traineruek irabazitako banderen kontuak-eta, kontatzen zizkiguten; galdu zutenekorik gutxitan. Horrekin batera, herrian izan zirela bertsolariak. Gure garaian, behinik behin, ez genuen jakin herrian bertsolaririk zegoenik.

Bat-batekotasunaren itxura emanez kantatzen zen bertso bakarra honako hau izaten zen; besterik ez nuen inoiz entzun, beti bertso bera:

Enekien banekien / Ez naiz olakua / Buztañuaz engo neuke / Zure morukua.

Agian bertso hau lehen aldiz entzun eta harriturik geratuko nintzen, kantatzen zuena bertsolaria zelakoan; baina, hurrengo batean ere bertso bera entzuten genuen. Aurreko batzuk bertsotan onak izango ziren, baina, gure garaian, ez zen inor gai izan puntu horri erantzuteko. Ondarrutar bertsolari famatua, Jose Burgoa Pagate izan zen, 1887ko uztailaren 17an jaio eta 1951ko urtarrilaren 30ean hil zena. Jose Mari Azpirik ("*Iparkale*") 2001eko "ONDARROA" aldizkarian herriko bertsolari batzuk aipatzen ditu: Jose Urkiza, Joakin Arrasate, Jose Manuel Imaz, "*Ankamotx*", Jose Burgoa Pagate, Donato Etxaburu, Domingo Azpiazu, "*Domingo Gorra*", Tiburtzio Urrosolo, Jose Urkiola, "*Brontxe*".

Askoz beranduago, oraintsu agertu ziren herrian bertsolariak: Aranbarri ("*Botx*"), Liburio eta Jon, gure anaia. Beste batzuk ere badira.

Orain hitzaren esanahia (*buztañu*: buztina), ezagutzen dugu, bertso horren zentzua ere bai; baita hori baino bertso dotoreagoak egiteko gai diren herriko bertsolariak ere.

BUZTENA

1.- Buztana (“cola”, “rabo”). Isatsa, bereziki lau oineko animaliena. Izan ere leku batzuetan ongi bereizi nahi izaten dituzte, buztana eta isatsa. Gaztelaniaz berdin: “rabo”, “cola”. Gure artean, aldiz, “isatsa” berba ez da ezagutu ere egiten. Horregatik, beti *buztena* esaten dugu, arrainarena, txoriarena nahiz ganaduarena. *Orrek kaballuorrek buzten dotoriauke* (Zaldi horrek buztan dotorea du).

2.- Buztana, zakila (“pene”). Zakila adierazteko, leku guztietan dituzte hitz bat baino gehiago, eta guk ere bai. Beste batzuen artean (*txitxille*, *berdela*, *pitu...*) *buztena* ere erabiltzen dugu. *Popabistan da or gixon bat, buzten andixe dindilizke dabela* (Ipurdi bistan dago hor gizon bat, buztan handia zintzilik duela).

BUZTENBALTXE

Buztanbeltza (“oblada”). Hogeita hamar zentimetro inguruko gorputz grisa, begi handiak eta isatsaren oinarria inguratzen duen orban beltza dituen itsas arraina. *Buztenbaltxak Mollan atrapatzen genduzen* (Buztanbeltzak Mollan, Nasa Kalearen aurrean, harrapatzen genituen).

“Urreburun-de sarbun-de koloreku. Buztenin erraxa baltza eukitten dau. Pantxu-te baño azixaua; oixe, brekin-de tamañuku. Esku beteku-ero ixaten da. Au-be eskamarune”. (Basterretxea Irusta Jon).

(Urraburu eta sarboaren kolorekoa izaten da. Buztanean marra beltza izaten du. Pantxoa baino handiagoa; lamotearen tamainakoa. Esku betekoa-edo izaten da; ezkataduna).

BÚZU

Urpekaria (“buzo”). *Piezan bat jausiakue ureta, ta buzu sarture topatea* (Piezaren bat erori zaie uretara eta urpekaria sartu da bilatzera). *Portun beti euan biarra buzúntzako* (Portuan beti zegoen lana urpekariarentzat).

Buzu (urpekaria), lehenik, behar zituen tramankulu eta tresna haiek guztiak janzen, eta ondoren uretara sartzen ikustea guretzat harriagarria, magikoa eta bitxia gertatzen zen. Arropa berezi haiek jantzi eta ondoren buruan ipintzen zioten bola handi hura, aurrean leihotxo txiki bat zuela, kanpo aldea ikus zezan. Inbidia ere ematen zigun, izan ere guk uretan barruan, ito ezik behinik behin, denbora luzerik ez genuen igarotzen, eta hark berriz orduak eta orduak.

“Nik buzu beti ezauturot. Manzisidor zan amengo buzu. Bera mutrikuarra, baño ondarrutarraz ezcondute euan. Biri bara-ba Saturrana eiñdde, an paret bata zuzen bettik gorutz kamiñurarte. Antxe ikusiko zu kurutzi. Orixe paetoi etten dala... Ze orreik jausi ettezin beti, ba oixe paetoi etten dala, ze grua bat eukitteben arrixak kolokateko ta...Antxe grui jausitte, bertan ill. Antxera kurutzi, te ixena-be antxeauke. Ba nik ori neure bizitza guztin ezauturot buzo. Ondarruko portun biar asko eiban arek. Gero euran erentzixakuk ibillizin amen buzo. Aren semi ixantzan gero: Jose Buzu. Eta gerua, aren semik-eta ixandiz buzuk. Bañe, danak ezti buzuk ixan. Jose Buzun semi, bat abarire. Itziarren da abare”. (Basterretxea Irusta Jon).

(Nik beti ezagutu izan dut hemen urpekaria. Manzisidor zen hemengo urpekaria. Bera mutrikuarra zen baina, ondarrutarrekin ezconduta zegoen. Ondarroako hondartzatik *Saturranera* oraintsu eginiko bide horretan, horma bat ikusten da zuzen behetik gora errepideraino. Hantxe gurutze bat ikusten da. Horma hori egiten ari zela... Izan ere horma hori sarri erortzen zen, ba horma hori egiten ari zela, garabia bat izaten zuten harriak ipintzeko eta... Garabia erori eta bertan hil zen. Hantxe dago gurutzea eta izena ere badu. Ni oroitzen naizenetik beti ezagutu nuen hura urpekari. Ondarroako portuan lan asko egin zuen hark. Gero bere ondorengoak aritu ziren hemen urpekari. Bere semea ere urpekaria izan zen: Jose “*Buzu*”. Eta

ondoren haren semeak-eta, izan dira hemen urpekariak. Ordea, denak ez dira urpekari izan. Jose “*Buzu*”ren seme bat apaiza da. Itziarren dago apaiz).